

CELĀ UZ LATVIEŠU TAUTU

LATVIJAS NACIONĀLAIS VĒSTURES MUZEJS
NATIONAL HISTORY MUSEUM OF LATVIA

ON THE ROAD
TO BECOMING
LATVIAN

2017-7
2

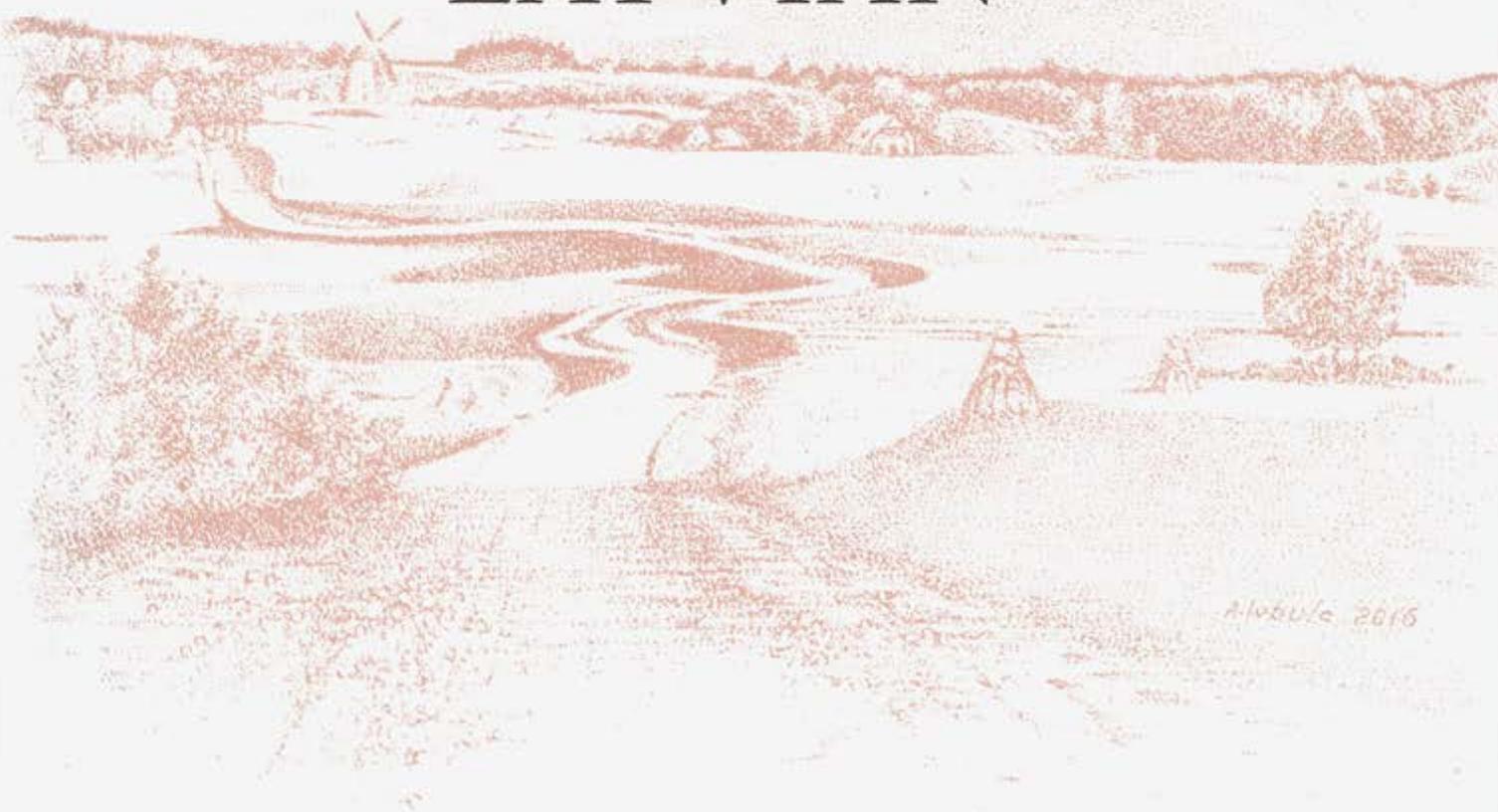
838857

L
94

LATVIJAS NACIONĀLAIS VĒSTURES MUZEJS
NATIONAL HISTORY MUSEUM OF LATVIA

CELĀ UZ LATVIEŠU TAUTU

ON THE ROAD TO BECOMING LATVIAN

Alvols 2016

Rīga 2016

UDK 94(=174)
La 805

Izdevums tapis ar Valsts Kultūrkapitāla fonda atbalstu
This publication has been supported by a grant from the State Culture Capital Foundation

Sastādītājs / Editor: **Vitolds Muižnieks**

Teksta autori / Authors: **Jānis Ciglis, Baiba Dumpe, Ilze Mālkaliete, Vitolds Muižnieks,
Arnis Radiņš, Baiba Vaska, Irita Žeiere**

Tulkotāji angļu valodā / Translation into English: **Eva Eihmane, Alise Šulte**

Fotogrāfs / Photographs: **Roberts Kaniņš, Līga Palma**

Zīmējumi / Illustrations: **Aina Alksne-Alksnīte, Baiba Dumpe, Normunds Grasis,
Aiga Ivbule, Baiba Vaska**

Izdevējs / Publisher: **Latvijas Nacionālais vēstures muzejs**

Literārā redaktore / Proofreading of the Latvian version: **Ilze Antēna**

Angļu teksta redaktors / Proofreading of the English version: **Valdis Bērziņš**

Makets / Layout design: **Jānis Pavlovskis**

Vāka mākslinieks / Cover design: **Jānis Pavlovskis**

Vāka noformējumā izmantota Matīsa Siliņa sastādītā Latvijas karte (Kurzeme līdz ar Vidzemes un Vitebskas guberņas latviešu daļu), 1890. LNB digitālā bibliotēka
Cover illustration: map of Latvia (Kurland along with the Latvian parts of Livland and Vitebsk Provinces) compiled by Matīss Siliņš, 1890. National Library of Latvia, Digital Library

© Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2016

© Jānis Ciglis, Baiba Dumpe, Ilze Mālkaliete, Vitolds Muižnieks,
Arnis Radiņš, Baiba Vaska, Irita Žeiere, 2016

© attēlu autortiesību turētāji, attēli, 2016

© Eva Eihmane, Alise Šulte, tulkojums, 2016

Iespiests / Printed at Dardedze Hologrāfija

ISBN 978-9984-747-37-8

Saturs

Ievads	7
I nodaļa TERITORIJA UN ROBEŽAS.....	13
Latviešu sentautu apdzīvotās teritorijas un to robežas vēlā dzelzs laikmeta beigās	14
Seļi	14
Latgaļi	15
Lībieši	16
Vendi	17
Zemgaļi	17
Kuriši	18
Livonijas ārējās robežas gadsimtu gaitā	19
Livonijas iekšējās robežas un to loma latviešu tautas izveidē	25
Valstu un administratīvās robežas 16. un 17. gadsimtā	29
II nodaļa DZĪVESVEIDS UN SAIMNIECĪBA	35
Dzīvesvietas	36
Koka pils	36
Mūra pils	36
Pilsētas	39
Ciemi	40
Saimniecība	41
Sociālā situācija	44
Vietējā elite un lēņu attiecības	44
Muižu veidošanās	47
Zemnieku ekonomiskais un tiesiskais stāvoklis	49
III nodaļa PODNIECĪBA UN SADZĪVE ..	55
Dzelzs laikmeta beigas un viduslaiku sākums, 11./12.–13. gadsimts	55
Viduslaiki, 14.–16. gadsimts	59
Muzicēšana	62
Agrie jaunie laiki, 16. gadsimta vidus – 17. gadsimts	64
Galda kultūra	68
Jaunie laiki, 18. gadsimts – 19./20. gadsimts ..	71

Contents

Introduction	7
Chapter I TERRITORY AND BORDERS	13
The territories inhabited by the ancestors of the modern Latvians and their borders in the Late Iron Age	14
The Selonians	14
The Latgallians	15
The Livs	16
The Vends	17
The Semigallians	18
The Couronians	19
The external borders of Livonia through the centuries	20
The internal borders in Livonia and their role in the development of the Latvian people	25
State and administrative borders in the 16 th and 17 th centuries	29
Chapter II LIFESTYLE AND ECONOMY	35
Settlements	36
Wooden forts	36
Stone castles	36
Towns	39
Villages	40
Economy	41
The social situation	44
The indigenous elite and feudal relationships	44
The development of manors	46
The peasants' economic and legal status	48
Chapter III POTTERY-MAKING AND EVERYDAY LIFE	55
The Late Iron Age and Early Middle Ages, 11 th /12 th –13 th century	55
The Middle Ages, 14 th –16 th century	59
Playing music	62
The Early Modern Period, mid 16 th – 17 th century	65
Table manners	68
The Modern Period, 18 th –19 th /20 th century ..	72

IV nodaļa APĢĒRBS UN TĀ PIEDERUMI	77	Chapter IV DRESS AND ACCESSORIES.	77
Pirmais apģērba attīstības posms	78	The first stage of clothing development	78
Latgaļi un sēļi	79	Latgallians and Selonians	79
Zemgaļi, libieši, vendi	85	Semigallians, Livs and Vends	86
Kursi	87	Couronians	88
Otrais apģērba attīstības posms	90	The second stage of development of dress	91
V nodaļa ROTAS UN ORNAMENTS	95	Chapter V JEWELLERY AND ORNAMENT	95
Rotas	95	Jewellery	95
13. gadsimts – 14. gadsimta sākums	96	13 th and early 14 th century	96
Latgaļi un sēļi	96	Latgallians and Selonians	96
Zemgaļi	99	Semigallians	98
Kursi	99	Couronians	100
Libieši	100	Livs	101
15. gadsimta otrā puse – 16. gadsimta sākums	104	Late 14 th and early 15 th century	101
16. gadsimta otrā puse – 17. gadsimta sākums	105	Second half of the 15 th and early 16 th century	104
No 17. gadsimta 20. gadiem	106	Second half of the 16 th and early 17 th century	107
Ornaments	110	Ornament	110
Pirmais periods, 13. gadsimts – 16. gadsimta vidus	111	The first period, 13 th to mid 16 th century	111
Otrais periods, renesanses ietekme	115	The second period and Renaissance influence	116
Geometriskais ornaments	116	Geometric ornament	116
Augu motīvi	117	Floral motifs	118
Trešais periods, 17. un 18. gadsimts	118	The third period, 17 th and 18 th centuries	118
VI nodaļa TICĒJUMI UN TRADĪCIJAS	121	Chapter VI BELIEFS AND TRADITIONS	121
Kristīgās ticības izplatīšana	122	The spread of Christianity	122
Mitoloģiskās būtnes un sakrālie objekti	127	Mythological creatures and sacred objects	129
Gadskārtu cikls	142	The cycle of seasons	142
Ģimenes godi	144	Family events	144
Kristības	144	Baptism	145
Kāzas	146	Wedding	146
Bēres	150	Funeral	150
VII nodaļa NO SENTAUTĀM LĪDZ TAUTAI	156	Chapter VII ON THE ROAD FROM ANCIENT ETHNIC GROUPS TO A PEOPLE	156
Politiskās robežas	157	Political borders	156
Migrācija un asimilācija	159	Migration and assimilation	159
Politiskās un saimnieciskās dzīves apstākļi	166	Political and economic conditions	165
Kristīgās ticības loma	170	The role of Christianity	169
Latviešu valoda	172	The Latvian language	172
NOBEIGUMS	181	CONCLUSION	181
AVOTI UN LITERATŪRA	184	LIST OF SOURCES AND LITERATURE	184

Ievads

Grāmata "Ceļā uz latviešu tautu" ir viens no noslēdzošiem posmiem Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (LNVM) 1996. gadā aizsāktam projektam "Latviešu saknes". Tā ietvaros bija domāts skaidrot latviešu etnisko vēsturi, veidojot izstāžu, publikāciju, konferenču un citu pasākumu ciklu par baltu valodās runājušiem kuršiem, zemgaļiem, latgaļiem un sēļiem, kā arī par somu valodā runājošiem vendiem un libiešiem – etniskām grupām, kurām saplūstot izveidojās vienota tauta.

Projekta ietvaros divdesmit gadu laikā ir paveikts daudz. Ir sarīkotas izstādes par kuršiem (Rīga, 1996. g.; Viļņa, 2008. g.), latgaļiem (Maskava, 1999. g.; Rīga, 2000. g.), libiešiem (Rīga, 2001. g.), zemgaļiem (Rīga, 2003. g.; Viļņa, 2005. g.), sēļiem (Rīga, 2005. g.) un latviešiem (Rīga, 2016. g.), izdotas grāmatas "Latgaļi = Латгалы" (Rīga, 1999. 68 lpp.), "Libieši senatnē = The Livs in Antiquity" (Rīga, 2001. 53 lpp.), "Zemgaļi senatnē = Žiemgaliai senovėje" (Rīga, 2003. 109 lpp.), "Sēļi un Sēlija = The Selonians and Selonia" (Rīga, 2005. 123 lpp.), "Kurši senatnē = Couronians in Antiquity" (Rīga, 2008. 150 lpp.), "Žiemgaliai. Baltu archeologijas paroda. Katalogas = The Semigallians. Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue" (Vilnius, 2005. 239 p.), "Sēļi. Baltu archeologijas paroda. Katalogas = The Selonians. Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue" (Vilnius, 2006. 179 p.), "Kuršiai. Genties kultūra laidosenos duomenimis. Baltu archeologijas paroda. Katalogas = The Couronians. Tribe Cultures According to the Burial Data. Baltic

Introduction

The book *On the Road to Becoming Latvian* is one of the closing chapters in the project "The Latvian Roots", which the National History Museum of Latvia (LNVM) launched in 1996. The intention behind the project was to trace the ethnic history of the Latvians and to organize a cycle of exhibitions, publications, conferences and other events focusing on the groups speaking Baltic languages, namely the Couronians, Semigallians, Latgallians and Selonians, and those speaking Finnic languages, namely the Vends and Livs, thus examining the ethnic groups that merged to form one people.

Much has been achieved in the framework of the project over the course of twenty years. Exhibitions have been held about the Couronians (Riga, 1996; Vilnius, 2008), the Latgallians (Moscow, 1999; Riga, 2000), the Livs (Riga, 2001), the Semigallians (Riga, 2003; Vilnius, 2005), the Selonians (Riga, 2005) and the Latvians (Riga, 2016); books have been published under the titles *Latgaļi = Латгалы* (*The Latgallians*, Riga, 1999. 68 p.), *Libieši senatnē = The Livs in Antiquity* (Riga, 2001. 53 p.), *Zemgaļi senatnē = Žiemgaliai senovėje* (*The Semigallians in Antiquity*, Riga, 2003. 109 p.), *Sēļi un Sēlija = The Selonians and Selonia* (Riga, 2005. 123 p.), *Kurši senatnē = The Couronians in Antiquity* (Riga, 2008. 150 p.), *Žiemgaliai. Baltu archeologijas paroda. Katalogas = The Semigallians. Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue* (Vilnius, 2005. 239 p.), *Sēļi. Baltu archeologijas paroda. Katalogas = The Selonians. Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue* (Vilnius, 2006. 179 p.), *Kuršiai. Genties kultūra laidosenos duomenimis. Baltu archeologijas paroda. Katalogas = The Couronians. Tribe Cultures According to the Burial Data. Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue* (Vilnius, 2009. 461 p.). A seminar has been held presenting research findings about the Latgallians (Moscow, 1998), as well as conferences about the latest conclusions from archaeological and anthropological study of the Semigallians (Riga, 2003),

Archaeological Exhibition. Catalogue" (Vilnius, 2009. 461 p.). Ir noticis latgaļu pētniecības rezultātiem veltīts seminārs (Maskava, 1998. g.) un konferences par zemgaļu (Rīga, 2003. g.), sēļu (Rīga, 2005. g.) un kuršu (Rīga, 2008. g.) arheoloģiskās un antropoloģiskās izpētes jaunākajām atziņām. To materiāli apkopoti rakstu krājumos "Pētījumi zemgaļu senatnē" (Rīga, 2004. 208 lpp.), "Pētījumi sēļu senatnē" (Rīga, 2006. 207 lpp.) un "Pētījumi kuršu senatnē" (Rīga, 2008. 191 lpp.). Gūtie rezultāti spilgti apliecina projekta nepieciešamību. Pēc apjoma un nozīmes tam nav analoga. Līdzšinējā veikumā ir ne tikai apkopota daudzveidīgā zinātniskā informācija un iezīmētas pastāvošās problēmas, bet arī precizēti esošie un izteikti jauni uzskati, kas, neapšaubāmi, kalpos par pamatu tālākiem pētījumiem. Jau uzrakstītais stāsts par atsevišķo baltu sēntautu etnisko vēsturi, apdzīvoto teritoriju dažādos laika periodos, viņu zemju politisko uzbūvi un sabiedrības sociālo struktūru, dzīvesvietām un kapulaukiem, saimniecību un tirdzniecības sakariem, apģērbu, rotām, ieročiem un darbarīkiem ir radījis spēcīgu pamatu pagātnes kopainai un ceļa uz latviešu tautu izpratnei.

Grāmata "Ceļā uz latviešu tautu" ir LNVM Arheoloģijas departamenta speciālistu *Mg. hist.* Jāņa Cigļa, *Mg. hist., Mg. art.* Baibas Dumpes, *Mg. hist., Mg. sc. soc.* Ilzes Mālkalnetes, *Dr. hist.* Vitolda Muižnieka, *Dr. art.* Baibas Vaskas un *Mg. hist.* Iritas Žeieres kolektīvs darbs, kurā izvērstā veidā izklāstīta latviešu tautas veidošanās vēsturei veltītās izstādes (ekspozīcija 2015.–2016. g.) koncepcija, raksturojot latviešu etniskās vēstures problemātiku.

Latviešu tautas veidošanās ir sarežģīta un maz aplūkota tēma Latvijas vēsturē, ar salīdzinoši daudz neatbildētiem jautājumiem, kas skar latviešu etnoģenēzes priekšnosacījumus, apstākļus un gaitu. Par šo problēmu galvenokārt ir rakstījuši atsevišķu nozaru speciālisti – valodnieki, vēsturnieki, etnogrāfi un arheologi. Trūkst pētījumu, kuros būtu raksturota šī procesa norise un kompleksi izvērtēta dažādu avotu grupu informācija. Latvieši kā etniska kopiena, definēta arī kā latviešu tauta, vēsturnieku darbos aplūkota

Selonians (Rīga, 2005) and Couronians (Rīga, 2008). The proceedings have been published in the collections of papers *Pētījumi zemgaļu senatnē (Research into the History of the Semigallians, Rīga, 2004. 208 p.)*, *Pētījumi sēļu senatnē (Research into the History of the Selonians, Rīga, 2006. 207 p.)* and *Pētījumi kuršu senatnē (Research into the History of the Couronians, Rīga, 2008. 191 p.)*. The achieved results clearly confirm the need for such a project. In terms of scale and significance it has no analogue. As a result of these efforts, not only has diverse scholarly data been brought together and the existing problems outlined, but also the existing viewpoints have been clarified and new ideas proposed that will no doubt serve as a basis for further research. The story already written concerning the ethnic history of the separate ancient Baltic groups, the territories they inhabited in different periods of time, the political structure of their lands, the social structure of their societies, their settlements and burial grounds, their economy and commercial contacts, and their clothing, ornaments, weapons and tools has created a firm foundation for a holistic perspective on the past and an understanding of the path towards the emergence of the Latvian people.

The book *On the Road to Becoming Latvian* is a team effort by experts from the LNVM Archaeology Department: *Mg. hist.* Jānis Ciglis, *Mg. hist., Mg. art.* Baiba Dumpe, *Mg. hist., Mg. sc. soc.* Ilze Mālkalnete, *Dr. hist.* Vitolds Muižnieks, *Dr. art.* Baiba Vaska and *Mg. hist.* Irita Žeiere. It sets out comprehensively the concept behind the exhibition (shown in 2015–2016) dedicated to the history of development of the Latvian people, thus addressing the issues of Latvian ethnic history.

The emergence of the Latvian people is a complex and little-studied theme in the history of Latvia; it involves a relatively large number of unanswered questions relating to the preconditions, conditions and course of the ethnogenesis of the Latvians. This issue has mostly been addressed by experts in specific fields: linguists, historians, ethnographers and archaeologists. There is a lack of studies describing the process as a whole and in a holistic manner, evaluating information provided by different groups of sources. Historians (e.g., Arveds Švābe, Indriķis Šterns, Edgars Dunsdorfs, Teodors Zeids and others) have addressed the Latvians as an ethnic unit, also defined as the Latvian people, only in passing, in the context of the developments in other spheres – politics, economy and culture. The existing publications tend to focus on the timing and conditions of the emergence of the nation in the

garāmejojot, kontekstā ar citiem – politiskās, saimnieciskās un kultūras dzīves notikumiem (piemēram, Arveda Švābes, Indriķa Šterna, Edgara Dunsdorfa, Teodora Zeida u.c. autoru darbos). Līdzšinējos pētījumos lielāka uzmanība pievērsta nācijas formēšanās laikam un apstākļiem 19. gadsimtā, bet salīdzinoši mazāk ir analizēta tās priekšvēsture.

Latviešu tautas veidošanās bija ilgstošs un sarežģīts process, kuru ietekmēja vairāku faktoru un apstākļu kopums un ko atspoguļo dažādas avotu grupas – rakstītie avoti, arheoloģiskās liecības, valodniecības dati, etnogrāfiskie materiāli u.c. Lielākā daļa no tiem atklāj notikumu rezultātus, bet mazāk sniedz atbildes par paša procesa norisi. Arheoloģiskās liecības tomēr zināmā mērā ļauj ielūkoties arī procesa gaitā un spriest par atsevišķiem aspektiem, kas skar latviešu etnisko vēsturi.

Kādas pazīmes raksturo etnisku kopienu (tautu)? Par tautu tiek uzlūkota vēsturiski izveidojusies cilvēku kopa, ko raksturo saistība ar noteiktu teritoriju (tēvzemi), kopienas nosaukums un valoda, kopīgas ar vēsturi saistītas atmiņas, savdabīgi kultūras elementi (tradīcijas, apģērbs, rotas, keramika u.c.), vienotības apziņa, kas aptver vairākus nozīmīgus sabiedrības sektorus.

Arheoloģija, ja izrakumos netiks atrastas rakstītās liecības, neatbildēs uz jautājumu par valodu, kurā runāja noteiktas kopienas iedzīvotāji, kā arī nesniegs tiešus apliecinājumus par iedzīvotāju grupas nosaukumu, viņu atmiņu un apziņu. Šos jautājumus visbiežāk iespējams risināt, izmantojot citas avotu grupas. Arheoloģijas izpētes bāzi veido lietiskie avoti, uz kuru pamata tiek izdarīti tālākie secinājumi. Tādēļ arheoloģiskās liecības latviešu etnoģenēzes jautājumā lielā mērā raksturo tikai divas no minētajām pazīmēm, proti, pēc noteiktām kultūras īpatnībām ir iespējams konstatēt atsevišķu etnisko grupu apdzīvotības robežas un pēc materiālās un daļēji arī garīgās kultūras atsevišķiem elementiem atklāt noteiktas etniskās grupas kultūras savdabību. Dzīvesvietās un apbedīšanas pieminekļos iegūtie arheoloģiskie dati spilgti apliecina ceļa

19th century and attribute comparatively little attention to analysis of the developments leading up to this.

The emergence of the Latvian people was a long and complicated process, which was affected by a set of different factors and conditions, and reflected in different groups of sources: written sources, archaeological evidence, linguistic data, ethnographic material and so forth. Most of these reflect the result of relevant developments and it is to a lesser extent that they provide answers about the course of the actual process. Archaeological evidence, however, does grant a certain insight into the course of the process and allows us to draw conclusions about some aspects relating to the ethnic history of the Latvians.

What are the aspects that characterise an ethnic community (a people)? A people is seen as a historically developed group of individuals, characterized by ties to a specific territory (fatherland), name and language of the community, shared historical memory, original elements of culture (traditions, dress, ornaments, ceramics, etc.) and a sense of unity that encompasses several important sectors of society.

Unless items of written evidence are excavated, archaeology will not be able to answer the question of the language spoken by a particular community, nor will it supply direct evidence about the name of a particular group of people, their memories or self-perception. Most often it is with the help of other groups of sources that such issues can be resolved. Archaeological research is based on material sources, from which far-reaching conclusions are drawn. Thus, as concerns the issue of Latvian ethnogenesis, archaeological evidence generally describes only two of the above-mentioned aspects. Namely, on the basis of specific cultural characteristics it is possible to establish the borders of the area inhabited by particular ethnic groups, and specific elements of the material and partly also mental culture permit an assessment of the uniqueness of the culture of the respective ethnic group. Archaeological data obtained from settlements and burial sites provide striking confirmation of the complexity of the road to the Latvian people, the retention of regional and local characteristics and even the emergence of new ones in the 14th–18th century. As is generally known, local traditions of material and mental culture have survived to the present day.

Several of the above-mentioned aspects that describe a people, such as territory, language and culture, formed in the Middle Ages and at the beginning of the Early Modern Period. Yet the self-awareness of the Latvians as a people is a later phenomenon, the emergence of which largely

uz vienotu latviešu tautu sarežģītību, reģionu un novadu īpatnību saglabāšanos, ieskaitot pat jaunu veidošanos 14.–18. gadsimtā. Kā zināms, lokālas materiālās un garīgās kultūras tradīcijas saglabājušās līdz pat mūsdienām.

Vairākas no minētajām pazīmēm, kas raksturo tautu, kā teritorija, valoda un kultūra, ir formējušās viduslaikos un agro jauno laiku sākumposmā. Tajā pašā laikā pašapziņa, kad latvieši sāka sevi apzināties par tautu, ir vēlāka parādība, kas lielā mērā saplūst jau ar nācijas veidošanās laiku. Tādēļ grāmatā aplūkotās tēmas hronoloģiskie ietvari aptver laika posmu, sākot ar 13. gadsimtu, kad krusta karu rezultātā ieviešās būtiskas pārmaiņas pamatiedzīvotāju politiskajā, saimnieciskajā un kultūras dzīvē, un beidzot ar 19. gadsimtu, kad sociāli ekonomisko procesu un iekšpolitisko notikumu rezultātā aizsākās latviešu nacionālā kustība un nācijas veidošanās.

Grāmatā akcentēti un plašāk aplūkoti latviešu etnisko identitāti raksturojoši aspekti, kas skar teritoriju, dzīvesveidu, materiālo kultūru, tradīcijas un valodu. Problēmas raksturošanai izmantota daudzveidīga avotu bāze. Tomēr galvenais akcents likts uz arheoloģiskajām liecībām, kas lielā mērā atspoguļo apskatāmā perioda iedzīvotāju materiālo un garīgo kultūru un ļauj izsekot pārmaiņām, kas skāra vairākas dzīves jomas. Šajā sakarā jāatzīmē, ka līdzās arheoloģiskiem atradumiem, kā, piemēram, rotām, kas līdz šim bieži izmantoti mūs interesējošā jautājuma risināšanā, īpaša uzmanība pievērsta zinātniskajā aprītē maz izmantotai keramikai.

Nozīmīgi, ka veiktā darba rezultāti precīzē materiālās kultūras pārmantojamības būtiskus aspektus. Latviešu materiālā kultūra bāzējas uz seniem pamatiem, bet ceļš uz latviešu tautu nav izsakāms taisnā līnijā vai materiālās kultūras nemainīgumā. Neapšaubāmi, apkārtējā pasaulē 13.–14. gadsimtā aizsākušās pārmaiņas savā attīstībā aizveda uz to rezultātu, ko mēs pazīstam jau kā etnogrāfu fiksēto un aprakstīto latviešu tradicionālo dzīvesveidu 19. gadsimtā. Pirmais plašākais tā demonstrējums saistās ar Latviešu etnogrāfisko izstādi Rīgā 1896. gadā. Mūsdienās tā ir jau pagātne, kas atstājusi savus

overlapped with the formation of the nation. Thus, the chronological frame of the theme addressed in the present book covers the period from the 13th century, when the crusades brought major changes in the political, economic and cultural life of the autochthonous population, to the 19th century, when, as a result of socio-economic and domestic policy developments, the Latvian national movement took off and the emergence of the nation began.

The book emphasizes and examines in detail those aspects that describe the Latvians' ethnic identity and pertain to territory, lifestyle, traditions of material culture and language. A diverse range of sources have been employed in addressing this topic. Yet the main emphasis is on archaeological evidence, which largely reflects the material and mental culture of the respective period and permits us to trace the changes that affected various spheres of life. In this context it should be pointed out that, along with those archaeological finds that are commonly utilised in research on this issue, such as ornaments, the book gives particular attention to ceramics – a group of sources which has been little utilized in scholarly work.

An important outcome of these efforts is that the findings clarify essential aspects of the continuity of material culture. Latvian material culture is based on ancient foundations, but the road to becoming a people cannot be represented as a straight line or described in terms of unchanging material culture. There is no doubt that the changes which had started in the surrounding world in the 13th and 14th centuries, unfolding further, brought about the result that we know as the traditional 19th-century Latvian lifestyle, as recorded and described by ethnographers. The first large-scale public demonstration of this occurred at the Latvian Ethnographic Exhibition that took place in Riga in 1896. This is already part of the past, which has left its traces, whereas we now live in a different reality. The process of development has not stopped.

Each period of time leaves unique traces. Let us look into the recent past in order to understand processes which took place in the more distant past. In the first half of the 20th century, and especially after the attainment of national independence, the issue of Latvianness acquired a new urgency in various spheres of life. One of the vectors of the quest for a Latvian identity was based on embracing its archaeological roots. The most striking forms of such activities involved the reconstruction and copying of textile finds as well as efforts to bring about a revival in the use of ancient ornaments. In

nospiedumus, bet mēs dzīvojam jaunā realitātē. Attīstības process nav apstājies.

Katrs laika posms atstāj tajā tikai sev raksturīgas pēdas. Ielūkosimies nesenaajā pagātnē, lai izprastu procesus tālākā pagātnē. 20. gadsimta pirmajā pusē, jo īpaši pēc valstiskās neatkarības iegūšanas, jaunu aktualitāti ieguva latviskuma jautājums tajā vai citā jomā. Viens no virzieniem balstījās uz arheoloģisko sakņu izmantošanu. Tās spilgtākās izpausmes saistījās ar tekstiltradumu rekonstruēšanu un atdarināšanu, kā arī ar seno rotu atdzimšanas centieniem. Šajā laikā izveidojās priekšstats par “arheoloģisko tautastērpu”. 20. gadsimta otrajā pusē tā bija viena no retajām iespējām nest un paust latvietības saglabāšanas ideju padomju varas laikā. Tā bija nozīmīgs faktors latvietības izdzīvošanai piespiedu emigrācijā pēc Otrā pasaules kara dzimteni atstājušiem. Tā dēvētās tautiskās rotas kļuva par savējo atpazīšanas zīmi. Viens no arheoloģiskajiem atradumiem – tā sauktais Nameja gredzens – gredzens ar vītu priekšpusi un pamišus kopā saejošiem galiem – ir viens no šī fenomena spilgtākajiem simboliem.

Protams, 19. un 20. gadsimtā notikušie procesi ir rezultāts jau tapušas tautas un nācijas sakņu meklējumiem. Taču ceļa gaitu uz latviešu tautu ir noteikusi iepriekšējo periodu cīņa starp “vecu” un “jauno”, “savējo” un “svešo”.

Gadsimtiem ilgi norobežoti no politiskās un ekonomiskās varas, kļuvuši par 13. gadsimta iekarotāju pēcteču dzimtcilvēkiem un piesaistīti pie zemes bez pārvietošanās iespējām, atrauti no kultūras un izglītības procesiem, norobežojušies garīgi savā pasaulē, latvieši saglabāja daudz senu dzīvesveida un kultūras liecību pat no indoeiropiešu aizvēstures laikiem, liecības, kas citur vairs nav atrodamas. 19. gadsimta pārmaiņās – atbrīvošanās no dzimtbūšanas un personīgās brīvības iegūšana, savu politisko tiesību pieteikšana, ekonomiskās varēšanas demonstrēšana – latvieši nezaudēja saikni ar iepriekšējo tradicionālo kultūru un nav zaudējuši arī pašlaik.

*Latvijas Nacionālā vēstures muzeja
direktors Dr. hist. Arnis Rādiņš*

this period the concept of “archaeological folk costume” was born. In the second half of the 20th century it presented one of the rare opportunities to maintain and express the idea of the preservation of Latvianness under the conditions of the Soviet rule. This was an important factor, which enabled Latvianness to survive among those who were forced to leave their fatherland and flee into emigration after the Second World War. The so-called national ornaments became a sign by which to recognize one’s own people. An archaeological find, the so-called Namejs ring – a ring with a braided upper part and alternately joined ends – is one of the most striking symbols of this phenomenon.

Of course, these processes occurring in the 19th and 20th centuries result from the quest for the roots of an already formed people and nation. Yet the course of the road to the Latvian people has been dictated by the struggle that took place between “the old” and “the new”, “what is ours” and “what is theirs” in the preceding periods.

Barred for centuries from political and economic power, having become serfs of the successors of the 13th-century conquerors and attached to the land without any possibility of moving away, isolated from cultural and educational processes, and having mentally withdrawn into their own world, the Latvians preserved many pieces of evidence of their archaic lifestyle and culture, even from the period of Indo-European prehistory, evidence that can no longer be found elsewhere. Through the changes of the 19th century – emancipation from serfdom and acquisition of personal freedom, the declaration of political rights and demonstration of economic capabilities – the Latvians did not lose their ties with their traditional culture and still cherish them today.

*Dr. hist. Arnis Rādiņš
Director, National History Museum of Latvia*

I nodaļa

TERITORIJA UN
ROBEŽAS*Jānis Ciglis*

Mūsdienu Eiropas tautas ir izveidojušās kādās noteiktās politiskās robežās. Robežas ir tās, kas konsolidē vienus un šķir no citiem. Līdzšinējo pētījumu rezultātā pastāv valodnieku uzskats, ka senie kurši valodas ziņā ir bijuši līdzīgāki prūšiem un latgaļi lietuviešiem nekā latgaļi kuršiem. Kurši bija rietumbalti, bet latgaļi – austrumbalti. Politiskās vēstures notikumu (krusta kari) rezultātā izveidojās feodālo valstu konfederācija – Livonija, kam bija izšķiroša loma latviešu tautas izveidē. Iespējams, tas bija galvenais iemesls, kādēļ neizveidojās dažādas etniski tuvāko rietumbaltu un austrumbaltu valstis, bet baltu tautas konsolidējās ziemeļos latviešos un dienvidos lietuviešos. Tieši tāpēc mēs varbūt neesam iekļāvušies Lietuvas valsts sastāvā vai otrādi, vai arī tikuši pārslāvēti kā daudzas somu tautas Eiropas ziemeļos. Kā būtu, ja krusta kari būtu beigušies ar citu rezultātu, mēs varam tikai minēt. Latviešu tautas veidošanās procesā ir svarīgas gan Livonijas ārējās robežas, gan, kaut mazākā mērā, iekšējās – starp Livonijas valstiskajiem veidojumiem. Katrā ziņā Livonijas politiskās robežas iezīmēja to telpu, kurā izveidojās mūsdienu latvieši.

Chapter I

TERRITORY AND
BORDERS*Jānis Ciglis*

The modern European peoples have formed within concrete political borders. These are borders that consolidate one group of people and separate it from others. Linguistic studies have led to the conclusion that, in terms of their language, the Couronians were more closely related to the Old Prussians and the Latgallians closer to the Lithuanians than the Latgallians to the Couronians. The Couronians were Western Balts while the Latgallians belonged to the Eastern Balts. Political processes (the Baltic Crusades) resulted in the formation of a confederation of feudal states, known as Livonia, which played a decisive role in the development of the Latvian people. This was probably the main reason why the ethnically closely related Western and Eastern Balts did not form their own separate states but instead the northern Baltic peoples consolidated as the Latvians and the southern Balts as the Lithuanians. It is perhaps for this reason that we did not become part of the state of Lithuania or vice versa, or were not Slavicised – a fate that befell many Finnic peoples in the north of Europe. We can only guess what would have happened if the crusades had unfolded differently. Important for the process of development of the Latvian people were the external borders of Livonia as well as – though to a lesser extent – the borders between the separate states making up Livonia. One thing is clear: the political borders of Livonia marked the territory where the modern Latvian people developed.

Latviešu sentautu apdzīvotās teritorijas un to robežas vēlā dzelzs laikmeta beigās

Vēlā dzelzs laikmeta sentautu robežas mēs zinām pēc arheoloģijas datiem, galvenokārt pēc apbedīšanas paražām un rotu komplektiem. Mazākā mērā par tām var spriest pēc 13. gadsimta rakstītajiem avotiem, kuru liecības ir visai aptuvenas (1. att.).

Sēļi

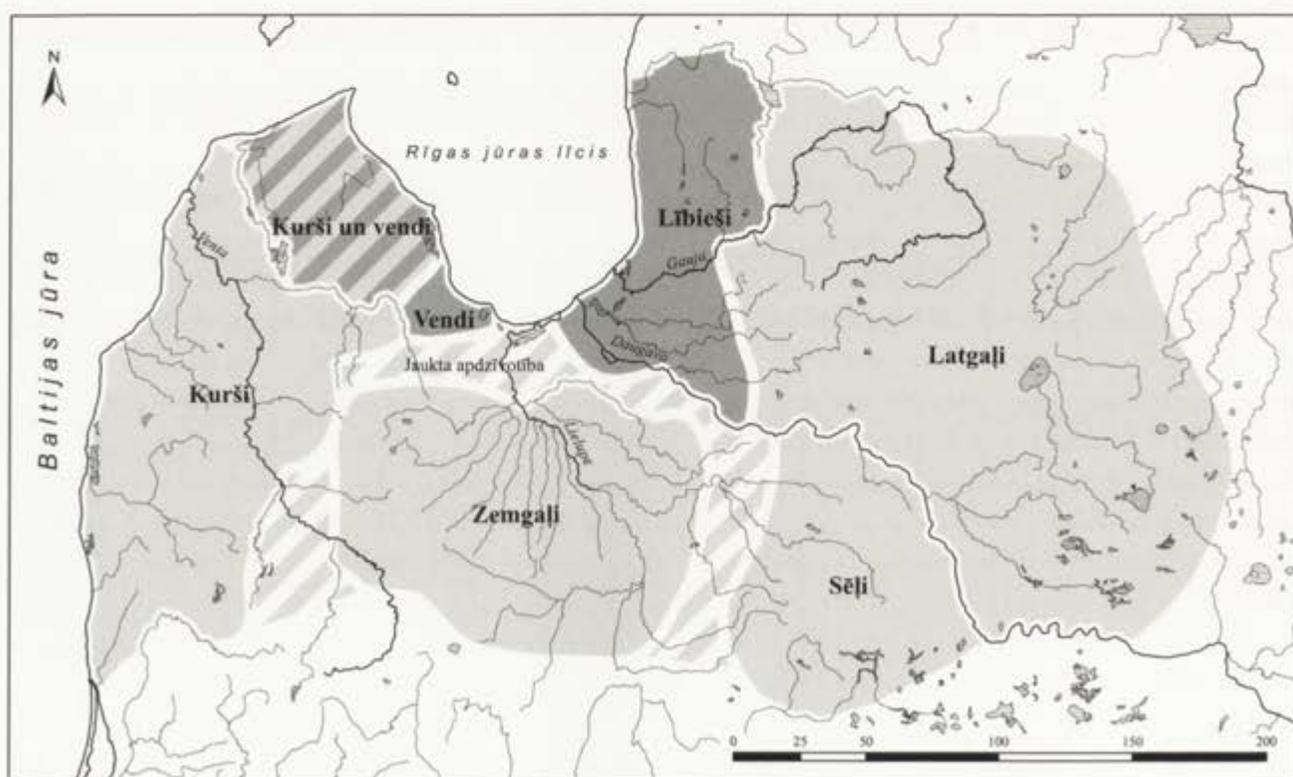
Sēļu apdzīvotās teritorijas robežas aptvēra apmēram kādreizējo Jēkabpils rajonu Latvijā, bet Lietuvā dienvidos robežojās pa Dusetas, Sventājas, Vašokas, Viešintas un Lēvenes upi. Teritorijas Daugavas kreisajā krastā pretim Jersikai ar Dignājas pilskalnu un pretim Novenes (Dinaburgas) pilskalnam, visticamāk, neietilpa Sēlijas zemju sastāvā, bet saistāmas ar pretējā krastā esošajiem latgaļu centriem. Arheologs Ēvalds Mugurēvičs šajā teritorijā lokalizē Jersikas padošanās līgumā minēto Bebermines zemi. Jau

The territories inhabited by the ancestors of the modern Latvians and their borders in the Late Iron Age

It is archaeological data, in particular burial traditions and sets of ornaments, that have allowed us to establish the borders of the areas populated in the Late Iron Age by the ancestral ethnicities of modern Latvians. The 13th-century written sources provide very vague evidence on this score, and thus furnish less information (Fig. 1).

The Selonians

The Selonians inhabited the area on the left bank of the Daugava River from the Eglaine River to Taurkalne; their lands also stretched into present-day Lithuania, where the southern border ran along the rivers Duseta, Šventoji, Vašuoka, Viešinta and Levuo. The territory on the left bank of the Daugava River opposite Jersika, including the adjacent Dignaja hill fort and the area opposite Novene (Dünaburg) hill fort, was most likely not part of the Selonian lands and should be associated with the Latgallian centres on the opposite bank of the river. Archaeologist Ēvalds Mugurēvičs

1. att. Sentautu apdzīvotie novadi 12. gadsimtā. Normunda Graša zīmējums

Fig. 1. Districts inhabited by the ancestors of the modern Latvians in the 12th century. Drawing: Normunds Graiss

13. gadsimtā sēļu apdzīvotās teritorijas dienviddaļa bija nonākusi lietuviešu politiskajā ietekmē, kaut arī arheoloģijas materiāli šajā laikā nepārāda lietuviešu etniskā elementa izteiktu klātbūtni Dienvidsēlijas zemēs.

Latgaļi

Latgaļi apdzīvoja visu mūsdienu Latgali un lielāko daļu Vidzemes. Latgaļu apdzīvotās teritorijas austrumu robeža gāja aptuveni mūsdienu Latvijas un Krievijas robežas rajonā, izņemot ziemeļaustrumu daļu, kur latgaļu un čudu jaukti apdzīvotā teritorija sniedzās aptuveni 20–30 km tālāk uz austrumiem, aptverot visu kādreizējā Abrenes apriņķa teritoriju, kurā atradās 13. gadsimta rakstītajos avotos minētais Abrenes un Purnavas novads. Pētniekiem pagaidām neskaidra ir etniskā situācija pašā Latvijas dienvidaustrumu stūrī, kur Daugavas krastos ir zināmi etniski tuvāk neraksturojami (austrumbalti, kriviči?) senkapu uzkalniņi. Pētāma problēma ir kādreizējā Indras un Robežnieku pagasta pārlatviskošanās, jo šī teritorija ilgstoši atradās ārpus Livonijas un vēlāk sekojošiem mūsdienu Latvijas teritorijā esošiem administratīviem veidojumiem.

Ziemeļos latgaļu apdzīvotā teritorija robežojās ar igauņu zemēm. Tās austrumu daļas (Atzele) robeža ar Ugaunijas novadu gāja aptuveni pa mūsdienu Latvijas un Igaunijas robežu līdz Gaujai. Par latgaliskām iezīmēm liecina Siksālas kapulauka agrākie apbedījumi. Šis kapulauks atrodas mūsdienu Igaunijā – pašā Latvijas pierobežā. Livonijas periodā vēlākās Reuges draudzes pati dienviddaļa ietilpa ordeņa Gaujienas komturejas sastāvā, un Siksālas kapulauks varēja būt Atzeles teritorijā. Dažus latgaliskus elementus var atrast Reuges pilskalna izrakumu materiālā, bet kopumā tas ir igauņisks.

Rietumu daļā latgaļu zemes robežojās ar igauņu apdzīvoto Sakālas novadu. Te robeža, visticamāk, gāja no Gaujas pa Sedas upi uz Burtņieku ezeru. Teritorija starp Gauju un Sedu bija reti apdzīvota, un par latgaļu klātbūtni tur liecina tikai daži savrupatradumi. Domājams, šajā teritorijā latgaļi parādījās vēl, ne agrāk kā 11. gadsimtā. Latgaļu rietumu

belieks, ka šis bija zemes Bebernine, kas minēta līgumā par Jersikas (Gerzeke, Gerzika) kapitulāciju. Jau 13. gadsimtā dienviddaļu teritorija bija pakļauta Lietuvas politiskajai ietekmei, lai arī arheoloģiskie materiāli šajā laikā nepārāda lietuviešu etniskā elementa izteiktu klātbūtni dienvidsēlijas zemēs.

The Latgallians

The Latgallians inhabited the whole of the present-day Latgale region and most of the present Vidzeme region. The eastern border of the Latgallian-inhabited territory approximately coincides with the current border between Latvia and Russia, except in the north-eastern part, where the territory of mixed Latgallian and Chud habitation stretched approximately 20–30 km further to the east, encompassing the whole of former Abrene district, where the Abrene (*Abren*) and Purnava (*Pornuvve*) lands, mentioned in 13th-century written sources, were located. Scholars have so far not clearly established the ethnic situation in the furthest south-eastern corner of Latvia, where archaic burial mounds have been found, the ethnic affiliation of which cannot be accurately established (Eastern Balts or Kriviches?). The Latvianizing of the former Indra and Robežnieki civil parishes still needs to be studied, since for lengthy periods of time this territory did not belong to Livonia or to the subsequent administrative structures that included the other regions of present-day Latvia.

In the north the Latgallian-inhabited territory bordered with the Estonian lands. The border between its eastern part (Adsel) and the Ugaunia region approximately coincided with the current Latvian-Estonian border as far as the Gauja River. The earliest burials in Siksāla cemetery display Latgallian characteristics. This cemetery is located in present-day Estonia, very close to the Latvian border. In the period of Livonia the very southern tip of the later Reuge church parish was part of Gaujiena (*Adsel*) Komturei (Commandery) of the Livonian branch of the Teutonic Order, and Siksāla cemetery could thus have been within the territory of Adsel. Some Latgallian elements can also be traced in the material excavated at Reuge hill fort, although on the whole it is Estonian in character.

In the west the Latgallian lands bordered with the Estonian-inhabited Sakāla district. The border most likely ran from the Gauja River along the Seda River to Lake Burtņieks. The territory between the rivers Gauja and Seda was sparsely

robeža no Burtnieku ezera dienvidu virzienā gāja pa Briedes upi un tālāk uz dienvidiem pa purvainu apvidu aptuveni līdz mūsdienu Cēsīm. Neskaidrāk ir ar Dikļu apkārtni, kas atrodas uz rietumiem no minētās līnijas. Te ir atrasts vēlā dzelzs laikmeta latgaļu kaklariņķis ar noplacinātiem galiem un trapecveida mēlītēm, kaut gan Dikļiem netālo Grebu pilskalnu ar blakus esošo Bļodas kalnu parasti uzskata par vienu no iespējamiem libiešu Metsepoles centriem. Tālāk no Cēsīm, kur šajā laikā dzīvoja vendi, robeža gāja pa Gauju līdz Līgatnes upei. Latgaļus no Gaujas libiešu Satezeles zemes šķīra Sudas purvs.

Tālāk uz dienvidiem latgaļu un libiešu robeža gāja aptuveni taisnā līnijā uz Aizkraukli. Historiogrāfijā ir ieviesies pieņēmums, ka Aizkraukles apkārtni un Idumeju jaukti ir apdzīvojuši libieši un latgaļi. Tomēr, sīkāk analizējot arheoloģiskos materiālus, jāsecina, ka Aizkraukle vēlajā dzelzs laikmetā nav bijis etniski jaukts apgabals. Te līdz 10. gadsimtam dzīvoja latgaļi, bet 10. gadsimta beigās tos aizstāja libieši. Etniskā sastāva nomaīņa konstatējama arī Aizkraukles kapulauka ietvaros.

Libieši pārsvarā dzīvoja arī Idumejā, kas tiek uzskatīta par etniski jauktu teritoriju. Līdz šim plašāk pētītā Lielstraupes Pūricu un Mazstraupes Zvejnieku kapulauka arheoloģiskais materiāls ir tīri libisks, droši atpazīstami latgaļu apbedījumi tur nav konstatēti.

Libieši

Libieši apdzīvoja Rietumvidzemi līdz Rīgas jūras līcim un Daugavai, uz rietumiem no aprakstītās latgaļu robežas. Daugavas kreisajā krastā, posmā no Tomes līdz jūrai, libieši apdzīvoja šauru teritoriju līdz Ķemeru, Olaines un Misas upes purvainajiem apgabaliem, kas tos šķīra no zemgaļiem. Libiešu apdzīvotās teritorijas ziemeļu robeža atradās nelielā uz ziemeļiem no Salacas. Metsepoles ziemeļu robežu iezīmēja Orājēgi (*Orwagūge*) upe. Tā minēta 1259. gada dokumentā, kad tika izšķirts robežstrīds starp libiešiem un igauņu Sontaganas zemi, kā robežupe tā ir bijusi līdz vietai, ko sauca par

populated, and only a few stray finds testify to a Latgalian presence here. Presumably, it was late in prehistory that the Latgallians appeared in this area, no earlier than in the 11th century. The western border of the Latgalian lands stretched southwards along the Briede River and further to the south through swampy terrain approximately as far as the modern town of Cēsis. The situation is less clear in the vicinity of Dikļi, which lies west of the above-described border. Here a Late Iron Age Latgalian neck-ring with flattened ends and trapezoid pendants has been found, although Grebi hill fort and the adjacent Bļoda hill – both located not far from Dikļi – are traditionally regarded as representing one of the possible centres of the Liv-inhabited district of Metsepole. From Cēsis, which at that time was the home of the Vends, the border went along the Gauja River to its confluence with the Līgatne. Suda Bog separated the Latgallians from the land of Satezele, which was inhabited by the Livs of the Gauja basin.

Further southwards the border between the Latgallians and Livs ran in a straight line to Aizkraukle. The assumption has taken root in historiography that the environs of Aizkraukle and Ydumea district had a mixed population of Livs and Latgallians. Yet a detailed analysis of the archaeological material forces the conclusion that in the Late Iron Age Aizkraukle was not an ethnically mixed district. Up to the 10th century it was inhabited by the Latgallians, who in the late 10th century were ousted by the Livs. The changes in ethnic composition can also be traced at the Aizkraukle ancient burial site.

According to the Chronicle of Henry of Livonia there was a mixed Latgalian/Selonian population in the environs of Koknese, but so far it has been impossible to distinguish between the two groups based on archaeologically identifiable features.

The Livs also predominated in Ydumea district, which is considered an ethnically mixed territory. The archaeological material of the cemeteries most studied to date, Lielstraupes Pūrici and Mazstraupes Zvejnieki, is purely Livic in character, and clearly identifiable Latgalian burials have not been found here.

The Livs

The Livs inhabited the western part of the present-day Vidzeme region, from the Gulf of Riga to the Daugava River, west of the above-described Latgalian lands. On the west bank of the Daugava, in the stretch from Tome to the sea, the Livs occupied a narrow strip of land that bordered with the swampy districts of Ķemeri, Olaine and Misa, which

Laddekeriste. Būtībā Metsepoles ziemeļu robeža gāja mūsdienu Latvijas un Igaunijas robežas rajonā.

Vendi

Ziemeļkurzemē dzīvojušie Baltijas somi jāuzskata par vendiem. Indriķa hronika sniedz informāciju, ka tos no Ventas lejteces padzina kurši. Vendi apmetās Rīgas vietā, taču arī no turienes kurši viņus izspieda, un tie pārcēlās uz Cēsīm. 12. gadsimtā vendi, domājams, vēl apdzīvoja Rīgas jūras līča dienvidu un daļēji rietumu piekrasti. Politiski šīs teritorijas ietilpa Vanemas jeb Miera Kursas (*Vredecuronia*) kuršu zemē, kur bija jaukts vendu un kuršu iedzīvotāju sastāvs. Kuršu austrumu robežu iezīmē kuršu kapulauki un tādas savrupatradumu vietas kā Vecmokas, Pūres Zviedri un Grenču Dravnieki. Tālāk uz austrumiem kuršu kapulauki ar ugunsčapiem nav konstatēti, tur, domājams, dzīvoja tikai vendi. To apliecina Tukuma pilskalna un Tukuma jaunā tirgus laukuma izrakumu materiāli. Tiesa, 13. gadsimta rakstītajos avotos (Kursas dalīšanas līgumi) Tukums (*Tuckemen*) minēts kā Kursas sastāvdaļa.

Pārbaudāma ir literatūrā sastopamā tēze par lībiešu iespējamo pārvietošanu uz Ziemeļzemgali 14. gadsimtā. Ar šiem procesiem saista Jelgavas vārda somisko cilmi. Taču var izvirzīt arī citu hipotēzi – uz ziemeļrietumiem no Jelgavas dzīvojušie Baltijas somi (vendi) varēja dot šo vārdu vietai, ko balti sauca par Mītavu.

Rīgas jūras līča austrumu un dienvidu piekrastes teritoriju rakstītajos avotos līdzās Miera Kursai dažreiz sauc par Vanemu. Šo vārdu var etimoloģizēt no somu grupas valodām kā 'senā zeme', kas varētu liecināt par vendu klātbūtni šajās teritorijās. Pēc Rīgas arheoloģiskā materiāla liecībām vendu klātbūtne Rīgā ir pierādīta. Šīs zemes nosaukums var liecināt par teritoriju, no kuras vendi izceļojuši, pretstatā 'jaunajai zemei' Rīgā, Senajā kalnā, vai Cēsīs.

Zemgaļi

Zemgaļu apdzīvotā teritorija aptvēra Lielupes baseinu, dienvidrietumos nedaudz

separated them from the Semigallians. The northern border of the Liv-inhabited territory was located a little to the north of the Salaca River. The northern border of Metsepole district ran along the Orajegi (*Orwaguge*) River. This is mentioned in a document dated 1259 that records the settlement of a border dispute between the Livs and the Estonians inhabiting Sontagana district; the river served as a borderline up to a place called *Laddekeriste*. The northern border of Metsepole roughly coincided with the current Latvian–Estonian border.

The Vends

The Baltic Finns living in the northern part of the present-day Kurzeme region should be identified with the Vends. The Chronicle of Henry of Livonia states that they were ousted from the lower reaches of the Venta River by the Couronians. The Vends then settled on the site of the later town of Riga, but the Couronians drove them away from here, too, whereafter they moved to Cēsis. In the 12th century the Vends presumably still inhabited the southern and partly also the western coast of the Gulf of Riga. These territories were part of the Couronian land called Vanema or Peaceful Couronia (*Vredecuronia*), which had a mixed Vendish/Couronian population. The eastern border of the Couronian lands is marked by Couronian cemeteries and such sites of stray finds as Vecmokas, Pūres Zviedri and Grenču Dravnieki. No Couronian cemeteries with typical cremation graves have been found further to the east of here, and thus these territories were presumably inhabited by the Vends only. This is attested by the material excavated at Tukums hill fort and the New Market in Tukums town. However, the 13th-century written sources (the treaties on the partition of the Couronian lands) mention Tukums (*Tuckemen*) as part of Couronia.

The assumption appearing in the literature that in the 14th century the Livs were probably displaced to the northern part of the present-day Zemgale region needs to be further scrutinized. It is with these processes that the Finnic origin of the name of Jelgava town is usually associated. Yet a different hypothesis can be put forward: the Baltic Finns (Vends) who lived to the north-west of Jelgava could have used this name, while the Balts called the place *Mitava*.

In written sources the territory on the eastern and southern shores of the Gulf of Riga is sometimes called Vanema, along with its other name – Peaceful Couronia. The former name can be etymologized from the languages of the Finnic group as “the ancient land”, which could indicate a Vendish presence in these territories. The archaeological evidence

iesniedzoties arī Ventas vidusteces baseinā. Austrumos zemgaļus un sēļus šķīra Taurkalnes mežu masīvs. Dienvidaustrumos zemgaļu apdzīvotās teritorijas robežas visumā sakrita ar 1416. gada dokumentā aprakstītajām Nogailenes zemes robežām, tikai vietām sniedzās nedaudz tālāk uz dienvidiem, kā tas konstatējams pēc kapulauku materiāliem. Robeža gāja pa Mēmeles pieteku Apašcu, tālāk pa šo upi līdz Rovejas ietekai, pa Biržu lauku līdz Smārdenei, tad tālāk pa šo upīti līdz Tatulai un pa šo upi līdz tās ietekai Mūsā. Te atrodas Āžolpamūšes pilskalns, kura apkārtnē ir vairāki zemgaļu kapulauki.

Tālāk uz rietumiem robeža ar žemaišiem gāja pa Lēvenes upi. Apgabals starp Lēveni un Pivesu bija zems, purvainš un nepiemērots dzīvošanai. Aiz šī apvidus zemgaļu un žemaišu robeža virzījās apmēram pa mūsdienu Pakrojas rajona dienvidu malu uz Šauļiem, kuru tuvākā apkārtnē tomēr bija žemaišu apdzīvota. Robeža turpinājās pa aptuvenu līniju starp Šauļu un Kuršēnu pilsētu līdz Ventai. Tālāk zemgaļu robeža ar žemaišiem un kuršiem atradās uz rietumiem no Ventas, kur Virvītes upes rajonā starp Ventu un Virvīti ir zināmi vairāki zemgaļu kapulauki, no kuriem pazīstamākais ir Pavirvītes Gudu zemgaļu kapulauks.

Zemgaļu rietumu robeža no Virvītes ietēkas Ventā gāja pa purvainu apvidu apmēram līdz mūsdienu Vadakstei un turpinājumā robežojās ar kuršu zemēm aptuveni pa kādreizējo Jelgavas un Kuldīgas apriņķa robežu, kur Rubas apkārtnē bija kuršu, bet Zvārde – zemgaļu apdzīvota. Ziemeļos zemgaļu apdzīvoti bija Bērzes upes krasti, no kuras uz ziemeļiem līdz Miera Kursai bija ap 10–15 km plata salīdzinoši reti apdzīvota teritorija.

Kurši

Kurši apdzīvoja visu mūsdienu Kurzemi uz rietumiem no aprakstītās zemgaļu robežas un mūsdienu ziemeļrietumu Lietuvu. Virvītes, Jūras un Minijas upe ir kuršu zemju robeža ar žemaišiem austrumos un dienvidos – Lietuvas teritorijā. Vienīgi pati Minijas lejtece ietilpa Lamatas zemē, ar ko robežojās Dangas baseinā

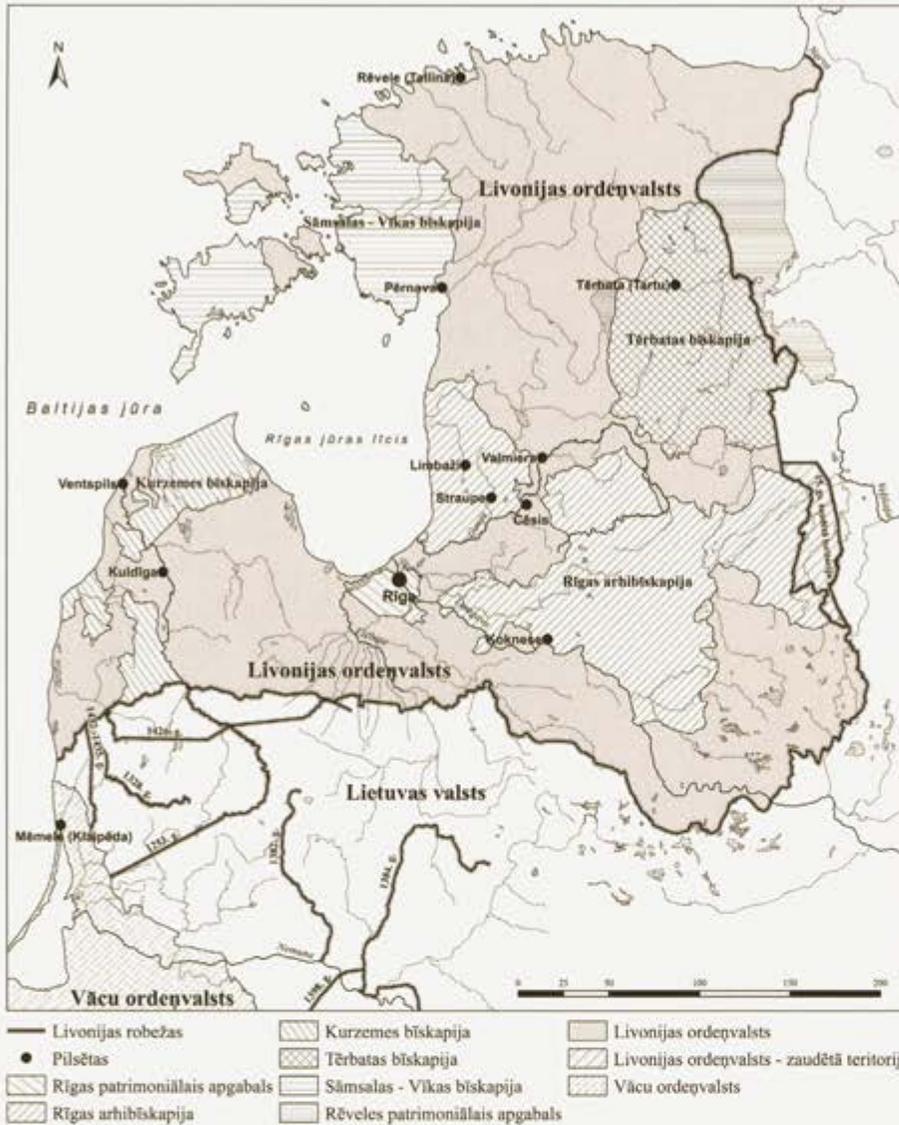
from Riga clearly testifies to the presence of the Vends in Riga. The name of the land could indicate that this was the territory that the Vends originally came from: the name was used in contrast to their “new land” in Riga (on the Ancient Hill) or in Cēsis.

The Semigallians

The Semigallian-inhabited territory encompassed the whole basin of the Lielupe River, in the south-west jutting a little also into the basin of the middle reaches of the Venta. In the east the Semigallians were separated from the Selonians by the large tracts of Taurkalne forest. In the south-east the border of the Semigallian-inhabited territory roughly coincided with the border of Nogaylen land, described in a document from 1416, only in a few places stretching a little further southward, as indicated by the data from burial sites. The border ran along a tributary of the Nemunēlis (Latv. Mēmele) River called the Apašča (*Apste*) to its confluence with the Roveja (*Rave*) River, from there across Birži field (*Birzenfelt*) to the Smārdene (*Smarden*) rivulet, along it to the Tatula (*Tattale*) River and then along this river to its confluence with the Mūša (Latv. Mūsa) River. On this site there stands Āžuolpamūšē hill fort, in the vicinity of which there are several Semigallian burial sites.

Further to the west the border with the Samogitians went along the Levuo River. The terrain between the Levuo and the Pyvesa was low, swampy and unsuitable for habitation. Beyond this district, the Semigallian–Samogitian border roughly coincides with the southern border of the modern Pakruojis District until it reaches Šiauliai, the direct environs of which were, however, inhabited by the Samogitians. From here the border stretched roughly along an imaginary line between the modern towns of Šiauliai and Kuršēnai, towards the Venta River. The further course of the Semigallian–Samogitian border was located to the west of the Venta River; several Semigallian burial sites have been identified in the vicinity of the Virvytē River, between the Venta and the Virvytē, the best known of which is the Pavirvytē-Gudai Semigallian cemetery.

From the confluence of the Virvytē with the Venta the western border of the Semigallian lands stretched across swampy terrain as far as the modern Vadakste village. Further on, the Semigallian lands bordered with the Couronian lands, the border roughly coinciding with the border between the former Jelgava and Kuldīga districts, where the environs of Ruba were inhabited by the Couronians and the

2. att. Livonijas teritorija un ārējās robežas 13.–16. gadsimtā.

Normunda Graša zīmējums

Fig. 2. The territory and external borders of Livonia in the 13th–16th century. Drawing: Normunds Grasis

esošā kuršu dienvidu zeme Pilsāts. Ziemeļkurzemē līdzās kuršiem dzīvoja Baltijas somu iedzīvotāji vendi vai pārkuršoti vendi, kurus mēdz dēvēt arī par kuronizētiem lībiešiem.

Livonijas ārējās robežas gadsimtu gaitā

13. gadsimta gaitā Baltijas krusta karu rezultātā visas minēto baltu un Baltijas somu sentautu teritorijas tika iekarotas, un izveidās feodālu valstu konfederācija, ko mēs pazīstam kā Livoniju (2. att.). Livonijas teritorijā pamazām konsolidējās latviešu un igauņu tauta. Mūsdienu Latvijas robeža vairs nesakrīt ar tām

Zvārde area by the Semigallians. In the north the Semigallians lived along the banks of the Bērze River, northwards of which, as far as the Peaceful Couronia, there stretched an approximately 10–15 km wide strip of land that was relatively sparsely inhabited.

The Couronians

The Couronians inhabited the whole of the present-day Kurzeme region west of the above-described border with the Semigallians and north-west of present-day Lithuania. The rivers Virvytė, Jūra and Minija served as the border between the Couronians and the Samogitians to the east and south in the territory of Lithuania. Only the very lower reaches of the Minija were part of Lamata land, which bordered with the southern Couronian land of Pilsāts (*Pilsaten*), located in the basin of the Danga River. In the northern part of Kurzeme,

13. gadsimta baltu (latgaļi, sēļi, zemgaļi, kurši) un Baltijas somu (lībieši, vendi) sentautu robežām, kur vēlāk konsolidējās latvieši. Tikai apmēram puse kādreizējās zemgaļu, sēļu un kuršu teritorijas ietilpst mūsdienu Latvijā, bet otra puse ir Lietuvā. 15. un 16. gadsimtā Livonijas dienvidu robeža ar Lietuvu pakāpeniski tika atvērta uz ziemeļiem. Mūsdienu Latvijas teritorijā ietilpst arī neliela daļa senatnē igauņu apdzīvotās teritorijas.

Pēc krusta kariem sēļu, zemgaļu un kuršu zemju dienvidu daļa tikai formāli nonāca krusta karotāju varā. Šajās teritorijās, izņemot Klaipēdas (*Memelburg*) pili, netika uzbūvēta neviena mūra pils. Nemitīgajos 13.–14. gadsimta karos ar pagānisko Lietuvu šīs teritorijas bija stipri izpostītas un palika gandrīz neapdzīvotas. To apliecina gan 14. gadsimta un 15. gadsimta pirmās puses kapulauku trūkums šajās teritorijās, gan rakstītie avoti.

14. gadsimtā īpaši niknas cīņas notika par Žemaitiju, ko Vācu ordenis centās iekarot, lai izveidotu vienotu ordeņa valsts teritoriju no Vislas līdz Somu jūras licim. Žemaišu krusta karos Livonijas ordenim bija ļoti problemātiski aizsargāt Dienvidkursā esošo tālo Klaipēdas pili. Tāpēc Livonijas ordenis (Vācu ordeņa Livonijas atzars, tekstā vienkāršības labad – Livonijas ordenis) 1328. gadā daļu kuršu apdzīvoto teritoriju līdz ar Klaipēdu nodeva Vācu ordenim. Tā tika zaudēta daļa kuršu dienvidu zemju – Pilsāts, Megava, kā arī Duvzares un Cekļa dienvidu daļa, kas teorētiski varēja kļūt latviskas, kuršiem pārlatviskojoties.

1328. gada administratīvā robeža starp Livonijas un Vācu ordeni Dienvidkursā gāja pa Sventāju līdz tās iztekai, no tās robeža turpinājās dienvidu virzienā uz Salantas (*Emmerbeke*) upi mūsdienu Salantu pilsētas apkārtnē, tālāk pa Salantu līdz Minijai un pa to līdz tās iztekai. Teritorija uz ziemeļiem no šīs robežas atradās Livonijas ordeņa, bet uz dienvidiem – Vācu ordeņa interešu sfērā. Tāpēc arī visas vēlākās robežas līdz 1819. gadam no Baltijas jūras puses starp Livoniju un Lietuvu iet pa Sventājas upi. Divas jūdzes platu zemes joslu – iezju uz Baltijas jūru Palangā

along with the Couronians, there lived a Baltic-Finnic group, the Vends or Couronized Vends, who are also referred to as Couronized Livs.

The external borders of Livonia through the centuries

In the 13th century, as a result of the Baltic Crusades, the territories of all the above-mentioned Baltic and Baltic-Finnic ethnicities were conquered, and a confederation of feudal states that we know by the name *Livonia* was established here (Fig. 2). In the territory of Livonia, the Latvian and Estonian peoples gradually consolidated. The current borders of Latvia no longer coincide with the borders of the territories of the 13th-century Baltic ethnicities (the Latgallians, Selonians, Semigallians and Couronians) and the Baltic-Finnic groups (the Livs and Vends), within which the Latvians later consolidated as a people. Only about half of the former Semigallian, Selonian and Couronian lands fall within the territory of present-day Latvia, the other half belonging to Lithuania. In the 15th and 16th centuries the southern border of Livonia – within present-day Lithuania – was gradually pushed northwards. A small portion of the lands once inhabited by the Estonians are now also part of the territory of present-day Latvia.

After the crusades the southern parts of the Selonian, Semigallian and Couronian lands came under the crusaders' control only in a formal sense. Not a single stone castle, except Klaipēda (*Memelburg*), was built in these territories. These lands were severely devastated in the constant warfare against pagan Lithuania in the 13th–14th century and had become almost unpopulated. This is indicated by the absence of burial sites from the 14th and the first half of the 15th century, and by written evidence.

In the 14th century particularly bitter wars were fought over Samogitia, which the Teutonic Order tried to conquer in order to establish a unified state stretching from the Vistula to the Gulf of Finland. During the crusades against the Samogitians, it was very difficult for the Livonian branch of the Teutonic Order (sometimes shortened as the Livonian Order) to defend Klaipēda Castle, which stood in a remote area in southern Couronia. Thus, in 1328 the Livonian Brethren handed over part of the Couronian-inhabited territory along with Klaipēda to the Prussian Brethren of the order. Thus, some of the Couronian southern lands – Pilsāts, Megava as

Lietuva ieguva tikai ar 1435. gada līgumu, kas nošķīra Livoniju un Prūsiju. Šim līgumam un Lietuvas lielkņazistei piederošajai mazajai zemes strēlei bija liela nozīme. Tā atturēja vācu kolonistu ierašanos Livonijā pa sauszemes ceļu, un, iespējams, tādēļ kurzemniekus nepiemeklēja senprūšu liktenis, kas tika pārvācoti. Palangu ar apkārtējo teritoriju, kas atrodas uz dienvidiem no Sventājas, Kurzemes guberņai pievienoja ar 1819. gada 13. marta Krievijas cara ukazu.

14. gadsimta beigās un 15. gadsimta sākumā bija brīži, kad Žemaitija juridiski un faktiski ietilpa Vācu ordeņa valstī. Savstarpējās cīņās aizņemtie Lietuvas valdnieki bieži slēdza militāras savienības ar Vācu ordeni cīņai citam pret citu, un Žemaitija nereti kalpoja kā samaksa par atbalstu. Pēc 1382. gada līguma robežu starp ordeni un Lietuvas lielkņazisti noteica pa Dubisas upi, bet 1398. gada Salinas salas līgums starp Lietuvas lielkņazisti un Vācu ordeni, ko parakstīja Lietuvas valdnieks Vītauts un Vācu ordeņa lielmestrs Konrāds no Juningenes, nosprauda citu robežu starp ordenim atdoto Žemaitiju un Lietuvu. Līgums paredzēja, ka ordenis iegūst pārvaldībā pagānisko Žemaitiju no Piejūras līdz pat Nevēžas upei. Robeža gāja pa Nevēžas upi no tās ietekas Nemunā "līdz Livonijai". Ordeņa zemēs tagad pilnīgi ietilpa ne tikai senās kuršu Cekļa zemes tās ziemeļrietumu daļā, bet arī visa zemgaļu apdzīvotā teritorija.

Tajā laikā Livonijas robežai uz dienvidiem un rietumiem no Zemgales nebija tik būtiskas nozīmes, tā kļuva par iekšējo robežu starp divām Vācu ordeņa provincēm. Pagaidām nav izdevies atrast ziņas par robežas nosprašanu starp Livonijas un Vācu ordeni jauniegūtajās teritorijās. Apgabalā starp Ventu un Dubisas, vēlāk, pēc 1390. gada, Nevēžas upi, iespējams, bija spēkā jau 1289. gadā noslēgtā vienošanās, kurā Žemaitijas rietumu daļu sadalīja abu ordeņa provinču ietekmes sfērās.

Livonijas robežu ar Lietuvu vēlreiz noteica cita Lietuvas valdnieka troņa pretendenta Svidrigaiļa 1402. gada līgums. Tajā ir minēti tikai daži grūti identificējami vietvārdi. Šis līgums fiksēja visu Livonijas robežu līdz pat Pleskavas zemēm.

well as the southern part of Duvzare and Ceklis – which theoretically could eventually have become Latvian through Latvianisation of the Couronians, were lost to Latvia.

The 1328 administrative border between the Livonian and Prussian Brethren of the Teutonic Order in southern Couronia followed the Šventoji River to its source, then continued southwards to the Salantas (*Emmerbeke*) River near the modern-day town of Salantai and ran along the Salantas to its confluence with the Minija River and along the latter to its source. The territory to the north of this border fell into the sphere of interest of the Livonian Brethren, while that to the south fell to the Prussian Brethren of the Teutonic Order. It is for this reason that until 1819 all the subsequent borders between Livonia and Lithuania from the coast of the Baltic Sea followed the Šventoji River. Only through a treaty of 1435 did Lithuania obtain a strip of land two miles wide, which gave them access to the Baltic Sea at Palanga and separated Livonia from Prussia. This treaty and the narrow strip of land, which henceforth belonged to the Grand Duchy of Lithuania, played a significant role. It prevented the arrival of German colonists in Livonia by land, and it was probably for this reason that the Couronians were spared the fate of the Old Prussians, who were Germanized. Palanga and the surrounding territory to the south of the Šventoji River was annexed to the gubernia (province) of Courland by an edict of the Russian Tsar dated 13th March 1819.

At the end of the 14th and in the early 15th century there were periods when Samogitia, both in legal terms and in practice, was part of the state of the Teutonic Order. The Lithuanian rulers, preoccupied with their mutual struggles, often concluded military alliances with the Teutonic Order against their rivals. Samogitia often served as a reward for such support. The treaty of 1382 set the border between the order and the Grand Duchy of Lithuania along the Dubysa River, but in 1398 the Grand Master of the Teutonic Order Konrad von Jungingen and the Duke of Lithuania Vytautas agreed on a different border between Samogitia, which had been ceded to the order, and Lithuania. In accordance with a treaty signed on Salynas island in 1398 between the Grand Duchy of Lithuania and the Teutonic Order, pagan Samogitia, from Pamarys district to the Nevežis River, was transferred to the authority of the order. Henceforth, not only the north-western part of the old Couronian Ceklis lands, but the whole Semigallian-inhabited territory were part of the order's land.

In that period of time the Livonian border to the south and west of Semigallia did not have any particular

Pēc Livonijas ordeņa sakāves karā ar Lietuvu Livonijas dienvidrietumu daļas robežu noteica 1422. gada Melnezera līgums. Livonijas ordenis bija spiests atteikties no tā rīcībā esošās senā Cekļa teritorijas un Dienvidzemgales. Reāli dabā robežu nosprauda 1426. gadā posmā no Dobeles komturejas līdz jūrai, un to sauca par valdnieka Vītauta robežu. Tā gāja no Sidrabenes pilskalna, no Platones upes un Kives upes (*Kyffver*) līdz Raktis pilskalnam, tālāk līdz Krūtes kalnam, kas atradās pie Tabaginas ietekas Ventā. Robeža turpinājās uz Pievenu (*Pewene*) pilskalnu un tālāk uz 5 km attālo Balenes (*Balene*) pilskalnu. No turienes robeža virzījās uz Grūstes (*Grunste*) lauku un aiz tā nonāca pie Pokes (*Poekes*) pilskalna, kas ir 9 km uz ziemeļiem no Sedas. Tālāk tā sasniedza Pasiles (*Peszell*) pilskalnu un aiz tā nonāca pie Erlas (*Erle*) upes ietekas Bārtā, kur ir divi pilskalni un divi svētie meži. No turienes robeža turpinājās uz Sventāju un pa to uz jūru. Šī robeža gāja pa mūsdienu Lietuvas teritoriju.

1426. gada līgums noteica arī robežu Sēlijā. Tā bija nosprausta pa Austrumzemgali (Upmali) un aiz Astravas ezera pie Biržiem iegāja Sēlijā. Aiz Astravas ezera robeža nonāca pie Brangaļu ceļa un turpinājās pa Mēmeles upi. Tālāk tā gāja uz Bornas upes izteku (šķiet, šeit nav domāta tā Bornas upe, kas iztek no Kirjanišku ezera pie Latvijas un Baltkrievijas robežas un pie Lielbornes ietek Daugavā), tālāk nonāca pie Eglōfas upes iztekas un visbeidzot – pie krievu zemēm.

Katrā ziņā var noprast, ka pēc šī līguma Livonijas ordenis bija zaudējis Dienvidsēlijas zemes, uz kurām tas pretendēja visu 14. gadsimtu, pamatojoties uz Mindauga dāvinājumu līgumiem. Kopš šī laika kuršu un zemgaļu agrākajās teritorijās uz dzīvi sāka apmesties lietuviešu zemnieki, un šīs teritorijas iedzīvotāji pamazām pārlietuviskojās. Dienvidsēlijā šis process, šķiet, aizsākās agrāk. Valdnieka Vītauta robeža ir senākā zināmā robeža starp Latgali un Polocku uz ziemeļiem no Daugavas.

Vēlāk Livonijas un Lietuvas robeža vairākkārt tika pārvirzīta uz ziemeļiem. Detalizētāku

importance, as it constituted the internal border between two provinces of the Teutonic Order. So far, no evidence has been found concerning delineation of the border between the Livonian and Prussian Brethren of the order in the newly acquired territories. Presumably, in the district between the rivers Venta and Dubysa (after 1390 between the Venta and *Nevezis*) the treaty concluded already in 1289 applied, by which the western part of Samogitia had been partitioned into the spheres of interest of the two provinces of the order.

The border between Livonia and Lithuania was set anew in 1402 through a different treaty concluded by a claimant to the throne of Lithuania, Švitrigaila. It contains only a few place names, which are difficult to identify. This treaty delineated the whole of Livonia's border as far as the lands of Pskov.

After the defeat of the Livonian Order in the war with Lithuania, the south-western border of Livonia was fixed in the 1422 Treaty of Melno. The Livonian Brethren were forced to give up the ancient Ceklis land and the southern part of Semigallia, which had been in their control until then. The border was delineated on the ground in 1426 in the stretch between Dobeles (*Doblen*) Komturei and the sea, and was referred to as "Duke Vytautas' border". It ran from Sidrabene hill fort along the Platone and Kive (*Kyffver*) Rivers to Rakte hill fort and further on to Krūte hill, which was located next to the confluence of the rivers Tabagina and Venta. From here the border continued to Pievenai (*Pewene*) hill fort and further on to Balene hill fort, which stood 5 km away from the former. It stretched further to Gruste (*Grunste*) field and from there to Pokes (*Poekes*) hill fort, which stood 9 km to the north of the Seda, continuing to Pasiles (*Peszell*) hill fort and from here to the confluence of the rivers Erla (*Erle*) and Bārta, near which there were two hill forts and two holy forests. From here the border extended to the Šventoji River and along it to the sea. This border stretched through the territory of present-day Lithuania.

The 1426 treaty fixed the border in Selonija, too. It was delineated through the eastern part of Semigallia (Upmale), and on the other side of Lake Astrava at Biržiai it entered Selonija. Beyond Lake Astrava it reached the Brangaļi Road and followed the Mēmele River. Then it continued to the source of the Borne River (apparently not the current Borne River, which issues from Lake Kirjaniški at the Latvian–Belarusian border and discharges into the Daugava River at Lielborne), up to the source of the Eglōfa River and finally to the Russian border.

robežu starp Livoniju un Lietuvu noteica 1473. gada Radzivila izlīgums. Tās dažādu posmu detalizēts apraksts ir sastopams atsevišķos vēlāka laika robežkomisiju dokumentos. Rodas iespaids, ka tieši šis dokuments būtībā noteica Livonijas un Lietuvas aptuveno robežu, ko vēlāk mainīja tikai nelielās detaļās, dažādu robežkomisiju robežu regulācijas sēdēs, izskatot savstarpējas pretenzijas. Diemžēl šis dokuments nav publicēts un tas ir maz analizēts līdzšinējā vēstures literatūrā.

Saskaņā ar Radzivila izlīgumu Zemgalē robežai bija jāiet divas jūdzes (aptuveni 15 km) uz dienvidiem no Bauskas pils. Kādā posmā robežu iezīmēja Komodras kalns (*monte Komodra*) Lietuvas pusē. Domājams, tas ir Kamārdes pilskalns, kas atrodas pie Mūsas. Agrāk tas bija iekļauts Kauņas guberņā, bet pēc robežas novilkšanas 1920. gadā atrodas Latvijā.

Pēc šīm liecībām var spriest, ka Livonijas robeža Zemgalē kopš 1473. gada ir mūsdienu Latvijas un Lietuvas aptuvenā robeža. Pēdējo reizi Livonijas periodā robeža ar Lietuvu regulēta 1541.–1542. un 1545. gadā. Kurzemē 1542. gada 17. janvāra līgumā minētā robeža visumā saskan ar mūsdienu Latvijas un Lietuvas robežu. Tas ir tāpēc, ka tā gāja pa upēm – Sventāju, Lukni, Apši, Losi, Vadaksti, un tas mazināja robežstrīdus un robežu pārvirzīšanas iespējas.

Zemgales un Sēlijas teritorijas robeža bija mainīgāka. Te nebija tik izteikti dabisku robežu, un izcēlās daudzi robežstrīdi, kas turpinājās visu 17. gadsimtu. Tas tāpēc, ka robežzīmes – parasti lieli koki ar iegrieztiem krustiem, bedres ar oglēm un pelniem, no zemes un/vai akmeņiem uzbērti uzkalniņi – nebija tik noturīgas kā dabiskās. Mākslīgi veidotās zīmes laika gaitā iznīka, un pēc ilgāka laika robežkomisijas tās nevarēja vairs konstatēt, kas izraisīja strīdus. Šajos strīdos robežu biežāk izdevās pārvirzīt uz ziemeļiem, nevis otrādi. Taču kopumā robežu tas būtiski nemainīja.

Livonijas robeža dienvidaustrumos ar mūsdienu Baltkrieviju bija viena no nemainīgākajām. Domājams, tās sākumi meklējami

The treaty clearly indicated that the Livonian Order had lost the south Selonian lands, which it had laid claim to throughout the 14th century, based on the Mindaugas Donation Act. Henceforth, Lithuanian peasants began to settle the former Couronian and Semigallian lands, and the local population gradually became Lithuanian. In southern Selonia this process seems to have started earlier. Duke Vytautas' border is the oldest known border north of the Daugava between the Latgale region and Polotsk.

Later the Livonian–Lithuanian border was repeatedly moved northwards. The Livonian–Lithuanian border was described in greater detail in 1473 in what is known as the Radziwill Settlement. A detailed description of the different stretches of the border can be found in various documents issued by the border commissions of the subsequent periods. One gets the impression that it was this settlement that basically delineated the approximate Livonian–Lithuanian border, which henceforth saw only minor alterations, made by the border commissions as they revised mutual claims during different border regulation sessions. Regrettably, the document itself has never been published and has been little analysed in the historical literature.

According to the Radziwill Settlement, in Semigallia the border had to be located two miles (approximately 15 km) to the south of Bauska Castle. In one stretch the border was marked by *monte Komodra* on the Lithuanian side. This is probably Kamārde hill fort, on the bank of the Mūsa River. Previously it belonged to Kaunas Gubernia, but after the delineation of the border in 1920 it became part of Latvia.

These pieces of evidence indicate that as of 1473 in Semigallia the border of Livonia roughly coincided with the current Latvian–Lithuanian border. The last times that the border was regulated in the Livonian period were in 1541–1542 and 1545. In Courland the border mentioned in the treaty of 17th January 1542 also roughly coincides with the current Latvian–Lithuanian border. This is because it stretched along the rivers Šventoji, Lukne, Apše, Lose and Vadakste – which fact helped to prevent border disputes and lessened the opportunities for shifting the border.

In the territory of Semigallia and Selonia the border was less stable. Conspicuous natural boundaries were lacking here, and numerous border disputes broke out and continued throughout the 17th century. This was because boundary marks – usually large trees with crosses carved on them, pits filled with charcoal and ash, and mounds of soil and/or stones – were not as enduring as natural boundaries.

latgaļu senajā robežā ar Polockas kņazisti. Robeža Sēlijas austrumos un dienvidaustrumos pēc minētā 1473. gada līguma arī gāja aptuveni mūsdienu Latvijas un Baltkrievijas robežas vietā. Par to liecina 1542. gada robežas regulācijas komisijas detalizētie apraksti Lietuvas metrikas 560. sējumā. Tajā robežu regulatori vienmēr atsaukušies uz senāko 1473. gada Radzivila izlīguma robežu. Tikai posmā no Daugavas līdz Pleskavas kņazistei ir atsauces uz senāko Vītauta robežu, kas ir tajā pašā vietā, kur vēlākā Radzivila robeža. Metrikā nav vienota robežas apraksta, bet tā ir raksturota pa posmiem, kā, piemēram, Osvejas robeža, Braslavas robeža, Drisvjatu robeža utt. Robežu var salīdzinoši labi lokalizēt kartē. Dienvidos to iezīmē tādi labi identificējami vietvārdi kā Kurcums, Riču, Sitas un Plusa ezers, Akmenes un Kabilas upe (mūsdienu Robežupe) un Kobilas akmens pie Daugavas.

Austrumu robeža ar Lietuvas lielkņazisti gāja no Daugavas pa Indras upi līdz Indricas ezeram. Teritoriju uz austrumiem no Indras – Indras un Robežnieku pagastu – Latvija ieguva pēc 1920. gada miera līguma ar Padomju Krieviju. Tālāk tā virzījās uz Ormijas ezeru, no tā pa Asūnes upi līdz Asūnes ezeram un tad pa Asūnes, Sarjas un Zilupes upi līdz Maskavas lielkņazistes robežām.

Šī robeža 17.–18. gadsimtā bija Poļu Vidzemes (Inflantijas vojevodiste, formāli saukta kņaziste) robeža ar Polockas vojevodisti, bet vēlāk, 19. gadsimtā, starp Vitebskas guberņas latviešu un baltkrievu apriņķiem. 14. gadsimta gaitā nostabilizējās robeža ar Pleskavu, bet pēc Pleskavas neatkarības zaudēšanas – ar Maskavas lielkņazisti.

Agrākā Livonijas ziemeļaustrumu robeža bija starp Pileju ezeru un Kacēniem. Starp 1461. un 1464. gadu pleskavieši okupēja ap 20 km platu un 100 km garu joslu, un pēc 1464. gada robeža gāja pa Kuhvas upi. Atņemtajā teritorijā 1476. gadā krievi uzcēla Augšpils (Višgorodas) pili. Tālāk robeža bija nosprausta pa Zilupi līdz Sebežas apvidum, kur pie Rubaņkas upītes sākās robeža ar Lietuvas lielkņazisti.

Man-made boundary marks perished with time, and after some time the border commissions could no longer find them, which resulted in disputes. More often than not, the settlement of a dispute moved the border northwards. But on the whole these disputes did not essentially change the location of the border.

The south-eastern border of Livonia – with present-day Belarus – was one of the most permanent sections of the border. It presumably originated from the old Latgallian border with the Duchy of Polotsk. According to the above-mentioned 1473 treaty, in the east and south-east of Selonja the border roughly coincided with the current Latvian–Belarusian border. This follows from the detailed descriptions produced by the 1542 commission for the regulation of the border that are included in volume 560 of the Lithuanian Metrica. Here the border regulators referred in all cases to the border fixed in the Radziwill settlement of 1473. Only for the stretch from the Daugava to the Duchy of Pskov reference is made to an even older border – that of Vytautas, which coincides with the later Radziwill border. The Metrica does not provide an integrated description of the entire border, but instead outlines it stretch by stretch, for example, the border at Osveja, the border at Braslava, the border at Drisvjati, etc. The border can be rather accurately located on the map. In the south it is marked by such easily identifiable place names as the lakes Kurcums, Riču, Sitas and Plusa, the rivers Akmenė and Kabila (the current Robežupe) and the Kobilas stone on the bank of the Daugava.

The eastern border with the Grand Duchy of Lithuania stretched from the Daugava along the Indra River to Lake Indrica. The territory to the east of Indra – the civil parishes of Indra and Robežnieki – were ceded to Latvia under the 1920 peace treaty with Soviet Russia. The border continued to Lake Ormija, and from here along the Asūne River to Lake Asūne and then along the rivers Asūne, Sarja and Zilupe to the border of the Grand Duchy of Moscow.

In the 17th and 18th centuries this was the border between Polish Livonia (Inflanty Voivodeship, officially designated a duchy) and Polotsk Voivodeship. Later, in the 19th century, it was the border between the Latvian and Belarusian districts of Vitebsk Gubernia. In the course of the 14th century the border with Pskov stabilized, and after Pskov's loss of independence it became the border with the Grand Duchy of Moscow.

The former north-eastern border of Livonia ran between Kacēni and Lake Pileji. Between 1461 and 1464 the Pskovites occupied an approximately 20 km wide and 100 km long

Livonijas iekšējās robežas un to loma latviešu tautas izveidē

Pēc mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijā dzīvojušo baltu un Baltijas somu sentautu zemju iekarošanas izveidojās vairākas feodālas valstis – Livonijas ordeņa valsts, Rīgas bīskapija (no 1255. g. arhibīskapija), Tērbatas, Sāmsalas–Vikas un Kurzemes bīskapija. Arī lielākajām Livonijas pilsētām Rīgai un Tallinai bija savas lauku teritorijas – patrimoniālie apgabali. Latvijas teritorijā atradās daļa ordeņa valsts, Rīgas arhibīskapija un Kurzemes bīskapija. Robežu starp Tērbatas bīskapiju un Livonijas ordeņa Gaujienas (*Adsel*), vēlāk Alūksnes komtureju veidoja agrākā robeža starp Atzeli un Ugauniju. Kopumā šī robeža ir saglabājusies kā etniskā robeža starp latviešiem un igauņiem līdz pat mūsdienām. Senā Metsepoles un Sakalas robeža uz ziemeļiem no Salacas iezīmē etnisko robežu starp igauņiem no vienas puses un libiešiem un latviešiem no otras.

Livonijas periodā lielākās pārmaiņas etniskajā ziņā ir notikušas ordeņa pārvaldītajā teritorijā uz rietumiem no Valkas. 13. gadsimta sākumā latgaļu apdzīvotā teritorija nesniedzās tālāk par Sedas upi. 13. gadsimta krusta karos Sakalas dienvidu daļa bija stipri izpostīta, igauņu iedzīvotāji to bija daļēji pametuši. Te ienāca latgaļi, iespējams, viņus šeit nometināja ordenis. Tā sauktā Rūjienas 14. gadsimta zemes grāmata liecina par etniski jauktu iedzīvotāju sastāvu ar ļoti izteiktu igauņu dominanci. Latviskāka bija apgabala dienviddaļa uz ziemeļiem no Burtnieku ezera, bet Rūjiena un Omuļi ir tīri igauņiski. Domājams, vēl 16. gadsimta gaitā latviešu etniskais elements tur nebija guvis virsroku.

1601. gada revīzijā Rūjienas novads vēl ir izteikti igauņisks, bet jau 1638. gada revīzijā – latvisks. Salīdzinoši daudz igauņisku vārdu ir Gaujienas pilsnovada dienvidos, bet Alūksnes apkārtnē – tikai pa kādam. Zviedri 17. gadsimta beigās Vidzemi sadalīja latviešu un igauņu apriņķi pēc iedzīvotāju etniskās piederības. Tas bija nepieciešams praktisku iemeslu dēļ, lai ierēdņiem nevajadzētu prast divas vietējās valodas. Šī

strip of land, and after 1464 the border followed the Kukhva River. In 1476 the Russians built Vyshgorod Castle in the conquered territory. From here the border was set along the Zilupe River until it reached the Sebez district, where, at the Rubanka Rivulet, the border with the Grand Duchy of Lithuania began.

The internal borders in Livonia and their role in the development of the Latvian people

After the conquest of the lands inhabited by the Baltic and Baltic-Finnic ethnicities, several feudal states were established here: the state of the Livonian branch of the Teutonic Order, the Bishopric (as of 1255 Archbishopric) of Riga and the Bishoprics of Dorpat (modern-day Tartu), Ösel-Wiek (modern-day Saare-Lääne) and Courland. The largest Livonian towns – Riga and Tallinn (*Reval*) – also had their own rural territories (patrimonies). The territory of present-day Latvia corresponded to part of the order's lands, together with the Archbishopric of Riga and the Bishopric of Courland. The border between the Bishopric of Dorpat and the Teutonic Order's Gaujiena (*Adsel*) (later Alūksne (*Marienburg*)) Komturei coincided with the earlier border between Adsel and Ugaunia. All in all, this border has remained the ethnic border between Latvians and Estonians to the present day. The old border between Metsepole and Sakala marks the ethnic border between the Livs and Latvians to the north of the Salaca River.

In the Livonian period ethnic changes were greatest in the order's territory to the west of Valka town. In the early 13th century the territory inhabited by the Latgallians did not stretch beyond the Seda River. During the 13th-century crusades the southern part of Sakala was severely desolated, and the Estonians had partly abandoned it. Then the Latgallians moved in, probably settled here by the order. A document known as the 14th-century Rūjiena land book reveals an ethnically mixed population with a pronounced Estonian predominance. The southern part of the district to the north of Lake Burtnieks was more Latvian in character, while Rūjiena town and Omuļi village were still purely Estonian. Presumably, in the 16th century the ethnic Latvian element had not gained the upper hand here yet.

A 1601 inspection reveals the district of Rūjiena as still being markedly Estonian, but that of 1638 already reveals it to be Latvian. There are relatively many Estonian names in the

administratīvā robeža veidoja pamatu vēlākai robežai starp Latviju un Igauniju.

Viena no pamatproblēmām ir, kādēļ Metsepole, kas bija igauņiem etniski tuvo lībiešu apdzīvota, nekļuva igauņiska? Ziemeļos un ziemeļaustrumos tā robežojās ar igauņu apdzīvotajām zemēm. Domājams, atbilde slēpjas Livonijas valstu iekšējās robežās. Rīgas arhibīskapijai nepiederēja igauņu apdzīvotās teritorijas, bet jaunu iedzīvotāju ieplūšanai no ziemeļiem Livonijas ordenis lika šķēršļus. Salīdzinoši reti apdzīvotajā Metsepolē sāka ienākt vai tika pārvietoti iedzīvotāji no arhibīskapijas latviešu gala. Domājams, šo procesu veicināja vasaļu muižu izveide arhibīskapijas lībiešu galā, jo no tām varēja gūt ienākumus tikai tad, ja to teritorijas bija apdzīvotas un bija, kas maksā nodevas un vēlākajos gadsimtos – pilda klaušas. Reti apdzīvotajā Metsepolē iedzīvotāju trūka, tāpēc arhibīskapijas vasaļi viņus centās piesaistīt no citām teritorijām.

Lībiešu asimilācijas procesa sākumu iezīmē ar 13. gadsimta pirmo pusi datējamie apbedījumi ar tipiski latgaliskām piedevām Limbažu Dravniekos. Šo procesu apliecina arī vēlākie rakstītie avoti – 1455. gadā Vecsalacā minēti latvieši (*lettones*), bet 1624. gadā šeit fiksēts latviešu pagasts. Pēc 1550. gada arhibīskapijas vaku grāmatas var spriest, ka lībiešu galā apmēram puse iedzīvotāju bija latvieši. Tādējādi var apgalvot, ka šajā laikā, lībiešiem un latviešiem sajaucoties, izzuda etniskā robeža starp lībiešiem un latviešiem Vidzemē.

Īpaši smagi lībiešu apdzīvotās teritorijas dienviddaļa cieta 17. gadsimta karos, kā rezultātā samazinājās lībiešu skaits, un viņus aizstāja ieceļojušie latvieši, kas pakāpeniski asimilēja pāri palikušos lībiešu tautas pārstāvjus. Pēc Augusta Vilhelma Hupela draudžu aprakstiem var secināt, ka 18. gadsimtā Rietumvidzeme jau bija pārlatviskota. Pēdējie lībieši pie Salacas minēti 19. gadsimta vidū.

Līdzīgi iekšējās robežas ietekmēja Rīgas nevācu iedzīvotāju sastāvu. Rīgas Jaunielas viduslaiku kapsētas arheoloģiskais materiāls ir tīri zemgalisks. Jāņem vērā, ka Rīgas pilsētai

southern part of Gaujiena castle district, while in the vicinity of Alūksne town there are few such names. In the late 17th century the Swedes divided the Vidzeme region into two parts based on the ethnic background of the population – Latvian and Estonian. This was dictated by practical considerations: so that civil servants should not be required to speak two local languages each. This administrative border provided the basis for the later border between Latvia and Estonia.

One of the key puzzles is this: why did Metsepole, inhabited by the Livs, who are ethnically closely related to the Estonians, not become Estonian? Furthermore, in the north and north-east this area bordered with the Estonian-inhabited lands. The answer presumably has to do with the borders between the individual Livonian states. The Archbishopric of Riga did not contain any Estonian-inhabited territories, and the Livonian Order created obstacles to the influx of new residents from the north. People from the Latvian part of the archbishopric started to arrive or were settled in the relatively sparsely populated Metsepole. Presumably, this process was encouraged by the establishment of vassals' manors in the Liv part of the archbishopric, as manors could be profitable only if the respective territories were populated and there were people to pay dues (and in the subsequent centuries – to perform *corvée* labour). In the sparsely populated Metsepole there was a shortage of people, and thus the vassals of the archbishopric tried to draw them there from other territories.

The beginning of the process of assimilation of the Livs is marked by burials in Limbažu Dravnieki cemetery with typically Latgalian grave goods dated to the first half of the 13th century. Later written sources also provide evidence of this process: in 1455 Latvians (*lettones*) are mentioned in Vecsalaca village, while in 1624 a Latvian parish is recorded as existing in Vecsalaca. A 1550 register of peasant farms in the archbishopric permits the conclusion that in the Liv part approximately half of the population were ethnic Latvians. Thus we may conclude that in the Vidzeme region in this period the Livs and Latvians intermingled, and the ethnic border between them disappeared.

The Liv-inhabited territories suffered particularly hard in the 17th-century wars, as a result of which the Liv population decreased and in their stead came Latvians, who gradually assimilated the remaining Livs. August Wilhelm Hupel's descriptions of parishes permit the conclusion that in the 18th century the western part of the Vidzeme region had already become ethnically Latvian. The last Livs are mentioned as living on the banks of the Salaca River in the mid 19th century.

Austrumzemgalē – Upmalē piederēja prāvas teritorijas. Tās pilsētai 1272. gadā piešķīra Rīgas arhibīskaps Alberts II Zauerbērs pateicībā par rīdzinieku palīdzību kristīgās ticības izplatīšanā Zemgalē. Zemes gabala robežas sākās pie Iecavas upes ietekas Lielupē. Tās sniedzās līdz Pūteļu ciemam (Codes pagastā) Lielupes labajā pusē, kā arī ietvēra zemi starp Lielupi un Iecavas un Misas upi. Rīga šo apgabalu juridiski zaudēja 1454. gadā, atdodot ordenim 1272. gadā Zemgalē iegūtās zemes. Domājams, tieši no šīs teritorijas Rīgā ieplūda zemgaļu iedzīvotāji, kas kļuva par Rīgas latviešu etnisko pamatu un kuru valodai bija ļoti liela loma latviešu literārās valodas izveidē. Latgaļu senlietas Rīgas arheoloģiskajā materiālā tik izteikti nav konstatētas.

Livonijas valstu iekšējās robežas gadsimtu gaitā bija mainīgas. Ordeņa militārā pārsvara apstākļos Rīgas arhibīskapi zaudēja daudzas teritorijas. 14. gadsimtā arhibīskapiem nācās atdot kādreizējās zemes Sēlijā, kur 1370. gadā ordenis uzcēla Sēlpils mūra pili. 1434. gadā Rīgas arhibīskapija zaudēja Dundagas novadu, kas Ziemeļkurzemē bija iegūts 1237. gadā, un 1439. gadā – zemes pie Tārgales, kas tika pārdotas Kurzemes bīskapijai.

Lubānas novadu ordenis esot ieguvis no Polockas kņaza kopā ar Rēzekni, bet no Burtniekiem pats arhibīskaps esot atteicies. 1435. gadā Rīgas domkapitula prāvests fon Brinkens atteicās no visām zemēm uz dienvidiem no Daugavas par labu mestram Heinriham fon Brokenvoldem. Tādējādi visa Zemgale nonāca ordeņa varā.

Šķiet, kuršu, zemgaļu un sēļu zemju nonākšana ordeņa pārvaldē veicināja iedzīvotāju sajaukšanos un etnisko atšķirību izzušanu. Šajā teritorijā 15. un 16. gadsimtā nebija iekšējo robežu, kas liktu šķēršļus iedzīvotāju pārvietošanās iespējām. Ordeņa teritorijās Livonijas beigu posmā iedzīvotāji netika tik cieši piesaistīti zemei, kā tas bija arhibīskapijas, it īpaši arhibīskapa vasaļu zemēs.

Pagaidām nav pētījumu par Kurzemes bīskapijas un ordeņa robežas ietekmi uz latviešu tautas veidošanās procesu, bet, šķiet, tām nebija

The borders between the Livonian states left a similar impact on the ethnic composition of the non-Germans in Riga town. The archaeological material from the medieval cemetery in Jauniela Street in Riga is purely Semigallian. It should be taken into consideration that the town of Riga held a large territory in Upmale, in the eastern part of Semigallia. It was granted to the town by the Archbishop of Riga Albert II Suerbeer as a reward for the Riga citizens' assistance in spreading the Christian faith in Semigallia. The border of this property started at the confluence of the rivers Iecava and Lielupe. It stretched to Pūteļu village (in Code civil parish) on the right bank of the Lielupe and also included the land between the rivers Lielupe, Iecava and Misa. Riga legally lost this district in 1454, when it ceded to the order the lands it had acquired in Semigallia in 1272. Presumably, it was from this territory that the Semigallians arrived in Riga, constituting the ethnic basis of Riga's Latvian population, their language playing a very important role in the development of literary Latvian. The presence of Latgallian artefacts in the archaeological material from Riga is less pronounced.

The internal borders within Livonia changed in the course of the centuries. Under the conditions of the order's military supremacy, the Archbishop of Riga lost much of his territory. In the 14th century the archbishop had to cede his lands in Selonia, where the order built the stone castle of Sēlpils (*Selburg*) in 1370. In 1434 the Archbishopric of Riga lost Dundaga district in the north of Courland, which it had acquired in 1237, and in 1439 it sold its lands in the vicinity of Tārgale to the Bishopric of Courland.

The order reportedly acquired Lubāna district from the Duke of Polotsk together with Rēzekne (*Rositen*) district, while Burtnieki district had been ceded to the order by the archbishop himself. In 1435 Von Brincken, the Dean of Riga Cathedral Chapter, ceded all lands to the south of the Daugava to the Livonian Master Heinrich von Bockenforde. Thus all of Semigallia fell into the order's hands.

The coming of the Couronian, Semigallian and Selonian lands under the order's rule seems to have encouraged the mingling of the respective peoples and the fading of ethnic differences among them. In this territory in the 15th and 16th centuries there were no internal borders, which would have hampered the movement of people. In the order's territories in the final phase of the Livonian period the population was less tightly attached to the land than was the case in the archbishopric and particularly in the lands of the archbishop's vassals.

būtiskas nozīmes, jo bīskapija faktiski bija inkorporēta ordenī.

No 15. gadsimta vairs netiek runāts par sēļu zemēm un Sēliju. Tā bija iekļauta Livonijas ordeņa valsts sastāvā, sadalot to Aizkraukles komturejas un Sēlpils fogtejas administratīvajās robežās. Sēlijas austrumdaļa, kur vēlajā dzelzs laikmetā sēļi nedzīvoja, iekļāvās Dinaburgas komturejas zemēs. Aizkraukles komturejā ietilpa tā viena trešā daļa Sēlijas zemes, ko ordenis ieguva 1256. gada zemju dališanas līgumā ar Rīgas arhibīskapu, kā arī tā Kalves novada daļa, ko ordenis saņēma no Rīgas domkapitula. To netieši apstiprina fakts, ka vēlāko Aizkraukles draudzi laikā no 16. līdz 18. gadsimtam veidoja divas daļas: samērā šaura zemes josla gar Daugavu un otra daļa pie Lietuvas robežas no Kurmenes līdz Gricgalei, t.i., bijušā Kalves novada daļas.

Sēlpils fogtejas zemes veidoja tās kādreizējās arhibīskapa Sēlijas zemju divas trešdaļas, ko 14. gadsimtā ordenis atņēma Rīgas arhibīskapam. Dinaburgas komturejas zemes ordenis, vis ticamāk, atguva Mindauga dāvinājumu rezultātā un uz tām Rīgas arhibīskaps nekad nav pretendējis. Priekšstatu par šo teritoriju lielumu mēs varam retrospektīvi gūt no vēlākajiem 16. gadsimta otrās puses avotiem.

Izveidojoties Kurzemes un Zemgales hercogistei, Polijas karalis un Lietuvas lielkņazs Sigismunds II Augusts piešķīra hercogam Gothardam Ketleram “[...] visas muižas kopā ar muižniekiem, kas pieder pie Dinaburgas pilsnovada Lietuvas pusē esošajā Daugavas krastā, Sēlpils pili ar visu tās novadu, kā arī muižas, kas atrodas šaipus Daugavai un pieder Aizkraukles pilij, [...] Bauskas pili, Vecmuižu (*Neugut*) un visu, kas pieder Salaspils pilij,” tātad – visu Sēliju.

Par Sēlijas daļas lielumu Dinaburgas novadā liecina arī 1599. gada poļu revīzijas teksts: “Kas attiecas uz citām 8 Pārdaugavas muižām, kas no seniem laikiem piederēja Dinaburgas pilij, tās ir: Borna, Elerne, Laucene, Lasene, Bevere, Garcene, Dubna, Kurcums jeb Kuršoni, – tās visas karalis Sigismunds Augusts ir labvēlējis 62. gadā atdot un atvēlēt Kurzemes hercogam.” Tātad Dinaburgas pilsnovadā ietilpa viss

The impact of the border between the Bishopric of Courland and the order's lands on the process of development of the Latvian people has not been studied yet, but it seems to have lacked any particular significance, as in practice the bishopric had been incorporated into the Order.

As of the 15th century, the Selonian lands or Selonia are no longer mentioned. They belonged to the lands of the Teutonic Order and were divided into Aizkraukle (*Ascheraden*) Komturei and Sēlpils (*Selburg*) Vogtei. The eastern part of Selonia, which had not been inhabited by the Selonians in the Late Iron Age, was incorporated into Dünaburg Komturei. Aizkraukle Komturei comprised the one third of Selonia that the order had obtained through the 1256 land partition treaty concluded with the Archbishop of Riga, as well as the part of Kalve district that the order had received from Riga Cathedral Chapter. Indirect proof of this is the fact that from the 16th to the 18th centuries Aizkraukle church parish consisted of two separate parts: a rather narrow strip of land along the Daugava River and an area along the frontier with Lithuania from Kurmene to Gricgale, i.e., sections of the former Kalve district.

Selonia Vogtei consisted of the two thirds of the archbishop's former Selonian lands which the order had seized in the 14th century. The land of Dünaburg Komturei was probably regained by the Order as part of the Mindaugas Donation, and the Archbishop of Riga never laid any claim to it. We can obtain a retrospective idea of the size of these territories from later sources, dating from the second half of the 16th century.

When the Duchy of Courland and Semigallia was established in 1562, the King of Poland and Grand Duke of Lithuania Sigismund II Augustus granted to Duke Gottard Kettler “[...] all the manors together with their lords that belong to Dünaburg Castle District and stand on the Lithuanian side of the Daugava bank, Selburg Castle with the whole of its district as well as the manors which stand on this side of the Daugava and belong to Ascheraden Castle, [...] Bauske (modern-day Bauska) Castle, Neugut (Vecmuiža) manor and everything that belongs to Kirchholm (Salaspils) Castle”, i.e., the whole of Selonia.

The record of the 1599 Polish inspection is another piece of evidence about the size of the Selonian part in Dünaburg district: “As concerns eight other Livonian manors, which stand on the left bank of the Daugava and since time immemorial have belonged to Dünaburg Castle, namely Borne, Elerne, Laucene, Lasene, Bevere, Garcene, Dubna and Kurcums, King Sigismund Augustus has mercifully ruled that

vēlākais Ilūkstes apriņķis un nedaudz teritorijas no Jēkabpils apriņķa pašas austrumdaļas, proti – Dignājas novads, kas avotā nosaukta par Dubno. Acīmredzot šis Sēlijas zemes ordenis bija ieguvis jau 13. gadsimta vidū un tās ordenim apstiprināja pāvests Inocents IV savā 1254. gada bullā.

Valstu un administratīvās robežas 16. un 17. gadsimtā

Livonijas kara (1558.–1583. g.) rezultātā Livonijas feodālo valstiņu konfederācija sabruka, un visa Latvijas teritorija nonāca Polijas–Lietuvas valsts (*Żeczpospolita*) sastāvā. Kurzemē un Zemgalē izveidoja no tās atkarīgu hercogisti, bet pārējā Latvijas teritorijā – uz ziemeļiem no Daugavas, kā arī Igaunijas dienviddaļā – nodibināja Pārdaugavas hercogisti. Šie abi valstiskie un administratīvie veidojumi ietilpa agrākās Livonijas teritorijā. Kurzemes hercogistes dienvidu robeža gāja pa kādreizējo Livonijas un Lietuvas robežu, bet ziemeļu robeža – pa Daugavu, apejot Rīgas patrimoniālo apgabalu. 1630. gadā hercogiste zaudēja zemes joslu gar jūru no Slokas upes līdz Daugavai.

Pārdaugavas hercogistes teritorijā iekšējās administratīvās robežas nav pilnīgi skaidras. Bija izveidotas trīs administratīvas vienības jeb prezidiāti – Pērnavas, Tērbatas un Cēsu. Kā atsevišķa administratīva vienība pastāvēja Cēsu bīskapija. Pērnavas prezidiātā ietilpa zemes uz ziemeļiem no Gaujas. Cēsu prezidiātā bija zemes starp Daugavu un Gauju, iekļaujot tajā Gaujienas un Alūksnes pilsnovadu.

Latviešu un igauņu teritorijas poļu valdīšanas laikā administratīvi netika nodalītas, vienīgi izzuda agrākās robežas starp Livonijas ordeņa un Rīgas arhibīskapijas zemēm, kas ļāva iedzīvotājiem brīvāk pārvietoties, cik tas bija iespējams dzimtbūšanas apstākļos. Kā rāda 17. gadsimta arklu revīziju materiāli, iekšējā migrācija šajā laikā ne vien pastāvēja, bet bija visai izteikta.

Kurzemē Livonijas kara rezultātā izveidojās sarežģītāka situācija. Daļa Kurzemes nokļuva Dānijas un Prūsijas varā, un tas neveicināja

in the 62nd year they should be granted and allotted to the Duke of Courland.” Thus, Dünaburg castle district comprised the whole of the later Ilūkste County and a small part of the easternmost end of Jēkabpils County, i.e., the present-day Dignāja Area, which is mentioned in the source as *Dubno*. The Order had apparently acquired these Selonian lands already in the mid 13th century, as Pope Innocent IV confirmed the order’s right to hold them in a bull of 1254.

State and administrative borders in the 16th and 17th centuries

The Livonian War (1558–1583) brought about the collapse of the Livonian Confederation of feudal states, and the entire territory of present-day Latvia became part of the Polish–Lithuanian Commonwealth (*Rzeczpospolita*). In Courland and Semigallia a duchy dependent on it was established, while in the rest of present-day Latvia – to the north of the Daugava River – and in the southern part of Estonia the Duchy of Livonia was founded. These two state and administrative formations were contained within the territory of former Livonia. The southern border of the Duchy of Courland coincided with the former Livonian–Lithuanian border, while the northern border ran along the Daugava River, except for the Patrimony of Riga. In 1610 the duchy lost a strip of land stretching along the seashore between the rivers Sloka and Daugava.

The internal administrative borders in the Duchy of Livonia are not known exactly. Three voivodeships – those of *Pärnu* (*Parnawa*), *Tartu* (*Dorpat*) and *Cēsis* (*Wenden*) – were set up here. The Bishopric of Wenden functioned as a separate administrative unit. Parnawa Voivodeship consisted of the territory to the north of the Gauja River. Wenden Voivodeship comprised the territory between the Daugava and Gauja, including Gaujiena and Alūksne castle districts.

During the time of Polish rule the Latvian and Estonian territories were not separated from each other. The only relevant innovation was the abolition of borders between the former lands of the Livonian Order and the Archbishopric of Riga, which allowed freer movement of people, as much as it was possible at all under the conditions of serfdom. As shown by the records of 17th-century farm surveys, in this period internal migration not only took place, but was actually rather pronounced.

In Courland the situation resulting from the Livonian War was more complicated. A part of Courland came under

vienotas latviešu tautas konsolidāciju. Kurzemes bīskapija nonāca Dānijas pārvaldījumā. Pēdējais Kurzemes bīskaps Johans IV Minhauzens Kurzemes bīskapiju pārdeva Dānijas karalim, kurš to savukārt nodeva savam brālim Holšteinas hercogam Magnusam. Kurzemes bīskapijas teritoriju Žečpospolitas karalis ieguva saskaņā ar 1585. gada Kronborgas līgumu no Dānijas karaļistes pēc tā sauktā Piltenes mantojuma kara.

1612. gadā hercogs Vilhelms formāli ieguva Piltenes novadu, t.i., bijušo Kurzemes bīskapijas teritoriju, bet vēl ilgi tas saglabāja autonomiju. Kurzemes un Zemgales hercogistes sastāvā Piltenes apgabals nonāca tikai 1655. gadā pēc Olīvas miera līguma. 1609. gadā Kurzemes un Zemgales hercogs Vilhelms saderinājās ar Prūsijas hercoga Albrehta Frīdriha meitu Sofiju, no kuras pūra naudas tika izpirkts Grobiņas novads, ko Livonijas kara sākumā ordenis bija ieķīlājis Prūsijai.

Polijas–Zviedrijas kara (1600.–1629. g.) rezultātā daļu Pārdaugavas hercogistes ar Rīgu ieguva Zviedrija (**3. att.**). Tā izveidojās Zviedru Vidzeme. Zviedru Vidzemes robeža dienvidos ar Kurzemes un Zemgales hercogisti palika iepriekšējā. Šai robežai nebija tik būtiskas nozīmes latviešu tautas konsolidācijas procesā. Pēc 1638. gada arklu revīzijas datiem Vidzemē ir konstatējams liels iedzīvotāju pieplūdums no Kurzemes un Zemgales hercogistes. Īpaši tas skāra agrākās lībiešu apdzīvotās teritorijas. Piemēram, Krimuldas pilsnovadā ieceļotāji no Kurzemes veidoja 35,1 %, Salaspils pilsnovadā – 33,9 %, Ropažu pilsnovadā – 29,6 %, lai gan Vidzemē to īpatsvars bija tikai ap 10 % vīriešu kārtas iedzīvotāju skaita.

Administratīvi Zviedru Vidzeme bija iedalīta četros apriņķos – Rīgas, Cēsu (Kokneses), Tērbatas un Pērnavas. Tērbatas apriņķī ietilpa Alūksnes, Gulbenes un Gaujienas pilsnovads, bet Pērnavas apriņķī – Salacas, Rūjienas un Ērgemes pilsnovads. Ar ģenerālgubernatora Johana Jākoba Hastfēra 1693. gada 4. oktobra rīkojumu Rīgas apriņķim bija pievienoti Salacas, Mazsalacas, Rūjienas, Ērgemes, Lugažu un Valkas draudzes un pilsnovadi, bet Alūksnes un Gulbenes

the rule of Denmark and Prussia, which fact did not encourage the consolidation of a single Latvian people. The Bishopric of Courland came under the rule of Denmark. The last Bishop of Courland, Johann IV Münchhausen, sold his bishopric to the King of Denmark, who handed it over to his brother Magnus, Duke of Holstein. The King of the Rzeczpospolita acquired the territory of the Bishopric of Courland from the Kingdom of Denmark in accordance with the 1585 Kronborg Treaty, which was concluded after what is known as the War for the Legacy of Piltene (*Piltene*).

In 1612 Duke Wilhelm formally acquired the Piltene District, i.e., the territory of the former Bishopric of Courland, which, however, continued for a long time to preserve its autonomy. The Piltene District became part of the Duchy of Courland and Semigallia only after 1655, in accordance with the Peace of Oliva. In 1609 the Duke of Courland and Semigallia became betrothed to Sophie, daughter of Albert Frederick, Duke of Prussia, with whose dowry he redeemed Grobiņa (*Grobin*) district, which the order had mortgaged to Prussia at the beginning of the Livonian War.

As a result of the Polish–Swedish War (1600–1629), part of the Duchy of Livonia, Riga included, fell into the hands of Sweden (**Fig. 3**). Thus, Swedish Livonia came into being. In the south the border between Swedish Livonia and the Duchy of Courland and Semigallia remained unchanged. This border did not play any particularly important role in the consolidation of the Latvian people. According to the data of the 1638 survey of farms, Swedish Livonia saw a large influx of people from the Duchy of Courland and Semigallia. This especially affected the former Liv-inhabited territories. For example, in Krimulda castle district the newcomers from Courland constituted 35.1% of the male population, in Salaspils castle district they made up 33.9% and in Ropaži castle district they formed 29.6%, although in Swedish Livonia as a whole the proportion of newcomers was only about 10% of the total male population.

In administrative terms Swedish Livonia was divided into four districts: those of Riga, Cēsis/Koknese, Tartu and Pärnu. Dorpat district consisted of the castle districts of Alūksne, Gulbene and Gaujiena, while that of Pärnu comprised the castle districts of Salaca, Rūjiena and Ērgeme. On the ordinance of Governor General Johan Jacob Hastfer, dated 4th October 1693, the church parishes and castle districts of Salaca, Mazsalaca, Rūjiena, Ērgeme, Lugaži and Valka were annexed to Riga district, while the castle districts of Alūksne and Gulbene as well as the Latvian part of Gaujiena parish were transferred to Koknese district. Thus, in Swedish

3. att. Latvijas teritorija Polijas-Lietuvas valsts un Zviedrijas pakļautībā 17. gadsimtā. *Normunda Graša zīmējums*

Fig. 3. The territory of present-day Latvia under the rule of the Polish-Lithuanian Commonwealth and Sweden in the 17th century.

Drawing: *Normunds Grasis*

pilsnovads un Gaujienas draudzes latviešu daļa – Kokneses apriņķim. Tādējādi Vidzemē administratīvi tika nodalītas igauņu un latviešu apdzīvotās teritorijas.

Tiesu un administratīvās lietās Rīgas un Kokneses apriņķī lietoja latviešu valodu, Pērnavas un Tērbatas apriņķī – igauņu valodu. Tas, šķiet, veicināja izteiktākas etniskās robežas izveidošanos Latvijas ziemeļos.

Latgale palika Polijas-Lietuvas (Žečpospolita) sastāvā līdz 1772. gadam, kad to Polijas pirmās dalīšanas rezultātā pievienoja Krievijas impērijai un sāka saukt par Poļu Vidzemi jeb Inflantiju. Robeža starp Poļu un Zviedru Vidzemi reāli izveidojās 17. gadsimta otrajā ceturksnī pēc Altmarkas pamiera, bet juridiski tika noteikta 1661. gadā pēc Olīvas miera līguma. Tā gāja

Livonia the Estonian- and Latvian-inhabited territories were administratively separated.

The language used in the courts and administration in Riga and Koknese districts was Latvian, while in Pärnu and Tartu districts it was Estonian. This seems to have contributed to the development of a pronounced ethnic border in the north of Latvia.

The Latgale region remained part of Poland-Lithuania (Rzeczpospolita) until 1772, when as a result of the First Partition of Poland it was annexed to the Russian Empire and henceforth called *Polish Livonia* or *Inflanty*. The border between Polish Livonia and Swedish Livonia was drawn in practical terms in the second quarter of the 17th century after the signing of the Truce of Altmark and was set down legally in 1661 after the conclusion of the Peace of Oliva. It stretched a little to the east of the Pededze River, along Lake Lubāns, then slightly to the east of the Aiviekste River

4. att. Latvijas teritorija Krievijas impērijas sastāvā, Baltijas guberņu 1861. gada karte (LNVM)

Fig. 4. The territory of present-day Latvia as part of the Russian Empire. 1861 map of the Baltic Provinces (LNVM)

nedaudz uz austrumiem no Pededzes, pa Lubāna ezeru, tad nedaudz uz austrumiem no Aiviekstes un pa Teiču purvāju masīvu kā apjomīgu dabisko šķērslī. Vienīgi pie pašas Aiviekstes grīvas Žečpospolitas valdījumā palika neliels zemes gabals Aiviekstes labajā krastā.

Šī valstu robeža, kas tagad šķīra Poļu Latgali no Zviedru Vidzemes, pēc vairāku valodnieku uzskata, bija noteicošais faktors augšzemnieku dialekta izveidē. Taču tam nevar piekrist. Reāli nošķirtība ilga tikai nedaudz vairāk par 200 gadiem, bet vēlāk gan Latgale, gan Vidzeme ietilpa Krievijas impērijā un pēc dzimtbūšanas atceļšanas Latgalē 1861. gadā iedzīvotāji varēja pārvietoties. Augšzemnieku dialektā runā arī kādreizējā Ilūkstes apriņķī, kas ir bijis Kurzemes

and through the tracts of Teiči Bog, which served as a large natural boundary. Only a small strip of land on the right bank of the Aiviekste River at its estuary remained under the rule of the Rzeczpospolita.

According to several linguists, this political border, which henceforth separated Polish Livonia (Latgale region) from Swedish Livonia (Vidzeme region), was the decisive factor in the development of the high (*augšzemnieki*) dialect. Yet one cannot agree with this. In practice these regions had been separated for little more than 200 years, after which the Latgale and Vidzeme regions both became part of the Russian Empire, and after the abolition of serfdom in Latgale in 1861 the movement of people became possible. The high dialect is also spoken in former Ilūkste district, which all this time was part of the Duchy of Courland and Semigallia. This border played a more significant

un Zemgales hercogistē. Šai robežai lielāka loma bija kā robežai starp divām valdošajām konfesijām Latvijas teritorijā – luterāņu un katoļu. Tieši konfesionālās atšķirības un baznīcas loma latviešu zemnieku ikdienas dzīvē kavēja iedzīvotāju sajaukšanos un sekmēja etnogrāfisko un valodas īpatnību saglabāšanos starp Latgali un Vidzemi. Baznīca bija pret dažādām konfesijām piederīgo iedzīvotāju laulībām, precoties bija jāpāriet vienā vai otrā ticībā. Ticības maiņa bija lielāks šķērslis nekā valodas maiņa. Tas ir arī iemesls, kāpēc latvieši neasimilēja gadsimtiem ilgi Latgalē dzīvojošos un krievu valodā runājošos vecticībniekus.

Ziemeļu kara rezultātā 1710. gadā Vidzeme faktiski nokļuva Krievijas impērijas sastāvā. 1772. gadā Polijas pirmās dalīšanas rezultātā Krievija ieguva Latgali, bet pēdējās – trešās dalīšanas rezultātā 1795. gadā arī Kurzemes un Zemgales hercogisti. Visa latviešu apdzīvotā teritorija pēc vairāku gadsimtu pārtraukuma atkal bija vienas valsts sastāvā (4. att.). Lai gan šī teritorija ietilpa dažādās administratīvās teritorijās – Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņā, tas tomēr veicināja vienotas latviešu nācijas izveidi.

Baltijas krusta karu rezultātā notikušajām politiskajām pārmaiņām un Vācu ordeņa provinču robežām bija izšķiroša loma latviešu un lietuviešu tautu izveidē. Tika pārtraukta baltu sentautu radnieciskākā senākā dalījuma rietumbaltos (senprūši, galindi, jātvīngi un kurši) un austrumbaltos (lietuvieši, latgaļi, sēļi, zemgaļi, žemaiši) tālāka attīstība un konsolidācija. Tā vietā veidojās jauns baltu dalījums – ziemeļos un dienvidos, kurus nošķīra Livonijas un Lietuvas politiskā robeža. Līdz ar to Livonija kļuva par to kausējamo katlu, kuras robežās, asimilējot Baltijas somu tautas – lībiešus un vendus, izveidojās latvieši. Politiskā robeža sadalīja agrākās sēļu, zemgaļu un kuršu zemes un sentautas apmēram divās vienādās daļās, no kurām ziemeļdaļa iekļāvās latviešos, dienviddaļa – lietuviešos. Šo sentautu teritoriju sašķeltība arī ietekmēja latviešu tautas veidošanos. 14. gadsimta krusta karos pret

role as a boundary between the two dominating religious denominations in the territory of Latvia: the Lutherans and Catholics. It was the denominational differences and the role of the Church in the daily life of Latvian peasants that hampered the mingling of people and encouraged the preservation of ethnographic and linguistic differences between Latgale and Vidzeme. The church opposed intermarriages between different denominations – the couple had to choose one or other denomination. The change of faith was a more serious obstacle than the change of language. This was also the reason why the Old Believers, who lived in Latgale for centuries and spoke Russian, were not assimilated by the Latvians.

As a result of the Great Northern War, in 1710 Vidzeme was practically annexed to the Russian Empire. In 1772, as a result of the First Partition of Poland, Russia acquired Latgale, and the third and last partition in 1795 also gave it the Duchy of Courland and Semigallia. After an interruption of several centuries, the whole Latvian-inhabited territory was again part of one and the same state (Fig. 4). Although this territory was divided between different administrative units – the gubernias of Livland, Courland and Vitebsk – this did contribute to the development of a single Latvian nation.

The political changes resulting from the Baltic Crusades and the borders of the provinces of the Teutonic Order played a decisive role in the development of the Latvian and Lithuanian peoples. Further development and consolidation of the earlier division of the Baltic ethnicities into the Western Balts (the Old Prussians, Galinds, Jatvings and Couronians) and the Eastern Balts (the Lithuanians, Latgallians, Selonians, Semigallians and Samogitians) was interrupted. In its stead there emerged a new division into the northern and southern Balts, with the political border between Livonia and Lithuania separating them. Thus, Livonia became a melting pot, within which the Latvians developed, in the process assimilating the Baltic-Finnic ethnicities, the Livs and Vends. The political border split the Selonian, Semigallian and Couronian lands and ethnicities into two parts of approximately equal size, of which the northern part encompassed the Latvians, and the southern part the Lithuanians. Such fragmentation of the territories of the respective ethnicities influenced the development of the Latvian people. In the 14th century, during the crusades against the neighbours of the

Vācu ordeņa kaimiņiem pierobežas teritorijas pameta vietējie iedzīvotāji un apmetās drošākās vietās, bet 15. gadsimta otrajā pusē un 16. gadsimtā līdz ar nepārtraukto karu pierimšanu šajās reti apdzīvotajās teritorijās abās robežas pusēs atkal ienāca vai tika noņemti iedzīvotāji – jau lietuvieši un latvieši. Mazāka loma latviešu tautas konsolidācijas procesā bija iekšējām robežām, kaut gan atsevišķos gadījumos, kā, piemēram, Rīgas latviešu veidošanās procesā, tām bija nozīmīga loma. Vēlāk, 17.–18. gadsimtā, politiskajām robežām bija mazāka loma nekā konfesioņālajām robežām, kas sekmēja etnogrāfisko un valodas īpatnību saglabāšanos, īpaši Latgalē.

Teutonic Order, the indigenous population left the frontier areas to settle in more secure places, and in the second half of the 15th and in the 16th century, with a lull in the ceaseless wars, people again settled, or were settled, in the sparsely populated territories on both sides of the border – this time already having become Lithuanians and Latvians. Internal borders played a lesser role in the process of consolidation of the Latvian people, although in some cases, as for example in the process of development of the Latvians of Riga, their role was important. Later, in the 17th and 18th centuries, political borders had a less prominent role than denominational differences, which facilitated the preservation of ethnographic and linguistic peculiarities, particularly in Latgale.

II nodaļa

DZĪVESVEIDS UN SAIMNIECĪBA

Ilze Mālkalniete

Krusta karu rezultātā mainījās iekaroto teritoriju politiskā iekārta. Kā atbalsta punkti jaunu zemju ieņemšanai bīskapu un militāro ordeņu vajadzībām tika celtas nocietinātas pilsētas. Bet cik daudz jaunie apstākļi ietekmēja vietējo sēntautu dzīvi? Vai jaunā politiskā pārvalde uzreiz un radikāli mainīja pamatiedzīvotāju dzīvesveidu un saimniekošanas veidu? Vai viņi pēc Livonijas izveidošanās uzreiz kļuva par zemnieku tautu?

Viduslaiku perioda arheoloģiskie un rakstītie avoti liecina par vietējiem iedzīvotājiem kā pilntiesīgiem un rīcībspējīgiem sabiedrības locekļiem, kas aktīvi iesaistījušies jaunajā politiskajā un saimnieciskajā dzīvē. Ienācēju un pamatiedzīvotāju kultūru mijiedarbība, neapšaubāmi, izpaudās saimniecības un ikdienas priekšmetu klāstā, celtniecības paņēmienos un militārajā jomā. Tomēr sev raksturīgo saimniekošanas veidu, kuras kodols bija lauksaimniecība, lopkopība un amatniecība, Latvijas pamatiedzīvotāji, neraugoties uz politiskajām pārmaiņām, spēja daudzviet saglabāt līdz pat 20. gadsimta sākumam.

Chapter II

LIFESTYLE AND ECONOMY

Ilze Mālkalniete

The crusades brought about a transformation of the political system of the conquered territories. Following the Western European model, castles were built and towns established for the needs of the bishops and military orders, serving as bases for conquering new lands. But to what extent did the new conditions affect the life of the indigenous ethnicities? Did the new political administration immediately and radically change the lifestyle and economic model of the indigenous population? Did they become a peasant people right after the formation of Livonia?

The archaeological and written sources of the medieval period reveal the indigenous population as full-fledged and capacitated members of society who took an active part in the new political and economic life. The cultural interaction between the newcomers and the indigenous population can be clearly traced in the range of household and daily-use items, in construction techniques and in the military sphere. Yet, in spite of political changes, in many parts of present-day Latvia up to the early 20th century the indigenous population managed to maintain their typical economic model, which was built around a core of agriculture, stock-breeding and crafts.

Dzīvesvietas

Koka pilis

Krusta karu laikā bija nopostīta lielākā daļa vietējo iedzīvotāju koka piļu, citas zaudēja nozīmi un tika pamestas. Daļa pilskalnu viduslaikos joprojām turpināja pastāvēt kā ekonomiskie centri, kuru iedzīvotāji nodarbojās ar amatniecību, tirdzniecību un zemkopību, lai gan bija zaudējuši varas un administratīvā centra nozīmi. Pēc šajos pieminekļos atrastajām arheoloģiskajām senlietām, īpaši monētām, secināms, ka, piemēram, Cesvaines pilskalns bija apdzīvots vēl 13. gadsimta otrajā pusē, Jersika – 14. gadsimtā, bet Asotē apdzīvotība varēja iesniegties pat 14. gadsimta otrajā pusē. 13. un 14. gadsimta monētas iegūtas arī Tērvetes pilskalnā. Zināms, ka Talsi kā vietējo iedzīvotāju dzīvesvieta pastāvēja vēl 15. gadsimta sākumā. Par to liecina Talsu pilskalnā atrastās rotas, kā arī viduslaikiem raksturīgās senlietas, piemēram, trīsstūrveida piekaramā slēdzene. Arī citi kuršu iepriekš apdzīvotie centri turpināja pastāvēt vienlaikus ar jaunās varas uzceltajām mūra pilīm un pilsētām Sabilē, Aizputē un Kuldīgā. Vidzemē 13. gadsimta sākumā līdzās pastāvēja Cēsu pils un Riekstukalna pilskalns (5. att.). Par to vairākkārt var pārliecināties senākajā zināmajā Latvijas teritorijā sarakstītajā hronikā – Indriķa hronikā. Aprakstot Cēsu aplenkumu 1210. gadā, hronists raksta: “Un igauņi trīs dienas cīnījās ar Bertoldu un viņa brāļiem un vendiem pie vecās pils, kurā brāļi toreiz vēl dzīvoja kopā ar vendiem” (XIV, 8). Arī 1218. gadā, kad hronikā aprakstīts novgorodiešu karagājiens uz Līvzemi, ir minēts, ka Cēsis vienlaikus un blakus pastāv vecā vendu un jaunā Zobenbrāļu ordeņa pils.

Mūra pilis

Mūra piļu celtniecības tradīcija Latvijas teritorijā ieviesās no Rietumeiropas. 12. gadsimta beigās un 13. gadsimta pirmajos gadu desmitos parādījās mūra nocietinājumi, kas atspoguļoja krustnešu centienus nostabilizēt savu varu Daugavas un Gaujas lejtecē. Lai gan formāli mūra nocietinājumus cēla iekarotāji, pamatā šo darbu veica vietējie iedzīvotāji. Jau 1267. gada kuršu padošanās līgumā bija

Settlements

Wooden forts

During the crusades most of the timber forts of the indigenous population were destroyed; others lost their significance and were abandoned. In the Middle Ages some of the hill forts, having lost their function as political and administrative centres, nevertheless continued to exist as economic centres, their inhabitants being engaged in crafts, trade and agriculture. Archaeological artefacts found on such sites, coins in particular, allow us to draw the conclusion that, for instance, Cesvaine hill fort was still occupied in the second half of the 13th century and Jersika in the 14th century, while Asote might have been inhabited as long as the second half of the 14th century. Coins of the 13th and 14th centuries have also been found on Tērvete hill fort. It is known that Talsi functioned as a settlement of the indigenous population even in early 15th century, as indicated by the ornaments as well as by typical medieval artefacts, such as a triangular padlock, that have been found on Talsi hill fort. Other formerly inhabited Couronian centres continued to exist alongside the stone castles and towns erected by the new ruling power, namely in Sabile (*Zabeln*), Aizpute (*Hasenpoth*) and Kuldiga (*Goldingen*). In Vidzeme in the early 13th century Cēsis (*Wenden*) Castle coexisted with Riekstukalna hill fort (Fig. 5). One can find several pieces of evidence for this in the oldest-known chronicle written in present-day Latvia – the *Chronicle of Henry of Livonia*. Describing the siege of Cēsis in 1210, the chronicler states: “And the Esthonians fought for three days with Berthold and his Brothers and the people of Wenden at the old fort, in which at this time the Brothers were living with the Wends” (XIV, 8). Also, when describing the Novgoroders’ military expedition to Livonia in 1218, the chronicle mentions the coexistence side by side of the old Vendish fort and the new Swordbrothers’ castle in Cēsis.

Stone castles

The tradition of building stone castles reached present-day Latvia from Western Europe. At the end of the 12th century and in the first decades of the 13th century masonry fortifications appeared here, reflecting the crusaders’ efforts to consolidate their power along the lower reaches of the rivers Daugava and Gauja. Although formally the masonry fortifications were built by the conquerors, the practical construction work was for the most part carried out by the

5. att. Cēsu pils un Riekstukalna pilskalns. *Lauris Lēģeres foto*

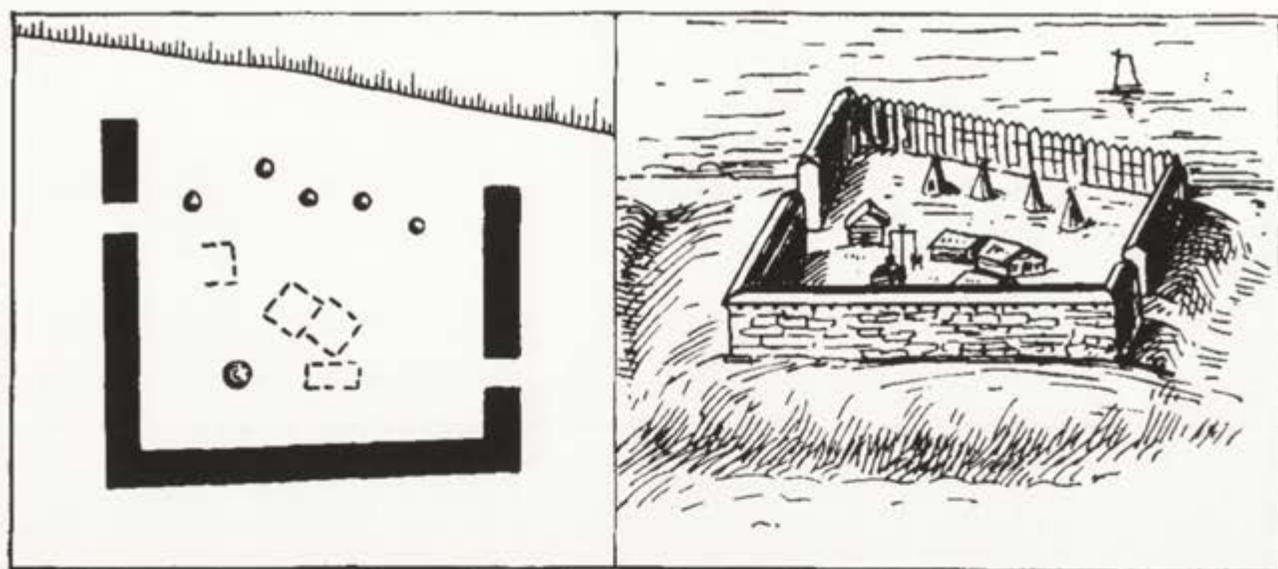
Fig. 5. Cēsis Castle and Riekstukalna hill fort. *Photo: Laura Lēģere*

noteikts, ka kuršiem jāpiedalās ordeņa piļu celtniecībā. Pirmie krustnešu nocietinājumi maz atšķirās no vietējo tautu ierastajām būvēm. Daudzviet, atskaitot mūra aizsargsienas, pils pagalmā celtnes būvētas vietējiem iedzīvotājiem raksturīgā veidā – no koka, ar pavardu, akmeņu un māla kleķa krāšņu apkuri. Tikai no 14. gadsimta, īpaši tā otrajā pusē, ēkām mūrēti akmens pamati un pagrabi, bet telpas apsildītas ar hipokausta krāsnīm.

Tādējādi vietējie iedzīvotāji piedalījās jauno piļu celtniecībā kā darbaspēks un bija daļa to iedzīvotāju, saglabājot sev raksturīgo materiālo kultūru arī lielu politisko un militāro centru tuvumā. Arheoloģiskajos izrakumos iegūtās liecības rāda, ka, piemēram, 12. gadsimta beigās celtās Mārtiņsalas pils aizsargmūra iekšpusē sākumā bija nelielas, ar pavardiem apsildāmas koka dzīvojamās ēkas (6. att.). Par vietējo iedzīvotāju uzturēšanos šeit liecina salīdzinoši lielais vietējo rotu skaits. Pilī konstatēti kaklariņķu fragmenti, vairogredzeni, dažāda veida aproces,

indigenous population. Already in the Couronian Surrender Treaty of 1267 it is stipulated that the Couronians should take part in the construction of the Teutonic Order's castles. The early crusader fortifications differed little from the traditional structures of the indigenous ethnicities. On many sites the structures inside the castle's masonry wall were built of timber in accordance with the technique typical for the indigenous population, and were heated by hearths and stoves of stone and clay. Only starting from the 14th century, particularly in its second half, buildings were provided with stone foundations and cellars and were heated by hypocaust stoves.

Thus the indigenous population took part in the construction of the new castles as a labour force and constituted a section of the inhabitants, preserving their typical material culture even when living in the proximity of large political and military centres. Evidence obtained in archaeological excavations reveals that, for example, the first structures within the curtain wall of Mārtiņsala (*Holme*) Castle, built at the end of the 12th century, were small timber dwellings heated by hearths (Fig. 6). A relatively large number of

6. att. Salaspils Mārīņsalas pils, 12. gadsimta beigas (Ē. Mugarēviča rekonstrukcija)

Fig. 6. Mārīņsala Castle in Salaspils, end of the 12th century (reconstructed by Ē. Mugarēvičs)

pakavsaktas, bruņurupuču saktas, važiņas, zoomorfie, apaļie un cita veida piekari – karotītes, ķemmītes, duncīši, cirvīši. Arheoloģisko izrakumu vadītājs Ē. Mugarēvičs konstatējis, ka pili atrasts skaitliski vairāk vietējiem iedzīvotājiem raksturīgo rotu nekā Mārīņsalas ciemā.

Arī 14.–15. gadsimtā apdzīvotajā, ar mūra sienu apjotajā Lokstenes pili atklātas tikai guļkoku celtnes ar māla kleķa krāsnīm. Darbarīki, sadzīves priekšmeti un rotas norāda, ka pili 14. gadsimtā dzīvoja galvenokārt vietējie iedzīvotāji. Alūksnes pils dienvidu pagalmā jeb priekšpili konstatētās ar 14.–15. gadsimtu datētās senlietas, keramika un apbūves veids liecina, ka šeit uzturējušies vietējas izcelsmes kalpotāji un amatnieki.

Par Dinaburgas viduslaiku pils celtniecību 13. gadsimta beigās ir rakstīts Vecākajā Livonijas atskaņu hronikā. Lai gan hronikas autors uzsver, ka pils celta kā bieds pagāniem, tomēr tās aizstāvībā neiztika bez vietējo iedzīvotāju – zemnieku atbalsta.

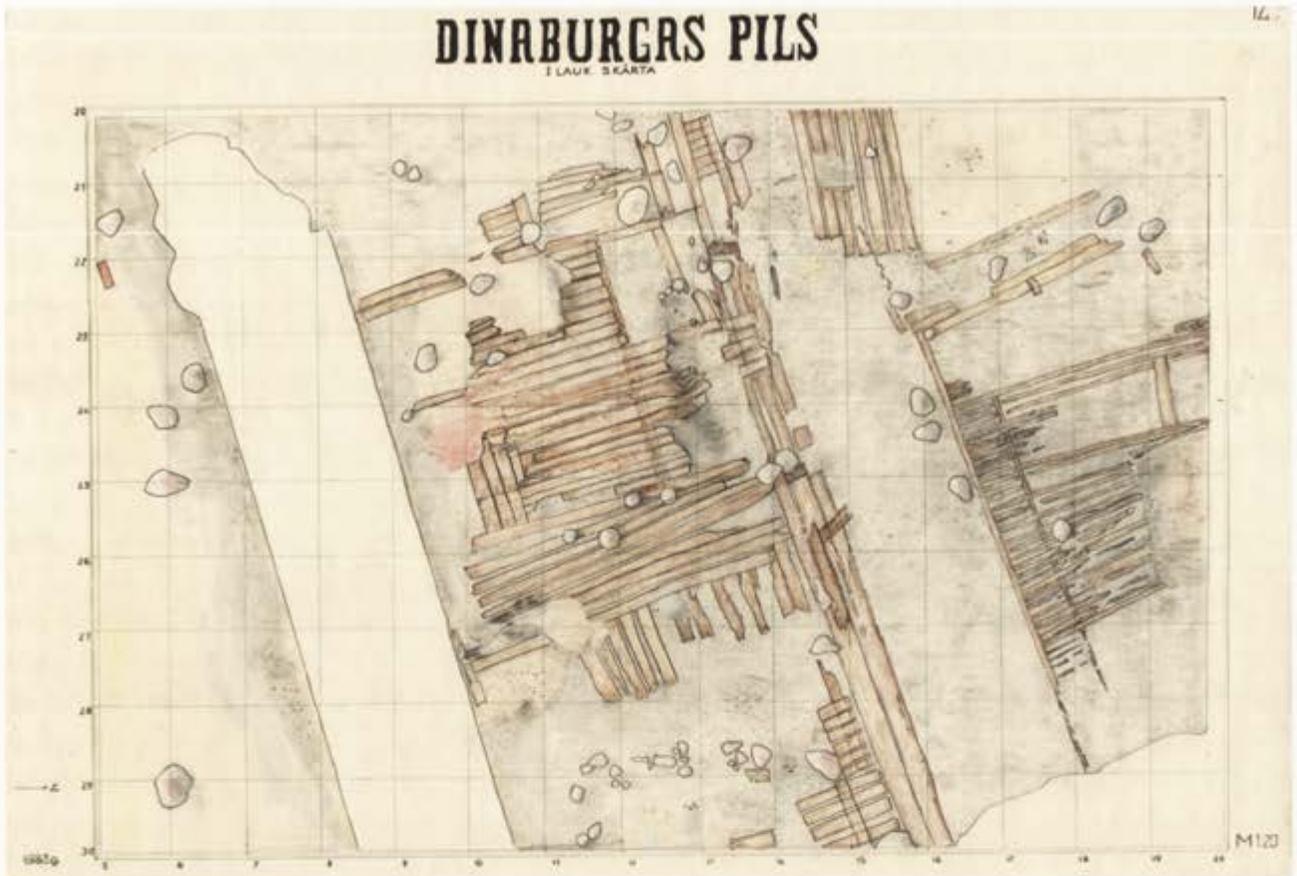
.. un labākie nu gāja
no brāļiem, kalpiem, zemniekiem,
aizstāvībai derīgiem,
to apsargāt ar ieročiem.
Kurš vien no tiem tik kauties spēja,
tos visus pili paturēja.

(8200–8205)

native ornaments testify to the presence of indigenous people here. Finds from the castle include fragments of neck-rings, shield-shaped rings, bracelets of various types, penannular brooches, tortoise brooches, chains, zoomorphic, round and other types of pendants: spoon-shaped, comb-shaped, dagger-shaped and axe-shaped. The director of the archaeological excavation Ē. Mugarēvičs came to the conclusion that the number of ornaments typical of the indigenous people found in the castle exceeds the number found in Mārīņsala village.

Likewise in Lokstene (*Loxten*) Castle, which was inhabited in the 14th–15th century and was surrounded by a masonry wall, only horizontal log buildings with clay stoves have been discovered. Tools, household items and ornaments indicate that in the 14th century most of the residents of the castle were indigenous people. Likewise, the artefacts, ceramics and the technique of construction of the buildings uncovered in the southern yard or outer bailey of Alūksne (*Marienburg*) Castle testify to the presence of servants and craftsmen of indigenous origin.

The construction of Dünaburg Castle in the late 13th century is described in the older *Livonian Rhymed Chronicle*. Although the author underlines that the castle was built to intimidate the pagans, the support of the indigenous people – i.e., farmers – was indispensable for defending it: “The best fighters were chosen from among the Brothers and sergeants in the army, and they and those natives who knew how to wield a sword were stationed in the castle.”

7. att. Dinaburgas pilsapmetnes apbūve (LU LVI)

Fig. 7. Settlement next to Dünaburg Castle (LU LVI)

Pils pakājē esošā Dinaburgas pilsapmetne Daugavas krastā viduslaikos turpināja iepriekšējā vēsturiskā perioda latgaļu senpilsētai ierasto dzīvi (7. att.). Arheoloģiskajos izrakumos konstatēts, ka 14.–16. gadsimtā pilsapmetni ietvēra līdz pat 2 m biezās mūra sienas. Paralēli aizsargsienai atradās divas ēku rindas, bet pa vidu bija iela. Te konstatētas guļkoku vientelpas dzīvojamās ēkas, kas apkurinātas ar māla un ķieģeļu krāsnīm vai pavardiem. Arheoloģiskajos izrakumos iegūtās rotas un darbarīki ir raksturīgi vietējiem iedzīvotājiem, un atradumi liecina, ka pilsapmetnē dzīvojušie nodarbojās ar lauksaimniecību, amatniecību un tirdzniecību.

Pilsētas

Vēsturnieki uzskata, ka Baltijas iekarošanas sākuma posmā šeit ik gadu – parasti uz vienu sezonu – ieradās 300–1000 krustnešu. Aktīvi tika veicināta arī vācu tirgotāju un amatnieku ieceļošana. To vajadzībām pie jaunajiem mūra

Throughout the Middle Ages the settlement on the bank of the Daugava at the foot of Dünaburg Castle continued to practice the lifestyle that had been typical for such Latgalian urban settlements in the previous period of history (Fig. 7). Archaeological excavation has established that in the 14th–16th century the urban settlement was surrounded by a masonry curtain wall up to two metres thick. Parallel to the curtain wall there stood two rows of buildings with a street in between. The buildings have been identified as one-room dwellings of horizontal logs, heated by clay and brick stoves and hearths. The ornaments and tools found during the archaeological excavation are typical for the indigenous people and indicate that the inhabitants of the urban settlement were engaged in agriculture, crafts and trade.

Towns

Historians believe that in the early phase of the conquest of the Baltics 300–1000 crusaders arrived each year – usually for one season. German merchants and craftsmen were also actively encouraged to settle here permanently. To serve their needs, towns were established next to the newly

nocietinājumiem pēc Rietumeiropas parauga tika dibinātas pilsētas. Vietas izvēli galvenokārt noteica iebrucēju politiskās un ekonomiskās intereses. Pilsētas izveidojās pie Aizputes, Cēsu, Kokneses, Kuldīgas, Limbažu un Valmieras, kā arī pie citām pilīm. Dzīve pilsētās bija organizēta pēc Rietumeiropā pastāvošā parauga, izveidojot pilsētu pārvaldi, kā arī tirgotāju un amatnieku apvienības. Vadošos posteņus politiskajā dzīvē un tirdzniecībā aizņēma ieceļotāji no Rietumeiropas, kam bija plašāki sakari un finansiālie līdzekļi.

Taču, līdzīgi kā pilīs, arī pilsētās bija liels vietējo iedzīvotāju īpatsvars. Tiek lēsts, ka apmēram trešdaļa pilsētas iedzīvotāju bija tā dēvētie nevāci (*undeutsche*). 13. gadsimta pirmajā pusē Rīgā dzīvoja lībieši, domājams, arī citu sēntautu – latgaļu un zemgaļu – pārstāvji, ieceļojušie vācieši un krievu tirgotāji. Par vietējo iedzīvotāju pastāvīgu uzturēšanos pilsētās liecina tiem raksturīgo darbarīku, iedzīves priekšmetu un rotu atradumi, kā arī guļbūves tehnikā celtās ēkas.

Sākotnēji Rīgā cunftēs bez ierobežojumiem varēja iestāties arī vietējie amatnieki, taču pilsētas vara centās ierobežot viņu tiesības nodarboties ar amatniecību un tirdzniecību. Vietējie iedzīvotāji tomēr saglabāja tiesības darboties vairākās amatniecības nozarēs. Vecākā zināmā nevācu amata apvienība ir 1386. gadā dibinātā alus un vīna nesēju brālība. 15.–16. gadsimtā šajā brālībā bija apmēram 500–600 biedru. 14. gadsimtā nodibinātajā Rīgas mūrnieku cunftē faktiski bija tikai vietējie amatnieki, bet vācu mūrnieku cunftē izveidojās tikai 18. gadsimtā. Nevācu rokās palika arī tādas saimniecības jomas, ko pārstāvēja ormaņi, kaņepāju kulstītāji, mastu šķīrotāji, namdari, mājkalpotāji. Vietējie iedzīvotāji strādāja par kalējiem, skroderiem, kurpniekiem.

Ciemi

Visvairāk Latvijas pamatiedzīvotāju apskatāmajā laikā dzīvoja laukos. No 13. gadsimta parādās dokumenti, kuros minēti ciemi. Vairāku ciemu apvienība veidoja pagastu, kas bija pārvaldes un nodevu ievākšanas teritoriālā vienība. Rakstīto avotu ziņas par ciemu novadu

erected masonry fortifications following the Western European model. The choice of site was mostly dictated by the newcomers' political and economic interests. Towns sprang up next to the castles of Aizpute, Cēsis, Koknese, Kuldīga, Limbaži, Valmiera and others. Life in the towns was organized on the Western European model: a town council as well as fraternities of merchants and craftsmen were set up. The leading positions in political life and trade were occupied by the newcomers from Western Europe, who had broader contacts and more abundant financial means than the indigenous population.

However, as was the case with the castles, the towns, too, had a large proportion of indigenous residents. It has been assessed that approximately one third of town dwellers were so-called non-Germans (*undeutsche*). In the first half of the 13th century the population of Riga consisted of Livs and probably also representatives of other ethnicities – the Latgallians and Semigallians, as well as the German newcomers and Russian merchants. The permanent presence of the indigenous people in towns is attested by finds of typical tools, household items and ornaments as well as by horizontal log buildings.

Initially, the indigenous craftsmen were also free to join guilds in Riga without any restrictions; however, the town's authorities tried to restrict their rights to engage in crafts and trade. Yet the indigenous residents preserved the right to engage in several crafts. The oldest known non-German craft association was the fraternity of the carriers of beer and wine, which was founded in 1386. In the 15th–16th century the fraternity had approximately 500–600 members. The Riga guild of masons, which was established in the 14th century, in practice consisted only of indigenous craftsmen, and a German masons' guild came into being only in the 18th century. Also remaining in non-German hands were the economic activities represented by carters, hemp-brakers, spar-brackers, carpenters and domestic servants. The indigenous residents also worked as smiths, tailors and shoe-makers.

Villages

In the period concerned most of the indigenous residents of present-day Latvia lived in the countryside. From the 13th century onwards documents were produced that mention villages. A confederacy of several villages formed a *pagasts* (civil parish), which served as a territorial administrative and taxation unit. Written sources from the second half of the 14th and the 15th century provide an increasing

eksistenci Vidzemē pieaug 14. gadsimta otrajā pusē un 15. gadsimtā.

Pārmaiņas ciemu apbūvē labi raksturo 1966. gadā Ē. Mugurēviča vadībā pētītā Mārīņsala. Šeit arheoloģiskajos izrakumos konstatēts 40 seno celtnu vietu, no kurām puse bija iedzīvināta un datējama ar 12.–13. gadsimtu. Tās pārsvarā bija apsildītas ar pavardiem. Pārējās bija ar krāsnīm apkurināmas virszemes celtnes un lielākoties attiecās uz 14.–15. gadsimtu. Pamatojoties uz celtnu blīvumu ciema izpētītajā daļā, izrakumu vadītājs aprēķinājis, ka ciemā vienlaikus varēja atrasties 20–30 ēku, kurās uzturējās ap 100–150 cilvēku. Apdzīvotība ciemā bija samērā intensīva līdz pat 16. gadsimtam.

Arheoloģes Annas Zariņas pētītajā Slobodas 16.–17. gadsimta ciemā dzīvojamo telpu apsildīšanai un ēdiena gatavošanai izmantotas māla krāsnis ar klonu. Pēc apkures ierīču atrašanās vietām redzams, ka dzīvojamās ēkas ciemā bija izkārtotas rindā, ap 20–40 m no Daugavas krasta. Bija saskatāmas vismaz četras aptuvenā rindā novietotas celtnu grupas 5–10 m attālumā cita no citas. Arheoloģe pieļauj, ka Slobodas ciemā Indricas muižai piederošie zemnieki dzīvoja vairākās paaudzēs.

Saimniecība

Ņemot vērā ienācēju nelielo skaitu, to ietekme dažādās saimniecības jomās bija vāja. Nemaz vai ļoti nedaudz mainījās zemkopības un lopkopības tradīcijas, ko piekopa galvenokārt vietējie iedzīvotāji. Dominējošā bija trīslauku sistēma. Raksturīgākais zemes apstrādes darbarīks bija divžuburu spīlarkls, vēlāk arī pēdarkls. Vilcējspēks bija zirgi un vērsi, turklāt zirgus izmantoja arī jāšanai. Audzēja rudzus, miežus, auzas, kviešus, zirņus, pupas, linus, kaņepes u.c. Labības novākšanai lietoti sirpji un izkaptis. Interesanti, ka izkaptis sākotnēji lietotas tikai kuršu apdzīvotajās teritorijās, bet līdz 12.–13. gadsimta mijai tās izplatījās arī pārējā Latvijas teritorijā. Savukārt sirpji kuršu apdzīvotajās teritorijās neieviesās. Šī īpatnība saglabājās

amount of data about the existence of village districts in the present-day Vidzeme region.

The changes that occurred in building technique in the villages are revealed by Mārīņsala village, which was excavated under the direction of Ē. Mugurēvičs in 1966. During the archaeological excavation the remains of 40 ancient structures were discovered, half of which were semi-subterranean and dated to the 12th–13th century. Most of these were heated by hearths. The rest were stove-heated above-ground buildings, most of which dated from the 14th–15th century. Based on the density of structures in the excavated part of the village, the director of the excavation drew the conclusion that at any one period of time the village could have consisted of 20–30 buildings with approximately 100–150 residents. The village was comparatively intensely populated until the 16th century.

In the 16th–17th century village of Sloboda, which has been excavated by archaeologist Anna Zariņa, clay stoves with a hard floor were used for heating and cooking. The location of the heating devices shows that in the village the dwelling houses were all built in one row, approximately 20–40 m from the Daugava bank. At least four groups of buildings could be discerned, laid out more or less in a line 5–10 m apart. The archaeologist suggested that Sloboda village had been inhabited by several generations of peasants belonging to Indrica manor.

Economy

Because the newcomers were few in number, their impact in different fields of the economy was minor. The agricultural and stock-keeping traditions changed little or not at all; these activities remained mostly in the hands of the indigenous population. The three-field system dominated. The most typical tool for tilling the land was the forked plough, later also the plough with a foot. These were pulled by horses and oxen; horses were also used for riding. Rye, barley, oats, wheat, peas, beans, flax, hemp, etc. were cultivated. Sickles and scythes were used for harvesting grain. It is interesting to note that scythes were initially known only in the Couronian-inhabited territories, but by the turn of the 13th century they had spread to the rest of the territory of Latvia. Sickles, on the other hand, never gained ground in the Couronian-inhabited territories. This difference persisted for centuries, and the 19th–20th century ethnographic material

gadsimtiem ilgi, un 19.–20. gadsimta etnogrāfiskais materiāls liecina, ka Kurzemē pļaušana tiek veikta vienīgi ar izkaptīm.

Rakstīto avotu ziņas apliecina zvejniecības un vietējās amatniecības nozīmes saglabāšanos. Par Mārtiņsalas ciema iedzīvotāju ikdienas nodarbēm vēsta arheoloģiskajos izrakumos atrastie priekšmeti. Uz lauksaimniecību un tās produktu pārstrādi norāda naži, ileni, dzirnakmeņi un vārpstu skriemeļi, uz amatniecību – dzelzs lūkšas, āmurs, kalts un cirtnis. Vienā celtnē atrastais inventārs – grieznes, dzirkles, stikla pogas, bronzas pakavsakta un zvārgulītis, šifera galoda – liecina, ka 15.–16. gadsimtā te strādāja drēbnieks. Ikšķiles lībiešu ciema vietā atrasta ar 14. gadsimtu datēta pusveidne pakavsaktu zvārgalvu atliešanai. Šis atradums, kā arī tīģeļi, kalēja lūkšas, cirtnis, āmuriņš, bronzas stieniši un akmens lejamveidnes pusfabrikāts norāda uz to, ka lauku apvidos vietējo iedzīvotāju vajadzības joprojām apmierināja lauku amatnieki, kaut gan šeit bija sastopami arī pilsētu ražojumi. Dinaburgas 14.–16. gadsimta pilsapmetnē netālu no dzīvojamām ēkām konstatēta dzelzs ieguves krāsns. Par apmetnes iedzīvotāju amatniecības līmeni liecina lejamveidnes podziņu, apaļu un rozetveida apkalumu atliešanai, kā arī māla tīģelis un lejamais kausiņš. Ar lauksaimniecību saistāmi divzuburu spīlarkla lemeši, izkaptis, sirpji, kā arī fragmentāri dzirnakmeņi (8. att.).

Liela nozīme vietējo iedzīvotāju saimniecībā bija dravniecībai. Meža dravniecību no 16. gadsimta pakāpeniski aizstāja pie sētām novietoti, no bluķa izdobti bišu stropi. Vienam saimniekam varēja piederēt ap 20 un vairāk bišu koku vai stropu. Tāpat 16. gadsimtā veiktā revīzija Mārtiņsalā min sakņkopjus, kas nodevas muižai maksāja naudā.

Par mājdzīvniekiem izsmēlošas ziņas sniedz Rozīna Lentīlija 1680. gadā sarakstītais darbs “Šis tas ievēribas cienīgs par Kurzemi”. Tajā lasāms: “Kurzemnieki ir tik bagāti ar mājlopiem, ka to var saukt par Holandes gaļas tirgu tāpēc, ka ne tik turpu sūta sālīto gaļu, bet pat pāri jūrai uz Angliju. Tomēr lopi ir mazi, bet, neraugoties uz to, ļoti pienīgi un ārkārtīgi lēti.

testifies that in the Kurzeme region only scythes were used for the harvesting of grain.

Written sources testify to the continued importance of fishing and local crafts. Artefacts found during archaeological excavations reflect the daily activities of the inhabitants of Mārtiņsala village. Knives, awls, grindstones and spindle whorls point to agriculture and the processing of agricultural products, while iron tongs, a hammer, a chisel and a point tool bear evidence of crafts. The inventory found in one building – scissors, shears, glass buttons, a bronze penannular brooch, a tinkler and a slate whetstone – indicates that a tailor worked there in the 15th–16th century. The site of the Liv village of Ikšķile (*Ueksküll*) yielded half of a 14th-century mould for casting animal heads for penannular brooches. This artefact as well as finds of crucibles, smith's tongs, a point-tool, a little hammer, a bronze bar and a semi-finished stone mould indicate that in rural areas local craftsmen continued to satisfy the needs of the local population, although items made in the towns were also found here. In the 14th–16th century urban settlement at Dünaburg an iron-smelting furnace was discovered near dwelling houses. Moulds for casting buttons and round and rosette-shaped fittings, as well as a clay crucible and a casting ladle, bear evidence of the level of craftsmanship practiced at the settlement. The finds of ploughshares from forked ploughs, scythes, sickles and fragments of grindstones testify to agricultural activities (Fig. 8).

Apiculture played an important role in the economic life of the indigenous population. Starting from the 16th century, wild apiculture was gradually replaced by the practice of keeping beehives made of hollowed-out logs in the proximity of farmsteads. One proprietor could own around 20 or more bee-trees or hives. A 16th-century survey also mentions the presence of the cultivators of root-crops at Mārtiņsala, who paid their dues to the lord of the manor.

Exhaustive information about the breeding of domestic animals is provided by Rosinus Lentilius' work *Curlandiae quedam notabilia*, written in 1680. Here we read: “The Courlanders are so rich in domestic animals that this place can be called Holland's meat market, because salted meat is shipped not only there, but also across the sea to England. Although the cattle are small, they yield very much milk and are extremely cheap. An ox may be sold for five state thalers, and a pound of very tasty beef can be bought for as many pfennings. There are no butchers in the towns; instead, about twice a week peasants bring different kinds of slaughtered cattle into the town. However, for the most part all

8. att. Dinaburgas pilsapmetnē iegūtie saimniecības priekšmeti (LNVN): 1 – akmens lejamveidne, 2 – vērpjamās vārpstas māla skriemelis, 3 – alvas rozete, 4 – bronzas makšķerākis, 5 – akmens vērpjamās vārpstas skriemeļa fragments, 6 – dzelzs pakava fragments, 7 – dzelzs cirvis, 8 – šķiļamdzelzs, 9 – dzelzs lemessis, 10 – akmens galoda, 11 – dzelzs nazis, 12 – dzelzs slimests (asmens), 13 – dzelzs ilens, 14 – naža ādas maksts, 15 – dzelzs izkopts.

Līgas Palmas foto

Fig. 8. Household items found on the settlement site at Dünaburg Castle (LNVN): 1 – stone casting mould, 2 – clay spindle whorl, 3 – tin rosette, 4 – bronze fishhook, 5 – fragment of stone spindle whorl, 6 – fragment of iron horseshoe, 7 – iron axe, 8 – fire steel, 9 – iron ploughshare, 10 – whetstone, 11 – iron knife, 12 – iron drawknife (blade), 13 – iron awl, 14 – leather knife sheath, 15 – iron scythe.

Photo: Līga Palma

Dažreiz vērsi pārdod par 5 valsts dālderiem, un mārciņa ļoti garšīgas liellopu gaļas dabūjama par tikpat feniņiem. Miesnieku nav pilsētās, bet zemnieki apmēram divas reizes nedēļā ievēd pilsētā dažādas sugas kautu lopu. Taču pa lielākai daļai pilsētās katrs savā mājā kauj to, ko viņš grib savam uzturam. Āžu un kazu arī vairāk kā daudz, sevišķi Liepājas apgabalā, kālab liepājniekus jokojot sauc par āžpilsētniekiem. Šo kustoņu gaļu iesālītu pārdod kuģiniekiem, lai viņu izvestu uz Holandi un Angliju. Aitas ikkatrs tur mājās, cik tam iespējas. Cūku viņiem ir pietiekošā daudzumā. Vistu suga, kuru troksnis pilda pusmūižas, ir skaitā bagāta.”

Jauno laikmetu un ienācēju kultūrai piemītošo dzīvesveidu raksturo mūra ēku parādīšanās Latvijas teritorijā. Vietējie iedzīvotāji no jaunās celtniecības tradīcijas sākotnēji pārņēma vien

townspeople themselves slaughter at home what [animals] they want to eat. Bucks and goats are also more than plentiful, especially in Libau (modern-day Liepāja) district, for which reason the residents of Libau are jokingly called buck-town dwellers. The meat of these animals is sold to sailors in salted form to be taken to Holland and England. Of sheep, everybody keeps as many as they can. Pigs they have in sufficient number. The stock of hens, whose clamour fills the folwarks, is rich in number.”

The new era and the typical lifestyle of the newcomers' culture are characterized by the appearance of masonry buildings in present-day Latvia. Initially the indigenous population borrowed only individual elements from the new building tradition. The slow pace of change of building traditions can be traced in Ikšķile village, which was inhabited from the late 11th to the 15th century. In the vicinity of the village already at the end of the 12th century stone-masons brought over from Gotland built the first masonry structures

atsevišķus tās elementus. Celtniecības tradīciju gausā maiņa jūtama Iksķīles lībiešu ciemā, kas apdzīvots no 11. gadsimta beigām līdz 15. gadsimtam. Jau 12. gadsimta beigās no Gotlandes ataicinātie akmeņkaji blakus ciemam uzcēla pirmās mūra celtnes Baltijā – baznīcu un pili, bet lībiešu ciemā ēkas joprojām celtas guļbūves tehnikā, dažas no tām iedziļinātas pamatzemē, tām bija pārtikas bedres un apkurei ierīkotas krāsni un pavardi.

15.–16. gadsimtā līdz ar muižu saimniecību paplašināšanos un ciema kopienu nozīmes mazināšanos nostabilizējās tradicionālās latviešu viensētas pamatprincipi. Viensētas raksturīgas Kurzemei, Zemgalei un Vidzemei, bet Austrumlatvijā un piejūras reģionos cilvēki vairāk dzīvoja mazāku māju kopumos – ciemos. Viensētu ēku izvietojumā sastopamas dažādas variācijas atkarībā no saimes lieluma, pamatnodarbošanās – zemkopība, lopkopība, amatniecība, zveja – un reģiona. Tradicionālā sēta ietvēra dzīvojamo ēku un vairākas saimniecības ēkas, kuru veids, daudzums un izvietojums bija atkarīgs no tās iedzīvotāju nodarbošanās. Raksturīgākās saimniecības ēkas ir kūts, klēts, stallis, rija, pirts, šķūnis un pagrabs. Zemnieku ēkas galvenokārt tika celtas guļbūves tehnikā no aptēstiem vai neaptēstiem balķiem, kas stūros savienoti krusta pakšos. Vietām bija sastopamas statņu konstrukcijas, tika celtas arī māla kleķa saimniecības ēkas. Juntu segumam izmantoti salmi, bet no 19. gadsimta otrās puses – arī skaidas, dēļiši un kārniņi.

Sociālā situācija

Vietējā elite un lēņu attiecības

Beidzoties krusta kariem Latvijas teritorijā, vietējiem iedzīvotājiem nācās pielāgoties jaunajai situācijai un kļūt par atbraukušo zemes kungu vasaļiem (9. att.). Daļa pamatiedzīvotāju virsslāņa saglabāja savus zemes īpašumus, ko tie kā lēņus saņēma atpakaļ. Par lēņa vīru varēja kļūt ikviens brīvs, kristīts vīrietis, kurš

in the Baltics – a church and a castle, while the Livs inhabiting the village continued to build their houses in horizontal log technique, some of them semi-subterranean, with pits for storing food and stoves or hearths for heating.

In the 15th–16th century, along with the enlargement of manors and the decrease in importance of village communities, the fundamental principles of the traditional Latvian single farmstead were consolidated. Individual farmsteads were typical for the present-day Kurzeme, Zemgale and Vidzeme regions, while in the eastern part of Latvia and in coastal districts people tended to live in small groups of houses – hamlets. The layout of the individual farmstead has several variations, depending on the size of the household, the main economic activity (agriculture, stock-keeping, crafts or fishing) and the region. A traditional farmstead consisted of a house and several outbuildings, whose type, number and location depended on the inhabitants' occupation. The most typical outhouses were the barn, storehouse, stable, threshing-barn, bath-house, shed and cellar. Peasants for the most part made their buildings in horizontal log technique from rough-hewn or unhewn logs, joined at the corners in a cross shape. Post-and-lintel structures were also built in some places, as well as outhouses of clay daub. Straw roofing was provided, but from the second half of the 19th century shingles, boards and tiles were also used for this purpose.

The social situation

The indigenous elite and feudal relationships

When the crusades were over in present-day Latvia, the indigenous population had to adapt themselves to the new situation and become vassals of the newly arrived lords of the land (Fig. 9). Part of the upper stratum of the indigenous population maintained its properties, receiving them back as fiefs. Any free Christian man who was able to perform his duties to the feudal lord could hold a fief. Feudal service most often took the form of military service in the feudal lord's troops with one's own horse and weapons; however, service could also take the form of economic activities: fief-holders worked as craftsmen (smiths, cooks, carpenters, etc.) in castles or as stewards in manors. If a fief-holder failed to fulfil his duties or died without an heir, the fief returned to the lord. A fief could not be sold or mortgaged without the lord's

9. att. Zemgales novadu dalīšanas līgums, 1254. gads (LVVA)

Fig. 9. Treaty on the partition of Semigallia, 1254 (LVVA)

bija spējīgs pildīt dienestu lēņa kunga labā. Lēņa dienests visbiežāk izpaudās kā karadienests lēņa kunga karaspēkā ar savu zirgu un ieročiem, taču dienestam bija arī saimniecisks raksturs – lēņa vīri darbojās kā amatnieki pilīs – kalēji, pavāri, namdari u.c. – vai muižu pārvaldnieki. Ja lēņa vīrs nepildīja savu dienestu vai mira, neatstājis mantinieku, lēnis nonāca lēņa kunga rokās. Lēni nedrīkstēja ne pārdot, ne ieķīlāt bez atļaujas. 13. gadsimtā vietējo iedzīvotāju vasaļu skaits vēl bija pietiekami liels, taču turpmākajos gadsimtos viņu daudzums ievērojami samazinājās. Unikāla parādība bija kuršu izcelsmes Livonijas ordeņa vasaļi – kuršu ķoniņi, kuri ciema vecākā amatus saglabāja līdz pat 20. gadsimtam. 14. un 15. gadsimtā pastāvēja arī Salaspils ķēniņu dzimtas, kam bija gan baltu, gan libiešu izcelsme (10. att.). Tāpat ir liecības par citām dižciltīgām

permission. In the 13th century the number of vassals from among the indigenous population was still relatively large, but in the subsequent centuries it decreased considerably. A unique phenomenon was the existence of vassals of the Livonian branch of the Teutonic Order originating from the Couronians, called “Couronian Kings” (*kuršu ķoniņi*), whose heirs held the position of village elders until the 20th century. In the 14th and 15th centuries there were families of “Kings of Salaspils”, of Baltic as well as Liv origin (Fig. 10). There is also evidence of other noble indigenous families who lost their privileges over time.

In the early phase of Livonia's history, the traditional laws did not lose their importance in the regulation of the life of the indigenous population. In the 13th and 14th centuries they were upheld by the communities inhabiting the villages and respected by the new lords of the land. The village elder governed both the village and the *pagasts* or local district.

10. att. Salaspils brīvzemnieku Vedmeru dzimtas īpašuma (Vedmeru sils), kas atradās pie Sakaiņu pilskalna, 17. gadsimta otrās puses plāns (LVVA)

Fig. 10. Plan of the property of the Vedmers family of freeholders from Salaspils (Vedmeri wood), located next to Sakaiņi hill fort, second half of the 17th century (LVVA)

vietējo iedzīvotāju dzimtām, kas laika gaitā ir zaudējušas iegūtās privilēģijas.

Livonijas pastāvēšanas sākumposmā tā sauktās zemes paražas savu nozīmi vietējo iedzīvotāju dzīves regulēšanā nezaudēja. 13. un

The development of manors

Initially the manor was just a house in the village district where the lord lived. One such fortified property in the neighbourhood of Lielstraupe (*Gross-Roop*) is mentioned in the German traveller Kiechel's 1586 description of his trip to

14. gadsimtā tās ievēroja gan ciema iedzīvotāji jeb ciema kopiena, gan respektēja jaunie zemes kungi. Ciema vecākais pārvaldīja gan ciemu, gan pagastu.

Muižu veidošanās

Muiža sākotnēji bija tikai sēta ciema novadā, kurā dzīvoja muižnieks. Nocietināts īpašums Lielstraupes tuvumā minēts vācu ceļotāja Kihela Livonijas ceļojuma aprakstā 1586. gadā: "Tā nu vakarā mēs nonācām pie kāda muižnieka mājas, kas visapkārt apņemta ar zemes vaļņiem, lai varētu patverties pret uzbrukumu, apgādāta arī ar paceļamo tiltu."

Veidojoties muižu saimniecībām, tām pievienoja daļu agrākā ciema novada aramzemju, pļavu un citu saimniecības objektu. Ziņas par muižu novadiem (*Hoves marke*) sastopamas no 15. gadsimta. Muižas kļuva par pirkšanas un pārdošanas objektiem. Vairāk nekā 80 % no Kurzemē identificētajām, rakstītajos avotos minētajām vietām, sākot ar 15.–16. gadsimtu, izveidojās muižu un pusmuižu centri. Par muižu pastāvēšanu Cēsu apkārtnē liecina Livonijas ordeņa mestra Heidenriha Finkes (1438.–1450. g.) 1445. gadā Cēsis parakstītais muižu pirkšanas un pārdošanas līgums, kurā minētas muižas Skujenes un Āraišu draudzē. 1456. gadā tika pārdota Igates muiža kopā ar Igates (*Idsell*), Kaucelas (*Kowzell*), diviem Aizpurvu (*Aspurwe*) ciemiem, Perses (*Perse*) ciemu un to novadiem. Arī 17. gadsimtā šajā muižā bija saglabājušies minētie ciemi ar tiem pašiem senajiem nosaukumiem. To, ka 15. gadsimtā ciemiem Igatē vēl bija savi novadi, norāda kāds cits pirkšanas un pārdošanas akts no 1466. gada. Tajā teikts: "Iepriekš nosauktajai muižai un ciemiem savās robežas pēc veca paraduma un kārtības jābūt 30 arkliem zemes" (arkls – zemes platība, ko var apstrādāt ar vienu zirgu jeb arklu).

Par iedzīvotāju sastāvu un nodarbošanos ziņas sniedz saimes uzskaitījums Viļakas muižā (II. att.). 16. gadsimta 40. gados tur dzīvoja 25 vācieši un vismaz 31 latvietis – pavārs, atslēgu glabātājs, moderis un moderniece, vecākie, vārtņieki, staļļa puīši, zvejnieki, maizes cepējas,

Livonia: "In the evening we reached a manorial lord's house, which was surrounded by ramparts on all sides to provide protection against attack, and there was a drawbridge, too."

As manors developed, they absorbed part of the arable land, meadows and other property that had previously belonged to the village districts. Manorial districts (*Hoves marke*) are mentioned in sources from the 15th century onwards. Manors were now bought and sold. In Kurzeme more than 80% of the identifiable places mentioned in written sources turned into manorial centres or folwarks starting from the 15th–16th century. A contract on the purchase and sale of manors signed by the Livonian Master Heidenrich Vinke (1438–1450) in Cēsis in 1445 bears evidence of the existence of manors in the vicinity of Cēsis: it mentions manors in Skujene (*Schuyen*) and Āraiši (*Ariis*) parishes. In 1456 Igate (*Idsell*) manor was sold together with the villages of Igate, Kaucela (*Kowzell*), two villages named Aizpurvi (*Aspurwe*) as well as Perse (*Perse*) village and their districts. These villages still existed on the manor under the same names in the 17th century. A sales document from 1466 indicates that villages in Igate still had their own districts in the 15th century. It reads: "According to the old custom and order, the above-mentioned manor and villages must have 30 ploughs (*baken* – a unit of land measurement that could be cultivated with one horse or plough) of land within their borders".

A list of servants on Viļaka (*Marienhaus*) manor provides information about the ethnic composition and occupation of the population (Fig. 11). In the 1540s, 25 Germans and at least 31 Latvians lived here: a cook, a key-keeper, a dairyman and dairywoman, overseers, gate-keepers, fishermen, bakers (women), stock-keepers, guards, a miller, a malt-maker, corvée labourers (women) and soldiers. All those who resided at the manor were provided with their daily meals there.

Rundāle (*Ruhentahl*) manor in present-day Zemgale existed from the mid-16th until the early 18th century. The manor house was a small, rectangular masonry building with towers at the corners. Archaeological excavation has provided detailed information about its 120 cm thick western exterior wall and north-western tower, where the entrance was located. Along with artefacts characteristic of German culture, bronze ornaments typical for the indigenous people were also found here: a pendant, an annular brooch, a penannular brooch with animal-head terminals, a shield-shaped ring with a riveted hoop and a ring with a broadened bezel.

11. att. Viļakas muižas galvenā ēka, 1797. gads (attēls no: Brotze J. C. Monumente..., LU AB R)

Fig. 11. Viļaka manor house, 1797 (picture from: Brotze J. C. Monumente..., LU AB R)

lopkopji, mūru sargi, melderis, iesalnieks, kārtnieces un karavīri. Visi muižā dzīvojošie saņēma ikdienas uzturu.

Rundāles muiža Zemgalē pastāvēja no 16. gadsimta vidus līdz 18. gadsimta sākumam. Tā celta kā neliela taisnstūra formas mūra celtnē ar torņiem stūros. Arheoloģiskajos izrakumos plašāka informācija iegūta par muižas 120 cm biezo rietumu ārsienu un ziemeļrietumu torni ar ieejas vietu ēkā. Līdz ar tipiskām vācu kultūrai raksturīgām senlietām iegūtas arī vietējo iedzīvotāju bronzas rotas – piekars, riņķsakta, pakavsakta ar zvērgalvu galiem, vairogredzens ar kniedētu loku un gredzens ar paplatinātu priekšpusi. No šejienes nāk arī ar rombiem un izspiestiem sešlapu ziediem rotāts lentveida vainaga fragments.

14. gadsimta beigās un 15. gadsimtā muižas Livonijā sāka ražot labību tirgum. Ar to saistījās muižas lauku nepārtraukta paplašināšana. Tā kā šajā laikā bija krietni sarukusi iespēja par darbaspēku izmantot karagūstekņus, pieauga centieni šim nolūkam izmantot zemniekus. Latvijas vēstures avotos zemnieka vārds latviski (*semenick*) pirmo reizi minēts 1335. gadā, bet vāciski (*bur*) – 14. gadsimta beigās. Tomēr līdz pat 15. gadsimtam blakus šim nosaukumam joprojām bija lietots apzīmējums “ļaudis” (*homines*).

Among the finds there was also a fragment of a ribbon-like crown headdress decorated with rhombi and embossed six-leaf flowers.

At the end of the 14th and the beginning of the 15th century Livonian manors started to produce grain for the market. This process was related to the continual enlargement of manorial fields. Since by this time the possibility of exploiting prisoners of war as a labour force had considerably decreased, efforts to use peasants instead were stepped up. In the historical sources from Latvia the Latvian name for “peasant” (*semenick*) is first mentioned in 1335, and in German the respective name (*bur*) is first recorded at the end of the 14th century. However, until the 15th century, along with the above-mentioned names, peasants are also referred to as “people” (*homines*).

The peasants' economic and legal status

The cultivation of the manorial fields was a corvée obligation, the amount of which steadily increased. In order to sustain their own farms, which not infrequently were devastated by warfare, peasants were sometimes forced to borrow grain and cattle from the manor. If the war was followed by an epidemic or crop failure, then the peasant would be unable to pay the interest on the loan and his dues, and would fall into debt. This caused peasants to flee from their farms, a phenomenon which was combated by restricting the peasants' freedom of movement. Preserved from the second half of the 14th century are manorial lords' requests to deliver up

Zemnieku ekonomiskais un tiesiskais stāvoklis

Muižas lauku apstrādāšana notika kļautībā, kas arvien tika palielinātas. Lai uzturētu savas saimniecības, kas nereti bija izpostītas kara darbībā, zemnieki dažkārt bija spiesti aizņemties no muižas labību un lopus. Ja kariem sekoja epidēmijas, neražas vai posta gadi un zemnieks nespēja aizdevumu un nodevas samaksāt, viņš nonāca parādu jūgā. Tas savukārt izraisīja zemnieku bēgšanu, ko centās izskaust, ierobežojot viņu pārvietošanās brīvību. No 14. gadsimta otrās puses ir saglabājušies muižnieku pieprasījumi izdot viņiem atpakaļ aizbēgušos zemniekus. Kurzemes bīskaps Oto (1371.–1398. g.) kādā vēstulē lūdza Rīgas rāti, lai tā izdod atpakaļ zemnieku Hermani Tornatoru, kurš "palicis mums parādā daudz naudas un patvarīgi un slepeni no mums aizgājis [...], ja viņš negribētu pats vairs atgriezties, izdot viņu līdz ar viņa lietām sūtītam bīskapa saimes loceklim".

1494. gadā Rīgas arhibīskaps Mihaels Hildebrands (1484.–1509. g.) un arhibīskapijas vasaļi noslēdza savstarpēju zemnieku–bēgļu izdošanas līgumu, kas attiecās ne tikai uz parādniekiem, bet jau uz visiem zemniekiem, kuri bija ierakstīti muižas nodevu maksātāju sarakstā. Šis līgums pirmoreiz Latvijā formulēja dzimtbūšanas tiesību principus, kas vispirms nostiprinājās bīskapijās, bet 16. gadsimta sākumā – arī ordeņa valstī. Līgums ierobežoja zemnieku kustības brīvību, viņi vairs nevarēja bez muižnieka atļaujas atstāt savu sētu un muižas novadu. 15. gadsimtā izveidojās apzīmējums – dzimtļaudis. Agrākos ciemu novados esošo zemi dzimtļaudis varēja lietot tikai ar kunga atļauju. Muižas teritorijā ietilpstošo mežu un ūdeņu izmantošana ārpus ciemu novadiem kļuva iespējama tikai ar muižnieka atļauju un pret samaksu. Kungs varēja zemnieku līdz ar ģimeni izlikt no sētas, pārdot un atdāvināt, tā likvidējot viņa tiesības lietot sētu un zemi ciema novadā. 1532. gadā landtāgs aizliedza zemniekiem nodarboties ar tirdzniecību, atļaujot viņiem pārdot vienīgi savus ražojumus.

Pakāpeniski tika ierobežotas vietējo iedzīvotāju tiesības nēsāt un lietot ieročus, kas

to them their peasant escapees. Thus, the Bishop of Courland Otto (1371–1398) wrote to Riga Town Council, requesting it to deliver up a peasant named Hermann Tornatore, who "owes us much money and has arbitrarily and secretly departed from us [...], in case he does not wish to return voluntarily, hand him over together with his belongings to the bishop's representative."

In 1494 the Archbishop of Riga Michael Hildebrand (1484–1509) and his vassals concluded a contract on the mutual return of fugitive peasants, which no longer applied to debtors only, but to all peasants who had been registered in the manorial lists of dues-payers. It was in this contract that the legal principles of serfdom were first formulated in present-day Latvia; serfdom first took root in the bishoprics, but in the early 16th century it also became established in the order's lands. The contract restricted peasants' freedom of movement, prohibiting them from leaving their farmstead and the respective manorial district without permission from the lord of the manor. In the 15th century the term "serf" appeared. It was now only with the lord's permission that serfs could use the land that had been part of the former village districts. The use of forests and waters located in the manor's territory outside village districts was subject to the lord's permission and had to be paid for. The lord was free to evict peasants and their families from their farmsteads, and to sell or give them away as gifts, thereby abolishing their right to use their farmstead and land in the village district. In 1532 the Landtag prohibited peasants from engaging in trade, allowing them to sell only their own produce.

Gradually the right of the indigenous population to carry and to use weapons, which until the late 15th century had been customary, was restricted. In the mid 16th century the Landtag of Courland passed a resolution forbidding peasants to hunt big game, in particular roe deer, red deer and wild boar. The new regulation allowed peasants to hunt hares, bears, wolves and lynxes, but their furs had to be handed over to the lord of the land. Peasants were forbidden to hunt with guns, the use of which was thereby turned into a privilege of the manorial lords. An exception was made for the hunters and bird-catchers who supplied the manor with game. The 1671 Land Regulations for the Vidzeme region contained a prohibition against the hunting of elk, red deer, roe deer and wild boar by peasants.

The condition of the peasants was severely aggravated by the devastating wars of the 16th–17th century, which were accompanied by changes of ruling powers, famines and

līdz 15. gadsimta beigām bija ierasta prakse. 16. gadsimta vidū Kurzemes landtāgs pieņēma lēmumu, kas zemniekiem aizliedza medīt lielos zvērus, īpaši stirnas, briežus un meža cūkas. Pēc šiem noteikumiem zemnieki drīkstēja medīt zaķus, lāčus, vilkus, lūšus, bet to ādas obligāti bija nododamas zemes kungam. Bija aizliegts medībās izmantot šaujamieročus, to lietošanu pārvēršot par muižnieku privilēģiju. Izņēmums bija bisenieki – mednieki un putnu ķērāji, kuri muižai piegādāja medījumus. 1671. gada Vidzemes zemes noteikumos bija fiksēts aizliegums zemniekiem medīt aļņus, briežus, stirnas un meža cūkas.

Zemnieku stāvokli ievērojami pasliktināja 16.–17. gadsimta postošie kari, tiem sekojošās varas maiņas, bads un sērgas. Karadarbībā cietušie muižnieki savu dzīves līmeni centās noturēt, arvien palielinot dzimcilvēku kļaušu un nodevu apmēru. Tomēr daļa zemnieku 17. un 18. gadsimtā saglabāja zināmu patstāvību un rīcības brīvību. Neraugoties uz 1532. gadā pieņemto likumu, kas aizliedza zemniekiem uzpirkt un pārdot lopus, tirgoties ar dzelzi, siļķēm, vadmali, līniem u.c. precēm, nelegāli šī tirdzniecība joprojām turpinājās. Pētījumi tirdzniecības vēsturē liecina par visnotaļ aktīvu “zemnieku tirdzniecību”.

Aplūkojot Rīgas eksportu, daļa preču nepārprotami nāca no zemnieku saimniecībām, piemēram, līni, linsēklas, lopkopības produkti un daļēji arī labība. 17. gadsimta vidū Lietuvas un Kurzemes virzienā ar zemniekiem esot tirgojušies 119 Rīgas tirgotāji, savukārt ar Vidzemes zemniekiem 17. gadsimta 60. gados kontaktus uzturējuši apmēram 50 tirgotāji. Arī 18. gadsimtā turpinājās zemnieku braucieni uz Rīgu, lai tur realizētu preces, kas bija saražotas viņu saimniecībās, un iegūtu naudu nepieciešamajiem pirkumiem. 1765. gada tirdzniecības nolikums, kura uzdevums bija ieviest tirdzniecību regulējošas normas, paredzēja zemnieku daļēju aizsardzību, radot būtībā valsts kontroli pār zemnieku darījumiem pilsētā. Arī Tirdzniecības tiesā, kur nonāca šie tirgotāji, viņi tiek saukti par “zemnieku tirgotājiem” (*liefländische Bauernhändler*).

epidemics. Manorial lords, who had suffered damage as a result of the warfare, tried to uphold their living standards by continually increasing their serfs' corvée obligations and dues. However, part of the peasantry maintained a certain degree of independence and freedom of action throughout the 17th and 18th centuries. Although in 1532 a law was adopted that forbade peasants from buying and selling cattle, trading in iron, herring, broadcloth, flax and other goods, they continued to do it illegally. Studies of the history of commerce testify to a fairly active “peasant trade”.

A proportion of the goods exported from Riga, such as flax, flax-seed, animal products and partly also grain, unmistakably came from peasants' farms. In the mid 17th century there were reportedly 119 merchants from Riga trading with peasants from Lithuania and Courland, while in the 1660s approximately 50 merchants are recorded as having maintained contacts with the peasantry of Vidzeme. In the 18th century peasant continued to travel to Riga to sell the produce of their farms in order to get money for necessary purchases. A trade regulation adopted in 1765 with the goal of enforcing rules on commercial activities envisaged partial protection for the peasants, in practice thereby establishing state control over the peasants' commercial transactions in towns. In the Commercial Court, where relevant cases were tried, such traders were called “peasant traders” (*liefländische Bauernhändler*). In the long run the most successful among them practically lost their peasant status and instead functioned more as merchants, although from the legal perspective these peasant traders still qualified as serfs.

In the final phase of the 17th century, a relatively peaceful period without large-scale, devastating warfare, a proportion of the ethnic Latvian peasants and town-dwellers managed to improve their material situation. The affluence of the peasants in Dobeles parish is attested by a document from the early 17th century, in which the church inspectors commanded pastors in collaboration with the manorial lords and with the help of harsh punishments to prevent cases when peasants' weddings last for as many as 14 days and involve the consumption of as many as 10 casks of beer. In the same period of time a section of the Latvians, town-dwellers in particular, increasingly tended to wear German-style clothes and ornaments made by professional jewellers, which were more expensive and “modern”; for example, instead of simple penannular brooches they would choose ornate annular and heart-shaped brooches that were not infrequently made of silver.

12. att. Ceraukstes Bangu depoziits (LNVM). *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 12. Ceraukstes Bangas hoard (LNVM). *Photo: Roberts Kaniņš*

Veiksmīgākie no viņiem ar laiku faktiski zaudēja zemnieka statusu un drīzāk bija tirgotāji, kaut arī tiesiski šie zemnieki–tirgotāji joprojām skaitījās dzimtzemnieki.

Plašu un postošu karadarbību neskartajā, relatīvi mierīgajā 17. gadsimta beigu posmā daļai latviešu zemnieku un pilsētnieku izdevās uzlabot savu materiālo situāciju. Zemnieku turību Dobeles draudzē apliecina kāds 17. gadsimta sākuma dokuments, kurā baznīcu vizitētāji uzdeva mācītājam kopā ar muižniekiem ar bargiem sodiem novērst gadījumus, kad zemnieku kāzas ilgst 14 dienas un tajās tiek izdzerts 10 mucu alus. Tāpat šajā laikā daļa latviešu, īpaši pilsētnieki, aizvien vairāk sāka lietot apģērbu, kas darināts pēc vācu parauga, izmantot dārgākas, profesionālu amatnieku veidotas un līdz ar to “modernākas” rotas, piemēram, vienkāršās pakavsaktas nomainot ar greznām, nereti no sudraba darinātām riņķsaktām un sirdsveida saktām.

The most affluent peasants might have considerable means at their disposal. This is demonstrated by hoards that were buried in present-day Latvia during the 17th-century wars (Fig. 12). Such hoards contain gilt and silver jewellery, coins and other valuables. For example, a hoard found at Jumpravmuiža consisted of seven silver brooches, four rings and a belt, while the Ceraukstes Bangas hoard comprised four silver brooches, 10 rings, a decorative pin and 320 coins, the total face value of which constituted 10 thalers. It is known that at that time a horse cost 10 thalers, a cow three to four thalers and a pig two thalers. Thus, the money contained in the Ceraukstes Bangas hoard would have sufficed to buy 28 horses, 78 cows or 144 pigs.

As in Western Europe, so too in the territory of Latvia in the 18th century the ideas of the Enlightenment started to spread, and peasant unrest and rebellions against the manorial lords periodically broke out. The ideas of the Enlightenment echoed in the liberation of serfs in Courland in 1817, in Livland (Vidzeme) in 1819 and in Latgale in 1861 (Fig. 13). After the abolition of serfdom the situation did not

Turīgāko zemnieku rīcībā varēja būt visai prāvi līdzekļi. Ziņas par to sniedz Latvijas teritorijā 17. gadsimta karadarbību rezultātā noglabātie depoziiti (12. att.). To sastāvā atrodamas apzeltītas un sudraba rotaslietas, monētas u.c. vērtības. Piemēram, Jumpravmuižas depoziitu veidoja septiņas sudraba saktas, četri gredzeni un josta, bet Ceraukstes Bangu depoziita sastāvā bija četras sudraba saktas, 10 gredzeni, rotadata un 320 monētas 289 dālderu vērtībā. Ir zināms, ka zirga cena bija 10 dālderu, govys – 3–4 dālderu, cūkas – 2 dālderu. Tātad par Ceraukstes Bangu depoziita naudu pēc tā laika cenām varēja nopirkt 28 zirgus vai 78 govys, vai 144 cūkas.

Līdzīgi kā Rietumeiropā, arī Latvijas teritorijā 18. gadsimtā sāka izplatīties apgaismības idejas, periodiski uzliesmoja pret muižniekiem vērsti zemnieku nemieri un sacelšanās. Apgaismības idejas atbalsojās kā zemnieku brīvlaišana Kurzemē 1817., Vidzemē 1819. un Latgalē 1861. gadā (13. att.). Pēc dzimtbūšanas atcelšanas situācija strauji nemainījās. Zemniekiem tika saglabāts zemes lietojums ar zināmiem pienākumiem pret muižu, kas bija fiksēti “zemes ruļļu grāmatās”. Zemes noma bija jāatstrādā kļaušās vai naturālās nodevās. Taču bija ielikts pamats pārejai uz jaunām ekonomiskajām attiecībām. Līdz ar dzimtbūšanas atcelšanu latviešiem radās iespēja izglīties, aizsākās uzvaru došana zemniekiem. Kad 19. gadsimta 60. gados tika aizliegti kļaušu nomas līgumi un zemniekiem sāka piešķirt kredītus zemes izpirkšanai, sākās māju izpirkšana par dzimtu.

*

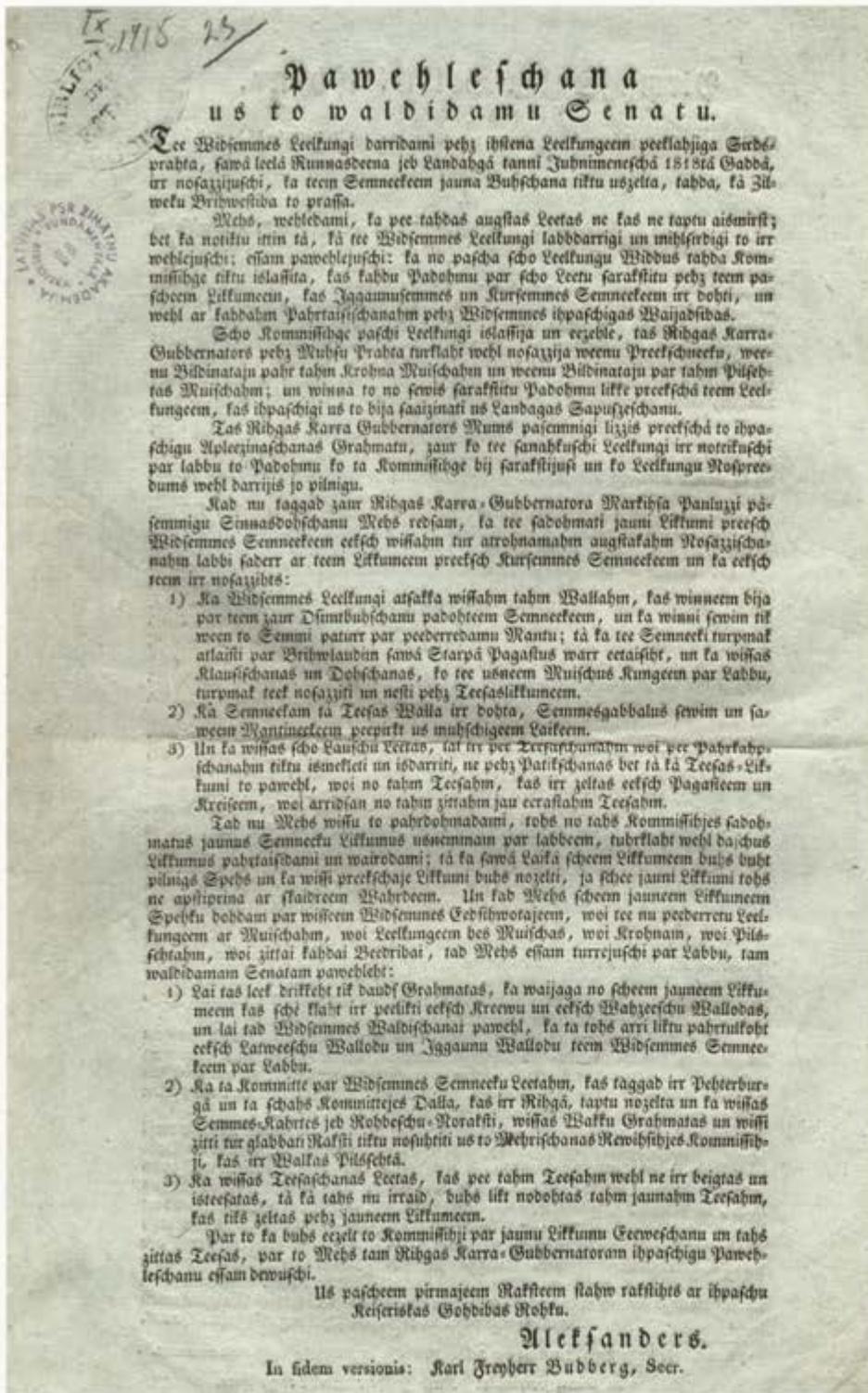
Beidzoties krusta kariem Latvijas teritorijā, vietējiem iedzīvotājiem nācās saskarties ar jaunu politisko realitāti. Liela daļa vietējo iedzīvotāju pilskalnu bija nopostīta, veidojās pilsētas, ieviesās mūra piļu celtniecības tradīcija. Kuršiem, zemgaļiem, libiešiem, latgaļiem un sēļiem nācās kļūt par jauno zemes kungu vasaļiem. Tomēr ienācēju un Latvijas pamatiedzīvotāju kultūru mijiedarbība viduslaikos bija vāja. Mums pieejamie avoti stāsta par vietējiem iedzīvotājiem kā pilntiesīgiem un rīcībspējīgiem sabiedrības

change immediately. Peasants could continue using the land at their disposal, for which they had to perform certain duties for the manor, which were recorded in “land roll books”. The land rent had to be paid in the form of corvée work or duties in kind. Yet the foundation for a transition to a new type of economic relations had already been laid. Along with the abolition of serfdom, the Latvians acquired opportunities to obtain an education, and peasants started to receive surnames. When in 1860s corvée-lease agreements were banned and it became possible for peasants to get loans for the purchase of land, the redemption of family homes began.

*

When the crusades came to an end in present-day Latvia, the indigenous population had to face a new political reality. A large proportion of the hill forts had been destroyed, towns sprang up following the Western European model, and the tradition of building masonry castles took root. The Couronians, Semigallians, Livs, Latgallians and Selonians were forced to become vassals of the new lords of their land. However, in the Middle Ages the cultural interaction between the newcomers and the indigenous population of Latvia was weak. The available sources reveal the indigenous population as full-fledged and capacitated members of society at that time. Both in the newly built castles and the towns there lived large numbers of indigenous people, and until the second half of the 14th century some of the hill forts continued to function.

Towns, Riga in particular, were a scene of bustling social life. Riga was home to Livs, whose villages had stood along the lower reaches of the Daugava River even before the town was founded, and presumably representatives of other ethnicities, the Latgallians and Semigallians, as well as the German newcomers and Russian merchants. The indigenous population was engaged in various crafts and sectors of economy and had its own fraternities. Studies in the history of commerce testify to a fairly active “peasant trade” in the 17th and 18th centuries. Peasants travelled to Riga and the other large towns to sell the produce of their farms. In the long run the most successful among them practically lost their peasants’ status and functioned more as merchants. Presumably, the close contacts that no doubt took place among people from different ethnic groups living and working in the same town affected both their lifestyle and mindset. In the medieval town the contraposition between the Germans

13. att. Vidzemes zemnieku
brīvlaišanas rīkojums "Paveļšana
us to valdidamu Senatu",
1819. gads (LU AB R)
Fig. 13. Decree on the liberation
of serfs in Livland/Vidzeme, 1819
(LU AB R)

locekļiem. Gan jaunuzceltajās pilis, gan pilsētās dzīvoja liels skaits vietējo iedzīvotāju, līdz pat 14. gadsimta otrajai pusei turpinājās apdzīvotība daļā pilskalnu.

Rosīga sabiedriskā dzīve noritēja pilsētās, sevišķi tas sakāms par Rīgu. Šeit dzīvoja libieši, kuru ciemi Daugavas lejtece atradās vēl pirms

and non-Germans had a political and an economic as well as an ethnic significance. In this respect the German-founded towns should be regarded as centres of development of Latvian ethnic self-awareness.

In this period the largest part of the indigenous population of present-day Latvia lived in the countryside. The fundamental principles of the traditional Latvian individual

pilsētas dibināšanas, domājams, arī citu sen-tautu – latgaļu un zemgaļu – pārstāvji, ieceļojušie vācieši un krievu tirgotāji. Vietējie iedzīvotāji darbojās dažādās amatniecības nozarēs un saimniecības jomās, pārstāvēja atsevišķas brālības. Pētījumi tirdzniecības vēsturē liecina par visnotaļ aktīvu “zemnieku tirdzniecību” 17. un 18. gadsimtā. Zemnieki brauca uz Rīgu un citām lielajām pilsētām, lai tur realizētu savās saimniecībās saražotās preces. Veiksmīgākie no viņiem ar laiku faktiski zaudēja zemnieka statusu un drīzāk bija tirgotāji. Domājams, ciešie kontakti, kādi nenoliedzami veidojās, dažādo tautību cilvēkiem dzīvojot un strādājot vienā pilsētā, iespaidoja gan viņu dzīvesveidu, gan apziņu. Pretnostatījumam vāci un nevāci viduslaiku pilsētā bija gan politiska un ekonomiska, gan nacionāla nozīme. Šajā aspektā vācu dibinātās pilsētas jāuzlūko kā vienas no latviešu etniskās apziņas veicinātājām.

Latvijas pamatiedzīvotāju lielākā daļa apskatāmajā laika posmā dzīvoja laukos. Nostabilizējās tradicionālās latviešu viensētas pamatprincipi, kas mūsdienās iekļauti Latvijas kultūras kanonā. Tradicionālā viensēta ietvēra dzīvojamo ēku un vairākas saimniecības ēkas atkarībā no saimes lieluma, pamatnodarbošanās un apdzīvotā reģiona. Sev raksturīgo saimniekošanas veidu, kuras kodols bija lauksaimniecība, lopkopība un amatniecība, Latvijas pamatiedzīvotāji saglabāja gandrīz nemainītā veidolā. Rakstīto avotu ziņas apliecina zvejniecības nozīmes saglabāšanos, liela nozīme vietējo iedzīvotāju saimniecībā bija dravniecībai.

No 15. gadsimta Latvijā noformējās dzimtbūšanas tiesību principi, radās apzīmējums – dzimtļaudis. Pakāpeniski tika ierobežota zemnieku kustības brīvība, tiesības nēsāt un lietot ieročus, kas līdz 15. gadsimta beigām bija ierasta prakse. Zemnieku stāvokli ievērojami pasliktināja 16.–17. gadsimta postošie kari, tiem sekojošās varas maiņas, bads un sērgas. Brīvlaišanu zemnieki sagaidīja vien 1817. gadā Kurzemē, 1819. gadā Vidzemē un 1861. gadā Latgalē. Līdz ar pārvietošanās brīvību latviešiem bija radīts pamats pārejai uz jaunām ekonomiskajām attiecībām.

farmstead, which is now part of the Cultural Canon of Latvia, were consolidated at that time. A traditional farmstead comprised a dwelling house and several outhouses, depending on the size of the household, its main economic activity and the region. The indigenous population of Latvia maintained almost unchanged its typical mode of economic activity, centred on a core of agriculture, stock-keeping and crafts. Written sources testify to the continued importance of fishing; apiculture likewise played a major role in the economic life of the indigenous population.

In the 15th century the legal principles of serfdom started to develop, and the name “serf” came into use. Peasants’ freedom of movement and right to carry and use weapons, which until the end of the 15th century had been customary, were gradually restricted. The peasants’ condition was considerably aggravated by the devastating wars of the 16th–17th century, which were followed by the change of ruling powers, famine and epidemics. It was only in 1817 that peasants were liberated in Courland; followed by liberation in Livland (Vidzeme) in 1819 and in Latgale in 1861. Along with the freedom of movement, a foundation was created for the transition of the Latvians to a new type of economic relations.

III nodaļa

PODNIECĪBA UN SADZĪVE

Baiba Dumpe

Amatniecības tradīcijas, tāpat kā tautas, satiekas, pastāv līdzās, sajaucas, līdz vairs nav nošķiramas. Podniecība ir amats, par ko bagātīgas liecības sniedz arheoloģija – māla trauki un trauku lauskas saglabājas cauri gadsimtiem gandrīz nemainīgā veidā. Tā ir arī viena no saimnieciskās dzīves jomām, kas atspoguļo tautas estētiskos priekšstatus un ļauj spriest par keramikas lietotāju praktiskajām vajadzībām.

Dzelzs laikmeta beigas un viduslaiku sākums, 11./12.–13. gadsimts

Gandrīz visā Latvijas teritorijā – latgaļu, libiešu, sēļu un zemgaļu zemēs – kopš 11. gadsimta traukus izgatavoja uz podnieka ripas jeb virpas. Amatnieks – podnieks no māla grīstēm darināja trauka stāvu, tad, virpai griežoties, izveidoja raksturīgo formu – vēderainu podu ar spēcīgi atliektu augšmalu. Šos traukus pieņēms dēvēt par agro ripas keramiku.

Reizē ar izgatavošanas tehniku radies arī tiem raksturīgais rotājums – virpojot ievilkta svītras un līkločis, ko mīkstā māla virsmā zīmēja ar īrbuli vai ķemmes veidā rīku (14. att.: 1a;

Chapter III

POTTERY-MAKING AND EVERYDAY LIFE

Baiba Dumpe

Just like people, craft traditions meet, coexist and mix until they are no longer separable. Pottery is a craft about which archaeology provides abundant material, because pottery vessels and fragments of pottery preserve for centuries almost intact. It is also one of the aspects of the household that reflects popular aesthetic views and allows us to assess the particular needs of the pottery users.

The Late Iron Age and Early Middle Ages, 11th/12th–13th century

From the 11th century onwards, vessels were made on the potter's wheel in almost all of present-day Latvia – in the Latgallian, Liv, Selonian and Semigallian lands. The potter made the body of the vessel from clay coils and then, with the rotation of the potter's wheel, created the characteristic shape – a pot with an exaggerated shoulder part and strongly outward curving lip. This is known as “early wheel-made pottery”, also referred to as Baltic ware or Slavic pottery.

Together with the manufacturing technique, a distinct kind of decoration also emerged – straight and wavy lines drawn in the soft clay surface with a stylus or comb-like tool (Fig. 14: 1a; Fig. 15: 1). A potter at Talsi hill fort has used such a tool to draw a scale motif, popular in medieval European art, on the sides of a pot (Fig. 15: 2). However,

14. att. Latvijas sentautu saimniecības trauki (LNVN): 1 – zemgaļu keramika: a – pods no Tērvetes priekšpils (11.–13. gs.), b – pods ar graudiem no Mežotnes senpilsētas (13. gs.); 2 – kuršu keramika: a – trauka fragmenti no Alsungas Kalniņu senkapiem (14. gs.), b – pods no Raņķu Kapenieku senkapiem (12.–13. gs.); 3 – lībiešu keramika: a, b – podi no Salaspils Lipšu senkapiem (12.–13. gs.), c – pods no Doles Raušu senkapiem (12. gs.), d – pods no Lielvārdes senkapiem (12.–13. gs.), e – pods no Umurgas Stūru senkapiem (12. gs.). *Līgas Palmas foto*

Fig. 14. Domestic pottery of the ancient peoples of Latvia (LNVN): 1 – Semigallian ceramics: a – pot from the outer bailey of Tērvete Castle (11th–13th century), b – pot with grain from Mežotne ancient town (13th century); 2 – Couronian ceramics: a – fragments of a vessel from Alsungas Kalniņi cemetery (14th century), b – pot from Raņķu Kapenieki cemetery (12th–13th century); 3 – Liv ceramics: a, b – pots from Salaspils Lipši cemetery (12th, 13th century), c – pot from Doles Rauši cemetery (12th century), d – pot from Lielvārde cemetery (12th–13th century), e – pot from Umurgas Stūri cemetery (12th century). *Photos: Līga Palma*

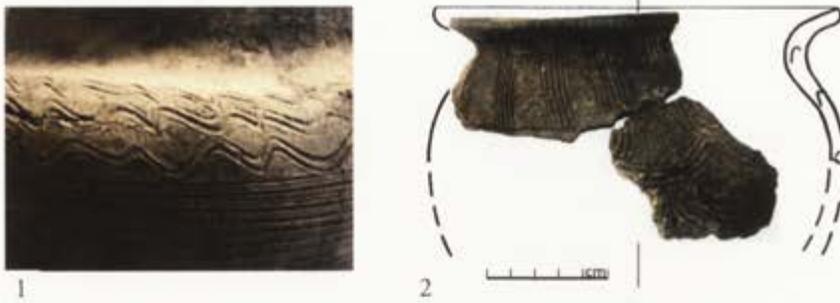
15. att.: 1). Podnieks Talsu pilskalnā ar šādu rīku uz podu sāniem uzvilcis Eiropas viduslaiku mākslā populāro zvīņveida motīvu (15. att.: 2). Tomēr bagātīgi rotātu trauku nebija daudz – 11. un 12. gadsimtā bieži lietotais svītrojums izzuda, dodot vietu pilnīgi nerotātiem traukiem ar izteiksmīgu maliņas un plecu izliekumu.

Māla podi bija paredzēti ēdiena gatavošanai pavadā vai krāsnī, no tiem ēda, tajos uzglabāja pārtikas produktus. Par vārīšanu un sautēšanu liecina piedegums un kvēpu nosēdumi uz podu malām. Dažos podiņos saglabājušies kauli vai asakas no ēdiena, kas tajā ticis gatavots un uzglabāts. Tāds, piemēram, ir 2015. gada izrakumos Ludzas pilskalnā atrastais trauks. No Mežotnes pilskalna 13. gadsimta slāņa nāk pods

richly decorated vessels were uncommon; during the 11th and 12th centuries linear decoration disappeared, giving way to completely undecorated vessels with a pronounced rim and shoulder curve.

The clay pots were intended as cooking vessels to be used on hearths or in stoves; they were also used for serving and storing food. Boiling and stewing is evidenced by the burnt food residue and soot deposits on the rim of the pot. Sometimes, animal and fish bones have been preserved in pots from cooking or storage. An example of this is a pot discovered in 2015 during the excavation of Ludza hill fort. A pot originating from the 13th-century layer of Mežotne hill fort still contained charred grain from when the hill fort had burnt down (Fig. 14: 1b).

Due to the Liv practice of providing the deceased with pots of food for the afterlife, many vessels from the 11th, 12th

15. att. Trauku rotājums (LNVN): 1 – ar divzaru irbuli veidots rotājums uz trauka no Ikšķiles Zariņu senkapiem (12.–13. gs.), 2 – ar “ķemmīti” veidots zīmējums uz trauka no Talsu pilskalna (13. gs.). *Baibas Dumpes zīmējums un foto*
 Fig. 15. Vessel decoration (LNVN): 1 – vessel decorated using a forked rod, from Ikšķiles Zariņi cemetery (12th–13th century), 2 – pattern made using a “comb” on a vessel from Talsi hill fort (13th century). *Photo and drawing: Baiba Dumpe*

ar pārorganizētiem graudiem, kas tajā glabājušies pils nodeģšanas laikā (14. att.: 1b).

Pateicoties lībiešu paradumam mirušajam dot līdzīgu podus ar ēdienu viņsaules dzīvei, ir saglabāties daudz trauku no 11., 12. gadsimta un 13. gadsimta sākuma (14. att.: 3a–e). Visbiežāk tie ir nelieli – paredzēti viena cilvēka maltītei. Atskaņas no laika, kad ēdiena gatavošanai izmantoja galvenokārt māla traukus, var atrast latviešu folkloras materiālos.

Ēdat, panāksni,
 Pēdeju maltīti;
 Ne vairs vārišu,
 Ne vairs cepīšu,
 Nei sava podiņa
 Dedzinašu.

(LD 19279-0)

Ēd, Klāviņu, mazu bišķi,
 Pēc ēdīsi kambarī:
 Kambarīja plekste vīra
 Stilpetā podiņā.

(LD 34589-0)

Sitam, kaunam mušas, ežus,
 Liekam podā, vārijam!
 Tēvam gaļa, mātei gaļa,
 Bērniem zupa podiņā.

(LD 2186-3)

and early 13th century have been preserved (Fig. 14: 3a–e). Most often these are small pots intended to hold a meal for one person. An echo from the time when cooking was mainly done in clay pots can be found in Latvian folklore.

Eat, my guests,
 This last meal;
 No more will I boil,
 No more will I cook,
 Nor my own pot
 Fire.

(LD 19279-0)

Eat a little morsel, Klāvs,
 Later you'll eat in the chamber:
 Flounder boils in the chamber
 in a shiny pot.

(LD 34589-0)

Let's hit, let's kill the flies and hedgehogs,
 And put them in a pot to boil!
 Meat for Dad, meat for Mum,
 Soup for the kids in the pot.

(LD 2186-3)

Couronian society was much less open to economic innovations and more self-sufficient in its aesthetic expressions. Probably, the potter's wheel was known here from the 12th century or earlier, but it was mainly used as a turntable to shape the pots. Baltic ware is relatively rare on Couronian archaeological sites at this time, so it seems that most of

16. att. Saimniecības trauki viduslaikos (LNV): 1 – pods no Matkules (Buses) pilskalna (14. gs.), 2, 3 – podi no Dobeles priekšpils (15.–16. gs.), 4 – pods no Lokstenes pilskalna (15. gs.); 5 – pods no Indricas muižas (15. gs., atdarinājums), 6 – bļodiņa no Valmieras pilskalna (16. gs.), 7 – krūka – eļļas trauks (?) no Altenes pils (15. gs.), 8 – eļļas lampiņas atdarinājums (14.–16. gs.). *Līgas Palmas un Baibas Dumpes foto*

Fig. 16. Domestic pottery of the Middle Ages (LNV): 1 – pot from Matkule (Buse) hill fort (14th century), 2, 3 – pots from the outer bailey of Dobeles Castle (15th–16th century), 4 – pot from Lokstene hill fort (15th century); 5 – pot from Indrica Manor (15th century, reconstruction), 6 – bowl from Valmiera hill fort (16th century), 7 – pitcher for oil (?) from Altene Castle (15th century), 8 – reconstructed oil lamp (14th–16th century). *Photos: Līga Palma and Baiba Dumpe*

Kuršu sabiedrība bija daudz noslēgtāka pret saimnieciskiem jauninājumiem un pašpietiekama savās estētiskajās izpausmēs. Domājams, ka podnieka virpa tur bija pazīstama no 12. gadsimta vai agrāk, tomēr to izmantoja galvenokārt kā grozāmo paliktņi trauku veidošanai. Agrā ripas keramika šī laika kuršu senvietās atrasta samērā reti, tādēļ šķiet, ka vairākumu trauku līdz pat 14. gadsimtam turpināja izgatavot ar ierastiem paņēmieniem – no māla grīstēm veidojot gredzenveida kārtās. Nereti trauku augšmalu vai augšmalas ārpusi rotāja ar pirkstu galu iespaidumiem (14. att.: 2a, b).

12. un 13. gadsimtā, sākoties aktīviem kontaktiem ar Rietumeiropas zemēm, Baltijā nonāca arī šo reģionu amatnieku darinājumi.

the pottery up to the 14th century continued to be produced by conventional techniques – building up the vessel in rings from clay coils. Often the lip of the pot or the outside of the lip was decorated with fingertip impressions (Fig. 14: 2a, b).

In the 12th and 13th centuries, with the emergence of active contact with Western Europe, the handicrafts of these regions appeared in the Baltic. Migrants, such as traders, priests and warriors, brought with them cooking pots and cutlery produced in Germany. Dark-fired, unglazed pots as well as tripod cooking ware and the so-called blue-grey pottery was used for cooking on hearths, whereas brown and light grey stoneware jugs were used for beverages. Brightly glazed clay jugs with decorative scale ornament and relief human faces were brought over from England by traders. Fragments have been found in Old Riga and Koknese. Low-melting lead glaze was a new development in Western

Ieceļotāji – tirgotāji, garīdznieki un karotāji – atveda sev līdzīgu vācu zemēs gatavotus saimniecības traukus un galda piederumus. Tumši apdezināti neglazēti podi un trijkāju vārāmie trauki, tā sauktā zilganpelēkā keramika, tika lietoti ēdiena gatavošanai pavidos, bet brūnas un gaiši pelēkas akmensmasas krūkas – dzērienu iepildīšanai. No Anglijas ar tirgotāju starpniecību atceļoja spoži glazētas māla krūzes ar dekoratīvu zvīņveida rotājumu un plastisku cilvēku galviņu atveidojumu. To fragmenti atrasti senajā Rīgā un Koknesē. Viegli kūstošās svina glazūras bija jaunums Rietumeiropas podniecībā, kas, pateicoties tirgotāju un amatnieku kustībai viduslaiku telpā, ātri iekaroja arī Baltijas podnieku darbnīcas.

Lai gan vācu keramika plaši lietota jaunuzceltajās pilīs un pilsētās, kā arī nelielā skaitā atrasta visās vietējo iedzīvotāju dzīvesvietās, kur uzturējās ieceļotāji, tā nav būtiski iespaidojusi tā laika Baltijas sentautu saimniecību.

Viduslaiki, 14.–16. gadsimts

Vietējie iedzīvotāji turpināja gatavot ēdienu ierastajos saimniecības podos. Nedaudz mainījās tikai to izskats – traukus izgatavoja biežākus, masīvākus, ar mazāk atliektu augšmalu (16. att.: 1–5). Dažādojās trauku izmēri un parādījās jaunas formas, kas liecina par to pielāgošanu noteiktām saimniecības vajadzībām. Mazākas bļodiņas noderēja ēdiena sadalīšanai (16. att.: 6), zemi plati un augstāki šaurāki podi acīmredzot kalpoja atšķirīgu produktu glabāšanai vai gatavošanai. Altenes pilī atrastā apaļā krūka ar šauru atvērumu, jādūmā, noderēja eļļas uzglabāšanai (16. att.: 7). Viduslaikos eļļu plaši lietoja māla gaismekļos – eļļas lampiņās, kas lielā skaitā atrastas Rīgā, Koknesē, Bauskā un citur (16. att.: 8). Šāds telpu apgaismošanas veids nebija raksturīgs vietējiem iedzīvotājiem, tomēr jādūmā, ka tas ietekmēja zemnieku dzīvi – audzējot linus lin-eļļas ieguvei.

Viduslaikos, īpaši 15. un 16. gadsimtā, Latvijas teritorijā parādījās Rietumeiropas

European pottery; however, due to the movement of traders and craftsmen between the medieval lands, it quickly came to prevail in the Baltic pottery workshops, too.

Although German ceramics were widely used in the recently built castles and towns, and have been found in smaller quantities at all of the native living sites with an immigrant population, nevertheless at this time they did not have a significant impact on the household economy of the Baltic peoples.

The Middle Ages, 14th–16th century

For cooking, the native peoples continued to use the accustomed domestic pottery. Only its appearance changed slightly – the vessels were made thicker and heavier, the lip curving outwards less prominently (Fig. 16: 1–5). The diversification in vessel sizes and the appearance of new shapes signifies an adaptation to specific household needs. Smaller bowls would have been used for apportioning food (Fig. 16: 6), while low, wide pots and likewise tall, narrow pots apparently served as storage or cooking pots for different products. A round pitcher with a narrow opening found in Altene Castle was presumably used for oil storage (Fig. 16: 7). During the Middle Ages oil was widely used in clay lamps; such oil lamps have been found in large quantities in Riga, Koknese, Bauska and elsewhere (Fig. 16: 8). This type of indoor lighting was not characteristic of the native population; however, it probably affected the lives of the farmers, who cultivated flax for linseed oil extraction.

During the Middle Ages, especially in the 15th and 16th centuries, Western European pottery – cups, bowls and handled pots – appeared in present-day Latvia (Fig. 17). Redware was imported or made by immigrant craftsmen by wheel throwing, that is, made on a potter's wheel from one piece of clay. In general, these vessels are glazed, namely coated with a glassy mix of quartz sand and lead oxide. The most luxurious items were decorated with drawings in white clay or with special stamp ornamentation (Fig. 17: 3). Although native and migrant craftsmen still worked separately, each within the framework of their own community tradition, the roots of traditional Latvian pottery craft can be traced to this time, represented by wheel throwing, ornamentation in white clay, glazing and figurines, both on vessels and as separately made objects.

17. att. Rietumeiropas meistarū darinātā keramika, 15. un 16. gadsimts (LNV): 1 – trijkāju podiņš no Altenes pils, 2–4 – trijkāju panna, pods ar osu un vāzīte no Kokneses pils, 5, 6 – podi ar osu no Cēsu pils. *Līgas Palmas foto*

Fig. 17. Ceramics made by Western European potters, 15th and 16th centuries (LNV): 1 – tripod pot from Altene castle, 2–4 – tripod skillet, pot with a handle and vase from Koknese Castle, 5, 6 – pots with a handle from Cēsis Castle. *Photo: Līga Palma*

zemju podnieku darinājumi – krūzes, bļodas, osaini podi (17. att.). Šie ievestie vai ieceļojušie amatnieku darinātie sarkanmāla trauki ir virpoti, t.i., izgatavoti uz podnieka ripas no vienas māla pikas. Lielākoties tie ir glazēti, t.i., pārklāti ar kvarca smilšu un svina oksīda stiklveida sakausējumu. Greznākos darinājumus rotā baltmāla zīmējums vai ar īpašiem spiedogiem veidots ornaments (17. att.: 3). Lai gan vietējie un ieceļojušie amatnieki vēl arvien darbojās nošķirti, katrs savas kopienas tradīciju ietvaros, tieši šajā laikā meklējamas saknes daudzām latviešu tradicionālās podniecības prasmēm – virpošanai, baltmāla rotājumam, glazēšanai, arī sīkplastikai gan uz traukiem, gan atsevišķu figūriņu veidā.

Vācu virtuvēs ēdiena gatavošanai lietoja metāla – dzelzs vai vara – katlus, kādi atrasti Cēsu pils izrakumos, tomēr arī māla vārāmie trauki bija plaši izplatīti. Tie bija dažāda izmēra podi un pannas uz trim kājām, lai traukus ērti varētu novietot uz karstām oglēm (17. att.: 1, 2). Iespējams, daļa šo trauku nonāca arī turīgāko nevācu iedzīvotāju rokās, jo tie atrodami vācu pilīm piegulošajās dzīvesvietās, kur saimniekoja pārsvarā vietējie iedzīvotāji.

Metal pots of iron or copper were used in German cuisine; these have been found in the course of excavation at Cēsis Castle; however, clay cooking vessels were also widespread. Pots and pans were of various sizes, provided with three legs, so they could be placed conveniently on hot coals (Fig. 17: 1, 2). Perhaps some of these vessels also came into the possession of the non-German inhabitants, as they can be found on the settlements adjacent to German castles, which were mostly inhabited by the natives.

Pottery, being a particularly fragile item, has been preserved mainly in fragmented condition. The dramatic turning points in history – wars, epidemics and unrest – have left piles of ruins, where archaeologists seek to identify the phases of history and reconstruct the sequence of events. The everyday life of the Livonian population in the Middle Ages is shown not only by archaeological material, but also by written sources.

The end of the Middle Ages is marked by the collapse of Livonia, which was caused by the Russian military campaign led by Ivan IV, the Terrible, Tsar of Moscow. Balthasar Russow, pastor of Reval (Tallinn), depicts it from the viewpoint of an eyewitness in his *Livonian Chronicle of 1577*, which, among other things, contains descriptions of the class structure in Livonia. The first half of the 16th century is portrayed by the author as a time of prosperity, when life was carefree, in contrast to the subsequent misery and ruthlessness of war.

18. att. "Zemnieku deja 15. gadsimtā" (attēls no: Bartels A., 1900)

Fig. 18. "Peasant dance in the 15th century" (image: Bartels A., 1900)

Māla trauki kā īpaši plistoši priekšmeti līdz mūsu dienām nonākuši galvenokārt lausku izskatā. Dramatiskie vēstures pagrieziena punkti – kari, epidēmijas, nemieri – atstājuši drupu kaudzes, kurās arheologi mēģina saskatīt vēstures slāņus un restaurēt notikumu secību. Par Livonijas iedzīvotāju sadzīvi viduslaikos liecina ne tikai arheoloģiskie atradumi, bet arī rakstītie avoti.

Viduslaiku beigas iezīmēja Livonijas sabrukums, ko izraisīja krievu karagājiens Maskavas cara Ivana IV Bargā vadībā. Ar aculiecinieka skatu tas attēlots Rēveles mācītāja Baltazara Rusova 1577. gadā sarakstītajā "Livonijas hronikā", kur, cita starpā, atrodami arī Livonijas ļaužu kārtu apraksti. 16. gadsimta pirmo pusi autors tēlojis kā bezrūpības un pārticības laiku pretstatā tam sekojošajam kara postam un nežēlībai. Šajā tekstā varam ieraudzīt Livonijas zemniekus – brīvcilvēkus, kuru dzīves ritmu veidoja katoļu baznīcas svētku dienu kalendārs. Cauri nepārprotami kritiskai autora attieksmei varam saskatīt dzīvespriecīgus ļaudis, kas bija pietiekami pārtikuši, lai darītu alu svētkiem, kā

In this text we see the Livonian peasantry – freemen, whose rhythm of life is structured by the feast day calendar of the Catholic Church. From the critical perspective of the author, we see joyous people who were wealthy enough to make beer for festivals, and gain an insight into the musical traditions of the Middle Ages.

"Weddings were celebrated between Christmas and Lent, because long distances were easier to cover along the sleigh routes than in summer. In the summer, Church festivals and the markets connected with them were diligently attended. These feasts the peasants and freemen of the respective parish also supplied with good beer. It was a great disgrace even for the poorest farmer not to brew beer. [...] Already on the Saturday, farmers came from far away with their wives, daughters and servants, and immediately started drinking. Bagpipes could be heard almost a mile away; this merriment lasted the whole night until the morning. The peasants would come to Mass jolly and drunk [...]. And then they would leave the church no wiser than they had arrived; the drinking, dancing, songs and leaping would begin again, the great noise, the singing of wives and daughters, and the sound of many bagpipes being enough to make one senseless".

arī gūt priekšstatu par muzicēšanas tradīcijām viduslaikos.

“Starp Ziemas svētkiem un gavēni svinēja kāzas, kamanu ceļa dēļ, jo tad gafo ceļu varēja labāk veikt nekā vasarā. Bet vasarā uzcītīgi tika apmeklēti baznīcu svētki un savienoti ar viņiem tirgi. Uz šiem svētkiem attiecīgās draudzes zemnieki un brīvzemnieki arī apgādāja labu alu. Bija liels kauns, ja arī pats nabagākais zemnieks nedarija alu. [...] Jau sestdienā saradās zemnieki no liela attāluma ar sievām, meitām un kalpiem, un tūlīt ķērās pie dzeršanas. Dūdas bija dzirdamas gandrīz jūdži tālu; tāda jautrība vilkās cauru nakti līdz rītam. Uz dievkalpošanu zemnieki ieradās iedzērušies un piedzērušies [...]. Un tad viņi, tikpat gudri kā ienākuši, atkal atstāja baznīcu, tad sākās no jauna dzeršana, dejas, dziesmas un lēkāšana, ka no lielā trokšņa, sievu un meitu dziedāšanas un no daudzo dūdu skaņām cilvēks varēja zaudēt samaņu” (tulkojis *cand. hist.* E. Veispals Rīgā 1926. g.).

Muzicēšana

Muzicēšana ir nozīmīgs tautas dzīvi raksturojošs elements, un tās lietotie skaņu rīki – kultūru satikšanās liecinieki. “Livonijas hronika” mums stāsta par šīs zemes ļaudīm – dziesmu dziedātājiem, dūdu spēlmaņiem, svētku svinētājiem. Arheoloģiskajos un etnogrāfiskajos materiālos esošie muzicēšanas instrumenti liecina, ka gan vācu, gan vietējo tautu sadzīvē muzicēšana ir bijusi aktuāla radošās izpausmes forma. Par to liecina arī bagātīgie latviešu folkloras materiāli, kur tautasdziesmu tekstos daudzveidīgi parādās viduslaiku un jauno laiku tautas dzīves liecības.

Par muzicēšanas prasmēm viduslaikos liecina daudzās kaula stabules un vargāni, kas atrasti pētītajās viduslaiku dzīvesvietās (**19. att.: 1–4**). Vargāns – Rietumeiropas skaņu rīks, stabule – cauri gadsimtiem lietota vietējo tautu kultūrā. Senākais zināmais stabulētāja attēls Latvijā atrasts Tērvetes pilskalnā. Zīmējums māla apmetumā veidots tipiskā viduslaiku miniatūrā

19. att. Mūzikas instrumenti (LNVN): 1–3 – kaula stabule un dzelzs vargāni no Cēsu pils (15.–16. gs.), 4 – bronzas vargāns ar dzelzs mēlīti no Vecdoles pils (13.–14. gs.), 5 – ritma instruments – čagana (Latvija, 18. gs. vai 19. gs. sākums). *Līgas Palmas foto*

Fig. 19. Musical instruments (LNVN): 1–3 – bone pipe and iron Jew’s harp from Cēsis Castle (15th–16th century), 4 – bronze Jew’s harp with iron tongue from Vecdoles Castle (13th–14th century), 5 – rhythm instrument – čagana (Latvia, 18th or early 19th century). *Photo: Līga Palma*

Playing music

Music is an important and distinctive element of folk life, and the instruments used to produce sound bear witnesses to cultural encounters. The *Livonian Chronicle* presents the people of this land as singers, bagpipe players and merrymakers. The musical instruments represented in archaeological and ethnographic material demonstrate that playing music was an important form of creative expression in the everyday life of the Germans and the native inhabitants alike. This is also shown by the abundant material of Latvian folklore, with folk-song texts that provide a diverse range of evidence about everyday life during the Middle Ages and the Early Modern Period.

The many bone flutes and Jew’s harps found on excavated medieval living sites give an indication of people’s musical skills during the Middle Ages (**Fig. 19: 1–4**). The Jew’s harp is a Western instrument, whereas the flute had been played in the indigenous cultures for centuries. The

manierē, tādēļ domājams, ka tas tapis vācu uzturēšanās laikā Tērvetē (20. att.).

Raksturīgs viduslaiku un agro jauno laiku mūzikas instruments ir dūdas. Dūdinieks neiztrūkstoši attēlots zemnieku svētku ainās (piemēram, 18. att.), tas vairākkārt minēts arī "Livonijas hronikā". Savdabīgs muzicēšanas instruments zemnieku godos bija skaņu rīks – čagana (19. att.: 5). Tas guvis atainojumu tautasdziesmās kā kāzu rituāla piederums. J. K. Broces zīmējumos var redzēt, ka abi šie instrumenti lietoti līdz pat 19. gadsimta sākumam. Tautasdziesmas, kā arī etnogrāfu savāktie priekšmeti liecina, ka bez jau minētajiem skaņu rīkiem plaši lietotas ir arī bungas, kokles un daudzveidīgi pūšamie instrumenti.

Jāju, jāju, apklausos,
Kas brāliša sētiņai:
Sētāi bungas, namāi dūdas,
Istabāi stabulites,
Vēl brāliša kamarēi
Spēlē mazas pijolites.

(LD 1187-8)

Klausies, mana līgaviņa,
Kur es jāju pieguļā,
Kur skan kokles, stabulites,
Kur zviedz mani kumeliņi.

(LD 30130-2)

Kas tumšāja vakarā
Dižu mežu skandināja?
Pieguļnieki taures pūta,
Kumeliņus ganidami.

(LD 30122-1)

Tikam situ tautu galdu,
Līdz tas lēca šķēpelēs,
Lai tautām galdā žēl,
Kā man savas māšas žēl.

(LD 26296-0)

Īpatnējais skaņu rīks un māla rotaļlieta – svilpaunieks, tāpat kā visi sarkanmāla podniecības darinājumi, sākotnēji bija svešzemju

20. att. Stabulētājs – zīmējums apmetumā no Tērvetes pilskalna, 13. gs. (LNVN). *Līga Palmas foto*

Fig. 20. The piper – drawing on daub, Tērvete hill fort, 13th century (LNVN). *Photo: Līga Palma*

oldest known image of a piper from Latvia has been found at Tērvete hill fort, probably created during the time of German residence at Tērvete (Fig. 20).

Bagpipes represent a characteristic musical instrument of the Middle Ages and Early Modern Period. The bagpiper is always depicted in scenes of peasant festivities (e.g., Fig. 18) and is repeatedly mentioned in the *Livonian Chronicle*. A peculiar musical instrument played at peasant celebrations was the čagana (Fig. 19: 5). It appears in folk-songs as an element of the wedding ritual. The drawings by J. C. Brotze show that both instruments remained in use until the 19th century. Folk-songs, as well as the instruments collected by ethnographers, attest that, together with the above-mentioned instruments, drums, *kokles* (psalteries) and various wind instruments were also commonly in use.

I listen as I ride
To the sounds from my brother's farm:
Drums in the yard,
Bagpipes in the house,
Flutes in the room.
And in my brother's chamber
Little fiddles are playing.

(LD 1187-8)

21. att. Māla svilpītes – rotaļlietas (LNVN): 1, 2 – svilpītes fragments un grafiskā rekonstrukcija, Salaspils (17. gs.), 3 – svilpīte – zoss, Latgale (19. gs. beigās), 4 – svilpīte – gailis, Vidzeme (19. gs. beigās), 5 – svilpīte – suns, Kurzeme (20. gs. sākums). *Līgas Palmas foto*
 Fig. 21. Toy whistles of clay (LNVN): 1, 2 – fragment of a whistle and graphical reconstruction, Salaspils Castle (17th century), 3 – whistle in the form of a goose, Latgale (late 19th century), 4 – whistle in the form of a rooster, Vidzeme (late 19th century), 5 – whistle in the form of a dog, Kurzeme (early 20th century). *Photos: Līga Palma*

amatnieku veidots. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā esošā senākā māla svilpīte nāk no 17. gadsimta. Līdzīgi kā vairākums viduslaiku beigās un jauno laiku sākumā Eiropā darināto svilpīšu, arī šī, iespējams, bija izgatavota putna veidā (21. att.: 1, 2). Ar laiku svilpaunieki ieguva katram Latvijas novadam raksturīgu savdabību (21. att.: 3–5). Svilpaunieks ir ne tikai latviešu zemnieku bērnu tradicionāla rotaļlieta, šajā sīkplastikas formā atveidoti arī mītiski tēli un sadzīviski, nereti arī nerātņi sižeti.

Agrie jaunie laiki, 16. gadsimta vidus – 17. gadsimts

Jauno laiku sākums Baltijas iedzīvotājiem bija nemierīgs, pat traģisks posms, kas izpostīja saimniecisko dzīvi un mainīja sabiedrības struktūru. Tomēr Livonijas kara un Polijas–Zviedrijas karu laikā spraustās robežas ir atstājušas pēdas

Listen, my bride,
 Where I ride to watch over the horses at night:
 It's where the *kokles* and pipes are playing,
 And where my horses are neighing.

(LD 30130-2)

What's that sound in the forest
 On a dark evening?
 Night-herdsmen blow their horns,
 Watching over their steeds.

(LD 30122-1)

I beat on the in-laws' table,
 Till it splintered into pieces,
 Let the in-laws be as sad,
 As sad I am for my sister.

(LD 26296-0)

The *svilpaunieks* is a peculiar musical instrument and a clay toy. Like all redware, they were initially were made by foreign artisans. The oldest clay whistle in the collection

22. att. Saimniecības trauki jauno laiku sākumā (LNVM): 1 – trauka fragments no Sabiles senpilsētas (16.–17. gs.), 2 – trauka mala ar rūdijuma pēdām no Sēlpils pils (16.–17. gs.), 3 – pods no Kokneses pils (17. gs. beigas), 4 – podiņš no Krāslavas Šķērkānu kapsētas (17. gs. otrā puse – 18. gs. sākums), 5, 6 – pods un bļodiņa no Sēlpils pils (16.–17. gs., atdarinājumi). Baiba Dumpes zīmējums un foto, Līgas Palmas foto

Fig. 22. Domestic pottery from the Early Modern Period (LNVM): 1 – fragment of a vessel from Sabile ancient town (16th–17th century), 2 – vessel rim with indications of tempering from Sēlpils Castle (16th–17th century), 3 – pots from Koknese Castle (late 17th century), 4 – pot from Krāslavas Šķērkāni cemetery (second half of 17th – early 18th century), 5, 6 – pot and bowl from Sēlpils Castle (16th–17th century, reconstructions). Photo and drawing: Baiba Dumpe; photo: Līga Palma

latviešu materiālajā kultūrā – tās pamanāmas Latvijas etnogrāfisko novadu savdabībā.

Karu starplaikos ar jaunu sparū tika atjaunotas muižas un zemnieku sētas un, protams, darināti jauni trauki saplēsto vietā. Gan zemnieku, gan muižu virtuvēs ēdiena gatavošanai vēl arvien liela nozīme bija vārāmajiem podiem, kuru formas salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu bija kļuvušas vēl masīvākas. Vairākums no tiem izgatavoti tradicionālā veidā – uz podnieka ripas, veidojot no māla grīstēm un pēc tam apvirpojot (22. att.: 1–3, 5). Tomēr nereti trauki bija arī virpoti, t.i., izgatavoti no viena gabala (22. att.: 4, 6). Lai samazinātu šķidrums caurlaidību, neglazētie trauki rūdīti – karsti izņemti no podnieka krāsns un iemērkti rudzu miltu novārijumā. Šāda apstrāde uz traukiem atstājusi raksturīgas raiba piedeguma pēdas (22. att.: 2,

of National History Museum of Latvia is from the 17th century. Similar to the majority of the whistles made in the Late Middle Ages and the beginning of the Early Modern Period, it was probably made in the shape of a bird (Fig. 21: 1, 2). With time, distinctive forms of *svilpaunieki* emerged in each region of Latvia (Fig. 21: 3–5). The *svilpaunieki* is not only a traditional toy of Latvian peasant children; the figurines also portray mythical characters and daily life, sometimes with bawdy scenes.

The Early Modern Period, mid 16th – 17th century

For the inhabitants of the Baltic region the beginning of the Modern Period was a restless, even tragic phase that devastated economic life and changed the structure of society. However, the borders set during the Livonian War and

23. att. Glazēti saimniecības trauki (LNVN): 1 – poda fragments no Indricas muižas (16.–17. gs.), 2 – trijkāju panna no Sēlpils pils (16.–17. gs., atdarinājums), 3 – trijkāju pods no Aizkraukles Lejasziediem (17. gs., atdarinājums). *Baibas Dumpe un Līgas Palma foto*
 Fig. 23. Glazed domestic vessels (LNVN): 1 – fragment of pot from Indrica Manor (16th–17th century), 2 – tripod skillet from Sēlpils Castle (16th–17th century, reconstruction), 3 – tripod pot from Aizkraukles Lejasziedi cemetery (17th century, reconstruction).

Photos: Baiba Dumpe and Līga Palma

5, 6). Rūdišana bija pazīstama arī agrāk – tās pazīmes redzamas uz traukiem, kas gatavoti uz virpas, jau no 11. gadsimta. Plašā vārāmo podu lietošana liecina, ka metāla katli vēl arvien bija reti un dārgs priekšmets.

Sākot ar jaunajiem laikiem, saimniecības traukos redzamas liecības par divu podniecības tradīciju saplūšanu: vietējās podniecības pazīme ir māliem piejauktie zvīrgzdi (sasmalcināts granīts); vācu – virpošanas tehnika un glazūras pārklājums. Tādā veidā radušies no zvīrgzdainajiem māliem gatavotie tradicionālas formas vārāmie podi, kuru iekšpuse ir glazēta, kā arī neglazēti vai glazēti trauki ar pievienotām detaļām – osām, kājiņām (23. att.), izveidotu lietni jeb snīpi. Tas uzskatāmi apliecina, ka vietējās izcelsmes amatnieki, kas turpināja sagatavot veidojamo masu ierastā veidā, ne tikai sāka atdarināt pilsētu amatnieku gatavoto trauku formas, bet arī apguva iepriekš svešo virpošanas un glazēšanas māku.

the Polish–Swedish wars have left their mark on Latvian material culture and can be observed in the distinctiveness of the ethnographic regions of Latvia.

During the intervals between wars, manors and farmsteads were rebuilt with new vigour, and of course, new vessels made to replace the ones broken. In the kitchen of the peasant and in the manor house, cooking pots still had a major role in food preparation, the vessels having become even more massive, compared with those of the previous period. Most of them were made in the traditional way – built up of clay coils on the potter's wheel, and then shaped by turning the wheel (Fig. 22: 1–3, 5). However, sometimes vessels were wheel thrown, that is, made from one piece (Fig. 22: 4, 6). To reduce the permeability of liquids, the hot, unglazed pots were removed from the potter's kiln and dipped in boiled rye flour. Such treatment has left characteristic speckled scorch marks on the pots (Fig. 22: 2, 5, 6). Such tempering of pots was known before – signs of it are visible on vessels made on the potter's wheel already from the 11th century. The extensive use of cooking pots shows that metal pots were still rare and expensive objects.

24. att. Trauki ar baltmāla zīmējumu (LNVN): 1 – bļoda ar osu no Kokneses pils (16.–17. gs.), 2 – krūze no Rīgas pils (16.–17. gs.), 3 – bļoda no Indricas muižas (16.–17. gs.), 4 – bļoda no Sēlpils pils (16.–17. gs.). *Līgas Palmas foto*

Fig. 24. Vessels with drawings in white clay (LNVN): 1 – bowl with handle from Koknese Castle (16th–17th century), 2 – jug from Riga Castle (16th–17th century), 3 – bowl from Indrica Manor (16th–17th century), 4 – bowl from Sēlpils Castle (16th–17th century).

Photos: Līga Palma

Par augsti kvalificētu podnieku darbnīcu pastāvēšanu liecina bagātīgi rotāti šķīvji, bļodas un krūzes, kas izgatavoti muižu interjeriem un saimniecībai. Šie trauki vēlāk kalpoja kā paraugi atdarināšanai zemnieku vidē. Greznajiem 16. gadsimta beigū un 17. gadsimta sākuma darinājumiem raksturīgs baltmāla zīmējums ar zaļiem iekļājumiem (24. att.). 17. gadsimta otrajā pusē daudz vairāk izmantoja baltmālu, arī kā trauka vienlaidu aplējumu bez glazūras pārklājuma (25. att.: 4). Rotājumā līdz ar zaļo krāsu parādījās arī brūni un dzelteni akcenti (25. att.: 2).

Tajā laikā Baltijā nonāca arī samērā daudz ievestās keramikas. Tādi bija koši glazēti baltmāla un sarkanmāla galda trauki, galvenokārt osainas bļodas un trijkāju podiņi no vācu zemēm un Holandes; holandiešu (Delftas) majolika – zili gleznojumi uz balti glazētas keramikas; no Reinas apgabala nākušie zili pelēkie un brūnie akmensmasas kausi, kannas un krūkas ar

Starting with the Early Modern Period, domestic pottery displays the convergence of two pottery traditions: the admixture of crushed granite in the clay is characteristic of native pottery; on the other hand, the wheel throwing technique and glaze coating are German. Such is the origin of the cooking pots of traditional form, made from tempered clay and glazed on the inside, and of unglazed and glazed vessels with added details – handles and feet (Fig. 23), and a shaped spout. This clearly confirms that the native craftsmen, who continued to prepare the clay fabric in the usual way, not only began to imitate the vessel shapes of the urban craftsmen but had also mastered the previously alien techniques of wheel throwing and glazing.

The existence of highly skilled pottery workshops is evidenced by the richly decorated plates, bowls and cups created as interior decorations for the manor houses and for domestic use. These vessels later served as models for imitation among the peasants. The luxury vessels of the 16th and 17th centuries are characterized by designs in white clay with additions of green (Fig. 24). During the late 17th century white clay was used much more, also as an overall coating on unglazed pots

25. att. Interjera priekšmeti un saimniecības trauki (LNVM): 1 – svečturis no Kursišu pagasta (17. gs.), 2, 3 – rotāts šķīvis un pods ar osu no Bauskas pils (17. gs. otrā puse), 4 – podiņš ar osu no Rīgas pils (17. gs. otrā puse – 18. gs. sākums). *Līgas Palmas un Baibas Dumpes foto*
 Fig. 25. Item of interior décor and domestic vessels (LNVM): 1 – candle holder from Kursiši Parish (17th century), 2, 3 – decorated plate and pot with handle from Bauska Castle (second half of 17th century), 4 – pot with handle from Riga Castle (second half of 17th – early 18th century). *Photos: Līga Palma and Baiba Dumpe*

reljefiem dekoriem, kā arī dažādu zemju fajansa un porcelāna izstrādājumi. Zemnieku vidē šāda keramika, visticamāk, nenonāca, tomēr tie bija redzami pilsētās un muižās, tādējādi veidojot priekšstatu par bagātību un skaistumu.

Galda kultūra

Galvenie zemnieka galda piederumi bija nazis un karote, ko izmantoja, ēdot no kopēja māla poda vai koka bļodas. Dakšiņa kā galda piederums viduslaikos vēl bija eksotisks rīks, tā plašāk lietota tikai kopš 17. gadsimta. Par to, cik svešs šis priekšmets bija zemnieku vidē, liecina tā vāciskais nosaukums – gapele (no vācu val. *Gabel*), ko sastopam tautasdziesmās. Iespējams, dziļi iesakņojies priekšstats par kopīgu azaidu kā saimes vienotāju radās tieši šajā laikā, kad katrs ēdājs pie kopīgā putras poda nāca ar savu karoti un riku no kopīgā maizes klaipa grieza ar savu nazi. Skaisti darināts nazis bija ne tikai ikdienas nepieciešamība, bet arī apgērba rota. Gan dzīvesvietās, gan apbedījumos atrasto nažu makstis un to kaula un raga spali nereti dekorēti ar sīku bronzas kniedīšu rakstiem (26. att.: 3–5).

(Fig. 25: 4). Brown and yellow accents also appeared in the decoration, together with green (Fig. 25: 2).

At this time, fairly large quantities of imported ceramics were arriving in the Baltic region. These included brightly glazed white and red tableware, mainly bowls with handles and tripod pots from Germany and Holland; Dutch (Delft) majolica, exhibiting blue designs on a glazed white surface; blue-grey and brown stoneware cups, jugs and pitchers with relief decoration from the Rhine area; and faience and porcelain from various lands. Such ceramics most likely did not appear in the peasant milieu; however, they could be seen in towns and manor houses, thus shaping ideas of luxury and beauty.

Table manners

The main items of peasant tableware were the knife and spoon, used for eating from a common clay pot or wooden bowl. In the Middle Ages the fork was still an exotic cutlery implement; it started being widely used only from the 17th century. Unfamiliarity with this tool among the peasants is attested in the folk-songs by use of the German name *gapele* (from the German *Gabel*). Perhaps the deep-rooted idea of a joint meal as the unifier of the family appeared at this time, when each person would eat from the common porridge pot with their own spoon and would cut a slice from the common bread loaf with their own knife. A beautifully fashioned

26. att. Galda piederumi (LNVN): 1 – koka bļodiņa no Cēsu pils (15.–16. gs.), 2 – koka šķivis no Bauskas apkārtnes (19. gs. pirmā puse), 3 – nazis no Cēsu pils (15.–16. gs.), 4, 5 – naži no Dobeles kapsētas (16.–17. gs.). *Līgas Palmas foto*
 Fig. 26. Tableware (LNVN): 1 – wooden bowl from Cēsis Castle (15th–16th century), 2 – wooden plate from Bauska area (first half of 19th century), 3 – knife from Cēsis Castle (15th–16th century), 4, 5 – knives from Dobeles cemetery (16th–17th century). *Photo: Līga Palma*

Skatatiesi, Jāņa bērni,
 Jāņa māte sieru griež,
 Zelta nazis, zelta šķivis,
 Sudrabiņa gapelīte.

(LD 32809-0)

Es atradu zelta nazi
 Dzirnaviņu galiņā:
 Tas palicis Laimiņai,
 Malejiņas mieļojot.

(LD 7992-0)

Arī šķīvi – telēķi (no vācu val. *Teller*) latviešu senči iepazīna vācu virtuvēs. Viduslaikos tos darināja no metāla, galvenokārt alvas. Cēsu pilī atrasta neliela no koka virpota bļodiņa, kas atdarina viduslaiku šķīvja formu (26. att.: 1). Jaunajos laikos kā individuālus galda piederumus sāka izgatavot un lietot māla šķīvjus (27. att.: 4), tomēr nevācu ļaužu ēšanas paradumiem piemērotākas bija koka un māla bļodas. Zemnieku galdam izgatavotie šķīvji bija paredzēti svētku mielastam, kā tas redzams no trauku izmēriem un rotājuma (27. att.: 2). Tikai 19. gadsimta vidū, kad Rīgā sāka ražot lētus fajansa traukus, zemnieki sāka lietot šķīvjus ikdienā.

knife was not only a daily necessity but also an adornment of the dress. Knife sheaths and shafts of bone and horn, found both on living sites and with burials, are often decorated with ornamentation of fine bronze rivets (Fig. 26: 3–5).

Look, *Jāņi* revellers,
 Mother *Jānis* is cutting cheese:
 A golden knife, a golden plate,
 And a silver fork.

(LD 32809-0)

I found a golden knife
 At the tip of the mill:
Laima [a diety] had left it,
 After feeding the girls Doing the milling.

(LD 7992-0)

In German kitchens the ancestors of the Latvians also encountered the plate – *telēķis* (from the German *Teller*). In the Middle Ages plates were made of metal, particularly tin. A small turned wooden bowl reminiscent of the form of a medieval plate has been found in Cēsis Castle (Fig. 26: 1). Clay plates began to be made and used as part of personal tableware in the Early Modern Period (Fig. 27: 4); however, wooden and clay bowls were more suited to the eating habits of the non-German population. The plates produced for

27. att. Kurzemes keramika (LNVM): 1 – svečturis (20. gs. sākums), 2 – šķivis no Rucavas (19. gs.), 3 – bļoda ar osām no Pastendes (19. gs.), 4 – šķivis (19. gs.). *Līgas Palmas un Baibas Dumpes foto*

Fig. 27. Kurzeme ceramics (LNVM): 1 – candle holder (early 20th century), 2 – plate from Rucava (19th century), 3 – bowl with handles from Pastende (19th century), 4 – plate (19th century). *Photos: Līga Palma and Baiba Dumpe*

Še gribēja panākstiņi
Alva šķīvu, karotiņu;
Es redzeju tautiņās
Piestā putru lepejot.

(LD 19407-6)

Vakar briedis ragā pūta
Aiz Daugavas siliņā;
Šodien brieža balta gaļa
Mūsu kunga teleķī.

(LD 30522-0)

peasant tables were designed for banqueting, as can be seen from the size and decoration of the dishes (Fig. 27: 2). Only when cheap faience plates began to be produced in Riga in the mid 19th century did farmers begin to use plates on a daily basis.

The bride's relatives hoped to see
Tin plates and spoons,
But I saw the in-laws
Eating porridge from
The mashing bowl.

(LD 19407-6)

28. att. Koka kausiņš ar iegrieztu gadskaitli "1527" no Jumurdas pagasta, Vidzeme (LNVM). *Līgas Palmas foto*
 Fig. 28. Wooden cup with carved date "1527" from Jumurda Parish, Vidzeme (LNVM). *Photo: Līga Palma*

Ej tu nost, rutku bļoda,
 Man ir sava piena bļoda;
 Ej tu nost, tēvs, māmiņa,
 Man ir sava ligaviņa.

(LD 22700-0)

Zemnieku iedzīvē līdz pat jaunākajiem laikiem dzērienu uzglabāšanai un dzeršanai tika lietoti dažāda veida koka trauki – muciņas, kannas, biķerī, kausi. Tipisks dzēriena trauks ir koka kausiņš ar rokturi, kura forma gandrīz nemainīga saglabājusies cauri gadsimtiem (28. att.).

Kausiņā, kanniņā,
 Tāi malciņu nosadzēru;
 Baltajā biķerē
 Lūpas vien slapināju.

(LD 19692-0)

Jaunie laiki, 18. gadsimts – 19./20. gadsimts

18. gadsimta gaitā visa tagadējās Latvijas teritorija pamazām tika iekļauta Krievijas sastāvā. Saimnieciskā ziņā tas nozīmēja dažādu novadu tuvināšanos un atšķirību mazināšanos. Tomēr tajā laikā podniecībā parādījās arī jaunas iezīmes. Iespējams, tieši tolaik kopā ar krievu zemniekiem Latgalē ieceļoja podnieki, kas pieprata melnās

Yesterday the stag blew his horn
 In the woods across the Daugava;
 Today white stag meat
 Is on our lord's plate.

(LD 30522-0)

Go away, radish bowl,
 I have my milk bowl now;
 Go away, Dad and Mum,
 I have my bride now.

(LD 22700-0)

Up to recent times, various kinds of wooden containers – barrels, jugs, cups and mugs – were used for the storage and drinking of beverages in the peasant household. A typical beverage container is the wooden cup with a handle, the shape of which has remained almost unchanged through the centuries (Fig. 28).

I sipped from the cup
 And from the jug;
 I only wetted my lips
 At the white chalice.

(LD 19692-0)

jeb svēpētās keramikas izgatavošanu. Šādu keramiku slāvu zemēs darināja jau no 15. gadsimta, un sevišķi plaši izplatīta tā bija 18.–19. gadsimtā. Samērā daudz šādas keramikas atrasts Rundālē, kur 18. gadsimta sākumā vecās pils nojaukšanā piedalījās krievu karaspēka vienības.

Latgales novadā sociāli ekonomiskie apstākļi kavēja zemnieku turības pieaugumu, tādēļ tur ilgāk saglabājās senās, vienkāršākās trauku izgatavošanas metodes – māliem piejauca zvirgzdus, nelietoja glazūru. Glazētajā keramikā liels iespaids bija poļu amatniecības tradīcijām, jo apmēram pusotru gadsimtu novads atradās Polijas valdījumā (Inflantija, 1629.–1772. g.). Tas ietekmēja ne tikai trauku formas un rotāšanas stilu, bet arī saimniekošanas veidu. Tādēļ mūsdienu Latgales tradicionālajā podniecībā līdzās vienkāršajam piena podam un vārāmajam podam jeb vārauniekam var redzēt greznu alus krūzi un plastiski bagātu svečturi (**29. att.: 2, 4; 31. att.: 3**).

Vidzemes novada (Vidzemes guberņa) savdabība lielā mērā veidojās zviedru laiku (1629.–1721. g.) ietekmē, kas sekmēja zemnieku labklājību un veicināja modernāku saimniekošanas metožu ieviešanu. Līdztekus tam sadzīvē tika kultivēta protestantisma diktēta atturība. Vidzemes podniecībā dominēja vienkāršu formu saimniecības trauki, kuru vienīgais rotājums – gadsimtiem zināmais līniju un likloča motīvs (**29. att.: 1, 3; 31. att.: 1**). 19. gadsimta vidū aktuāli kļuva fajansa trauku – tējkannu, teriņu u.c. – atdarinājumi mālā.

Zemgalē un Kurzemē (Kurzemes guberņa) daudz lielākā mērā nekā citviet saglabājās vācu amatniecības iespaids. Tas saistīts ar samērā stingrajiem cunftu likumiem Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā (1561.–1795. g.). Zemnieku sadzīvē liela vieta bija koka traukiem, māla trauki galvenokārt bija tikai svētku galda sastāvdaļa. Vācu izcelsmes podnieku darinātās alus krūzes, zaru kannas un pīrāgu bļodas bija greznas, atbilstošas zemnieku godu vajadzībām (**27. att.; 31. att.: 2, 4**). Kurzemes podniecībā vairāk nekā citos novados saskatāms Eiropas mākslas stilu ornamenta iespaids. Kurzemes zemnieku turība kopumā bija pietiekama, lai varētu saimniecībā

The Modern Period, 18th–19th/20th century

During the 18th century the whole of present-day Latvia was gradually incorporated into Russia. In economic terms this meant that the different regions drew closer together and the differences between them decreased. However, at this time novel features also appeared in pottery. Perhaps it was at this particular time that potters who had the skill to produce black pottery arrived in Latgale together with Russian peasants. Such pottery had been made in the Slavic lands since the 15th century, and was particularly widespread during the 18th and 19th centuries. A considerable amount of such pottery has been found at Rundāle, where in the early 18th century Russian troops participated in the demolition of the old castle.

The socio-economic conditions in the Latgale region prevented an increase in the peasants' prosperity; therefore, the more ancient and simpler vessel manufacturing techniques continued: clay was mixed with crushed rock, and glaze was not used. Polish craft traditions had a big impact on the glazed pottery, as for about one-and-a-half centuries the region was ruled by Poland (Inflanty, 1629–1772). This affected not only the shape and decoration style of pottery, but also the character of the domestic economy. As a result, today in the traditional pottery of Latgale, in addition to the simple milk pot and the cooking pot or *vāraunieks*, we also see splendid beer mugs and candlesticks showing elaborate forms (**Fig. 29: 2, 4; Fig. 31: 3**).

The distinctiveness of the Vidzeme region (Livland Gubernia) largely came about during the time of Swedish rule (1629–1721), which contributed to the farmers' prosperity and advanced the introduction of modern methods of farming. Alongside this, as dictated by Protestantism, modesty was cultivated in everyday life. Vidzeme pottery was dominated by simply shaped household utensils, whose only decoration was the line and zigzag motif known for centuries (**Fig. 29: 1, 3; Fig. 31: 1**). Mid 19th century imitations of faience vessels in clay became popular, in the form of teapots, tureens, etc.

German craft had a much greater influence in Zemgale and Kurzeme (Courland Gubernia) than in other areas. This is due to the relatively strict guild laws in Courland and Semigallia in the time of the duchy (1561–1795). Wooden vessels had an important place in the everyday life of the peasantry; pottery was mainly part of festive tableware. The

29. att. Vidzemes un Latgales saimniecības trauki (LNVN): 1 – ķērne no Vecpiebalgas (Vidzeme, 20. gs. sākums), 2 – piena pods (Latgale, 20. gs. sākums), 3 – ievārijuma pods no Pļaviņām (Vidzeme, 20. gs. sākums), 4 – vārāmais pods – vāraunieks no Zvirgzdenes (Latgale, 19. gs.). *Līgas Palmas foto*

Fig. 29. Household pottery from Vidzeme and Latgale (LNVN): 1 – churn from Vecpiebalga (Vidzeme, early 20th century), 2 – milk pot (Latgale, early 20th century), 3 – jam pot from Pļaviņas (Vidzeme, early 20th century), 4 – cooking pot, vāraunieks, from Zvirgzdene (Latgale, 19th century). *Photo: Līga Palma*

lietot metāla katlus, tādēļ vārāmo podu lietošana šajā novadā pamazām izbeidzās. To nevar sacīt par Sēliju, kur zemnieku rocība nebija tik liela.

Skatot Latvijas teritoriju kopumā, var teikt, ka jau 18. gadsimtā bija izveidojušies visi 20. gadsimta latviešu etnogrāfijā pazīstamie trauku tipi – katrs ar savu īpašu, funkcijai piemērotu formu. Latviešu zemnieka galda trauki – dažāda lieluma bļodas, šķīvji un krūzes – labi ataino novadu savdabību (27., 31. att.). Podu veidi – vārāmie, medus, ievārijuma, tauku un piena podi, ķērnes u.c. – raksturo saimniecības vajadzības (29. att.). Līdztekus tam visos novados lietoti arī māla higiēnas piederumi – mazgājamās bļodas, naktspodī un tā sauktās sievu krūzes (30. att.), bet Latgalē – arī savdabīgs trauks roku mazgāšanai rukomoika.

19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā lauku amatniecība gandrīz visur bija vietējas izcelsmes meistaruru rokās. Etnogrāfu fikstās ziņas daudzviet ļauj atskatīties uz podnieka amata pēctecību vairāku paaudžu garumā, kas ataino latviešu amatniecības tradīciju izveidošanos (31. att.).

ceramic beer mugs, jugs with a spout and bowls for pastries made by potters of German origin were elaborate, as required for peasant festivities (Fig. 27; Fig. 31: 2, 4). Influences from the ornamentation of European art styles are more apparent in Kurzeme pottery than in the pottery of other regions. The prosperity of the Kurzeme peasantry was generally sufficient to allow for the use of metal pots, in consequence of which the use of cooking pottery gradually ceased in this region. The same cannot be said of Sēlija, where farmers were not so prosperous.

When the territory of present-day Latvia is viewed as a whole, we can say that by the 18th century all the types of tableware known in 20th-century Latvian ethnography had already developed – each with its own form, adapted to the particular function. The tableware of Latvian farmers – bowls, plates and cups of different sizes – reflects the individuality of the regions (Fig. 27; Fig. 31). The different types of pots – cooking, honey, jam, fat and milk pots, churns, etc. – characterize the needs of the household (Fig. 29). In addition, people in all regions used clay hygiene implements – washing bowls, chamber pots, so-called wife's mugs (Fig. 30), and in Latgale also the peculiar hand-washing vessel – *rukomoika*.

During the late 19th and early 20th century, almost everywhere rural crafts were in the hands of native craftsmen.

30. att. Māla higiēnas piederumi (LNVM): 1 – naktspods, 2 – krūzīte, tā saukta sievu krūze (Rīga, 18. gs.) *Līgas Palmas foto*
 Fig. 30. Clay hygiene implements (LNVM): 1 – chamber-pot, 2 – so-called wife's mug (Rīga, 18th century) *Photo: Līga Palma*

Daudzi pētnieki atzinuši, ka tautas izgatavotajā un lietotajā keramikā atainojas dziļāki un nozīmīgāki pārmaiņu procesi, kas skāruši šīs sabiedrības saimniecisko un garīgo dzīvi. Citiem vārdiem sakot – kopš keramikas izgudrošanas akmens laikmeta pēdējā posmā jeb neolītā līdz pat jaunākiem laikiem darinājumi no māla lietoti gan sadzīvē un amatniecībā, gan svētkos un rituālos. Keramikas darināšana ir sarežģīts un darbietilpīgs process, tādēļ reiz par labu atzīti darba paņēmieni saglabājās nemainīgi gadsimtiem ilgi. Tikai nozīmīgi sabiedriski satricinājumi, kas skar gan kopienas ekonomisko, gan garīgo dzīvi, rada pārmaiņas māla priekšmetu izgatavošanas un lietošanas veidā. Tas nozīmē, ka pētnieki, saskatot izmaiņas podniecībā, var secināt, ka mainījušies kādi būtiski sabiedrības dzīves elementi. Un otrādi – konstatējot ilgstoši nemainīgas keramikas izgatavošanas tradīcijas, jādomā, ka šī sabiedrība (kopiena, tauta) saglabājusi saimniecisku un garīgu patstāvību.

“Lasot” latviešu tautas pēdu nospiedumus mālos, var redzēt, ka 12. un 13. gadsimtā Baltijas somu sentautas – libieši, vendi – un daļa baltu sentautu – zemgaļi, sēļi, latgaļi – bija sasniegušas zināmu saimniecisku kopību, kas izpaudās vienādā podniecības tehnikā un māla trauku izmantošanas veidā. Par atšķirībām

In many cases the information collected by ethnographers allows us to observe the continuation of the potter's craft over several generations, revealing the development of Latvian craft traditions (Fig. 31).

Many researchers have concluded that the pottery produced and used by the people reflects deeper and more significant processes of change, which have affected the economic and spiritual life of the society. In other words, since the invention of pottery in the late Stone Age (Neolithic) up to modern times, clay wares have been used both in everyday life and crafts, and also in feasts and rituals. The making of pottery is a complex and laborious process; accordingly, once certain methods had been recognized as appropriate, they would remain unchanged for centuries. Only major turmoil, affecting the economic and spiritual life of the community, could cause changes in the way clay objects were manufactured and used. This implies that, by observing changes in pottery, researchers can conclude that some essential element of social life has changed. And vice versa – long-term stable ceramic manufacturing traditions suggest that the society (community, people) maintained economic and spiritual stability.

“Reading” the traces of the Latvian people in clay, we see that in the 12th and 13th centuries the Baltic Finns (Livs, Vends) and some Balts (Semigallians, Selonians and Latgallians) had reached a certain uniformity in domestic life,

31. att. Krūzes (LNVN): 1 – Vidzeme (20. gs. 20. gadi), 2 – Sēlija (Ilūkstes apriņķa Gārsenes pagasts, 1886. gads), 3 – Latgale (Rēzeknes apriņķa Silajāņi, 19. gs.), 4 – Kurzeme (Aizputes apriņķa Dunalkas pagasts, 20. gs. sākums), 5 – Zemgale (Tukums, J. Krieva darbnīca, 20. gs. vidus). *Līgas Palmas foto*

Fig. 31. Jugs (LNVN): 1 – Vidzeme (1920s), 2 – Sēlija (Ilūkste County, Gārsene Parish, 1886), 3 – Latgale (Rēzekne County, Silajāņi, 19th century), 4 – Kurzeme (Aizpute County, Dunalka Parish, early 20th century), 5 – Zemgale (Tukums, workshop of J. Krievs, mid 20th century). *Photos: Līga Palma*

Baltijas somu un baltu garīgajā sfērā var liecināt nelielas lokālas īpatnības keramikas apdarē un rotājumā. Kurši tajā laikā saglabāja atšķirīgas podniecības tradīcijas, kas norāda uz saimniecisku pašpietiekamību.

Sākoties krusta kariem, kas sekoja Rietumu ekonomiskajai un garīgajai ekspansijai Baltijā, Latvijas teritorija nonāca Rietumeiropas kultūras lokā. To skaidri apliecina šeit atrastie jaunie keramikas veidi – akmensmasas trauki, zilganpelēkā keramika, glazēti baltmāla un sarkanmāla darinājumi. Tomēr tos lietoja galvenokārt skaitliski nelielā svešzemnieku kopiena, ko pamatā veidoja ieceļotāji no vācu zemēm. Vietējie iedzīvotāji vēl daudzas paaudzes turpināja ierastās keramikas izgatavošanu, kas norāda uz salīdzinoši lielu saimniecisku patstāvību viduslaikos.

Tikai jauno laiku sākumā keramikā var saskatīt pazīmes, kas liecina par radikālām pārmaiņām podniecības procesos un līdz ar to arī sabiedrībā kopumā. No rakstītiem avotiem mēs zinām, ka tieši jaunajos laikos vietējie iedzīvotāji zaudēja sociālo patstāvību un tika pakļauti arī ekonomiski. Keramikā tas izpaudās kā vācu podniecības paņēmieni – virpošanas prasmes, baltmāla un glazūru izmantošanas, trauku formveides – apguve. Tajā pašā laikā sabiedrības struktūras daudzveidību atspoguļo keramikas veidu lielā dažādība – gan formas, veidošanas tehnikas

manifested in corresponding pottery techniques and pottery use. The variation in the spiritual sphere between the Balts and Baltic Finns may be reflected in minor local peculiarities of ceramic decoration and ornamentation. At this time the Couronians maintained different pottery traditions, which points to economic self-sufficiency.

With the beginning of the crusades, which followed the economic and spiritual expansion of Western society in the Baltic region, present-day Latvia came within the Western European cultural sphere. This is clearly evidenced by the finds of new types of ceramics – stoneware, blue-grey pottery, glazed whiteware and redware. However, these were mainly used by the small community of foreigners, composed of immigrants from the German lands. The native population continued for many generations to produce traditional pottery, which indicates a relatively high level of self-sufficiency during the Middle Ages.

Only at the beginning of the Modern Period signs of radical change can be seen in the process of pottery production, and thus also in society as a whole. From written sources we know that during the Modern Period the indigenous people lost their social autonomy and were subordinated economically. In ceramics, this is seen in the acquisition of the German pottery techniques – the skills of wheel throwing, the use of white clay and glazing, and vessel shaping. At the same time the variation in the structure of the society is reflected in the wide diversity of ceramics – in the form, shaping techniques and finish, and also in terms of function. This is highlighted further by a range of ceramic

un apdares, gan funkcijas ziņā. Šo ainu vēl papildina importa keramikas klāsts – fajanss, porcelāns un Rietumeiropas majolikas darinājumi.

Zviedru arheologs un etnologs Matss Roslund atšķirīgu tradīciju saplūšanas mehānismu raksturo šādi: “Ja [sabiedrībā] tiek integrēta sveša podniecības tradīcija, tas nozīmē, ka sākotnēji ir jābūt pozitīvam otras kultūras un savstarpējas ilglaicīgas sadarbības novērtējumam, un pienāk laiks, kad atšķirīgās iezīmes tiek pieņemtas, iegūst stabilu stāvokli un tiek atveidotas.” Šo atziņu var pilnībā attiecināt arī uz Baltijas amatniecības stāvokli jauno laiku sākumā.

Jauno laiku otrajā pusē – 18. un 19. gadsimtā – podniecībā var saskatīt visai Latvijas teritorijai kopīgus tehniskos paņēmienus, kas izveidojušies uz vācu podniecības tradīciju bāzes. Katrā novadā raksturīgās trauku formas un funkciju īpatnības parāda iezīmes, kas veidojušās iepriekšējā periodā – atšķirīgu ekonomisko un politisko robežu, kā arī garīgo ietekmju rezultātā.

Runājot par podniecības dažādajām izpausmēm, nevar nepieminēt galda kultūru, kas veidojusies ciešā saistībā ar trauku tipu attīstību un ieviešanos saimniecībā. Nedrīkst aizmirst, ka līdztekus māla traukiem lielu vietu ieņēma koka, raga, tāšu un citu materiālu priekšmeti, ko laika gaitā pilnīgi vai daļēji aizstāja ar māla darinājumiem.

Pie jauno laiku podniecības jaunievedumiem pieder arī māla muzicēšanas rīki – stabulītes un svilpītes. Starp tādiem tipiskiem viduslaiku un jauno laiku mūzikas instrumentiem kā kokles, stabules, dūdas, vargāns un čagana, māla svilpaunieki ir tikai bērnu rotaļlieta. Tomēr tieši šajā sīkplastikas formā tautas radošais gars guvis daudzveidīgu izpausmi.

Analizējot podniecību, jāsaprot, ka tā pēc būtības nav etniska pazīme, bet tikai viens no etnisko kopienu raksturojošiem elementiem. Baltu un Baltijas somu tautas 11. gadsimtā nekļuva par slāviem, lai gan no austrumu kaimiņiem apguva podnieka virpas izmantošanas prasmi. Tāpat 16. un 17. gadsimtā, iepazīstot vācu podniecības paņēmienus, latviešu senči nekļuva par vāciešiem. Tomēr keramika spilgti parāda dažādu kultūru saskarsmes loku, to līdzāspastāvēšanu vai saplūšanu.

imports – faience, porcelain and majolica wares from Western Europe.

Swedish archaeologist and ethnologist Mats Roslund explains the fusion mechanism of different traditions as follows: “If an alien ceramic tradition is to be integrated, this means that there must primarily be a positive assessment of the opposite party and long-term links so that there is time for the distinctive features to be apprehended, gain a foothold, and be reproduced.” This assessment can be extended in full to Baltic crafts during the Early Modern Period.

During the second half of the Early Modern Period – the 18th and 19th centuries – common techniques of pottery production, which had developed on the basis of German pottery tradition, can be seen in the whole of present-day Latvia. The prevalent vessel shape and the peculiarities of function in each region display features that had formed in the previous period, with different economic and political borders and spiritual influences.

When discussing the various manifestations of pottery, one must mention table manners, which developed in close connection with the evolution of vessel types and their introduction into the household. One should not forget that, in addition to pottery, containers of wood, horn, birch bark and other materials had an important place in the household, but were in the course of time wholly or partly replaced by clay wares.

The innovations of the Early Modern Period also included clay musical instruments – flutes and whistles. Among such typical music instruments of the Middle Ages and the Modern Period as harps, flutes, bagpipes, Jew’s harps and the *čagana*, clay whistles are no more than children’s toys. However, in these figurines, folk creativity gained diverse expression.

When analysing the pottery it has to be taken into account that it is not essentially an ethnic characteristic but only one of the elements characterizing the ethnic communities. Although the Balts and Baltic Finns learned to use the potter’s wheel from their eastern neighbours in the 11th century, they did not become Slavs. Similarly, in the 16th and 17th centuries, while they got to know the German pottery techniques, the ancestors of the Latvians did not become Germans. However, pottery vividly demonstrates the range of cultural communication, and the coexistence or fusion of cultures.

IV nodaļa

APĢĒRBS UN TĀ
PIEDERUMI*Irita Žeiere*

Apģērbs kopā ar rotām ir viena no tām materiālās kultūras sastāvdaļām, kurā vislabāk iezīmējas etniskā savdabība un ir izsekojamas dažādu tradīciju radītas pārmaiņas. Salīdzinot ilgākā periodā valkātus apģērbus, ar tiem saistītās rotas un citus tā piederumus, kā, piemēram, jostas, somas un makus, iespējams novērtēt gan atsevišķu tradīciju pārmantojamības pakāpi, gan arī dažādu laiku uzslāņojumus. Arheoloģiskais materiāls, kas tikai fragmentārā veidā atspoguļo materiālo kultūru, nevar sniegt pilnīgu izpratni par šiem procesiem, tomēr vispārīgas un plašākas tendences ir saskatāmas.

Jāatceras, ka rakstīto avotu trūkuma dēļ Latvijas teritorijā līdz pat 16. gadsimta beigām arheoloģiskais materiāls ir vienīgais pieejamais informācijas avots par pamatiedzīvotāju apģērbu. Arheoloģiskie pētījumi Latvijā ir devuši visai plašas iespējas apģērba attīstības pētniecībai, jo iegūto tekstilmateriālu apjoms ir samērā liels. Apģērba palieku saglabāšanos sekmēja ilgstošā tradīcija mirušos apbedīt svētku tērpā, kopā ar rotām un dažādiem sadzīves priekšmetiem.

Otrs nozīmīgs faktors bija paradums atsevišķu apģērba daļu greznošanai izmantot dažādus metāla rotājumus. Šo rotājumu lietojums dominē tieši sieviešu apģērbā, līdz ar to tas

Chapter IV

DRESS AND
ACCESSORIES*Irita Žeiere*

Clothing, along with jewellery, is one of the aspects of material culture that best characterizes ethnic distinctiveness and through which the changes resulting from different traditions can be traced. By comparing clothing, along with jewellery and accessories, such as belts, bags and purses, that were used over a longer period of time, it is possible to evaluate both the continuity of separate traditions, as well as the additions from different periods of time. Archaeological material, which reflects material culture only fragmentarily, cannot provide a complete understanding of these processes; however, it is possible to discern the general, wider tendencies.

It should be kept in mind that, due to the lack of written sources up to the late 16th century, archaeological material is the only available source of information on the clothing worn by the native population. Archaeological research in Latvia has yielded a large amount of textile material, hence providing wide opportunities for studying the development of clothing. The long-lasting tradition of burying the dead in festive outfits, along with jewellery and various household items, has contributed to the preservation of clothing remnants.

Another important factor was the custom of decorating certain garments with a variety of metal ornaments. The use of these ornaments predominates in women's clothing; consequently it is better represented. In contrast to the sparsely decorated and much more uniform men's clothing, it also better represents the variety of ethnic differences.

ir ievērojami plašāk pārstāvēts. Atšķirībā no minimāli rotātā un daudz vienvēidīgākā vīriešu apģērba tajā labāk iezīmējas arī dažādas etniskās atšķirības.

Balstoties uz arheoloģisko materiālu, grāmatā apskatāmajā laika periodā izdalāmi divi hronoloģiski apģērba attīstības posmi, iezīmējot pakāpeniskas pārmaiņas līdzšinējās apģērbu darināšanas tradīcijās. To rezultātā vēlāk izveidojās mums zināmais latviešu tradicionālais tautastērps.

Pirmais apģērba attīstības posms

Vēlajā dzelzs laikmetā, turpinoties vietējo iedzīvotāju apģērba attīstībai, tagadējās Latvijas teritorijā un kaimiņzemju pierobežā dzīvojošajām tautām līdz 13. gadsimtam bija pilnībā izveidojušās savas – atšķirīgas tērpu darināšanas, valkāšanas un rotāšanas tradīcijas. Tērpus papildināja noteikti rotu komplekti, kas arī bija atšķirīgi un savā attīstībā nemitīgi mainījās. Šis laika gaitā izveidojušās īpatnības, kas bija raksturīgas noteiktai teritorijai, dod iespēju atpazīt konkrētu etnisko vienību apģērba atradumus citu materiālu starpā. Protams, jāņem vērā, ka robežjoslās, kur saskārās vairāku etnisko vienību dzīvesvietas, dažādās tradīcijas pārklājās un sajaucās.

Viduslaiku perioda sākumposmā apģērba komplektācija, kā arī izmantotie rotājumi Livonijas teritorijā bija līdzīgi, tomēr atsevišķi to veidi un lietošanas paņēmieni bija specifiski konkrētām vietām un noteiktam laika posmam. Raksturojot vietējo iedzīvotāju apģērbu, ir jāuzsver, ka, neraugoties uz dažām atšķirībām, gandrīz visur pēc 13. gadsimta turpinājās iepriekšējo tradīciju lietošana. Tas vērojams vismaz līdz 14., vietām pat vēl līdz 15. gadsimtam. Tomēr vienlaikus redzama arī jaunu materiālu, sastāvdaļu un cita veida rotājumu ieplūšana apģērbā. Šis pārmaiņas nav pēkšņas, tā ir vienmērīga un pakāpeniska seno un jauno tradīciju sajaukšanās, kas gadsimtu laikā pārņem arvien plašākas teritorijas, aptverot visu apskatāmo teritoriju. To

Based on the archaeological material, the time period discussed in the book has been separated into two chronological stages of dress development, which mark the gradual change in the traditions of dress production. The result of this development is nowadays known as the traditional Latvian national costume.

The first stage of clothing development

With the continuation of dress development during the Late Iron Age, by the 13th century the peoples living in modern-day Latvia and the neighbouring countries had fully formed their own distinct traditions of making, wearing and decorating clothing. The dress was complemented with specific sets of jewellery, which were also constantly developing and changing. The peculiarities that emerged over time and were characteristic of a specific territory make it possible to identify finds of clothing attributable to a specific ethnic group among other material. Of course it must be taken into account that, in the border areas, where multiple ethnic groups lived in close proximity, the different traditions overlapped and mixed.

During the early medieval period the set of garments that constituted the dress, as well as the ornaments used, were similar across the territory of Livonia; however, particular types and modes of use were specific to certain places and particular time periods. When describing the dress of the native population, it should be emphasized that, despite some differences, almost everywhere after the 13th century people continued to follow the previous traditions. This can be observed at least up to the 14th century, in some places even to the 15th century. Nevertheless, at the same time new materials, garments and types of ornaments were adopted in the existing dress. These changes were not sudden, but represent a steady and gradual mixing of the ancient and new traditions, which over several centuries came to cover a more extensive area, encompassing the entire territory under discussion. This was facilitated by the course of political and economic processes of the time and their consequences, among which more intensive development of communication, trade and crafts played an important role.

A different volume of material remains from each of the ethnic groups that lived in present-day Latvia. This mainly

veicināja šī laika politiski ekonomisko procesu attīstība un to radītās sekas, starp kurām būtiska loma bija arī intensīvākai sakaru, tirdzniecības un amatniecības attīstībai.

Par katru no Latvijas teritorijā dzīvojušajām etniskajām vienībām ir saglabāties atšķirīgs materiālu apjoms. Tas galvenokārt atkarīgs no apbedīšanas tradīcijām, lietoto rotājumu daudzuma un veida, bet materiālu saglabātību iespaido vēl daudzi citi faktori.

Krusta karu periodā līdzās citām politiski ekonomisko procesu radītajām pārmaiņām 12. un 13. gadsimta mijā vietējo iedzīvotāju ikdienā pakāpeniski ieviesās daudzi jauni materiāli un tradīcijas, kas saistītas ar apģērbu, tā izgatavošanu un rotāšanu, pamatā saglabājoties iepriekšējai tērpu komplektācijai. Sākotnēji šīs pārmaiņas vairāk izpaudās Latvijas austrumdaļā, skarot latgaļu un sēļu apdzīvotās teritorijas, bet pakāpeniski izplatījās un pārņēma aizvien plašākās teritorijas.

Viena no galvenajām šī perioda pārmaiņām apģērba jomā ir metāla rotājumu skaita un veidu samazināšanās, kas būtiski iespaidoja tekstilmateriālu saglabāšanās iespējas. Atsevišķās vietās – Kurzemes ziemeļrietumu daļā un Austrumlatvijā – šī tradīcija audumā iestrādāt nelielus metāla rotājumus turpināja pastāvēt un attīstīties simt un pat vairāk gadu.

Latgaļi un sēļi

Latgaļu un tiem radniecīgo **sēļu** apģērba darināšanas tradīcijas 12. gadsimtā un 13. gadsimta sākumā bija sasniegušas savu virsotni. Sieviešu tērpos nozīmīgākā un greznākā sastāvdaļa bija villaine, bet pārējās apģērba daļas – krekli, aplikamie brunči, kāju sietavas – darinātas no vienkāršiem, vienkāršainiem audumiem bez īpašiem rotājumiem. Tumši zilās villaines greznoja audumā ieauti bronzas gredzentiņi, spirāļu rindas auduma galos, krāsainas malu celaines un biezas, kuplas bārkstis. 13. gadsimta sākumā vēl sastopamas villaines, kam rotājums, veidojot atsevišķus rakstus, iestrādāts visā auduma laukumā. Tādas, piemēram, ir Kārļu Ainavu un Stāmerienas Annas muižas villaines. Bez villainēm

depends on the burial traditions practiced as well as the quantity and type of ornaments. However, the preservation of the material is also affected by many other factors.

During the period of the crusades, among other changes brought by the political and economic processes, gradually at the turn of the 13th century many new materials and traditions connected with clothing were introduced into the daily life of the native population. Still preserving the previous tradition of the sets of garments that constituted dress, new ways of manufacturing and decoration were introduced. Initially, these changes mostly occurred in eastern Latvia, affecting the areas populated by the Latgallians and Selonians, but gradually the changes spread and encompassed an increasingly large territory.

One of the major changes of this period in the field of dress is a reduction in the number and variety of metal ornaments, which significantly affected the chances of textile preservation. In some locations – the north-western part of Kurzeme and eastern Latvia – the tradition of incorporating small metal decorations into the fabric of clothing continued to develop for a century or more.

Latgallians and Selonians

During the 12th and early 13th century the traditions of making clothing of the **Latgallians** and the kindred **Selonians** had reached their peak. The most important and luxurious part of a woman's dress was the woollen shawl, while the other garments – shirts, skirts and legbindings – were made from simple, monochrome fabrics, without any special ornamentation. The dark blue shawls were decorated with inwoven bronze rings and rows of spirals along the edges of the cloth, colourful tablet-woven trims and a thick fringe. Shawls with various patterns embedded in the fabric can be still found at the beginning of the 13th century, for example the shawls found at Kārļu Ainavas and Stāmerienas Annas muiža. Apart from shawls with metal ornamentation, women also wore simpler woollen shawls trimmed with tablet-woven bands. In men's clothing the expressions of individuality in ornamented items rapidly disappeared at the turn of the 13th century. Decorated jackets, caps or armbindings are no longer to be found during this time. Clothing became simpler, with no special ornamental touches, and in consequence it is also poorly represented among the archaeological finds. The only expressions of individuality in men's clothing were the few pieces of jewellery and belts.

32. att. Villaines malas fragments ar bronzas gredzentiņu rotājumu un celaini. Galgauska, 13. gadsimts (LNVM). *Roberta Kaniņa foto*
 Fig. 32. Fragment of shawl edge ornamented with bronze loops and tablet-woven trim. Galgauska, 13th century (LNVM).

Photo: Roberts Kaniņš

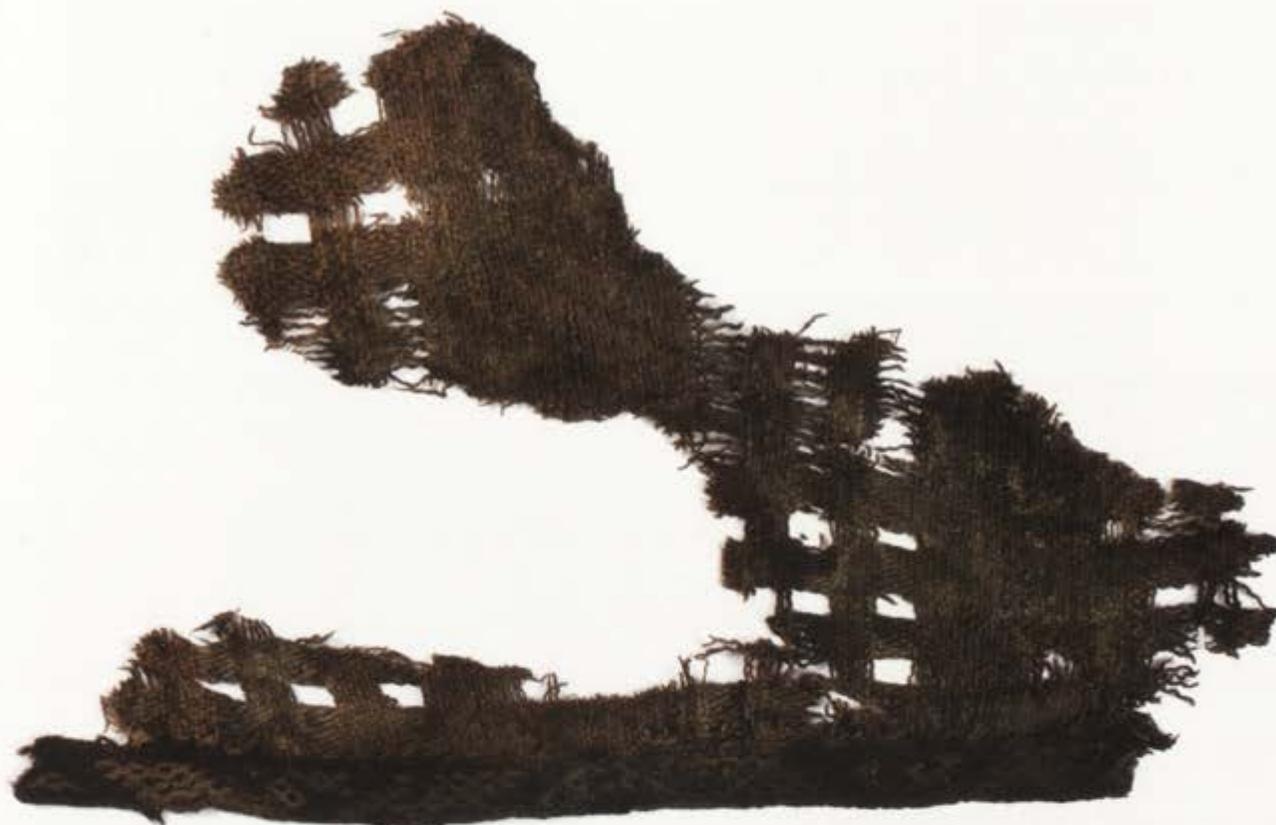
33. att. Villaines fragments ar stūra rakstu. Galgauska, 13.–14. gadsimts (LNVM). *Roberta Kaniņa foto*
 Fig. 33. Fragment of shawl with corner pattern. Galgauska, 13th–14th century (LNVM). *Photo: Roberts Kaniņš*

ar metāla rotājumu sievietes valkājušas arī vienkāršākas villaines ar celaiņu apdari. Līdzšinējās vīriešu apģērba savdabības izpausmes atsevišķu rotāto sastāvdaļu veidā 12. un 13. gadsimta mijā strauji izzuda. Šajā laikā vairs nav atrodamas rotātas jakas, cepures vai rokauti. Apģērbs kļuva vienkāršāks, bez īpašiem rotājošiem akcentiem, tāpēc arī trūcīgi pārstāvēts atradumos. Par vienīgo vīriešu apģērba savdabības izpausmi kļuva nedaudzās rotas un jostas.

Sākot ar 13. gadsimtu, grezni rotātajām latgaļu un sēļu sieviešu villainēm pamazām vērojams metāla rotājuma apjoma samazinājums. Visa laukuma noklājums ar lielākiem vai mazākiem rakstiem pārveidojās par joslveida ornamentu auduma malās. Ieaustie gredzentiņi

From the 13th century onwards we may observe a gradual decrease of metal ornamentation on the luxurious Latgalian and Selonian women's shawls. The various-sized patterns decorating the whole surface of the woollen shawl are transformed into zones of ornamentation along the edges of the cloth. The small rings woven into the fabric make up a band of low triangles that were sometimes complemented with downturned hooks – the so-called *jumis* (Fig. 32). Frequently, the woollen shawls have even larger patterns in the corners, for example shawls found at Galgauska, Jaunbemberi, Siksala, etc. (Fig. 33). At the same time the appearance of the ornaments themselves changed – from rounded rings they were transformed into narrower rods.

During the decline of ornamentation and other changes, a new type of shoulder blanket gradually came into use, differing from the previous shawls both visually and

34. att. Rūtainās villaines fragments ar iznikušiem līnu pavedieniem. Meirāni, 13.–14. gadsimts (LNVM). *Roberta Kaniņa foto*
 Fig. 34. Fragment of checked shawl with decayed linen threads. Meirāni, 13th–14th century (LNVM). *Photo: Roberts Kaniņš*

veido zemu trīsstūru joslu, ko dažkārt papildina noliekti kāši – tā sauktie jumji (32. att.). Villaiņu stūros nereti vēl ir lielāki stūru raksti, kā, piemēram, Galgauskas, Jaunbemberu, Siksalas u.c. villainēm (33. att.). Vienlaikus mainījās arī pašu rotājumu izskats – no ieapaļas formas gredzentiņiem tie transformējās par šaurākām stīpiņām.

Rotājuma samazināšanās un pārmaiņu laikā lietošanā pakāpeniski ienāca arī jauna veida plecu segas, kas bija gan vizuāli, gan tehnoloģiski atšķirīgas no iepriekšējām. Tās bija no diviem dažādiem materiāliem – vilnas un lina – darinātas rūtainas vai joslās austas rakstainas plecu segas (34. att.). Šīs villaines austas trīsnišu triniša tehnikā, kas saistāma ar horizontālo aužamo stāvu izmantošanu un amatu tālāku specializāciju. Ļoti retos gadījumos rūtainās villaines austas vienkārtna tehnikā, kas vairāk raksturīga līdzīga tipa audumiem no Volgas un Okas upes augšteces apkārtnes. Atšķirīgo audumu darināšanas

technically. These were checked or striped shoulder blankets woven of two different materials – wool and linen (Fig. 34). These shawls were woven in 2/1 twill technique, which can be related to the use of horizontal looms and further specialization in crafts. In very rare cases the checked shawls were woven in plane weave technique, which is more typical of similar fabrics from the upper reaches of the rivers Volga and Oka. Archaeologist A. Zariņa has described the variation in fabric production techniques as a local peculiarity.

It should be noted that because of the incompatibility of the materials and the absence of metal ornamentation these two new types of shawls are preserved only in a very fragmented way, seldom allowing complete reconstruction (Fig. 35). In most cases, due to different degrees of degradation of the plant material, only empty spaces remain in place of the linen threads.

With the introduction of the new shawls the custom of wearing from two to four shawls, one on top of the other, can be observed; yet the oldest traditionally made dark blue shawl with patterns made of small bronze rings is always placed on top (Šķilbēnu Daņilovka, Kauguru Beites, etc.; Fig. 36). A

35. att. Rūtainās villaines rekonstrukcija. Kauguru Beites, 14. gadsimts (Valmieras muzejs). Roberta Kaniņa foto

Fig. 35. Reconstruction of checked shawl. Kauguru Beites, 14th century (Valmiera Museum). Photo: Roberts Kaniņš

tehniku arheoloģe A. Zariņa raksturo kā lokālu savdabību.

Jāatzīmē, ka materiālu nesaderības un metāla rotājumu neesamības dēļ šis abu veidu jaunienākušās villaines saglabājušās ļoti fragmentārā veidā, tikai retos gadījumos dodot iespēju tās pilnībā rekonstruēt (35. att.). Vairākumā gadījumu augu valsts izejvielu atšķirīgās sabrukšanas pakāpes dēļ kādreizējo linu pavedienu vietās palikuši vairs tikai tukši laukumi.

Līdz ar šo villaiņu parādīšanos vērojams paradums segt vairākas villaines citu virs citas – skaitā no divām līdz četrām, vienmēr kā virsējo tomēr atstājot pēc senākajām tradīcijām gatavoto tumši zilo villaini ar nelielo bronzas gredzentiņu rotājumu (Šķilbēnu Daņilovka, Kauguru Beites u.c.; 36. att.). Līdzīga tradīcija – dot mirušajai līdzīgu vairākas, bet viena veida villaines – vērojama arī Ziemeļkurzemē – Ances, Dundagas Laukmuižas, Puzes Lejaskroga kapulaukos.

similar tradition of giving the deceased many shawls of the same type can also be observed in northern Kurzeme – at Ance, Dundagas Laukmuiža and Puzes Lejaskrogs cemeteries.

It should be noted that along with the spread of the wool-mixture shoulder blankets, the number and size of textile fragments found in excavations significantly decreases. Although the obtained samples of checked fabric are not very large, they reveal great diversity – they were made in different hues and with various combinations of checked fields. At the same time it can be observed that, compared with the 11th and 12th centuries, in the 13th century shawls had become slightly larger.

Although during the 13th century metal ornamentation continued to be used, already in the 12th century the more readily available and useable glass paste beads had begun to replace them. These were known in previous centuries as a product imported in small amounts from Russia, but it was only from the 13th century that glass paste beads became popular and were widely used as a decorative element on garments. The establishment of bead workshops in Riga

Vienlaikus jāatzīmē, ka līdz ar šo pusvilnas plecu segu plašāku ieviešanos ievērojami sarūk izrakumos iegūto tekstilmateriālu skaits un fragmentu lielums. Lai gan iegūto rūtaino audumu paraugi nav pārāk lieli, labi redzama to lielā dažādība – tie darināti gan atšķirīgos toņos, gan ar dažādām rūtījuma joslu kombinācijām. Vienlaikus vērojams, ka salīdzinājumā ar 11. un 12. gadsimta villainēm 13. gadsimtā nedaudz palielinājušies villaiņu izmēri.

Lai gan 13. gadsimtā turpinājās metāla rotājumu lietošana, jau 12. gadsimta beigās tērpju greznošanai izmantotos metāla rotājumus sāka aizvietot ar vieglāk pieejamām stikla pastas krellēm. Nelielā skaitā kā ievests izstrādājums no Krievzemes tās bija zināmas arī iepriekšējos gadsimtos, bet tikai no 13. gadsimta stikla pastas krelles kļuva ļoti populāras un tās sāka plaši izmantot kā apģērba rotājuma elementu. To noteikti sekmēja šādu krellju darbnīcu izveide arī Rīgā. Šīs krelles lietoja līdzīgā veidā kā bronzas rotājumus – sverot uz pavedieniem un uzšujot audumam taisnās joslās vai izliektās līnijās. Dažkārt vērojams, ka no tām villaiņu stūros veidoti atsevišķi lielāki raksti. Galvenie krellju izmantošanas objekti bija vainagi, galvassegas un villaines, kuros tās lietotas vēl 17. gadsimta sākumā. 14.–15. gadsimtā krellju izmantošanas robežas ievērojami paplašinājās – tās zināmas gan zemgaļu, gan kuršu apdzīvotajās teritorijās. Plašāku lietojumu un jaunas formas viduslaiku sākumposmā ieguva arī jau iepriekš sastopamās alvasvīna rozetes (37. att.).

No 13. gadsimta zināmi arī pirmie vilnas pavedienu izšuvumi – tās ir šauras vienkāršas rakstu joslas villaiņu galos, jakās un cimdos. Visbiežāk tie ir vienkrāsaini vai posmos veidoti no divu krāsu pavedieniem (38. att.).

Ilgstoši lietotos latgaļu metāla vainagus kopš 13. gadsimta pakāpeniski sāka nomainīt auduma vainagi. Šo procesu ievadīja ap simt gadu garš posms, kura laikā parādījās un tika izmēģināti vairāki jauni vainagu varianti – bronzas riņķišu vērums, apkaltu ādas siksnīņu, astru un lūku pinuma, kā arī izšūti auduma vainagi. Visi šie veidi, ieskaitot pēc senajām tradīcijām gatavotos

36. att. Latgaļu sievietes tērpa rekonstrukcija pēc Šķilbēnu Daņilovkas izrakumu materiāliem, 13.–14. gadsimts (LNVM). *Roberta Kaniņa foto*
Fig. 36. Reconstruction of Latgalian woman's dress based on finds excavated at Šķilbēnu Daņilovka, 13th–14th century (LNVM).

Photo: Roberts Kaniņš

certainly contributed to this. The beads were used in a similar way to the bronze ornaments – stringing them on a thread and sewing them onto the fabric in straight or curved lines. Sometimes it can be observed that they are used to create larger patterns in the corners of the shawls. The main items on which the beads were used are the crown-like headdresses (*vainags*), caps and shawls, which they continue to adorn up to the early 17th century. In the 14th and 15th centuries the area of bead use significantly expanded – they are known both in

37. att. Apģērba rotāšanai lietoto alvas-svina rozešu veidi. Sēlpils, Jūrkalnes Darvdedži, Krāslavas Augustinišķi, Naujenes Slutišķi, 13.–16. gadsimts (LNVM). *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 37. Types of tin-lead rosettes used in garment decoration. Sēlpils, Jūrkalnes Darvdedži, Krāslavas Augustinišķi, Naujenes Slutišķi, 13th–16th century (LNVM). *Photo: Roberts Kaniņš*

metāla vainagus, pastāvēja vienlaikus, bet process noslēdzās ar auduma vainagu lietošanas tradīcijas pilnīgu nostiprināšanos uz ilgstošu laiku. Auduma vainagus darināja no šauras, speciāli austas audenes, kam uzšuva rotājumus – uz pavedieniem vērtu spirālīšu vai kreļļu joslas. Sašujot kopā divas vai vairākas audenes, vainagi veidojās plātāki, ar vairākām horizontāli izkārtotām rotājumu joslām. Tās veidoja no dzeltenajām stikla pastas kreļļēm, sīkām bronzas spirālītēm vai dažādiem alvas rotājumiem. No senajām vainagu darināšanas tradīcijām ir pārņemta un tālāk attīstīta ierāža vainaga aizmugures savienojuma vietā pievienot dažāda veida piekarus. Palielinoties piekaru skaitam, līdzās senajiem važiņu piekariem tika veidoti dažādi jauni varianti. Tā radās un plašu lietojumu ieguva dažādi audeņu piekari ar spirāļu pinuma noslēgumiem (39. att.).

the Semigallian and the Couronian areas. At the beginning of the Middle Ages the already known tin-lead rosettes also gained wider application (Fig. 37).

The first embroidery in woollen thread is also known from the 13th century – these are simple, narrow patterned bands at the edges of shawls, jackets and mittens. Most often they are monochrome or in sections made of two-colour yarn (Fig. 38).

From the 13th century the Latgallian metal crown headdresses that had been in use for a long time were gradually replaced by crown headdresses made of fabric. This process was introduced during a period of around a hundred years, during which several new versions of crown headdresses (strung together bronze loops, leather straps with a metal binding, woven horsehair and bast and also crown headdresses of embroidered fabric) appeared and were tested. All of these forms, including the ancient crown headdresses traditionally made of metal, existed at the same time, but the

38. att. Izšuvuma josla villaines galā. Rauna, 13.–14. gadsimts (LNVM). Roberta Kaniņa foto

Fig. 38. Embroidered bands along shawl edges. Rauna, 13th–14th century (LNVM). Photo: Roberts Kaniņš

Sākotnēji šie jaunie izstrādājumi atrasti galvenokārt Latvijas austrumdaļas pieminekļos, bet 14.–15. gadsimtā tādi zināmi jau plašākā apkārtnē – arī kādreizējā zemgaļu apdzīvotajā teritorijā (piemēram, Rubas Rūsiši–Debeši) un Latvijas ziemeļrietumu daļā (Puzes Lejaskrogs). Savukārt no kaimiņu teritorijām latgaļu un sēļu apgērbā ienāca atsevišķi elementi un dažādi apģērbu papildinoši piederumi. Izzūdot kaklariņķiem, to vietu ieņēma bagātīgas stikla krellju un kauri gliemežvāku kaklarotas ar bronzas zvārgulišu un spirālišu papildinājumu, kas iepriekšējā periodā nebija tik raksturīgas. Tāpat arvien biežāk sastopamas ar bronzu rotātas nažu makstis, kas gatavotas no ādas. Lielas pārmaiņas piedzīvoja arī plašais rotu klāsts, par ko sīkāk lasāms atsevišķā nodaļā. Tas viss liecina par zināmu iepriekšējo tradīciju saplūšanu, apģērba vienādošanos un senāko tradīciju pakāpenisku izzušanu.

Zemgaļi, libieši, vendi

Zemgaļu, libiešu un vendu apdzīvotajās teritorijās etniskās īpatnības apģērbā izzuda daudz straujāk. Lai gan to materiālajā kultūrā vērojamas savstarpējas ietekmes, apģērba jomā tās neizpaužas. No 14. gadsimta arheoloģisko izrakumu materiālos vairs nav iespējams izdalīt šīm etniskajām vienībām raksturīgu apģērbu atradumus.

39. att. Auduma vainags ar izšuvuma joslām un audeņu piekariem.

Šķilbēnu Daņilovka, 14. gadsimts (LNVM). Roberta Kaniņa foto

Fig. 39. Crown headdress made of fabric with embroidered bands and woven appendages. Šķilbēnu Daņilovka, 14th century (LNVM).

Photo: Roberts Kaniņš

process ended with full and lasting consolidation of crown headdresses made of fabric. The crown headdresses were made of narrow, specially woven bands, sewn onto which were trims of spirals or beads. By sewing together two or more woven bands, wider crown headdresses were formed

Materiālu par **zemgaļu** apģērbu ir saglabāties vismazāk. Viens no iemesliem ir nelielais metāla rotājumu lietojums apģērba daļu greznošanai. Par zemgaļu apģērba komplektēšanas un rotāšanas tradīcijām jau iepriekšējā – vēlā dzelzs laikmeta periodā materiālu tikpat kā nav. Nedaudzie atradumi nespēj raksturot zemgaļu apģērba būtiskās pazīmes, kas to atšķirtu no citu baltu tautu apģērba. Pieejami tikai atsevišķi ļoti fragmentāri atradumi, kas neļauj definēt tērpa daļu galvenās pazīmes – komplektāciju, atsevišķu sastāvdaļu izmērus, raksturīgos auduma veidus, piegriezumu, apdari, krāsas un tehnoloģijas. Līdz ar to nav pietiekama materiāla zemgaļu apģērba pamatotām rekonstrukcijām, izņemot dažas atsevišķas tā sastāvdaļas. Kā zemgaļu kultūrai raksturīgus rotājuma veidus, balstoties uz nedaudzajiem 9.–11. gadsimta atradumiem, var izdalīt dažāda garuma spirāles, kas piestiprinātas audumam, vai no tām veidotus īpašus rotājumus – stūru pušķus kopā ar važiņām un zvārguļiem. Tomēr konkrētu to lietojuma veidu vēl nav izdevies pilnībā noskaidrot.

12. un 13. gadsimta zemgaļu apbedījumi zināmi pavisam nelielā skaitā, un tajos nav atrasti vēlā ņemami tekstilatrādumi. Lai gan zemgaļu materiālās kultūras pēctecības pazīmes atsevišķos gadījumos saskatāmas vēl 14.–15. gadsimta mijas atradumu vietās ārpus zemgaļu tiešās apdzīvotās teritorijas, nozīmīgus apģērbu atradumus tās nav devušas. Nedaudzie 14. un 15. gadsimta atradumi liecina, ka bijušajās zemgaļu apdzīvotajās teritorijās lietoti rūtaini pusvilnas audumi (Rubas Rūsīši–Debeši). Tāpat sastopamas stikla pastas krellītes, tomēr tās lietotas ne tikai apģērba rotāšanai. Dažos zemgaļiem piederīgos apbedījumos tās vērtas kā kreļļu rotas un nēsātas ap kaklu (Ceraukstes Podiņu 14. kaps, Dobeles kapsēta u.c.). Arī kaklarotās izmantotie kauri gliemežvāki, kas iepriekš vairāk bija raksturīgi Latvijas austrumdaļai, arvien lielākā skaitā izplatījās Latvijas dienvidrietumu daļā.

Libiešu apģērba materiāls no 11.–13. gadsimta ir plaši pārstāvēts un pētīts. Vairākums atradumu saistāms tieši ar 11. un 12. gadsimtu un Daugavas lejteces apdzīvotību. Kultūras ziņā

with several horizontally arranged zones of decoration. They were made of yellow glass paste beads, tiny bronze spirals or various tin ornaments. The custom of adding different kinds of appendages at the back of the crown headdress had been taken over from the ancient metal crown headdresses and developed further. With the increase in the number of appendages, in addition to the old chain appendages, various new types were created. Various appendages of woven bands ending in a plait of spirals were created and widely used (**Fig. 39**).

Initially, these new items are mainly found on sites in eastern Latvia, but in the 14th–15th century they are known in a wider area – also in the former Semigallian territory (e.g., Rubas Rūsīši–Debeši) and the north-western part of Latvia (Puzes Lejaskrogs). Certain elements of dress and various accessories entered the traditional Latgalian and Selonian dress from neighbouring areas. The place of the neck-rings was taken by elaborate necklaces of glass beads and cowrie shells with additions of bronze tinklers and spirals, which were not common in the previous period. Also, knife sheaths made from leather and decorated with bronze became more common. Great changes are seen also in a wide range of jewellery, the details of which will be discussed in a separate chapter. All this suggests a certain convergence of past traditions, unification in clothing and gradual disappearance of the older traditions.

Semigallians, Livs and Vends

Ethnic peculiarities in clothing disappeared much faster in the areas populated by the Semigallians, Livs and Vends. Although mutual influences are observable in the material culture, they are not expressed in the clothing. From the beginning of the 14th century it is no longer possible to separate characteristic clothing finds of these ethnic groups.

The smallest corpus of archaeological material is preserved from **Semigallian** dress. One of the reasons is the minimal use of metal ornaments in garment decoration. There is hardly any archaeological evidence regarding Semigallian clothing sets and decoration, even from the Late Iron Age. The few finds cannot describe the essential characteristics of Semigallian dress that distinguish it from the dress of other Baltic peoples. We only have some fragmentary finds, which do not allow us to define the main features of dress – the set of garments, the size of the separate components, the common types of fabric, the cut, finish, colours or technology. Consequently, the material is not sufficient to create a

līdzīgs Gaujas lībiešu novads ir ievērojami mazāk pētīts, un tas vairāk saistīts ar 13. gadsimta atradumiem. Atradumu, kas attiektos uz apģērbu, šeit iegūts ļoti maz. Arī par Ziemeļkurzemes **vendu** apģērbu materiālu tikpat kā nav, bet ir saglabājušās vairākas liecības no Vidzemes atradumu vietām un Daugavas lībiešu kapulaukiem, kur zināmi vendu apbedījumi. Nedaudznie atradumi liecina par līdzīgām lībiešu un vendu apģērba darināšanas tradīcijām un pagaidām neļauj izdalīt kādas īpašas pazīmes tieši apģērbā, bet to nevar attiecināt uz rotu un citu piedevu klāstu.

Sieviešu apģērba raksturīgākās sastāvdaļas bija plecos spraužami brunči ar greznām važiņrotām vai rotadatām un villaines ar uzšūto rotājumu joslām no bronzas gredzentiņiem un alvas-svina rozetēm auduma malās. Gan villainēm, gan tunikām tipiski bija no spirālēm un gredzentiņiem darināti pušķi. Raksturīgas apģērba detaļas bija arī garas, ar metālu rotātas sietavu celaines un mežģītā pinuma tehnikā darinātas jostas. Salīdzinājumā ar citu tautību tekstilatrādumiem lībiešu audumi ievērojami atšķirās audumu kvalitātes un veidu dažādības ziņā, piemēram, baltu apdzīvotajās teritorijās nav izdevies konstatēt rotātas tunikveida jakas sievietēm un bērniem.

12. un 13. gadsimta mijā un 13. gadsimta pirmajā pusē vēl ir vērojama apģērba darināšanas iepriekšējo tradīciju turpināšanās. Raksturīgās uzšūto rotājumu joslas villainēs papildina stikla pastas krellītes. Igaņu un somu cilšu ietekmē apģērbā vairāk sāka izmantot bronzas spirālīšu vērumus. Pārmaiņas rotu sastāvā, it sevišķi raksturīgo važiņrotu izzušana, liek domāt par iespējamiem jauniem brunču piegriezumiem.

No 13. gadsimta otrās puses un 14. gadsimta sākuma apģērba darināšanas raksturīgās pazīmes iegūtajos paraugos faktiski nav vairs konstatējamas.

Kurši

Līdz pat 13. gadsimtam arī par **kuršu** apģērbu materiālu tikpat kā nav, jo no 10. un 11. gadsimta mijas par galveno apbedīšanas veidu kļuva mirušo kremācija. Līdz ar to

scientifically based reconstruction of Semigallian dress, with the exception of a few individual garments. Based on the limited finds from the 9th–11th century, spirals of varying lengths, attached to the cloth or composed in special ornaments like corner tassels together with chains and tinklers, can be considered as representative ornamentation of the Semigallian culture. However, their specific application has not yet been fully established.

There are very few Semigallian burials known from the 12th and 13th centuries and they have not produced significant textile finds. Although in some cases signs of continuation of Semigallian material culture are still visible even at the turn of the 15th century on sites outside the areas actually populated by the Semigallians, significant clothing finds have not been discovered. The few finds from the 14th and 15th centuries indicate that in the areas previously populated by Semigallians checked wool-mixture cloth was used (Rubas Rūsīši-Debeši). Glass paste beads are also present, but they were used not only for clothing decoration. On some Semigallian burials they were strung into necklaces and worn around the neck (Ceraukstes Podiņi, burial 14, Dobeles cemetery, etc.). The use of cowrie shells in necklaces, which had previously been more characteristic of the eastern part of Latvia, spread to the south-western part of Latvia.

There is an abundance of material from 11th–13th century **Liv** clothing and it has been widely studied. The majority of the finds are from the 11th and 12th centuries and relate to the people living along the lower reaches of the Daugava River. The culturally similar region inhabited by Livs along the Gauja River is considerably less studied, and more in connection with finds from the 13th century. There are very few finds relating to dress. Likewise, there is virtually no evidence of the dress of the **Vends** of northern Kurzeme; however, several pieces of evidence are preserved from Vidzeme find sites and Liv cemeteries by the Daugava River, where there are some known Vendish burials. The finds suggest a similarity between the traditions of Liv and Vendish clothing production, but do not allow isolation of specific features in the clothing; however, the same cannot be said of jewellery and other items.

The characteristic garments constituting women's clothing included a skirt fastened at the shoulders with decorative pins or luxurious chain ornaments and the shawl with bands of pattern made up of sewn-on bronze rings and tin-lead **rosettes** along the edges of the cloth. Both shawls and tunics typically had tassels made from bronze spirals

40. att. Kuršu sievietes tērpa rekonstrukcija pēc Dundagas Laukmuižas izrakumu materiāliem, 13.–14. gadsimts (LNVM). Roberta Kaniņa foto

Fig. 40. Reconstruction of Couronian woman's dress based on material excavated at Dundagas Laukmuiža, 13th–14th century (LNVM). Photo: Roberts Kaniņš

tekstilmateriālu saglabāšanās kļūva neiespējama. Tikai pakāpeniski pārejot uz mirušo inhumāciju, no 13. gadsimta otrās puses kuršu apbedījumos var atrast apģērba fragmentus. Kuršu apdzīvotajā teritorijā apģērba materiāli saglabājušies galvenokārt Kurzemes ziemeļrietumu daļā no plašāk pētītajiem Puzes Lejaskroga, Užavas, Darvdedžu u.c. kapulaukiem. Pēc 13. gadsimta kuršu apģērba atradumi no dienvidu apdzīvotajām teritorijām gandrīz nav zināmi, jo tikpat kā nav pētījumu un publikāciju par tekstilatrādumiem Lietuvas kuršu teritorijā.

and rings. Common elements of clothing also include long tablet-woven bands for legbindings, decorated with metal, and belts made in sprang technique. Compared to the textile finds of other peoples, Liv fabrics differed greatly in terms of quality and diversity; for example, in the areas populated by the Baltic peoples no ornamented tunic-shaped jackets made for women and children have been found.

At the turn of the 13th century and during the early part of the century it can be observed that the previous traditions of making garments still continued. Glass paste beads were added to the characteristic sewn-on ornamental zones of shawls. Under the influence of the Estonian and Finnish tribes, threaded bronze spirals became more common in clothing. Changes in the composition of jewellery, especially the disappearance of the previously characteristic chain ornaments, indicate a possible new cut for skirts.

From the late 13th and the beginning of the 14th century, the previously characteristic methods of making clothing are practically no longer detectable among the finds.

Couronians

There is also almost no material available regarding Couronian dress up to the 13th century, as from the turn of the 11th century cremation became the main type of burial. Consequently, the preservation of textiles became impossible. Only with the gradual transition to inhumation burial, starting from the second half of the 13th century, clothing fragments can be found with Couronian burials. Within the territory populated by the Couronians textile materials are preserved mainly in the north-western part of Kurzeme. The most widely studied are Puzes Lejaskrogs, Užava, Darvdedži and other cemeteries. As there have been virtually no studies or publications on textile finds in present-day Lithuania, finds of Couronian dress from the southern areas later than the 13th century are almost unknown.

The peculiarities in Couronian women's dress are determined by the type of fabric used as well as by several garments constituting the dress, such as shawls, decorated legbindings, spiral headdresses and certainly jewellery (Fig. 40). Most fabrics were woven in diamond twill. In southern Kurzeme – the Klaipėda and Palanga areas – this type of fabric is known already from the 6th–7th century. The fabric of Couronian shawls was not decorated, but the trim is characterized by tablet-woven bands with interwoven patterns made of bronze loops (Fig. 41). Unlike the ones used in Liv dress, the loops used in Couronian dress were significantly smaller. The

41. att. Villaines celaiņu apdares paraugi. Puzes Lejaskrogs, 13.–14. gadsimts (Ventspils muzejs). *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 41. Samples of tablet-woven trim from shawls. Puzes Lejaskrogs, 13th–14th century (Ventspils Museum). *Photo: Roberts Kaniņš*

Kuršu sieviešu apģērba atšķirības nosaka gan izmantoto audumu veids, gan vairākas tērpa sastāvdaļas, piemēram, villaines, rotātas sietavas, spirāļu galvasrotas un noteikti arī rotas (40. att.). Lielākā daļa audumu austa rombveida triniņi. Dienvidkurzemē – Klaipēdas un Palangas apgabalā – šis auduma veids zināms jau no 6.–7. gadsimta. Kuršu villaiņu audums nav bijis rotāts, bet to apdarei ir raksturīgas celaines ar ieaustu bronzas riņķišu veidotiem rakstiem (41. att.). Atšķirībā no libiešu apģērbā lietotajiem riņķīšiem kuršu audumos izmantotie ir ievērojami mazāki. Šādi rotātas celaines, skaitā no vienas līdz četrām, pieauda vai piešuva visapkārt villainei vai arī izvietoja tikai trijās malās. Celainēs ieaustie geometriskie raksti daļēji sasauca ar rotu ornamentu. Auduma stūru un malu noformēšanai izmantotas arī neliela izmēra spirālītes. Šī reģiona villaines izceļas arī ar ļoti īsām un plānām bārkstīm (42. att.). Villaiņu izmēri bija dažādi. Raksturīga tradīcija bija parādums villaiņu audumos saspraust lielāku skaitu saktu. 14.–15. gadsimta mijā celainēm izmantotie riņķīši kļuva lielāki, bet no tiem veidotie raksti – vienkāršāki. Kā jauni rotājuma elementi parādījās

tablet-woven bands (between one and four) were woven or sewn all around the shawl or on three sides only. The geometric pattern woven into the tablet-woven bands is partly related to the one seen on jewellery. Small spirals were also used for the edge and corner trim. The shawls of this region also stand out in having a very short, thin fringe (Fig. 42). The dimensions of the shawls varied. Another characteristic feature was the pinning of a greater number of brooches to the shawl. In the 14th–15th century the loops used in the trim became larger, and the shapes they formed became simpler. Large tin rosettes and double rings embedded in the fabric appeared as new elements of the trim. Here, too, we see the tradition of giving several shawls to the deceased.

The fabrics of legbindings are often richly adorned as well. Sites in northern Kurzeme have preserved the best samples of women's legbindings and the tablet-woven bands used to fasten them. Based on these, it is possible not only to study the techniques of making legbindings, but also to understand how they were tied. More information about 13th–14th century Couronian clothing can be found in other publications.

The available material confirms that the ancient traditions were maintained and developed further up to the 15th century, when a greater number of new garment elements flowed into north-western Kurzeme. Fragments of checked,

liela izmēra alvas rozetes un dubultriņķīši, kas iestiprināti audumā. Arī šeit vērojama tradīcija dot mirušajai līdzī vairākas villaines.

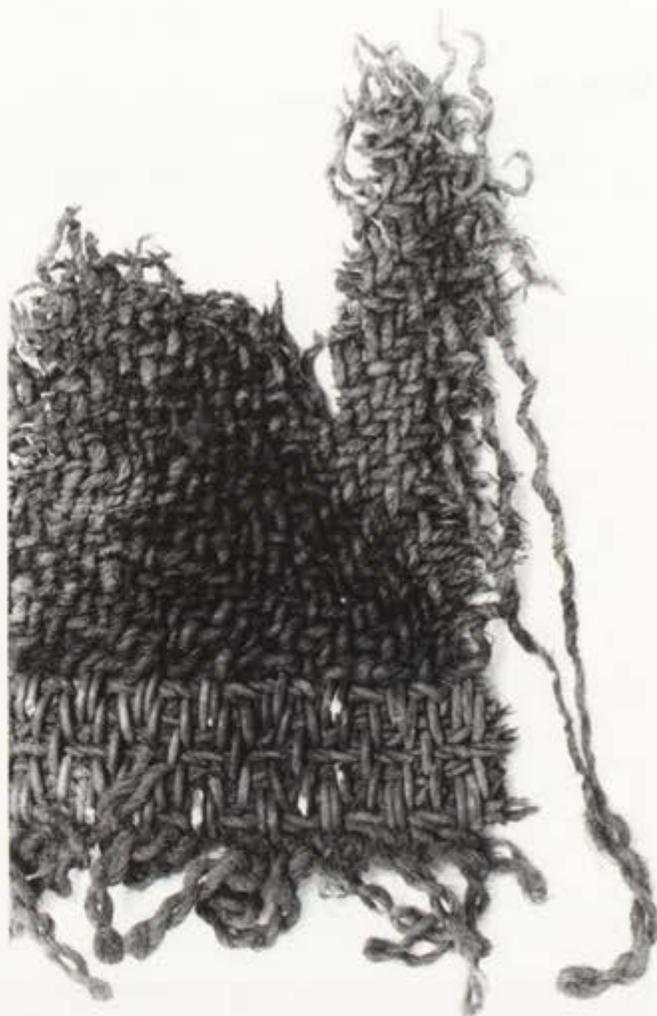
Nereti grezni rotāti ir arī kāju sietavu audumi. Tieši Ziemeļkurzemes atradumu vietās vispilnīgāk saglabājušies materiāli par sieviešu kāju sietavām un to nostiprināšanai lietotajām celainēm. Tie dod iespēju ne tikai uzzināt sietavu darināšanas tehnoloģiskos principus, bet arī saprast to tīšanas veidus. Plašāk par kuršu 13.–14. gadsimta apģērbu lasāms vairākas publikācijās.

Iegūtais materiāls apliecina seno tradīciju uzturēšanu un tālāku attīstību līdz pat 15. gadsimtam, kad arī ziemeļrietumu Kurzemē vairāk ieplūda dažādi jauni apģērba elementi. Jau nedaudz agrāk konstatēti pusvilnas rūtaino audumu fragmenti un auduma vainagi ar uzšūto stikla pastas kreļļu un spirālīšu rotājumu.

Kopumā raksturojot aplūkoto laika posmu līdz 16. gadsimtam, jāsecina, ka tā sākumu iezīmē apģērba darināšanas un rotāšanas vietējo tradīciju turpināšanās un tālāka attīstība. Vienlaikus vērojama arī jaunu parādību ieplūšana no austrumos un rietumos esošajām kaimiņu teritorijām un to pielāgošana vietējām tradīcijām. Daudzviet vēl saskatāmas etniskās atšķirības apģērbā un rotās, tomēr jūtami iezīmējas pāreja uz to samazināšanos un saplūšanu.

Otrais apģērba attīstības posms

Otrs vērā ņemamu pārmaiņu periods apģērbā aizsākās 15. un 16. gadsimta mijā – agro jauno laiku sākumposmā un noslēdzas 17. gadsimtā, kad, pamatā saglabājoties iepriekšējai tērpu komplektācijai, daļa apģērba valkāšanas, darināšanas un rotāšanas tradīciju jau ir būtiski pārveidojusies. Šī laika posma sākumā apģērba materiāli un rotas arheoloģiskajos izrakumos atrasti arvien retāk. To noteica pāreja uz kristīgajām apbedīšanas tradīcijām un no tām izrietošā līdzī dodamo piedevu samazināšanās. Tāpat būtiska nozīme bija metāla rotājumu pilnīgai

42. att. Kuršu villaines bārkstis. Ance, 13.–14. gadsimts (Ventspils muzejs). *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 42. Couronian shawl fringe. Ance, 13th–14th century (Ventspils Museum). *Photo: Roberts Kaniņš*

wool-mixture cloth, also crown headdresses from fabric with a trim of glass paste beads and spirals are already seen somewhat earlier.

When considering the period up to the 16th century in general terms, it can be concluded that its beginning is marked by the continuation and further development of the local traditions of making and decorating clothing. At the same time there is also an influx of new phenomena from the neighbouring areas in the east and west and their adaptation to the local traditions. The ethnic differences in dress and jewellery are still visible in many places; however, there is a notable decrease in differences, with tendencies towards unification.

izzušanai. Agrāko raksturīgo apģērba pazīmju trūkums liecina par zināmu apģērba vienkāršošanas un vienādošanas. Arī nedaudzo agro jauno laiku tekstilatrādumu klāstā dominē sieviešu apģērba materiāli. Par šī laika vīriešu apģērbu gandrīz nav nekādu vērtīgu piemēru arheoloģisko atradumu, kas varētu raksturot tā izskatu vai specifiskas īpatnības.

Lai gan 16. gadsimta beigās un 17. gadsimtā lietisko materiālu bāzi sāka papildināt atsevišķi rakstītie avoti, tajos atrodamie dati ir ļoti īsi, neskaidri un bieži vien apšaubāmi, tomēr izmantojami informācijai un salīdzināšanai ar esošajiem materiāliem. To analīzei pievērsušies vairāki autori, no kuriem nozīmīgāko pētījumu veicis vēsturnieks Arnolds Spekke.

Līdzīgi kā iepriekšējo, arī šo posmu jau 15. un 16. gadsimta mijā iezīmēja pārmaiņas sieviešu galvasrotās. Līdzšinējo galvasrotu klāstu sāka papildināt vai aizstāja jauna veida vainagi, kas darināti no stingra, ar audumu apvilktā pamata un rotāti ar bronzas skārda plāksnītēm. Šie vainagi un tiem raksturīgās rotātās plāksnītes atrastas ļoti plašā Latvijas teritorijā, tomēr vairākums no tām koncentrējas Latvijas rietumdaļā. Šie vainagi lietoti līdz 16. un 17. gadsimta mijai, kad tos nomainīja dažāda platuma skārda lentveida vainagi. No 16. gadsimta beigām zināmi arī līdzīga tipa – tā sauktie spangu vainagi. Tie lietošanā saglabājās daudz ilgāk, tādi nēsāti pat vēl 19. gadsimta tautastērpos.

Arī tradicionālajiem auduma vainagiem ar stikla kreļļu joslu uzšuvumu sāka izmantot stingrāku pamatni, kas pārvilkta ar sarkanbrūnas vai zilās krāsas austu audumu. Izzuda vainagu dekoratīvie piekari. Pētījumi liecina, ka vainags kā tradicionāla apbedījuma sastāvdaļa kļuva arvien retāk sastopams. 16.–17. gadsimta sieviešu apbedījumos konstatētas arī cepures – adīta, ar bronzas plāksnīšu rotājumu (Makašēnu Greivuļi) un šūta auduma, ar brokāta lentes apdari (Puzes Lejaskrogs). Nelieli cepuru fragmenti iegūti arī dažos vīriešu apbedījumos. Jāatzīmē, ka arheoloģiskajos izrakumos pagaidām nav izdevies gūt pierādījumus galvasautu izmantošanai.

The second stage of development of dress

Another significant period of change in dress began at the turn of the 16th century – the beginning of Early Modern Era – and ended in the 17th century, when, although the previous sets of dress were essentially retained, some traditions of wearing, making and decorating clothing had been substantially transformed. Starting from the beginning of this period, remains of clothing and ornaments in archaeological excavations become ever rarer. This results from the transition to Christian burial traditions and the consequent decline in items given to the deceased as grave goods. Also crucial was the complete disappearance of metal ornaments. The lack of features characteristic of the earlier garments signifies a certain simplification and standardization in clothing. The limited amount of textile finds from the Early Modern Period also shows a prevalence of material from female dress. There are almost no significant archaeological finds of men's clothing from this time period that might indicate its appearance or specific characteristics.

The material from the late 16th and the 17th century is supplemented by sparse written sources. The data found in them is very brief, vague and often questionable; however, it can be used as supplementary information and for comparison with the existing material. A number of authors have focused on such analyses, among whom historian Arnolds Spekke has done the most significant research.

Similar to the previous periods, this period is marked by changes in the women's head ornaments, which occur already at the turn of the 16th century. The existing range of head ornaments began to be supplemented or replaced by new forms of crown headdresses, which were made on a rigid base, upholstered with cloth and decorated with bronze plates. These crown headdresses and the decorative plates from them have been found in a very wide area, but the majority are concentrated in western Latvia. The crown headdresses were used until the turn of the 17th century, when they were replaced by ribbon-like headdresses of metal sheet in various widths. From the end of the 16th century there is also a similar type of crown headdress consisting of plates of bronze sheet. These remained in use much longer and are present even on the 19th-century folk costumes.

The base for the traditional crown headdresses made of fabric with glass bead trim also started to be made firmer, with the red-brown or blue woven fabric stretched over

43. att. Ar krellēm izšūtas villaines rekonstrukcija. Kastrānes Skubiņi, 17. gadsimts (LNVM). *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 43. Shawl reconstruction with bead embroidery. Kastrānes Skubiņi, 17th century (LNVM). *Photo: Roberts Kaniņš*

Šajā laikā jau ir pilnībā izzudušas villaines ar metāla rotājumu. Kā atskaņa no senajām rotāšanas tradīcijām ir Kastrānes Skubiņu villaine ar izšūtiem rakstiem no stikla pastas krellēm, spirālītēm un alvas–svina rozetēm, kas datējama ar 17. gadsimta sākumu (43. att.). Izmantojot jaunus materiālus, rotājums tajā kompozicionāli veidots vēl pēc senajām dzelzs laikmeta tradīcijām. Turpinājās vienkāršaino villaiņu darināšana ar vienkāršu celaiņu apdari, plašāk tika lietoti pusvilnas audumi. Zināmi pirmie vienkāršaino villaiņu paraugi, bez tradicionālās celaiņu apdares (Kastrānes Skubiņi). Kā liecina iegūto villaiņu paraugu izpēte, senajās tradīcijās darinātās celaines dažkārt jau vairs netika pieaustas auduma galā, bet gan piešūtas audumam, kā tas ir daudzām 19. gadsimta villainēm.

Lai gan brunču audumu paraugu skaits šajā laika posmā joprojām ir niecīgs, no 17. gadsimta vērojamas jaunas vēsmas. Baroka stila ietekmē arī Latvijas teritorijas lauku iedzīvotāju tērpos jaušamas pārmaiņas. Tās saistāmas gan ar auduma veidiem, gan brunču piegriezumu. Atrasti vairāki paraugi ar ielocēm un piešūtu

it. The decorative appendages of crown headdresses disappeared. Studies have shown that in burial traditions the crown headdress became increasingly rare. Some 16th–17th century female burials contain caps – knitted examples with bronze plaque decoration (Makašēnu Greivuļi) and caps of sewn cloth with brocade ribbon trim (Puzes Lejaskrogs). Small fragments of caps have also been obtained from some male burials. It should be noted that archaeological excavations so far have not provided evidence of the wearing of kerchiefs.

Woollen shawls with metal decorations have completely disappeared by this time. A woollen shawl from Kastrānes Skubiņi, dated to the early 17th century, with patterns embroidered in glass paste beads, spirals and tin-lead rosettes, is only an echo of previous traditions (Fig. 43). Using the new types of material, the trimming has been compositionally built up in accordance with the ancient Iron Age tradition. The production of monochrome shawls with a simple tablet-woven trim continued, as did the more extensive use of wool-mixture fabrics. The first known samples of monochrome shawls without the traditional tablet-woven trim occur (Kastrānes Skubiņi). As shown by studies of the recovered examples of shawls, the traditionally made tablet-woven

jostu, piemēram, Zlēku Gaisiņos, Sakas Šarlotes kapos, kas norāda uz apjomīgāku brunču veidu, paralēli līdzšinējiem apliekamajiem brunčiem.

Apģērba aizdarei līdzās saktām arvien biežāk sāka izmantot no stieples izliektus āķišus un dažāda veida metāla pogas. Lai gan šādi aizdares elementi sastopami jau viduslaiku periodā, plašāku lietojumu tie guva no 17. gadsimta. Tas liecina par apģērbiem, kam ir priekšpusē atvērts visā tā garumā. Parādījās tāds iepriekš nezināms apģērba aizdares elements kā dubultpogas vai tā sauktie kniepkēni, kas labāk zināmi no vēlāko etnogrāfisko tērpu materiāliem.

Jau nedaudz agrāk, 15. gadsimtā, sieviešu tērpa sastāvā iekļāvās no ādas darinātas jostas, kas līdz tam bija vīriešu tērpa detaļa. No 16. gadsimta vidus līdzās vienkāršām nerotātām ādas jostām izplatītas kļuva jostas ar bronzas kniedišu rotājumu. 16. gadsimta otrajā pusē parādījās pirmās metāla vai tā dēvētās ķēžu jostas. Visu šo laiku turpināja pastāvēt arī pēc senajām tradīcijām gatavotas auduma jostas. Pie visa veida jostām karināja nažus ādas makstīs un maciņus, Latvijas rietumdaļā – arī adatu kārbīņas.

Sākot ar 17. gadsimta otro pusi un 18. gadsimtu, nelielās arheoloģisko materiālu liecības par vietējo iedzīvotāju apģērba ievērojami papildina rakstītie avoti un ilustratīvais materiāls. Būtiskākas pārmaiņas iedzīvotāju apģērbā konstatējamas 18. un 19. gadsimta mijā, kad, ienākot pilnīgi jaunām tērpa daļām, citus vaibstus ieguva svētku apģērba kopējais vizuālais tēls un tonalitāte. Šis materiāls mums zināms kā līdz mūsdienām saglabājusies tradicionālā latviešu tautastērpu kolekcija.

*

Ieviešoties jaunajām tradīcijām, 12. gadsimta beigās un 13. gadsimtā pakāpeniski sāka izzust sentautu materiālās kultūras īpatnības un veidojās jaunas. Tas izpaudās arī apģērbā un rotās. Vietējo iedzīvotāju apģērbs apvienoja gan agrāku laiku tradīcijas, gan arī nesen pārņemtās jaunākās ietekmes. Apģērba attīstības vēsture ir senāko un jauno ienākošo tradīciju līdzspastāvēšana un mijiedarbība, kas nav saistīta ar kādu noteiktu periodu, bet gan ir nemitīgu pārmaiņu process.

bands were sometimes no longer woven into the edges of the shawl but sewn onto the cloth, as is the case for many of the 19th-century shawls.

While the number of samples of skirt fabrics from this time period is still very small, with the 17th century new tendencies seem to appear. With the influence of the Baroque style there is a sense of change also in the traditional costumes of the rural population of Latvia. This is associated both with the types of fabric and with the cut of skirts. A number of examples with pleats and a sewn-on belt have been found, for example Zlēku Gaisiņi and Sakas Šarlote cemetery, indicating a more ample type of skirt, used in parallel with the traditional wraparound skirts.

In parallel with brooches, hooks bent from a piece of wire and various kinds of metal buttons were increasingly used as garment fastenings. Although such fastening elements are already present in the Middle Ages, they become more extensively used with the 17th century. This indicates garments that have a front opening along the whole length. A previously unknown clothing fastening element, the double button referred to as the *kniepkēns*, also appears, better known from later ethnographic costumes.

Already a little earlier, in the 15th century, leather belts became part of women's dress, until then having been a detail of male clothing. In parallel with simple, undecorated leather belts, from the mid 16th century bronze belt-fitting ornaments became widespread. In the late 16th century the first metal belts, known as chain belts, appeared. All this time the traditional fabric belts remained in use. To all types of belts were attached knives in leather sheaths, purses and in western Latvia needle boxes as well.

From the late 17th and the 18th century, the sparse archaeological material on the dress of the local population is greatly increased by written sources and illustrative material. Substantial changes in the clothing worn by the native population occur at the turn of the 19th century, when, with the introduction of completely new garments, the festive dress obtained a different overall visual image and tonality. This material is known to us as the corpus of traditional Latvian folk costumes, preserved up to the present day.

*

With the appearance of new traditions at the end of the 12th and in the 13th century, the characteristics of the material culture of the different ancient peoples gradually began to

44. att. Sievietes tērpa rekonstrukcija pēc Kastrānes Skubiņu izrakumu materiāliem, 17. gadsimta sākums (LNVM). *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 44. Reconstruction of woman's dress based on material excavated at Kastrānes Skubiņi, early 17th century (LNVM). *Photo: Roberts Kaniņš*

Mazāka apjoma jauninājumi apģērbā vērojami samērā bieži, bet radikālākas vai ievērojamākas pārmaiņas sastopamas daudz retāk. Pieejamā tekstilmateriālu analīze pašlaik ļauj izēmēt divus krasāku izmaiņu posmus vietējo iedzīvotāju apģērbā. Pirmais no tiem sakrīt ar viduslaiku sākumu un saistīts ar 12. un 13. gadsimta miju, kad krusta karu radītie satricinājumi ietekmēja pilnīgi visas dzīves sfēras, to skaitā arī pamatiedzīvotāju lietoto apģērbu un rotas. Otrā posma sākums saistīts ar agro jauno laiku periodu un attiecas uz 16. un 17. gadsimta miju, kad līdzšinējā apģērbā pakāpeniski ienāca jaunas sieviešu tērpu sastāvdaļas, to apdares materiāli, kā arī pie tērpiem lietotie piederumi un rotas (44. att.). Šis posms noslēdzās ar latviešu tradicionālā tautastērpa noformēšanos, kura sastāvdaļas saglabājušās 19. gadsimta etnogrāfiskajā materiālā. Tradicionālais tautastērps mūsdienās ir kļuvis par vienu no latviskās identitātes simboliem, kas iekļauts Latvijas kultūras kanonā.

disappear and new features emerged. This is also manifested in clothing and jewellery. The dress of the native population combined both the traditions of the past and also the new, recently adopted influences. The whole history of dress development is marked by the coexistence and interaction of ancient and new, incoming traditions; this is not linked to any specific period, but is a continual process of change.

Small-scale innovations in clothing are observable relatively often, but more radical or notable changes occur much less frequently. The available textile analysis allows for the identification of two phases of more distinct change in the dress of the native population. The first of these coincides with the beginning of the Middle Ages and dates back to the turn of the 13th century, when the turmoil caused by the crusades affected absolutely all spheres of life, including the clothing and jewellery of the native people. The beginning of the second phase is connected with the Early Modern Era and dates to the turn of the 17th century, when new components of women's dress, finishing materials, as well as the accessories and jewellery used with garments gradually appeared in the dress worn hitherto (Fig. 44). This phase ended with the emergence of the traditional Latvian folk costume, components of which have survived in the ethnographic material of the 19th century. The traditional Latvian folk costume has become one of the symbols of Latvian identity and is included in the Latvian cultural canon.

V nodaļa

ROTAS UN ORNAMENTS

Baiba Vaska

Rotas

Rotas ir ne tikai apģērba sastāvdaļa vai estētiska kategorija, tās ietver svarīgu informāciju par valkātāja vietu sabiedrībā, par tā rocību un gaumi, attiecībām ar galvenajām laikmeta modes tendencēm, kā arī par amatniecības attīstību vai, tieši otrādi – pagrimumu un par konkrēta rotkaļa talantu un prasmes līmeni. Rotu vēstījums laikā no 13. līdz 18. gadsimtam mainījās. 13.–14. gadsimta rotas liecina par valkātāja etnisko piederību un vietējo amatnieku darbu. Sākot ar 14. gadsimta beigām, arvien vairāk jūtama vācu amatnieku ietekme, bet turpmāko gadsimtu gaitā tās jau ir kļuvušas par latviešu zemnieku valkātām rotām.

Rotas šajā rakstā aplūkotas hronoloģiskā secībā, sadalot periodos, kas izriet no pašu rotu attīstības loģikas. Līdz ar to Livonijas periods sadalās četros sīkākos laikposmos, kad notiek pārmaiņas rotu izgatavošanā un valkāšanā. Šīs pārmaiņas izraisīja vēsturiski procesi, kas, ietekmējot amatniecības attīstību, pastarpināti mainīja rotu veidus. Jauninājumi rotās bija daudz straujāki nekā apģērbā, kura izgatavošanā daudz lielākā mērā saglabājās senās tradīcijas un izmaiņas notika pakāpeniskāk.

Chapter V

JEWELLERY AND ORNAMENT

Baiba Vaska

Jewellery

Jewellery constitutes more than just part of the dress or an aesthetic category: it also contains valuable information about the wearer's place in society, their wealth, fashion tastes and links with the prevailing fashion tendencies of the age, and about the level of development of craft, or the opposite – its decline, and the talent or skill of the individual craftsman. The message embedded in the jewellery from the 13th to 18th century did change. The jewellery from the 13th–14th century shows the wearer's ethnic affiliation and represents the work of local artisans. With the late 14th century, the impact of the German craftsmen noticeably increases, and over the next few centuries it has already become the jewellery worn by the Latvian peasantry.

The jewellery in this article is described in chronological order, dividing it into periods, which arise from the logical development of the jewellery. Consequently, the Livonian period is divided into four smaller periods, during which changes in the manufacture and use of jewellery occur. These changes were caused by historical processes which, by affecting the development of crafts, indirectly changed the character of jewellery. The innovations in jewellery were much faster than in clothing, the manufacture of which retained the ancient traditions to a much greater extent, the changes occurring more gradually.

13. gadsimts – 14. gadsimta sākums

13. gadsimtā un 14. gadsimta sākumā rotās saglabājās dzelzs laikmeta valdošā tradīcija, līdz ar to varam runāt par latgaļu–sēļu, libiešu, zemgaļu un kuršu rotām, kurās, it sevišķi sievietēm, vērojamas diezgan lielas atšķirības. Tomēr, sākot ar 13. gadsimtu, atsevišķi rotu veidi unificējās, it sevišķi tas attiecas uz pakavsaktām, gredzeniem un piekariņiem. Piemēram, libiešiem raksturīgie plakanie ažiurie piekariņi zirdziņu un putniņu veidolā 13. gadsimtā bija sastopami arī zemgaļiem un sēļiem. Jauna, no Rietumeiropas aizgūta rotu forma bija riņķsaktas, kas bija izplatītas mūsdienu Latvijas un Lietuvas teritorijā. To izgatavošanā bija iesaistīti ne tikai vācu, bet arī vietējie amatnieki.

Lai gan vietām šajā laikā vērojams zināms amatniecības pagrimums, kas izpaudās tehniski primitīvā un paviršā rotu izgatavošanā, tomēr to nevar teikt par visu Latvijas teritoriju kopumā.

Latgaļi un sēļi

Latgaļiem un sēļiem ir daudz kopīga, tomēr saskatāmas arī nianšes. Ne tikai vienojošais, bet arī atšķirīgais vērojams pat Vidzemes un Latgales latgaļiem. Tā, salīdzinot līdzdotās rotas Drabešu Uplantu kapulaukā pie Cēsīm un Aglonas Madalānu kapulaukā Latgalē, jākonstatē, ka Madalānos vairāk saglabāties vēlajam dzelzs laikmetam piemītošu rotu. Tāds, piemēram, ir latgaļiem ļoti raksturīgais kaklariņķis ar noplacinātiem, pāri ejošiem galiem un trapeceveida mēlišu piekariem. Atsevišķos gadījumos 13. gadsimtā vēl bija sastopami cita veida kaklariņķi (45. att.: 3). Kaklariņķus pakāpeniski nomainīja kaklarotas no krellēm un kauri gliemežvākiem (45. att.: 5, 6). No Indijas okeāna nākušie kauri gliemežvāki (*Cypraea moneta*, *Monetaria moneta*) latgaļu sievietēm kaklarotās izmantoti lielos daudzumos.

Piekariņi varēja būt piestiprināti ne tikai kaklariņķim, dažkārt tie piekārti vainaga bizei, pie važiņu rotas, reizēm pie jostas (45. att.: 1, 3, 6, 9). Kaklarotas sastāvā tie biežāk iekļauti 14. gadsimtā, kad piekaru skaits palielinājās un tie tika izgatavoti lielāki. Piekariņi varēja būt darināti no bronzas, retāk – no sudraba un

13th and early 14th century

During the 13th and the early 14th century, the Iron Age jewellery traditions remained dominant; hence, we can speak of Latgallian-Selonian, Liv, Semigallian and Couronian jewellery, which display considerable differences, especially for the women. However, during the early 13th century some types of jewellery started to become alike, which particularly applies to the penannular brooches, finger-rings and pendants. For example, in the 13th century the flat, openwork, horse-shaped and bird-shaped pendants typical of the Livs were also common among the Semigallians and Selonians. A new form of jewellery, borrowed from the West was the annular brooch, which was common in the territory of modern-day Latvia and Lithuania. Not only German but also native craftsmen were involved in their manufacture.

Although this period sees a decline in craftsmanship, as reflected in technically primitive and carelessly made jewellery, the same cannot be said of jewellery as a whole in the territory of Latvia.

Latgallians and Selonians

The Latgallians and Selonians have much in common; nevertheless, some nuances are discernible. Even when comparing the Latgallians of Vidzeme and Latgale, not only unifying but also dividing factors can be observed. When the jewellery from Drabešu Uplanti cemetery near Cēsis is compared with that of Aglonas Madalāni cemetery in Latgale, it should be noted that Madalāni has more jewellery attributable to Late Iron Age, for example, the neck-ring with flattened, overlapping terminals and trapezoid pendants, which is very characteristic of the Latgallians. In some cases, other types of neck-rings were still present in the 13th century (Fig. 45: 3). Neck-rings were gradually substituted by bead and cowrie shell necklaces (Fig. 45: 5, 6). Cowrie shells (*Cypraea moneta*, *Monetaria moneta*), which come from the Indian Ocean, were used in large quantities in Latgallian women's necklaces.

Pendants could be attached not only to the neck-ring; sometimes they were attached to the appendage of a crown headdress or to a chain ornament, or sometimes to a belt (Fig. 45: 1, 3, 6, 9). More frequently they were included in the necklaces of the 14th century, when the number and size of the pendants increased. Pendants might be made from bronze, or less frequently from silver or tin. The oldest are the trapezoid pendants. Round and rhombic pendants appeared in the 13th century and were made double – from two riveted

45. att. Latgaļu sievietes rotas no Jaunpiebalgas senkapiem, 12. un 13. gadsimts (LNVM): 1 – spirāļu vainags ar piekaru važiņām, 2 – lociņu važturis ar važiņām, 3 – kaklariņķi ar skaldņotiem, noplacinātiem un cilpu galiem, 4 – pakavsakta ar auduma paliekām, 5 – kauri gliemežvāki, 6 – stikla kreļļu kaklarota ar zvārguļiem un krustiņpiekariņiem, 7, 8 – aproces ar zvērgalvu galiem, 9 – riņķišu važiņas ar zvārguļiem un dzīvnieku zobu piekariņiem, 10 – gredzeni.

Roberta Kaniņa foto

Fig. 45. Jewellery of a Latgalian woman, Jaunpiebalga cemetery, 12th and 13th centuries (LNVM): 1 – spiral crown headdress with pendant chains, 2 – bow chain-holder with chains, 3 – neck-rings with polyhedral, flattened and loop terminals, 4 – penannular brooch with remains of cloth, 5 – cowrie shells, 6 – glass bead necklace with tinklers and cross pendants, 7, 8 – bracelets with animal head terminals, 9 – ring chains with tinklers and animal tooth pendants, 10 – finger-rings. *Photo: Roberts Kaniņš*

alvas. Senākie ir trapeceveida piekari. 13. gadsimtā parādījās arī apaļie un rombveida piekari.

46. att. Sēļu sievietes rotas no Sēlpils Lejasdopeļu kapulauka, 12. un 13. gadsimts (LNVM): 1 – spirāļu vainags ar piekaru važiņām, 2 – riņķšakts, 3 – pakavsakta, 4 – zvaigzņveida sakta, 5 – kaklariņķis, 6 – lociņa važturis ar kaklarotu, 7 – nazis ar maksti un piekariem, 8 – dzintara piekariņš, 9 – zvārguļi, 10, 12 – gredzeni, 11 – aproces.

Roberta Kaniņa foto

Fig. 46. Jewellery of a Selonian woman, Sēlpils Lejasdopeles cemetery, 12th and 13th centuries (LNVM): 1 – spiral crown headdress with pendant chains, 2 – annular brooch, 3 – penannular brooch, 4 – star-shaped brooch, 5 – neck-ring, 6 – bow chain-holder with necklace, 7 – knife with sheath and pendants, 8 – amber pendant, 9 – tinklers, 10, 12 – finger-rings, 11 – bracelets. *Photo: Roberts Kaniņš*

plates. Several different types of crosses and tinklers were used as pendants. Round tinklers with a straight slit occur in the 13th century, but starting from the 14th century pear-shaped tinklers with a cross-shaped slit are more common. Animal style pendants were also worn.

So-called chain ornaments, which consist of rows of chains and pendants attached to a bow chain-holder, were characteristic of the Latgallians. Usually these are tinklers and trapezoidal pendants, which can reach 6 cm in length. The bow chain-holder was commonly made from a metal band (Fig. 45: 2), but could also be made of several strands of wire twisted together (Fig. 46: 6).

Two types of brooches were worn – penannular and annular. Penannular brooches with rolled-back terminals were in use from the previous period. There were also penannular brooches with emphasized polyhedral terminals, a ribbed bow and an imitation of a spiral bind. During the 13th century a variety of penannular brooches were worn in the

13. gadsimtā tie izgatavoti dubulti – sakniedēti no divām plāksnītēm. Kā piekariņi lietoti vairāku veidu krustiņi un zvārguliši. 13. gadsimtā sastopami apaļi zvārguliši ar taisnu šķēlumu, bet, sākot ar 14. gadsimtu, vairāk raksturīgi bumbiņveida zvārguļi ar krustveida šķēlumu. Nēsāti arī zoomorfie piekariņi.

Latgaļiem bija raksturīgas tā sauktās važiņu rotas, ko veido lociņa važturis, kam piestiprinātas važu rindas ar piekariem. Parasti tie ir trapecveida piekari, kas var sasniegt 6 cm garumu, un zvārguliši. Lociņa važturis parasti darināts no skārda lentes (45. att.: 2), bet var būt izgatavots no savītas stieples (46. att.: 6).

Valkātas divu veidu saktas – pakavsaktas un riņķsaktas. No iepriekšējā perioda bija saglabājušās pakavsaktas ar atrotītiem galiem. Sastopamas arī pakavsaktas ar skaldņotiem, izceltiem galiem, rievotu loku un ar spirālītes aptinuma imitāciju. Latgaļu un sēļu apdzīvotajā teritorijā 13. gadsimtā nēsātas dažādas pakavsaktas, no kurām tikai dažas bija izplatītas agrāk (45. att.: 4; 46. att.: 3).

Sastopamas trīs veidu riņķsaktas. Vienas no tām ir zvaigžņu saktas. 12. gadsimtā latgaļiem populāras bija tā sauktās Betlēmes zvaigznes, bet 13. un 14. gadsimtā to forma vairāk atgādina zobrata ritenišus (46. att.: 2). Reljefas riņķsaktas bija divu veidu: no plāna skārda izgatavotas gludas saktas, kas varēja būt rotātas ar gravētu liektu līniju un reljefu izspiestu izciļņu ornamentu, un diezgan masīvas lietas saktas ar reljefu virsmas rotājumu (46. att.: 4). Abi saktu veidi bija kopīgi ar Lietuvu.

13. gadsimtā sieviešu rotu klāstā aprocēs vēl atrodamas lielākā skaitā, bet vīrieši tās nēsāja reti. Spirālāproce, kas vēlajā dzelzs laikmetā bija raksturīga latgaļu sieviešu rota, šajā laikā sastopamas tikai atsevišķos gadījumos. Tās tagad ir šauras, griezumā gan segmentveida, gan trīsstūrveida. Šo aproču rotājumā izmantots liklocis, un to galos sastopami tādi zvērgalvu motīvi kā čūsku galviņas. Sievietes nēsāja divu veidu zvērgalvu aprocēs ar trīsstūrveida loka griezumam, kā arī aprocēs ar plakanu loku, ko vidusdaļā sadala horizontāls valnītis. Vēlākajām aprocēm zvērgalvas forma ir

Latgallian and Selonian areas, only some of which had been common earlier (Fig. 45: 4; Fig. 46: 3).

Three types of annular brooches were widespread. These include star-shaped brooches. In the 12th century, the so-called Star of Bethlehem was popular among the Latgallians, but in the 13th and 14th centuries the shape is more reminiscent of a cogwheel (Fig. 46: 2). There were two types of penannular brooches with a relief design: smooth brooches made from a thin sheet of metal, which might be ornamented with engraved curved lines and an impressed relief design, and quite massive cast brooches with relief surface ornamentation (Fig. 46: 4). Both types of brooches were also common in Lithuania.

In the 13th century women's jewellery sets still included a high number of bracelets; on the other hand, men wore them rarely. Spiral bracelets, which in the Late Iron Age were a characteristic jewellery form of Latgallian women, occur only in individual cases at this time. They have become narrow; the section is either segmental or triangular. The bracelets are ornamented with a zigzag, and the terminals have animal head motifs, such as snake heads. Women wore two types of animal head bracelets with a bow of triangular cross section, as well as bracelets with a flat bow, which are divided along the middle by a horizontal ridge. The shape of the animal heads on the later bracelets has become so crude that it is no longer recognisable (Fig. 45: 7, 8; Fig. 46: 11). The thin bracelets with a widened middle and narrowed terminals, which are more characteristic of the 13th century, are represented by forms with a flat bow and with low ridges along the edges. These bracelets show similar features both in shape and ornament to shield-shaped bracelets. Throughout the 14th century the shield-shaped bracelets worn in Vidzeme and at the border with Estonia are not only the most luxurious, but also technically of the highest quality. They are made not only of bronze, but also of silver.

Semigallians

We have very little information about Semigallian jewellery from the 13th and 14th centuries. During this time dress-pins were used to fasten clothing. They were typically made of iron, and therefore are poorly preserved. These are pins with flat disc-shaped heads or cruciform pins with volute ends, decorated with silver plating or inlay. Chain ornaments were attached to the dress-pins using the so-called triangular chain-holders and spaced out by straight, elongated chain spacers (Fig. 47: 1). The shapes of the pendants had a lot in common with those of the Livs: horse-shaped pendants,

tiktāl primitivizējusies, ka nav vairs atpazīstama (45. att.: 7, 8; 46. att.: 11). Plānās aproces ar paplatinātu vidusdaļu un sašaurinātiem galiem, kas vairāk raksturīgas 13. gadsimtam, sastopamas kā ar pilnīgi plakanu loku, tā ar lēzeniem valnišiem gar malām. Gan šīs aproces formā, gan ornamentā vērojamas līdzīgas iezīmes ar vairogaprocēm. Visu 14. gadsimtu Vidzemē un Igaunijas pierobežā nēsātās vairogaprocēs ir ne tikai greznākās, bet arī tehniski augstvērtīgākās aproces. Tās izgatavotas ne tikai no bronzas, bet arī no sudraba.

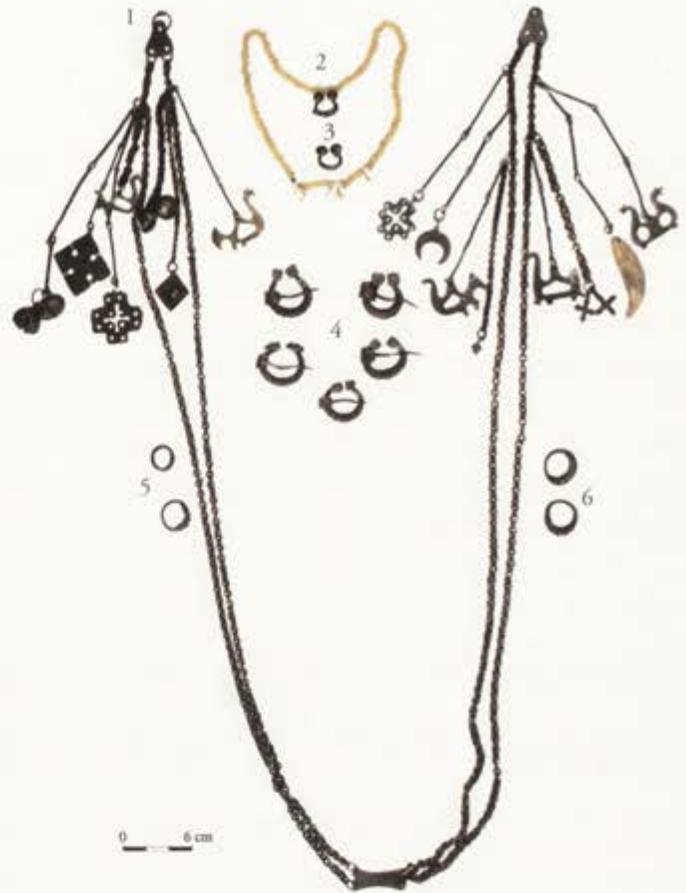
Zemgaļi

Par 13. un 14. gadsimta zemgaļu rotām ir ļoti maz informācijas. Šajā laikā apģērba sasprausšanai vēl lietotas rotadatas. Parasti tās izgatavotas no dzelzs, tādēļ ir slikti saglabājušās. Tās ir adatas ar plakanām ripas galvām vai krustadatas ar volūtu galiem, rotātas ar sudraba platējumu vai inkrustāciju. Rotatām piestiprinātas važiņu rotas, izmantojot tā sauktos trīsstūrveida važturus, kurus sadalīja taisnas, izstieptas formas važu sadalītāji (47. att.: 1). Piekaru formās bija daudz kopīgā ar libiešiem – zirdziņi, putniņi, krustiņi (47. att.: 1). Zemgaļiem raksturīgas mazas, masīvas pakavsaktas ar sēņu (ļoti saplacinātas magoņpogaļas), zvērgalvu, vāļu un skaldņotiem galiem, rievotu vai tordētu loku un ar spirālītes aptinumu, kas varēja būt arī imitēts (47. att.: 3, 4). Dzīvesvietās – Tērvetes un Mežotnes pilskalnā – un 13. un 14. gadsimta apbedījumos ir sastopamas arī riņķsaktas.

14. gadsimtā sievietes valkāja no stikla krelēm, bronzas zvārgulīšiem, spirālītēm, apaļajiem piekariņiem un monētpiekariņiem veidotas kaklarotas (47. att.: 2). Zemgaļiem līdz ar parastajiem – no griezumā apaļas stieples izgatavotiem spirālgredzeniem bija raksturīgi arī spirālgredzeni no masīvas, plakanas bronzas lentes ar saulīšu ornamentu.

Kurši

13. gadsimta un 14. gadsimta sākuma kuršu sieviešu rotu komplekti galvenokārt ir zināmi no Ziemeļkurzemes. Kuršiem šajā laikā

47. att. Zemgaļu sievietes rotas no Ceraukstes Podiņu kapulauka, 12. un 13. gadsimts (LNV): 1 – krūšu rota ar piekariņiem, 2 – stikla krellu un kauri gliemežvāku kaklarota, 3, 4 – pakavsaktas, 5, 6 – gredzeni.

Roberta Kaniņa foto

Fig. 47. Jewellery of a Semigallian woman, Ceraukstes Podiņi cemetery, 12th and 13th century (LNV): 1 – pectoral ornament with pendants, 2 – glass bead and cowrie shell necklace, 3, 4 – penannular brooches, 5, 6 – finger-rings. Photo: Roberts Kaniņš

bird-shaped pendants and crosses (Fig. 47: 1). Small but massive penannular brooches with mushroom (very flattened poppy), animal head, club and polyhedral terminals, with a ribbed or twisted bow and with a spiral binding, sometimes imitated, are characteristic of the Semigallians (Fig. 47: 3, 4). On living sites (Tērvete and Mežotne hill forts) and with 13th and 14th century burials annular brooches also occur.

In the 14th century women wore necklaces of glass beads, bronze tinklers, spirals, round pendants and coin pendants (Fig. 47: 2). Together with the usual spiral finger-rings that were made of round wire, common among the Semigallians were spiral finger-rings made from a massive, flat band of bronze, ornamented with sun-signs.

vēl sastopami kaklariņķi – vīti, masīvi, ar cilpu galiem (48. att.: 3). Tiem piestiprinātas važiņas ar neliela izmēra apaļiem vai rombveida piekariņiem (48. att.: 2, 4). Reizēm sastopamas rotas, ko veido dzelzs stieples kaklariņķis, uz kura uzvērta liela izmēra zilas un zaļas stikla krelles.

Visbiežāk valkātās rotas kuršiem šajā laikā bija pakavsaktas. Vīrieši nēsāja vidēja izmēra pakavsaktas ar skaldņotiem galiem un rievotu segmentveida loku. Sievietes valkāja lielāka izmēra pakavsaktas ar skaldņotiem galiem, kas laika gaitā tika izgatavotas arvien lielākas, bet to gali noplacināti (48. att.: 7). Nereti pakavsaktu gali darināti rozetes vai pat krusta formā.

Kuršu sievietes uz abām rokām valkāja lentveida aproces noteiktā kārtībā, pa septiņām līdz 11 aprocēm uz katras rokas (48. att.: 8, 10). Dažkārt tuvāk pie delnas vilktas aproces ar zvērgalvu galiem, kādas vēl 12. gadsimtā bija raksturīga vīriešu rota.

Lībieši

13. gadsimta sākumā lībiešu rotu komplekta sastāvā bija krellu kaklarotas (49. att.: 2; 50. att.: 2) ar apaļiem piekariem, no kuriem izmēros lielākais piekars parasti atradās centrā. Kaklarotas bija papildinātas ar zvārguļiem un kauri gliemežvākiem.

Reizēm vēl nēsātas važiņu rotas ar bruņuru-puču saktām un ažuŗiem važturiem, kas rotāti ar palmetes ornamentu (49. att.: 1). Stienišu važiņās tām piekārti zvārguļi, ažuŗie putniņi un zir-dziņi. Piekariņi nereti sprauti atsevišķi, piestiprināšanai izmantojot pakavsaktu. Pakavsaktām ir raksturīgi izcelti daudzskaldņu gali un rievots loks, mazāka izmēra pakavsaktām – atrotīti gali.

14. gadsimta beigās –

15. gadsimta sākums

Šajā laikā ir vērojams, ka vienā rotu komplektā bieži sastopamas rotas, kas pārstāv divas atšķirīgas tradīcijas. Pirmā ir no iepriekšējiem gadsimtiem mantotā vietējā tradīcija, kas bija atšķirīga dažādos Livonijas apgabalos, bet otrā – Latvijas teritorijai kopīgā, no Rietumeiropas

48. att. Kuršu sievietes rotas no Dundagas Laukmuižas senkapiem, 13. un 14. gadsimts (LNVN): 1 – galvasrota, 2 – 13. un 14. gadsimta mijas monētpiekariņi, 3 – kaklariņķis, 4 – riņķīšu važiņas, 5, 6 – krustasaktas, 7 – pakavsaktas, 8, 10 – aproces, 9 – ripassakta, 11–15 – pakavsaktas, 17–24 – gredzeni. *Roberta Kaniņa foto*
Fig. 48. Jewellery of a Couronian woman, Dundagas Laukmuiža cemetery, 13th and 14th centuries (LNVN): 1 – headdress, 2 – coin pendants from the turn of the 14th century, 3 – neck-rings, 4 – ring chains, 5, 6 – cross-shaped brooch, 7 – penannular brooches, 8, 10 – bracelets, 9 – disc-shaped brooch, 11–15 – penannular brooches, 17–24 – finger-rings. *Photo: Roberts Kaniņš*

Couronians

The Couronian women's jewellery sets from the 13th and 14th centuries mainly come from northern Kurzeme. At this time the Couronians still wore neck-rings, which were massive, twisted from several strands of wire and with loop

49. att. Lībiešu sievietes rotas no Ikšķīles baznīcas kapsētas, 13. gadsimts (LNVM): 1 – krūšu rota, 2 – stikla krellju kaklarota. *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 49. Jewellery of a Liv woman, Ikšķīle churchyard, 13th century (LNVM): 1 – pectoral ornament, 2 – glass bead necklace. *Photo: Roberts Kaniņš*

aizgūtā tradīcija. 15. gadsimta sākumā iezīmējās tendence abām tradīcijām saplūst.

Vietējo tradīciju turpinājumu pārstāvēja kaklarotas, kas darinātas no krellju virtenēm ar kauri gliemežvākiem, bumbierveida zvārguļiem un monētpiekariem. Retāk to sastāvēja rombveida un trapecveida piekari, rombveida un citas

termināls (Fig. 48: 3). Čains ar maziem, apaļiem vai rombveida pendentiem bija piestiprināta pie tiem (Fig. 48: 2, 4). Dažreiz, kaklarotās ar lieliem zilas un zaļas stikla bumbiņām var arī atrasties starp rotas.

Visbiežāk lietotā Couronian rotas bija penannulāra brošča. Vīrieši nēsāja vidēji lielas penannulāras broščas ar daudzveidīgiem galotņiem un iegrobtu, segmentētu loku. Sievietes nēsāja lielas penannulāras broščas ar daudzveidīgiem galotņiem. Laika gaitā broščas kļuva vēl lielākas, un to galotnes kļuva plakākas (Fig. 48: 7). Dažreiz penannulāro brošču galotnes bija veidotas kā rozetes, vai pat krusta formā.

Uz katras rokas Couronian sievietes nēsāja no 7 līdz 11 līnām, kas bija sakārtotas noteiktā secībā (Fig. 48: 8, 10). Dažreiz, tuvu rokai tās nēsāja dzīvnieku galotņu līnām, kas 12. gadsimtā vēl bija raksturīgi vīriešu rotas.

Livs

13. gadsimta Liv rotas iekļāva kaklarotas ar apaļiem pendentiem (Fig. 49: 2; Fig. 50: 2), no kurām lielākā bija parasti centrā. Kaklarotas bija papildinātas ar tīkļiem un čukstējošām čukstējošām.

Dažreiz ķēdes rotas ar tortoises broščas un atvērtām ķēdes turētājiem, kas bija dekorēti ar palmu ornamentu, tika nēsātas (Fig. 49: 1). Tīkļi un atvērti putniņveidīgi un zirguveidīgi pendentiem bija piestiprināti pie ķēdes, kas bija veidotas no stieņiem. Pendentiem bija piestiprināti atsevišķi, izmantojot penannulāro brošču. Penannulāras broščas ir raksturīgas ar izteiktiem daudzveidīgiem galotņiem un iegrobtu loku, bet mazākas penannulāras broščas ir ar rullētiem galotņiem.

Late 14th and early 15th century

Šajā laikā, viena rotas komplekta bieži vien satur divus dažādus tradīcijas elementus. Pirmais ir vietējā tradīcija, kas ir mantojums no iepriekšējiem gadsimtiem, kas atšķiras starp dažādām Livonijas reģioniem. Otrā pusē, otra tradīcija, kas ir mantojums no Rietum Eiropas, bija kopīga šodienas Latvijas teritorijā. 15. gadsimta sākumā abas tradīcijas sākās saplūst.

Vietējās tradīcijas turpinājumu pārstāvēja kaklarotas ar stieņu virtenēm, čukstējošām čukstējošām, pērnuveidīgiem tīkļiem un monētpiekariem. Retāk to sastāvēja rombveida un trapecveida pendentiem, rombveida un citas

50. att. Stikla krellju kaklarotas ar piekariņiem, 13. un 15. gadsimts (LNVN): 1 – no Salaspils Mārtiņšālas baznīcas kapsētas, 2 – no Ikšķīles baznīcas kapsētas.

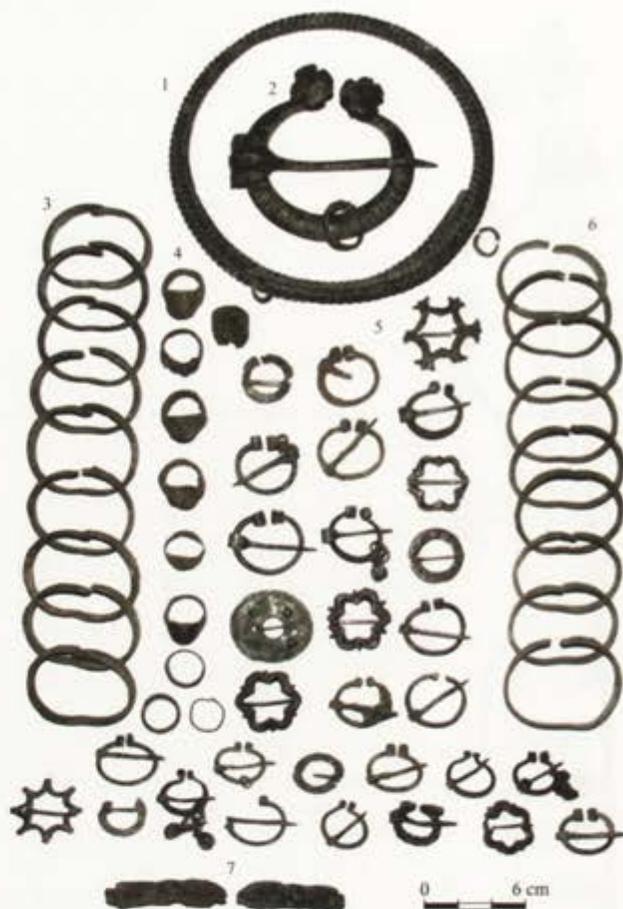
Roberta Kaniņa foto

Fig. 50. Glass bead necklaces with pendants, 13th and 15th centuries (LNVN): 1 – Salaspils Mārtiņšāla churchyard, 2 – Ikšķīle churchyard. Photo: Roberts Kaniņš

formas krustiņi. Atsevišķos gadījumos vēl atrasti arī kaklariņķi. Pakavsaktas tika gatavotas ar ļoti primitīviem zvērgalvu galiem, kā arī ar naglu galiem, kas dažkārt izveidoti rozetes formā un dekorēti ar iecirtumiem. Kuršu sievietes valkāja liela izmēra pakavsaktas ar noplacinātiem galiem. Vietējo tradīciju attīstību pārstāvēja arī reljefas saktas, tā sauktās lietuviešu saktas, kas izgatavotas Lietuvā.

14. gadsimta beigās vēl nēsātas aproces. Kuršiem tās bija no plāna bronžas skārda pavirši izgatavotas lentveida aproces. Vidzemes latgaļiem vēl sastopamas vairogaproces.

Viduslaikos vēl arvien tika valkāti spirālgredzeni. Zemgalē tie bija izgatavoti no bronžas lentes un rotāti ar saulišu ornamentu. Kurzemē vairāk sastopami gredzeni ar pamišu galiem un sabiezinātu priekšpusi, kas ir tordēta vai rotāta slīpiem iecirtumiem, kā arī gredzeni ar tukšu pussfērisku priekšpusi (51. att.: 4).

51. att. Sievietes rotas no Puzes Lejaskroga kapsētas, 15. gadsimts (Ventspils muzejs): 1 – kaklariņķis, 2 – pakavsakta, 3, 6 – aproces, 4 – gredzeni, 5 – saktas, 7 – apavu sprādzes. Armanda Vijūpa foto

Fig. 51. Woman's jewellery, Puzes Lejaskrogs cemetery, 15th century (Ventspils Museum): 1 – neck-ring, 2 – penannular brooches, 3, 6 – bracelets, 4 – finger-rings, 5 – brooches, 7 – shoe buckles.

Photo: Armands Vijūpa

forms of crosses. In some cases neck-rings are still found. Penannular brooches were made with very primitive animal head terminals, as well as nail head terminals, which were sometimes made rosette-shaped and decorated with notches. Couronian women wore large penannular brooches with flattened terminals. The development of local traditions is also represented by brooches with a relief design, the so-called Lithuanian brooches, made in Lithuania.

During the late 14th century bracelets are still worn. The Couronian bracelets were carelessly made ribbon bracelets fashioned from a thin sheet of bronze. Among the Vidzeme Latgallians shield-shaped bracelets were still common.

During the Middle Ages spiral finger-rings were still worn. In Zemgale they were made from a bronze band

14. gadsimta beigās un 15. gadsimta sākumā populāras kļuva riņķsaktas ar gotikas mākslas stila iezīmēm. Tās vai nu ievada, vai uz vietas izgatavoja vācu amatnieki. Tādas ir rozetes vai zvaigznes veida ažūrās saktas (52. att.: 1–3, 5), kā arī plakanās riņķsaktas ar šauru loku, uz kurām mēdz būt uzraksti ar gotu burtiem, parasti AVE MARIA, HELP MARIA, vai ornamenti. Uzraksti atsevišķos gadījumos sastopami arī uz rozetveida (četrslapu – krustveida) saktām. Par Livonijai raksturīgu saktu formu uzskata tā dēvētās stūrsaktas, kurām ir četras diagonāli pretējās pusēs izveidoti izvīzījumi – “stūri” (52. att.: 4, 6, 8).

Gotikas stila vai varbūt kristīgās simbolikas ietekmē mainījās pakavsaktu zvērgalvu gali. No zvērgalvām tās laika gaitā pārveidojās liliju ziedos vai pat sāka atgādināt vēdekli. Jādomā, ka 15. gadsimta sākumā Rietumeiropas saktām parādījās atdarinājumi – plakanas skārda saktas ar vietējas izcelsmes ornamentu. Latvijas rietumdaļā šīs saktas bija ar platāku, bet austrumdaļā – ar šaurāku loku, kas vienā vietā sakniedēts. Kā vietēji atdarinājumi jāuzskata arī Kurzemē un Zemgalē valkātās plakanās stūrsaktas ar speciālu atveri saktas zoslas piestiprināšanai (52. att.: 8).

Saktas bija izplatītas visā Livonijā, taču to daudzums apbedījumos atšķiras. Kuršiem apģērbam vienlaikus varēja būt piesprausts ļoti liels skaits dažādu saktu – līdz 20 un vairāk. Tās varēja būt dažādas ažūras saktas, plakanās riņķsaktas ar šauru loku, piedevām vairākas ar uzrakstiem, stūrsaktas, vietējās atdarinātās saktas un pakavsaktas ar liliju vai naglu galiem (51. att.: 5). Zemgalē vienā komplektā saktu skaits parasti bija mazāks. Vidzemē un Latgalē tā visbiežāk bija tikai viena sakta – riņķsakta vai pakavsakta.

Pie saktām varēja būt piestiprināti cilpveida važturi ar stienišu važiņām vai ķēdītēm, kuru galos piekārti bumbierveida zvārguļi vai rombveida piekari. Lībiešu teritorijās bez tam vēl izmantoti piekari divgalvainu putnu formā vai liela izmēra mēnessveida piekari – lunulas (53., 54. att.). Populārs bija ar bronzu apkalts lāča naga piekars, kam arī varēja būt piestiprināti zvārguļi vai trapecveida piekari.

52. att. Gotiskās riņķsaktas, 14. un 15. gadsimts (LNVN):

- 1 – ažūrā rozetveida sakta (Dobeļe), 2 – rozetveida sakta (Dobeļe),
3, 5 – zvaigzņveida saktas (Dobeļe, Salaspils Mārtiņsala),
4, 6 – stūrsaktas (Dobeļe), 7 – riņķsakta ar vairodziņiem (Dobeļe),
8 – plakanā stūrsakta (Engure). *Roberta Kaniņa un Baibas Vaskas foto*

Fig. 52. Gothic annular brooches, 14th and 15th centuries (LNVN):

- 1 – openwork rosette-shaped brooch (Dobeļe), 2 – rosette-shaped brooch (Dobeļe), 3, 5 – star-shaped brooches (Dobeļe, Salaspils Mārtiņsala), 4, 6 – cornered brooches (Dobeļe), 7 – annular brooches with shields (Dobeļe), 8 – flat cornered brooch (Engure). *Photos: Roberts Kaniņš and Baiba Vaska*

ornamented with sun-signs. More common in Kurzeme are finger-rings with overlapping terminals and a broadened front part, which is twisted or ornamented with oblique notches, as well as finger-rings with an empty hemispherical front (Fig. 51: 4).

During the late 14th and early 15th century annular brooches with features of the Gothic art style became popular. They were either imported or locally manufactured by German craftsmen. These are rosette or star-shaped openwork brooches (Fig. 52: 1–3, 5), as well as flat annular brooches with a narrow hoop, which sometimes show Gothic inscriptions, usually “AVE MARIA, HELP MARIA”, or an ornament. In some cases inscriptions are also found on the rosette-shaped (quatrefoil, cross-shaped) brooches. The so-called cornered brooches, with four diagonally arranged

53. att. Piekaru rota ar zoomorfiem piekariņiem no Salaspils Mārtiņsalas baznīcas kapsētas, 15. gadsimts (LNVM).

Roberta Kaniņa foto

Fig. 53. Pendant ornament with zoomorphic pendants, Salaspils Mārtiņsala churchyard, 15th century (LNVM).

Photo: Roberts Kaniņš

15. gadsimta otrā puse – 16. gadsimta sākums

Sākot ar 15. gadsimta vidu, no aprītes pakāpeniski izgāja gotiskās ažūrās saktas un plakanās riņķsaktas ar šauro loku. Lai cik tas būtu nepārstā, šajā laikā dominēja reljefās vietējās formas riņķsaktas un plakanās stūrsaktas (52. att.: 8). Tās nebija populāras Vidzemē, izņemot bijušās lībiešu zemes. Vidzemē un Latgalē vēl valkātas kniedētās saktas un pakavsaktas. Pakavsaktas vēl arvien bija ar naglu galiem, bet nozīmīgu vietu sāka ieņemt saktas ar atrotītiem galiem.

Šajā laikā tika nēsātas kaklarotas, kas savērtas no stikla krellēm, kauri gliemežvākiem un

projections ("corners"), are considered a characteristic Livonian brooch shape (Fig. 52: 4, 6, 8).

Under the influence of the Gothic style or perhaps affected by Christian symbolism, the terminals of penannular brooches changed. Over time the shape transformed from an animal head into a lily flower or even began to resemble a fan. Beginning with the early 15th century what are presumably local imitations of the western brooches appeared – brooches made from flat metal sheet with native ornament. In the western part of Latvia the bow of the brooch was broader, while in the eastern part it was narrower and had a riveted section. The cornered brooches with a special slit for attaching the pin, worn in Kurzeme and Zemgale, should also be considered local imitations (Fig. 52: 8).

Brooches were widespread throughout Livonia, but their quantity in different graves varies. In the case of Couronian burials a very large number of different brooches – up to 20 or more – might be attached to the clothing at the same time. These might include various kinds of openwork brooches, flat penannular brooches with a narrow bow, several brooches with inscriptions, cornered brooches, local imitations of brooch forms and penannular brooches with lily or nail head terminals (Fig. 51: 5). In Zemgale the set of brooches was generally less numerous. In Vidzeme and Latgale there was often only one brooch – an annular or penannular brooch.

Loop-shaped chain-holders with simple chains or chains of bars, at the ends of which hung pear-shaped tinklers or rhombic pendants, could also be attached to brooches. In addition, common in Liv areas were pendants in the shape of two-headed birds and large moon-shaped pendants – lunulae (Fig. 53, 54). Also popular was the bronze-mounted bear's claw pendant, attached to which might be tinklers or trapezoid pendants.

Second half of the 15th and early 16th century

Gradually, starting from the middle of the 15th century, the Gothic openwork brooches and flat annular brooches with a narrow hoop went out of circulation. Although it may seem unusual, the local annular brooches and flat cornered brooches with a relief design dominated at this time (Fig. 52: 8). They were not popular in Vidzeme, with the exception of the former Liv territories. Riveted brooches and penannular brooches were still being worn in the Vidzeme and Latgale regions. Penannular brooches still retained the nail head terminals; however, brooches with rolled-back terminals started to become more prominent.

54. att. Dublunula ar zvērgalvām un krustu no Ikšķīles baznīcas kapsētas, 15. gadsimts (LNVM). *Andreja Vaska foto*
Fig. 54. Double lunula with animal heads and cross, Ikšķīle churchyard, 15th century (LNVM). *Photo: Andrejs Vasks*

piekariem. Parasti tie bija liela izmēra apaļie vai rombveida piekari, arī krustiņi ar taisniem galiem un rombveida vidusdaļu, retāk – monētpiekari (50. att.: 1).

15. un 16. gadsimta mijā parādījās neliela izmēra saktas ar viegli izliektu loku un uzrakstiem gotiskajā minuskuļā šriftā IHESUS MARIA. Uz saktu loka sastopams arī M burts, kas ir saīsinājums no vārda "Marija". Iespējams, uz šo laiku attiecas arī saktas ar gravētiem uzrakstiem VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM, kas tulkojumā nozīmē "Tā kunga vārds ir mūžīgs" (55. att.: 8, 9).

Salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu bija mainījušies gredzenu veidi. 15. gadsimta beigās valkāti galvenokārt slēgti gredzeni, parādījās arī zīmoggredzeni. Cita veida gredzeni sastopami tikai atsevišķos gadījumos.

16. gadsimta otrā puse – 17. gadsimta sākums

Neraugoties uz to, ka Latvijas teritorijā šajā laikā bija sašķelta, rotās ir vērojamas vairākas kopīgas iezīmes. Šajā laikā pārsvarā valkāti slēgtie gredzeni un zīmoggredzeni, retāk sastopami gredzeni ar paplatinātu, figurālu

55. att. Riņķsaktas ar renesanses ornamentu (LNVM): 1 – ar starpelementu (Dobele), 2 – ar sadoto roku motīvu (Kalvenes Sermuļi), 3–5 – ar likloci (Dobele), 6 – ar puspalocēm (Dobele), 7 – ar starainajām saulītēm (Dobele), 8, 9 – ar uzrakstu VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM (Dobele), 10, 11 – ar arabeskas lapu ornamentu (Salaspils Mārtiņšala, Bukaišu Barkaiši). *Roberta Kaniņa, Normunda Graša un Andreja Vaska foto*

Fig. 55. Annular brooches with Renaissance ornamentation (LNVM): 1 – with dividing element (Dobele), 2 – with clasped-hand motif (Kalvenes Sermuļi), 3–5 – with zigzag (Dobele), 6 – with semicircles (Dobele), 7 – with rayed suns (Dobele), 8, 9 – with inscription "VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM" (Dobele), 10, 11 – with arabesque leaf ornament (Salaspils Mārtiņšala, Bukaišu Barkaiši). *Photos: Roberts Kaniņš, Normunds Grašis and Andrejs Vasks*

The necklaces that were worn at the time consisted of glass beads, cowrie shells and pendants. Usually these were large round or rhombic pendants, also crosses with a rhombic middle part and straight arms, and less commonly coin pendants (Fig. 50: 1).

priekšpusi. Galvenais rotu veids bija riņķsaktas. Dominējošā riņķsaktu forma bija neliela izmēra saktas 4–5 mm diametrā (55. att.). Tām varēja būt kopā ar saktu atliets ornaments, iesists vai iegravēts rotājums. Bez tām sastopamas jau no iepriekšējā laikposma zināmās reljefās bronzas skārda saktas, kas kļuva daudz mazākas, kā arī plakanas saktas ar malu valnišiem. Šajā laikā vēl arvien valkātas stūrsaktas, taču tās bija kļuvušas par marginālu parādību – to ir nedaudz un saktu izpildījums nereti liecina par vājākām amatnieku prasmēm (55. att.: 5). Kurzēmē šajā laikā parādījās pirmās derību jeb sadoto roku saktas, kas bija neliela izmēra un, iespējams, kalpoja par krekla saktām (55. att.: 2). Latvijas austrumdaļā vēl joprojām riņķsaktu bija maz, vairāk lietotas pakavsaktas ar atroģtiem galiem. No pakavsaktām ar naglu galiem, tām kļūstot lielākām, izveidojās pakavsaktas ar ripu galiem.

No 17. gadsimta 20. gadiem

Šī perioda rotas, kas pazīstamas no apbedījumiem un depozītiem, veido kardināli atšķirīgu ainu no iepriekš aplūkotā laika posma. Apbedījumos parasti atrod tikai neliela izmēra krekla saktas. Parasti tās ir vienkāršas gredzenveida riņķsaktas, bet var būt arī sarežģītākas formas (56. att.: 9). Šajā laikā populāras kļuva sirdsveida saktas, kam 17. gadsimtā bija ļoti sarežģīta forma: to virsotni rotā divi putni, kas no abām pusēm ar knābjiem tur imperatora kroni (56. att.: 2–4, 7). Saktas rotātas ar stikla akmeņiem un piekariem, kas var būt veidoti kā sudraba zīlītes, bet no gadsimta vidus – kā sudraba lapiņas. Sirdsveida saktas Eiropā zināmas jau no 14. gadsimta, kad tās bija populāras aristokrātijas vidū. Sastopamas arī no sīkiem reljefiem ziedīņiem veidotas saktiņas, kā arī derību saktiņas ar sadoto roku motīvu (56. att.: 5, 6). Reizēm visi motīvi izvietoti uz vienas saktas (56. att.: 5). Mazajām sudraba saktām sastopami lielāka izmēra atdarinājumi bronzā.

Par villaiņu saktām mēs zinām, pateicoties 17. gadsimta vidus sudrablietu depozītiem (58. att.). Šajā laikā Vidzemē populāras bija burļsaktas, kas bieži rotātas ar gotiskiem karaļa

56. att. Dažādas saktas, 17. un 18. gadsimts (LNVN): 1 – pakaru sakta (Salaspils Lipšu depozīts), 2, 4 – sirdsveida saktas ar stikla akmeņiem (Pociema Ālēni, Pāles Priecumi), 3, 7 – sirdsveida saktas (Jēkabpils Zvanītāji, Pāles Priecumi), 5, 6 – derību saktas (Zaņas upes krasts, Doles Dūdiņas), 8 – azūra zvaigzņveida sakta (Cīravas Vecvagari), 9 – zvaigzņveida sakta (Kalvenes Sermuļi), 10 – zvaigzņveida tapainā sakta ar stikla akmeņiem (Plūdoņu Aleju senkapi), 11 – zvaigzņveida tapainā sakta (Liepājas apriņķis). *Roberta Kaniņa, Normunda Graša un Andreja Vaska foto*

Fig. 56. Various brooches, 17th and 18th centuries (LNVN):

1 – pendant brooches (Salaspils Lipši hoard), 2, 4 – heart-shaped brooches with glass 'stones' (Pociema Ālēni, Pāles Priecumi), 3, 7 – heart-shaped brooches (Jēkabpils Zvanītāji, Pāles Priecumi), 5, 6 – betrothal brooches (bank of Zaņa River, Doles Dūdiņas), 8 – openwork star-shaped brooch (Cīravas Vecvagari), 9 – star-shaped brooch (Kalvenes Sermuļi), 10 – star-shaped brooch with rod decoration and glass 'stones' (Plūdoņu Alejas cemetery), 11 – star-shaped brooch with rod decoration (Liepāja County). *Photos: Roberts Kaniņš, Normunds Grašis and Andrejs Vasks*

At the turn of the 16th century small brooches appeared with a lightly profiled hoop and with Gothic minuscule inscriptions, such as "IHESUS MARIA". The letter "M", which is an abbreviation of the word "Mary", can be found on the hoop. Perhaps also from this period are brooches engraved with the inscription "VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM" which translates as "The Word of the Lord endures forever" (Fig. 55: 8, 9).

Compared with the previous period, the types of finger-rings had changed. During the late 15th century

57. att. Sudraba saktas ar gravētu ornamentu, 17. gadsimta sākums (LNVM): 1 – no Salaspils Mārtiņšalas, 2 – no Aizputes Ūšiem. *Normunda Graša foto*

Fig. 57. Silver brooches with engraved ornament, early 17th century (LNVM): 1 – Salaspils Mārtiņšala, 2 – Aizputes Ūši. *Photo: Normunds Grasis*

kroņa atveidiem, kas varētu būt radušies zviedru monētu ietekmē. Uz šīm saktām pamišus kroņiem ir novietoti gludi burbuļi – puslodes formas izciļņi. Šie gludie burbuļi var būt kombinēti ar graudainiem burbuļiem, kas nedaudz atgādina aveņu ogas. Vēlākos variantos šīs avenītes ieguva sudraba cirtu ielogojumu. Līgatnes Ķempju depoziatā atrodamas arī saktas, kur burbuļi un kroņi kārtoti kopā ar stikla akmeņiem (58. att.). Ķempju un Jumpravmuižas depoziatā redzamas arī tikai ar akmeņiem rotātas saktas. Jumpravmuižas depoziatā viena sakta bez akmeņiem rotāta ar sudraba lapu pušķiem, kas vēlāk redzami etnogrāfisko Kurzemes derību saktu dekorā. Vēl arvien sastopamas gludas saktas ar gravētu renesanses ornamentu (57. att.). Gravētās saktas var uzskatīt par 16. gadsimta beigu lokālās tradīcijas turpinājumu. Saktu izmērus ietekmēja 17. gadsimta zemnieku saktu mode, bet gravējumus – Eiropas juveliermākslas stils.

Šajā laikā lietotas arī pakaru saktas. Pakari, kā jau minēts, varēja papildināt sirdsveida saktas, bet tie sastopami, arī piekārti apaļām saktām ar slēgtu centru, rotātu ar lielāku akmeni. Šāda ir Salaspils Lipšu depoziatā sakta, kas papildināta ar akmeņiem rotātu piekaru un sudraba zīlītēm (56. att.: 1). Sudraba saktām burbuļi parasti izgatavoti no plāna sudraba skārda un ir ar tukšu vidu, bet bronzas saktām, kas ir mazākas, burbuļi nereti ir pildīti. Kurzemē

58. att. Līgatnes Ķempju depoziatā rotas, 17. gadsimts (LNVM).

Roberta Kaniņa foto

Fig. 58. Jewellery, Līgatnes Ķempji hoard, 17th century (LNVM).

Photo: Roberts Kaniņš

finger-rings are mainly of the closed form, and signet rings also appear. Other forms of finger-rings occur only in individual cases.

Second half of the 16th and early 17th century

Despite the fact that the territory of present-day Latvia was divided at this time, there are a number of common features in the jewellery. During this period closed finger-rings and signet rings were most commonly worn; finger-rings with a widened, figural front were rarer. The main type of jewellery was the annular brooch. The dominant annular brooches were small brooches, 4–5 cm in diameter (Fig. 55). The ornament might be cast, punched or engraved. In addition, the brooches with a relief design made of bronze sheet, already present in the previous period, became much smaller but remained in use. Flat brooches with ridges along the edges were also known. During this time, cornered brooches were still worn, but they had become a marginal phenomenon: they were few in number, and the execution often indicates poor craftsmanship (Fig. 55: 5). In Kurzeme the first betrothal or clasped-hand brooches appeared at this time; they were small and probably served as shirt brooches (Fig. 55: 2). In the eastern part of Latvia annular brooches were still rare; the penannular brooches with rolled-back terminals were more common. As the penannular brooches with nail head terminals became larger, they developed into penannular brooches with disc terminals.

59. att. Svitenes Mesteru depoziņa burbuļsakta, 17. gadsimts (LNVN). *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 59. Bubble brooch, Svitenes Mesteri hoard, 17th century (LNVN). *Photo: Roberts Kaniņš*

burbuļsaktas parasti izgatavotas mazākas, ar plakanu pamatu.

Līdz ar sirdsveida saktām un burbuļsaktām šajā laikā sastopamas zvaigžņveida saktas, kuru pirmsākumi jāmeklē Eiropas gotiskajā tradīcijā. Latvijas teritorijā šādas saktas nav zināmas agrāk par 17. gadsimta vidu (56. att.: 8). Saktas zvaigžņveida karkass aizpildīts ar plānāku, ažuņu metāla plāksni. Saktas, kas izgatavotas atlejo, ir viengabala, bet sastopamas arī saktas, kuru ažuņā plāksne darināta atsevišķi un piekniedēta pamatam. Saktu konstrukcija liek domāt, ka tās tālāk izvērtušās pazīstamajās Kuldīgas apriņķim raksturīgajās lapainajās jeb tapainajās saktās. Saktas virsmu rotā savdabīgas tapas (56. att.: 10, 11), kas saglabājās arī vēlākajām etnogrāfiskajām Ziemeļkurzemes sadoto roku saktām. Sadoto roku jeb derību saktas ap 17. gadsimta vidu izgatavotas lielākas nekā iepriekš un, jādomā, lietotas villaiņu saspraušanai. Gadsimta beigās, spriežot pēc zināmās Kuldīgas meistara Vilhelma Ārendsa izgatavotās saktas, tās jau sasniegušas 12 cm diametru, bet to izmērs vēl ir tālu no vēlākajām Ventpils novada saktām, kuru diametrs pārsniedz 20 centimetrus.

Zemgalē 17. gadsimta beigās un 18. gadsimta sākumā, pateicoties sudrablietu depozičiem, zināmas villaiņu saktas. Tajos atrastas specifiskas lielas burbuļsaktas ar salīdzinoši nelielu atvērumu centrā un gravētu rotājumu, kā arī līdzīgas formas gludas saktas ar gravētu ornamentu

From the 1620s onwards

In contrast to the preceding periods, the jewellery that is known from burials of this time shows a radically different picture. Usually only small shirt brooches are found in burials. Generally, they are simple ring-shaped annular brooches, but some have a more complex shape (Fig. 56: 9). At this time heart-shaped brooches gained popularity. In the 17th century they had a very complex shape: the top was decorated with two birds holding the emperor's crown between them in their beaks (Fig. 56: 2–4, 7). Brooches were decorated with glass "stones" and pendants, which might be shaped as silver acorns and, beginning with the middle of the century, as silver leaves. Heart-shaped brooches are known in Europe already from the 14th century, when they were popular among the aristocracy. Also common were brooches that consisted of small relief flowers and betrothal brooches with the clasped-hand motif (Fig. 56: 5, 6). Sometimes all of these motifs were present on the same brooch (Fig. 56: 5). Large bronze replicas of the smaller silver brooches also occur.

Thanks to the mid 17th century silver hoards, we know of the brooches used with shawls (Fig. 58). During this time bubble brooches were popular in Vidzeme, often decorated with Gothic portrayals of the royal crown, which might be attributed to the influence of the Swedish coins. These bubble brooches have royal crowns alternating with smooth bubbles – hemispherical projections. The smooth bubbles may be combined with grainy bubbles, which are slightly reminiscent of raspberries. In later variants the raspberries obtain a frizzy silver frame. Brooches on which crowns and bubbles are arranged together with glass "stones" have been found in the Ligatnes Ķempji hoard (Fig. 58). The Ķempji and Jumpravmuiža hoards also contained brooches decorated with "stones" only. In the Jumpravmuiža hoard one brooch without "stones" is decorated with bundles of silver leaves, which later appear in the décor of the ethnographic betrothal brooches of Kurzeme. Smooth brooches with engraved Renaissance ornamentation can still be encountered (Fig. 57). Engraved brooches can be seen as a continuation of the native tradition during the late 16th century. The size of the brooches was influenced by the brooch fashion of the 17th-century peasantry, while the engraving borrowed from the jewellery styles of Europe.

At this time pendant brooches were also worn. Pendants, as already mentioned, might complement the heart-shaped brooches, but they could also be suspended from round brooches with a closed centre decorated with a large

60. att. Ģeometrizzēti ziedi uz Jēkabnieku Ūziņu depozīta sudraba saktas, 17. gadsimta beigās (LNVM).

Roberta Kaniņa foto

Fig. 60. Geometrical flowers on silver brooch, Jēkabnieku Ūziņi hoard, late 17th century (LNVM).

Photo: Roberts Kaniņš

(59., 60. att.). Lielākajai daļai sudraba saktu zināmi zeltkaļu meistarū vārdi, kas 17. gadsimta beigās darbojās Bauskas pilsētā. No tām nedaudz atšķiras Bauskas apriņķī zināmās divas fragmentārās alvas burbuļsaktas apmēram 10 cm diametrā. Lai gan burbuļsaktu izcelsmi var saskatīt vietējo saktu ar lēzeniem izciļņiem jeb pumpām attīstībā, tomēr šķiet ticamāk, ka tās aizgūtas no Eiropas 17. gadsimta zemnieku modes.

17. gadsimta apbedījumos atrasti vienkārši, gludi bronzas gredzeni, bet greznie sudraba gredzeni pazīstami no šī perioda depozītiem. Zināmi galvenokārt trīs veidu gredzeni un atsevišķi individuālas formas gredzeni. Visvairāk ir derību gredzenu, ko rotā sadoto roku motīvs (rokas parasti tur sirdi) un sīki, reljefi ziedīņi. Izplatīti arī gredzeni ar paplatinātu, ažuuru priekšējo daļu (58. att.). Kā vieni, tā otri izgreznoti ar stikla akmeņiem. Trešā grupa ir zīmogredzeni. Bronzas zīmogredzeni nereti atrasti arī apbedījumos.

Laikā no 13. gadsimta līdz 18. gadsimta vidum Latvijas vietējo iedzīvotāju – kuršu, lībiešu, latgaļu un zemgaļu – rotās notika lielas

“stone”. Such a brooch, supplemented with pendants decorated with “stones” and silver acorns, has been found in the Salaspils Lipši hoard (Fig. 56: 1). The bubbles of silver brooches are usually made of thin silver sheet and are hollow, while the bubbles of the smaller bronze brooches are often solid. The bubble brooches in Kurzeme are usually smaller, with a flat base.

Also common at this time, along with heart-shaped and bubble brooches, are star-shaped brooches, whose origins are to be found in the Gothic tradition of Europe. In the territory of Latvia such brooches are not known until after the mid 17th century (Fig. 56: 8). The star-shaped frame of the brooch is filled with a thinner, openwork metal plate. The cast brooches consist of one piece, but there are also brooches whose openwork plates are made separately and riveted to the base. The brooch design suggests that they developed further into the well-known “leaf” or “peg” brooches typical of Kuldīga County. The brooch is decorated with special rods (Fig. 56: 10, 11), which are still to be found on the subsequent ethnographic betrothal brooches of northern Kurzeme. Around the mid 17th century the clasped-hand or betrothal brooches became larger than previously and were probably used to pin together the shawl. Judging by the well-known brooch made by the craftsman Wilhelm Arends of Kuldīga, by the end of the century the brooches had already reached 12 cm in diameter. However, this is still much smaller than some of the later brooches from Ventspils County, whose diameter could exceed 20 cm.

Thanks to the silver hoards, we have evidence of the shawl brooches of the late 17th and early 18th century in Zemgale. They contain particularly large bubble brooches with a relatively small hole in the centre and engraved ornamentation, as well as similarly shaped smooth brooches with engraved ornamentation (Figs. 59, 60). Most of the silver brooches are made by known goldsmiths, who worked in Bauska town during the late 17th century. A little different from these are two fragmentary tin bubble brooches about 10 cm in diameter from Bauska County. Although the bubble brooches might be seen as originating through the further development of the local brooches with small bumps, it seems more likely that they were borrowed from 17th-century European peasant fashion.

The burials of the 17th century contain only simple, smooth bronze finger-rings, while ornate silver finger-rings are known from the hoards of this period. Three main types of rings and certain individually shaped rings are found.

pārmaiņas. Pakāpeniski, vietējam virsslānim zaudējot politisko ietekmi, arī rotu izgatavošana izslidēja no vietējo amatnieku rokām un pārgāja vācu pilsētu amatnieku rīcībā. Rotu lietojums pamazām unificējās, tomēr pat 15. gadsimtā, kad tas bija samērā vienāds visā Latvijas teritorijā, saglabājās zināmas lokālas atšķirības. Vēlāk, kad rotu izgatavošana jau pilnīgi bija pārgājusi pilsētu amatnieku rokās, reģionālās atšķirības radās, pateicoties teritorijas sadrumstalotībai un dažādo reģionu atšķirīgajiem pārvaldītājiem.

Faktiski 17. gadsimtā vācu amatnieku darbniecās tika radīts specifiskais latviešu zemnieku rotu stils. Tas stilistiski sasauca ar Ziemeļeiropas zemnieku rotu tradīciju, taču saglabāja izteikti lokālu raksturu. Process noslēdzās 18. gadsimta vidū, kad jau bija radušās klasiskās latviešu tradicionālajā svētku tērpā pārstāvētās rotas.

Ornaments

Viena no galvenajām ornamenta funkcijām ir rotāt, tā padarot rotāto priekšmetu pievilcīgāku un izceļot to pārējo lietu vidū, tādējādi ornaments ir cieši saistīts ar rotāto priekšmetu. Ornamentam ir divas dabas – tas var saturēt vēstījumu un var izpausties kā dekors. Viduslaikos ornamenta vēstījums mainījās, un, sākot ar 16. gadsimtu, priekšplānā arvien vairāk izvirzījās tā rotājuma funkcija.

Lai raksturotu ornamentu, ir jāvienojas par lietotiem terminiem. Par ornamenta elementu parasti uzskata vissīkāko vienību, līdz kādām ornamentu iespējams sadalīt. Šajā jautājumā dažādu autoru viedoklis dalās. Ģeometriskajā ornamentā elementus iespējams reducēt līdz vienkāršām ģeometriskām figūrām, tādām kā punkts, aplītis, taisna un slīpa līnija. Par motīvu parasti pieņem jau lielākas vienības, tam var būt arī simboliska slodze. Klasisks piemērs ir svastika.

Simboli ir visai cieši saistīti ar ornamentu, bet to lietojums ir daudz plašāks. Kas attiecas uz simboliem ornamentā, tad tie, protams, pastāv, bet ilgstošā periodā to nozīme var mainīties. Par simbolisku nozīmi var liecināt tas, ka motīvs

Most are betrothal rings, decorated with the clasped-hand motif (the hands usually hold a heart) and with small flowers in relief (Fig. 58). Also common are rings with a widened, open front section. Both are decorated with glass "stones". The third group consists of signet rings. Bronze signet rings are often found with burials.

*

From the 13th to the mid 18th century there was major change in the jewellery of the native population of Latvia – the Couronians, Livs, Latgallians and Semigallians. Gradually, as the local upper stratum lost its political influence, jewellery manufacturing slipped from the hands of local artisans and shifted to the German town craftsmen. The use of jewellery gradually became more uniform; however, even in the 15th century, when it was relatively homogenous throughout Latvia, some local differences remained. Later, when jewellery production had already completely shifted to the urban craftsmen, regional differences arose due to the fragmentation of the territory and the variations in regional administration.

In fact, the specific Latvian peasant jewellery style was created in the 17th century in the workshops of German craftsmen. This style was in tune with the traditions of Northern European peasant jewellery, but retained a distinctly local character. The process concluded in the middle of the 18th century, with the emergence of the classic jewellery represented in traditional Latvian festive dress.

Ornament

One of the main functions of ornament is to decorate, making the ornamented object more attractive and highlighting it among other items; hence the ornament is closely linked to the decorated object. Ornament has a dual nature – it may contain a message and can serve as decoration. During the Middle Ages the message of the ornament changed, and from the 16th century onwards the decorative function moved to the forefront.

In order to describe an ornament, one must agree on the terms. An element is considered to be the smallest unit into which an ornament can be subdivided. On this point, the opinions of various authors are divided. Elements of a geometric ornament can be reduced to simple geometric

ir īpaši izcelts, tam ir lielāks izmērs vai centrāls novietojums.

Pirmais periods, 13. gadsimts – 16. gadsimta vidus

Pirms vācu krustnešu iebrukuma Latvijas teritorijā bija nostabilizējies vietējais ģeometriskais ornamenti, kas, lai gan kopumā ļoti līdzīgs, tomēr saglabāja nianšes katras vietējās sentautas ietvaros. Šajā laikā mēs varam runāt par kuršu, latgaļu, zemgaļu un libiešu ornamentu. Protams, ornamentā, kāds tas Latvijas teritorijā bija līdz 13. gadsimtam, var saskatīt arī iezīmes, kas kopīgas vienlaicīgajam ornamenta stilam zemēs ap Baltijas jūru. Vērojams zināms skandināvu ornamenta iespaids, kas, ļoti pārstrādāts un pielāgots vietējai tradīcijai, vairāk izpaudās tehnisko paņēmieni un ģeometrisku ornamenta sīkdaļu lietojumā. Ornamenti, kāds tas bija pirms vācu krustnešu iebrukuma, sastopams arī 13.–14. gadsimtā un atsevišķos gadījumos vēl 16. gadsimta vidū.

Pateicoties bronzas konservējošām īpašībām, labi zināms ir audumos lietotais ornamenti, kurā turpinājās vietējā ģeometriskā ornamenta tradīcija. Tēkstilijās lietotie ornamenta motīvi atšķiras no tiem, kas izmantoti metāla rotās. Abu materiālu priekšmetu ornamentā vienojošais rotājuma paņēmiens ir trīsstūru rindu novietojums gar objekta malām (**61. att.: 2; 32. att.**).

Priekšmetu rotājumā pamīšus ar parastajiem trīsstūriem vai atsevišķi ir lietots Jumja motīvs – jumtiņš, kura sānu malu līnijas turpinātas virs virsotnes un pēc tam aplauztas. Motīvs vizuāli atgādina etnogrāfiskos jumta zirdziņus, kas etnogrāfijā veidoja raksturīgos salmu jumtu galu noslēgumus. Rotu noformējumā tas atrodams jau uz 9. gadsimta latgaļu manšetaprocēm. Par Jumja zīmi to nosauca Ernests Brastiņš, saskatot tajā divas sakrustotas, nolikušas vārpas.

Pazīstamākie ornamenta motīvi villaiņu ornamentā bija svastikas, krusti un dubultkrusti, kas vienas villaines ietvaros varēja izpausties vairākos variantos. Pierādījums tam, ka villaiņu izšuvumos senais ornamenti spēja saglabāties diezgan ilgi, ir Kastrānes Skubiņu 16. gadsimta

shapes, such as a point, circle, straight line and slash. A motif is usually regarded as being a larger unit, which can also have symbolic significance. A classic example is the swastika.

Symbols are very closely linked to ornament, but their use is much wider. As regards symbols within ornament, they do exist, of course, but over a long period of time their meaning may change. Symbolic significance may be indicated by particular emphasis on the motif – larger in size or placed in a central location.

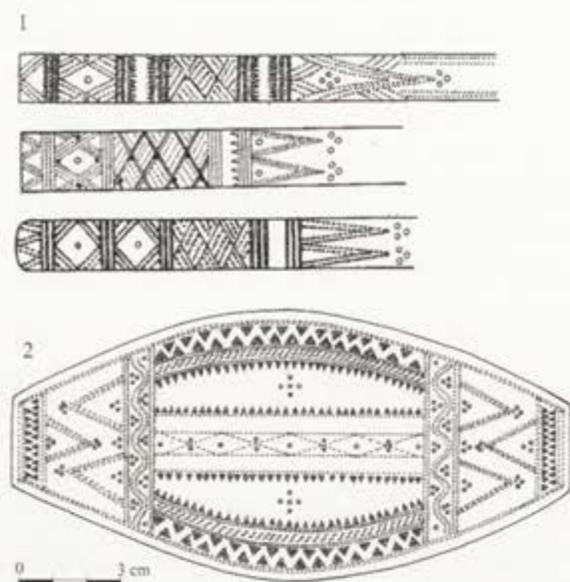
The first period, 13th to mid 16th century

Before the invasion by the German crusaders, native geometric ornament had stabilized within the territory of Latvia. Although generally very similar, it did, however, retain nuances within each local ethnicity. During this time, we can talk of the ornament of the Couronians, Latgallians, Semigallians and Livs. Of course, one can also see common features in the ornament as it was within present-day Latvia up to the 13th century and in the ornamental style around the Baltic Sea. There has been some influence of Scandinavian ornament, which, thoroughly revised and adapted to the local tradition, is generally manifested in techniques and in the fine details of the geometric ornamentation. Ornament of the kind seen before the invasion by the German crusaders is present in the 13th–14th century and in some cases even up to the middle of the 16th century.

Due to the preserving properties of bronze, the ornament used on textiles, which continued the native tradition of geometric ornament, is well known. The ornamental motifs used on textiles differ from those used on metal jewellery. A decorative technique common to the ornament on objects of both materials is the positioning of a row of triangles along the edges of the object (**Fig. 61: 2; Fig. 32**).

Objects are ornamented with an alternation of the usual triangles with the *Jumis* motif, which may also be used separately. The *Jumis* is a chevron with the lateral edge lines continuing above the peak and then bent down. The motif is visually reminiscent of the ethnographic “roof horses”, which were a typical feature of the ends of ethnographically known straw roofs. In jewellery the decoration is found already on the 9th-century Latgallian cuff-shaped bracelets. The motif was named *Jumis* by Ernest Brastiņš, who identified it as two crossed, bent ears of grain.

The best-known ornamental motifs on shawls were swastikas, crosses and double crosses, which could take numerous forms on a single shawl. Proof that the ancient

61. att. Dieva zīme uz apročēm, 13. un 14. gadsimts (LNVM): 1 – kuršu sieviešu lentveida aproces (Dundagas Laukmuiža un Talsu Vilkmuižas ezers), 2 – latgaļu vairogaproce (Zeltiņu Ozoli). *Baibas Vaskas zīmējumi*

Fig. 61. God-sign on bracelets, 13th and 14th century (LNVM): 1 – Couronian women's ribbon-like bracelets (Dundagas Laukmuiža and Lake Vilkmuiža in Talsi), 2 – Latgallian shield-shaped bracelet (Zeltiņu Ozoli).

Drawing: Baiba Vaska

beigu – 17. gadsimta sākuma villaine, ko rotā dzeltenām krellītēm izšūtas svastikas (43. att.). Arī villaiņu apmaļu, celu jostu un audeņu rotājumā saskatāma gan ornamenta kompozīciju, gan svastikas lietojuma pēctecība, tomēr šādu atradumu ir nedaudz un tie ir ļoti fragmentāri.

Pārējo šī perioda tekstiliju vidū izceļas Ziemeļkurzemes ar bronzas gredzentiņiem rotātās villaiņu apmales, kam raksturīgs klājoša ornamenta sadalījums posmos, kas neatkārtojas. To iespējams skaidrot ar arābu raksta ietekmē radušos ornamentu, kas pieļauj zināmu neregularitāti ornamenta posmu atkārtojumos. Jāatzīmē, ka visā Eiropā 12. un 13. gadsimta apģērbā bija vērojama ģeometriskā ornamenta popularitāte. Izplatītas bija arī rombā iekomponētas svastikas. Tas zināmā mērā bija raksturīgs arī Latvijas sentautu ornamentam, kur Eiropas 13. gadsimta mode papildināja vietējo tradīciju, kas šeit saglabājās krietni ilgāk.

Auduma vainagos ornaments ir sadalīts vairākās joslās, no kurām centrālo rotā liklocis vai

ornament could persist in shawl embroidery for quite a long time is a late 16th or 17th century woollen shawl from Kastrānes Skubiņi, which is embroidered with yellow bead swastikas (Fig. 43). The continuation of both the ornamental compositions and the use of the swastika are also visible on the shawl trims, tablet-woven belts and in the ornamentation of the weave; however, such finds are rare and very fragmented.

Standing out among other textiles of this period are the north Kurzeme shawls trimmed with bronze rings, which are characterized by a division of all-over ornament into separate, unique zones. This can be explained by the influence of Arabic patterns, which resulted in the emergence of ornament that allows for some irregularity in the repetition of sections of ornamentation. It is noteworthy that in the 12th and 13th centuries clothing with a geometric pattern was popular across Europe. Swastikas composed in a rhombus were also widespread. This was to some extent characteristic of the motifs of the ancient peoples of Latvia, which, supplemented by the fashion of 13th-century Europe, were retained much longer.

The ornament of the fabric crown headdresses is divided into several zones. The central zone is decorated with a zigzag or row of rhombuses (crossed zigzag), with rows of beads or tin buttons along the edges. The ornament of embroidered beads on Latgallian fabric crown headdresses of the 12th–13th century is similar to that seen on the 15th-century crown headdress; and the ornament on the 19th century crown headdress has not changed much either.

Most of the information available on ornament comes from the metal – silver and bronze – jewellery. During this time, the dominant ornamental motif is the God-sign, which may also be called a “roof”. It is a triangle with an open base and a circle or three circles placed triangularly over the apex. Ernests Brastiņš named this motif the God-sign, as he considered this motif to be an ancient Latvian symbol of the celestial deity. He based his views on the images of Sami deities known in ethnographic literature. Since this is not the only motif based on a triangle or chevron, to avoid confusion the name created by Brastiņš will be used in the text below.

The God-sign motif is also known outside present-day Latvia, where it is widely used from the first centuries after Christ. In European religious architecture, this motif occurs from the early Middle Ages up to Gothic-style decoration. In present-day Latvia the God-sign is popular from the 10th century onwards, when it spread due to Scandinavian influence. On Couronian ribbon-like bracelets the God-sign can

rombu rinda (krustots liklocis), kas gar malām noslēdzas ar pērlišu vai alvas podziņu rindām. 12.–13. gadsimtā ar krellītēm izšūto latgaļu auduma vainagu ornamenti ir līdzīgs ornamentam 15. gadsimta vainagos, un arī 19. gadsimtā vainagu ornamenti nav daudz izmainījusies.

Liela daļa pieejamās informācijas par ornamentu nāk no metāla – sudraba un bronzas – rotaslietām. Šajā laikā dominējošais ornamenta motīvs ir dieva zīme, ko var saukt arī par jumtiņu. Tas ir trīsstūris ar vaļēju pamatni un aplīti vai trīsstūrveidā kārtotiem trīs aplīšiem tā virsotnē. Ernests Brastiņš šim motīvam deva dieva zīmes vārdu, jo uzskatīja, ka šī zīme ir seno latviešu debesu dieva simbols. Savu viedokli viņš pamatoja ar etnogrāfiskajā literatūrā zināmiem lapu jeb sāmu dievību attēliem. Tā kā šis nav vienīgais motīvs, kam pamatā ir trīsstūris jeb jumtiņš, lai nerastos pārpratumi, E. Brastiņa radītais nosaukums tiks lietots tekstā arī turpmāk.

Dieva zīmes motīvs bija zināms arī ārpus Latvijas teritorijas, kur tas plaši lietots jau pirmajos gadsimtos pēc Kristus. Eiropas sakrālajās celtnēs šis motīva sastopams no agrajiem viduslaikiem līdz gotiskā stila dekoram. Latvijas teritorijā dieva zīme ir populāra no 10. gadsimta, kad tā ieviesās, pateicoties skandināvu ietekmei. Uz kuršu lentveida aprocēm dieva zīme sastopama arī 14. gadsimtā. Salīdzinot zīmes atveidu 12. gadsimtā ar 14. gadsimta vēlākajiem variantiem, tā ir stipri izstiepta un uz aproču loka novietota pa pāriem (**61. att.: 1**). Aproču ornamenta kompozīcija saglabājās iepriekšējā, kur dieva zīme parādās kā aproču gala rotājuma noslēgums, aproces loka centrālo daļu bieži atstājot brīvu. Aproces ornamenta sadalījums zonās saglabājās, taču salīdzinājumā ar vēlā dzelzs laikmeta periodu vienkāršojās, it sevišķi pinuma motīvs, kas 14. gadsimtā pārvērties iesvītrotos rombos.

Dieva zīme sastopama arī uz 14. gadsimta vairogaprocēm, kas bija izplatītas latgaļu apdzīvotajā teritorijā (**61. att.: 2**). Vairogaprocēm raksturīgs neparasti bagāts ornamenti, ar ko tās izceļas pārējo 14. gadsimta rotu vidū. Ornamenta kompozīcija uz vairogaprocēm ir visai sarežģīta – aproces gali strikti nodalīti no centrālās daļas un

still be found in the 14th century. Comparing the representation of the sign in the 12th century to the later variants in the 14th century, it is markedly prolonged and arranged in pairs on the rim of the bracelet (**Fig. 61: 1**). The composition of the bracelet ornament remained unchanged, where the God-sign appears as the closing item of ornamentation on the terminal, often leaving the central part of the bracelet undecorated. The division of the bracelet ornament into sections remained, but compared to the late Iron Age period it has been simplified; in particular, the plait motif has in the 14th century turned into hatched rhombuses.

The God-sign is also found on the 14th-century shield-shaped bracelets that were common in the territory populated by the Latgallians (**Fig. 61: 2**). Shield-shaped bracelets stand out within mid 14th century jewellery by their unusually rich ornament. The ornamental composition on shield-shaped bracelets is rather complicated – the terminals of the bracelet are distinctly separated from the central part and contrast with it. The most important ornamental motif is located on the terminals, in this case – a triple God-sign, whereas the ornament on the central part is richer. Symmetry is strictly observed. On the terminals vertical sections of ornament are dominant, while horizontal sections dominate in the central part. The division of the central part into sections, reinforced with relief ridges, differs from the décor of similar Estonian bracelets, where a large and complex plait motif is placed in the centre. Ornamental richness is also reflected in the use of six different tools to produce the ornament of a single bracelet. There are two types of lines – the cogwheel line and the *Tremolierstich* line, two types of punched triangle, with one and three dots, an S-shaped element and small circles. Sometimes cross motifs with uniform rays are also found on the shield-shaped bracelets. They can be explained by the influence of Christianity. Although the ornament on all shield-shaped bracelets is very similar, it changes slightly during the 14th century.

Sometime later, during the 15th–16th century, the God-sign appears on pendants (**Fig. 62: 2**) and some brooches (**Fig. 62: 1**) from Salaspils Mārtiņšala medieval cemetery.

We can no longer clarify whether this motif is actually a symbol for God; however, there is no doubt that it is symbolically charged and can be equally close to the image of a roof and to a geometric, graphic image of a human.

The second most popular local ornament can be called a motif only with some reservation. It occurs only on circular objects – pendants (**Fig. 50: 2**) and brooches. The surface of

kontrastē ar to. Uz galiem izvietots nozīmīgākais ornamenta motīvs, šajā gadījumā – trīskāršota dieva zīme, bet centrālās daļas ornamenti ir bagātīgāki. Stingri ievērota simetrija. Galos dominē vertikālas rotājuma joslas, bet centrālajā daļā – horizontālas. Centrālās daļas sadalījums joslās, kas pastiprināts ar reljefiem valnišiem, atšķiras no līdzīgu igauņu aproču dekora, kur centrā novietots liels un sarežģīts pinuma motīvs. Ornamenta bagātība izpaužas arī sešu dažādu instrumentu lietojumā, lai iegūtu vienas aproces ornamentu. Ir divu veidu līnijas – zobrata līnija un trīsīnāta līnija; divu veidu iesistie trīsstūrīši ar vienu un trīs punktiem; S veida elements un sīkie aplīši. Reizēm uz vairogaprocēm sastopams arī vienādstaru krusta motīvs, ko var skaidrot ar kristietības ietekmi. Lai gan vairogaproču ornamenti uz visām aprocēm ir ļoti līdzīgi, 14. gadsimta gaitā tas nedaudz mainās.

Vēl nedaudz vēlāk, 15.–16. gadsimtā, dieva zīme saskatāma uz piekariņiem (62. att.: 2) un dažām saktām (62. att.: 1) no Salaspils Mārtiņšālas viduslaiku kapsētas.

Vai šis motīvs tiešām ir dieva zīme, mēs laikam vairs nenoskaidrosim, bet tas, nenoliedzami, ir simboliski piesātināts un var būt vienlīdz tuvs gan jumta, gan ģeometrizētam, grafiskam cilvēka atveidam.

Otru populārāko vietējo ornamentu tikai nosacīti var dēvēt par motīvu. Tas sastopams vienīgi uz apaļiem priekšmetiem – piekariņiem (50. att.: 2) un saktām. Priekšmeta virsma ir sadalīta, izmantojot ar ķemmveida spiedogu iespiestas zobiņu līnijas. Starp tām ir pumpiņas, aplīši un to kombinācijas. Šis ornamenta veids savulaik izveidojās uz apaļajiem bronzas un sudraba skārda piekariņiem, un sadalījums radās uz monētām redzamā krusta ietekmē. Uz lībiešu lielajiem sudraba piekariem un saktām no Mārtiņšālas kapsētas, tas, atsevišķos gadījumos kombinēts ar dieva zīmi, rada bagātīgu un greznu iespaidu. Šajā laikā ļoti bieži lietotas arī dažādu pumpiņu un aplīšu rozetveida kombinācijas, kas papildina arī aplūkoto ornamentu.

16. gadsimta vidū šis ornaments rotāja plakanās stūrsaktas (52. att.: 8) un bija kļuvis

62. att. Dieva zīme uz rotām no Salaspils Mārtiņšālas kapsētas.

15. un 16. gadsimts (LNVM): 1 – riņķsakta, 2 – vairogveida piekari.

Roberta Kaniņa foto

Fig. 62. God-sign on jewellery from Salaspils Mārtiņšāla cemetery, 15th and 16th centuries (LNVM): 1 – annular brooch, 2 – shield-shaped pendants. Photo: Roberts Kaniņš

the object is subdivided by punched rows of “teeth” applied using a comb-like stamp. Between these there are bumps, circular shapes and combinations thereof. This type of ornament had formed on the round pendants of bronze and silver sheet, and the division came about under the influence of the cross appearing on coins. The large Liv silver pendants and brooches from Mārtiņšāla cemetery, which in some cases are combined with the God-sign, create a rich and luxurious impression. During this time, various bumps and circular rosette-shaped combinations are used very often. They can also complement the above-mentioned ornament.

In the middle of the 16th century this ornament adorned the flat cornered brooches and had become extremely primitive (Fig. 52: 8). In some cases it lasted until the end of the century, and may possibly have been used in the early 17th century.

In parallel with the local tradition of ornament, during the late 14th and early 15th century Gothic ornament appeared very sparsely and timidly on the jewellery of the Latvian peasants. At this time, the main type of decorated jewellery was the brooch, at least some of the brooches being made by the German town craftsmen. With the growing influence of the Christian faith, brooches were adorned with Gothic inscriptions “AVE MARIA” and “HELP MARIA”. The inscriptions were sometimes accompanied by crosses and rosettes. The rosette and the slanting cross or Cross of St Andrew also became an independent décor (Fig. 52: 4–7).

bezgala primitīvs. Atsevišķos gadījumos tas saglabājās līdz gadsimta beigām un, iespējams, tika lietots arī 17. gadsimta sākumā.

Paralēli vietējai ornamenta tradīcijai latviešu zemnieku rotās 14. gadsimta beigās un 15. gadsimta sākumā ļoti bieži un pieticīgi ienāca gotikas ornamenti. Šajā laikā galvenais dekorētais rotu tips bija saktas, no kurām vismaz daļa ir pilnētas vācu amatnieku izgatavota. Nostiprinoties kristīgajai ticībai, saktas rotāja gotiski uzraksti AVE MARIA vai HELP MARIA. Uzrakstus dažkārt papildināja krusti un rozetes. Rozetes un slīpie jeb Andreja krusti kļuva arī par patstāvīgu dekoru (52. att.: 4–7).

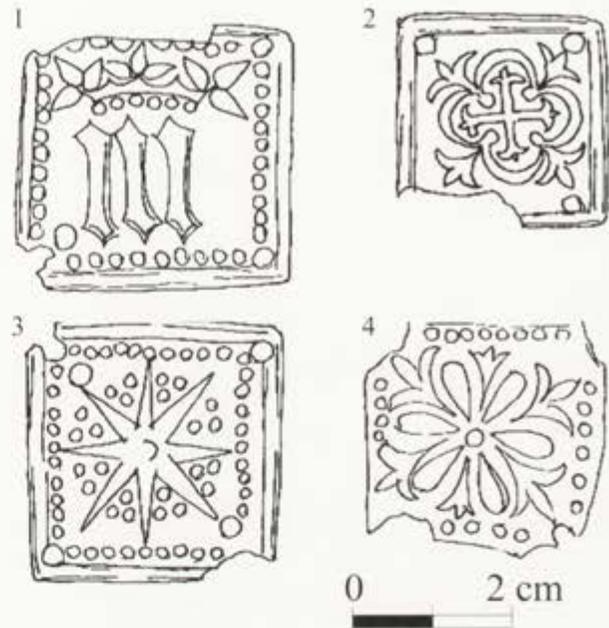
Gotikas mākslā pazīstamais vīnstīgas motīvs redzams tikai uz divām saktām no Puzes Lejaskroga viduslaiku kapsētas. Tas arhaiskākā veidā atrodams arī uz lietuviešu saktām, kas izgatavotas Viļņā. Daļu saktu rotā vienkāršs lineārs liklocis. Lai gan liklocis ir universāla parādība, taču šādā veidā tas rotu ornamentam pirms krusta karu perioda nebija raksturīgs.

Bagātīgāks ornamenti salīdzinājumā ar saktām redzams uz skārda plāksnīšu vainagiem. Motīviem parasti ir simboliska, ar Jaunavu Mariju saistīta nozīme. Tāds ir gotiskais minuskulis M, kas ir saīsinājums no vārda "Marija", Mēness krusts, kas tiek saistīts ar Jaunavu Mariju auglības aspektā (63. att.: 1, 2). Sastopamas zvaigznes un vairāku veidu rozetes (63. att.: 3, 4). Jāatzīmē, ka gan zvaigzne, gan roze ir Marijas simboli. Tātad redzam, ka gotikas ornamenti, kāds tas nonāca latviešu zemnieku vidē, ir diezgan trūcīgs, bet simboliski piesātināts.

Aplūkotajam pirmā perioda ornamentam vispār ir raksturīgs ļoti blīvs simboliskais piesātinājums. Kā zināmu pagānisma un kristietības simbolu simbiozes piemēru var minēt dubultlunulu ar zvērgalvu galiem un iegravētu krustu no Iksķiles viduslaiku kapsētas (54. att.). Jādomā, ka priekšstatu maiņa izpaudās arī tad, kad pakav-saktu zvērgalvu gali pārtapa liliju atveidos.

Otrais periods, renesanses ietekme

Renesanses laikam Eiropā ir raksturīgi ārkārtīgi bagāti un grezns ornamenti, kas

63. att. Gotiskais ornamenti uz vainagu plāksnītēm, 16. gadsimts (LNVN): 1 – burts M (gotiskais minuskulis), 2 – Mēness krusts, 3 – zvaigzne, 4 – rozete. Baibas Vaskas zīmējumi

Fig. 63. Gothic ornament on crown headdress plates, 16th century (LNVN): 1 – letter "M" (Gothic minuscule), 2 – moon cross, 3 – star, 4 – rosette. Drawings: Baiba Vaska

The vine tendril motif known in Gothic art can be seen only on two brooches from Puzes Lejaskrogs medieval cemetery. It can also be found in a more archaic form on the Lithuanian brooches made in Vilnius. Some brooches are decorated with a simple linear zigzag. Although the zigzag is a universal phenomenon, this form was not characteristic of jewellery before the crusades period.

Compared with brooches, richer ornament can be seen on the crown headdresses of bronze plates. The motifs are usually symbolic, the meaning connected with the Virgin Mary. An example is the Gothic minuscule "M", which is an abbreviation of the word "Mary", and the Moon cross, which is associated with the fertility aspect of the Virgin Mary (Fig. 63: 1, 2). Stars and several types of rosettes occur (Fig. 63: 3, 4). It should be noted that both the rose and the rosette are also a symbol of Mary. So, we can see that Gothic ornament, as it came into the Latvian peasant milieu, was quite impoverished but symbolically charged.

The ornamentation of the first period, as considered above, may in general be characterized as densely charged with symbolism. As an example of the symbiotic relationship between pagan and Christian symbolism, we may

64. att. Ornamenta motīvi no 1536. gada izšuvumu grāmatas (attēls no: Woensam A., 1536)

Fig. 64. Ornament motifs from 1536 embroidery book (image: Woensam A., 1536)

ietekmēja arī latviešu zemnieku valkāto rotu ornamentu.

Ģeometriskais ornamenti

Meklējot izcelsmi no iepriekšējā perioda atšķirīgam ornamentam, dažus ornamenta motīvus un elementus, kas sastopami saktu rotājumā, iespējams sastapt renesanses un gotikas lietišķajā mākslā. Tomēr atpazīstamāki ornamenta paraugi atrodami senākajās renesanses laika izšuvumu grāmatās, kurās publicētajos rakstu paraugos vēl sastopama gotikas ietekme. Viens no raksturīgiem gotikas stila motīviem ir zvaigznītes jeb ausekliši (64. att.). Iespējams, šis motīvs Eiropā ienāca no arābu pasaules. Otrs pieļaujamais skaidrojums šī motīva izcelsmei – tas var būt antīkās mākslas mantojums. Pie gotikas motīviem pieder arī rozetes, kas īpaši daudzveidīgas

mention the double lunula with animal head terminals and an engraved cross from Ikšķile medieval cemetery (Fig. 54). Presumably a change in views is also manifested in the transformation of the animal head terminals of the penannular brooches into lily shapes.

The second period and Renaissance influence

The period of the Renaissance in Europe is characterized by extremely rich and luxurious ornamentation, which also affected the ornament on jewellery worn by Latvian peasants.

Geometric ornament

In searching for the origin of ornamental motifs that differ from those of the previous period, certain motifs and elements that occur in brooch ornaments can be found in Renaissance and Gothic applied arts. Although more recognisable ornament examples can be found in the oldest Renaissance embroidery books, the Gothic influence is still present in the published pattern examples. One of the typical Gothic motifs is the star or *auseklītis* (Fig. 64). It is possible that this motif came to Europe from the Arab world. Another possible explanation for the origin of this motif is that it was inherited from the classical arts. The Gothic motifs also include rosettes, which are particularly diverse on the broad bronze-sheet crown headdresses. The double inverse C-shaped motif and the S-shaped curve, which are both visible on the brooches and crown headdresses, as well as the spirals, which are found only on brooches, may be linked with typical Renaissance motifs. The ornamental composition of brooches and crown headdresses is characterized by the use of a dividing element. Two types of dividing elements can be found – the vertical (Fig. 55: 1) and the slanted or zigzag dividing element. Typically, the dividing element consists of two parallel lines, the space between being filled.

In the search for the origins of the vertical dividing element, a rather strong similarity can be seen with a much older ornament – the 9th-century ornament on cuff-shaped bracelets, which show oblique hatching, a column of sun-signs and combinations thereof. The only objection to such an explanation is that the brooches are separated from the bracelets by 700 years. The embellished zigzag dividing element (Fig. 64), though also found on brooches, is mainly characteristic of the broad crown headdresses of bronze sheet from Zemgale (Fig. 65: 4). The dividing element, without

ir uz platajiem bronzas skārda vainagiem. Ar renesansei raksturīgiem motīviem jāsaista pretēji vērsto dubulto C veida motīvu, S veida liekumus, kas redzami uz saktām un vainagiem, kā arī spirāles, kas atrodamas vienīgi uz saktām. Saktu un vainagu ornamentam ir raksturīga kompozīcija, kur izmantots sadalītājs jeb starpelements. Ir sastopami divu veidu starpelementi – vertikālais (55. att.: 1) un slīpais jeb likloča starpelements. Parasti šo starpelementu veido divas paralēlas līnijas ar aizpildījumu.

Meklējot vertikālā starpelementa izcelsanos, diezgan lielu līdzību var saskatīt krietni senāku rotu – 9. gadsimta manšetaproču ornamentā, kur sastopams gan slīps iesvītrojums un saulišu stabiņš, gan to kombinācijas. Vienīgā iebilde šādam skaidrojumam – 700 gadu, kas šķir saktas no aprocēm. Starpelements kuplināta likloča veidā (64. att.), kaut gan sastopams arī uz saktām, galvenokārt raksturīgs platajiem Zemgales bronzas skārda vainagiem (65. att.: 4). Starpelementa ornamenti, gan bez saulišu stabiņa, atrodams arī 13. gadsimta tekstilijās. Tajās tas sevišķi bieži redzams pildītā jeb kuplinātā likloča variantā. Dažiem ornamenta veidiem pamatā ir reliģiski uzraksti. 16. gadsimta vidū uzraksti uz saktām mainījās – citāds bija gan burtu stils, gan uzrakstu saturs. Populārs bija uzraksts VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM, kas iegravēts ar renesanses antīkvas stila burtiem (55. att.: 8, 9). Iespējams, uzrakstu saturu varēja ietekmēt luterisma nostiprināšanās. To, ka šim tekstam tika piedēvēts amuleta raksturs, liecina fakts, ka šiem uzrakstiem ir daudz atdarinājumu, kas sastopami gan nesaprotamu zīmju, gan ornamenta veidā. Daļēji ar šiem atdarinājumiem – saplūdušu W burtu, daļēji ar gotikas reminiscencēm skaidrojams uz saktām redzamais liklocis. Ernests Brastiņš uz saktas fragmenta redzamo W burtu kļūdaini minēja kā piemēru Jumja zīmei.

Augu motīvi

16. un 17. gadsimtā populāri ir arī gravētie renesanses augu motīvi dažādā izkārtojumā, kas sastopami gan uz sudraba, gan bronzas saktām (55. att.: 10, 11). Lapu formas ņemtas

65. att. Skārda vainagi, 17. gadsimts (LNV): 1 – vainaga fragments ar rozetēm ornamentā (Zaļenieku Zaļā muiža), 2 – vainaga fragments ar rozeti (Dobeles Oši), 3 – rombu rinda vainaga ornamentā (Dobeles kapsēta), 4 – pilditais liklocis vainaga ornamentā (Vilces Kalnplāteri). Aigas Ivbules zīmējumi, Baibas Vaska foto

Fig. 65. Crown headdresses of metal sheet, 17th century (LNV): 1 – fragment of a crown headdress with rosette in the ornamentation (Zaļenieku Zaļā muiža), 2 – fragment of crown headdress with rosette (Dobeles Oši), 3 – rows of rhombuses in crown headdress ornamentation (Dobeles cemetery), 4 – embellished zigzag in crown headdress ornamentation (Vilces Kalnplāteri). Drawings: Aiga Ivbule; photos: Baiba Vaska

the column of sun-signs, can also be found on 13th-century textiles. Here it appears particularly often in the variant of the embellished zigzag. Some motifs are based on religious inscriptions. In the middle of the 16th century the inscriptions on brooches changed – both the style of the letters and the content of the inscriptions were different. A popular inscription was “VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM”, engraved in Renaissance Antiqua style lettering (Fig. 55: 8, 9). Perhaps the content of the inscription could have been affected by the growing influence of Lutheranism. The fact that this text was imbued with the character of a charm is evidenced by the numerous imitations of these inscriptions, both as incomprehensible signs

no arabeskas ornamenta, saskatāmas arī akanta iezīmes. Saktu rotājumā izmantoti vairāki kompozīcijas paņēmieni. Ir zināmi arī augu motīva atdarinājumi, pat līdz tā pilnīgai ģeometrīzācijai. Saktas ar šo ornamentu Latvijā pazīstamas no 16. gadsimta beigām.

Trešais periods, 17. un 18. gadsimts

Lai gan šis laiks ir daudz tuvāks mūsdienām, par latviešu zemnieku lietoto ornamentu var pateikt ļoti maz. Gandrīz nekas nav zināms par ģeometrisko ornamentu, jo no šā laika nav saglabājušies audumu paraugi. Mēs tikai varam pieņemt, ka jostu audumos bija liklocis, rombu rinda vai kompozīcijas sadalījums ar starpelementu, kas vēl 17. gadsimta sākumā bija pārstāvēts saktās.

Izteikti nodalāmas divas saktu grupas: ļoti mazās un vienkāršās krekla saktas, kas visbiežāk ir nerotātas, un lielās sudraba villaiņu saktas, ko mēs pazīstam no sudrablietu depoziātiem. Tā kā villaiņu saktas vairāk rotātas ar stikla akmeņiem vai reljefiem burbuļiem, gravētam ornamentam atliek maz vietas. Tomēr daži populāri savstarpēji saistīti motīvi saktu dekorā iezīmējas.

17. gadsimta vidū raksturīgi kļuva šādi motīvi – sirds, kronis, ko bieži tur divi putni, sadotas rokas un sīki ziediņi ar piecām uzliektām ziedlapiņām un noapaļotu izceltu vidu (**Fig. 56: 2–7**). Pieņemumu, ka šiem ziediņiem bija simboliska nozīme, apliecina to klātbūtne uz derību saktām un gredzeniem, ko pārstāv sadoto roku motīvs. Visi šie motīvi bija plaši izplatīti arī citur Eiropā. Sirds kā mīlestības un pieķeršanās simbols var būt gan profānā, gan reliģiozā nozīmē, tādējādi sirdsveida saktas bija plaši izplatītas gan luterāņu, gan katoļu zemēs. Sirds motīvs saglabājās arī 19. gadsimta simbolikā.

Iespējams, nedaudz agrāk saktu gravējumu ienāca vairāk vai mazāk reālistiski ziedi, kas šajā laikā bija populāri Eiropas juveliermākslā. Visspilgtāk šis puķu stils redzams uz tā sauktās Zengales saktas un dažām bronzas saktām, kuru izcelsmes vieta nav zināma.

17. gadsimta otrajai pusei pieder ornamenta kompozīcija, kam pamatā ir zari ar lapām un spirālveida noslēgumu. Jādomā, ka šis

and as ornaments. The visible zigzag on the brooches is partly due to the replicas with a merged letter “W”, and in part to Gothic reminiscences. Ernests Brastiņš erroneously pointed to the letter “W” seen on the brooch fragment as an example of the *Jumis* sign.

Floral motifs

Also popular during the 16th and 17th centuries were engraved Renaissance floral motifs in various layouts, which appear both on the silver and bronze brooches (**Fig. 55: 10, 11**). The leaf-shaped ornament was taken from the arabesque, with discernible features of the acanthus as well. Several compositional techniques have been used in the brooch ornaments. Imitation floral ornament, even in completely geometricized form, is also known. Brooches with this ornament are known in Latvia from the late 16th century.

The third period, 17th and 18th centuries

Although this time period is much nearer to the present, it is possible to say very little about the ornament used by the Latvian peasantry. Almost nothing is known about geometric ornament, as fabric samples from this time are not preserved. We can only assume that the belt fabrics showed zigzags, rows of rhombuses or a compositional division of the design by means of dividing elements, which in the early 17th century are still represented on brooches.

The brooches are clearly divisible into two groups: very small and simple shirt brooches, which are mostly undecorated, and large silver shawl brooches, which we know from silver hoards. As the shawl brooches are mainly decorated with glass “stones” or relief bubbles, there remains little space for engraved ornamentation. However, some popular, interrelated motifs of brooch decoration may be noted.

In the middle of the 17th century the following themes became common: the heart, the crown, often held by two birds, clasped hands and detailed flowers with five upturned petals and a rounded, emphasized centre (**Fig. 56: 2–7**). The assumption that these flowers were symbolic is confirmed by their presence on betrothal brooches and rings, represented by the clasped hand motif. All of these themes were common elsewhere in Europe. The heart as a symbol of love and affection can have both a profane and a religious meaning; thus, heart-shaped brooches were widespread in both the Lutheran

savdabīgais motīvs radās kā izstieptu akanta lapu pārveidojums. Šādi zari ar spirālveida noslēgumu sastopami uz 17. gadsimta beigām raksturīgajām ķēžu jostu metāla sprādzēm un adatu kārbīņām.

Atšķirībā no 17. gadsimta sākuma un vidus visām 17. gadsimta beigu Zemgales saktām ir raksturīgi lieli, ģeometriski stilizēti, apaļos medaljonos ievietoti ziedi, kas konstruēti, izmantojot cirkuļa palīdzību. Starp tiem ir iekombinēti ziedu atveidi profilā (**60. att.**). Visas saktas izgatavojuši zināmi zeltkaļu amata meistari. Arī visām piecām zināmajām Zemgales burbuļsaktām ir gravējumi starp burbuļiem, kā arī gravēti ziediņi burbuļu virsotnēs. To virsma ir sadalīta joslās ar pērļu virtenes motīva palīdzību, bet apmales rotā ģeometrisks motīvs.

Kā redzams, laika gaitā saktas kļuva lielākas un gravējuma raksturs nedaudz mainījās. Senākajos variantos var saskatīt akantam un arabeskaī jeb moreskaī raksturīgo lapu atdarinājumus, 17. gadsimta vidū populāri kļuva ziedu motīvi, bet gadsimta beigās saktas rotāja lieli, medaljonos ietverti, stipri ģeometrīzēti ziedi.

*

Ģeometriskais ornaments, kas redzams daļai saktu un uz bronzas skārda lentveida vainagiem, pārsteidz ar savu atpazīstamību – tuvību 19. gadsimta sākuma etnogrāfiskajiem izšuvumiem un pat audumiem. Skārda lentveida vainagu rotājums, kur kuplinātā likloča radītie trīsstūrveida laukumi aizpildīti ar rozetēm, ļoti atgādina tā saukto Krustpils villaiņu izšuvumus. Arī daudzi citi ornamenta motīvi, kas bija redzami uz saktām un vainagiem, atgādina ne tikai izšuvumu motīvus, bet arī 18. gadsimta beigām un 19. gadsimta sākumam raksturīgo Zemgales brunču ornamentu. Brunčiem, saktām un vainagiem kopīgi ir tādi motīvi kā spirāle, S un C veida liekumi, monētu rindas, dažāda veida rozetes un zvaigžņu motīvi. Tieši uz brunčiem vērojama ornamenta kompozīcija ar vertikālo starpelementu, kas, aizpildīts ripiņām un riņķīšiem, veido dažām saktām līdzīgas raksta joslas, platumā pārsniedzot galvenā raksta joslu.

and Catholic lands. The heart motif was retained in the symbolism of the 19th century.

More or less realistic flowers, which at that time were popular in the jewellery of Europe, may have appeared in brooch engravings a little earlier. Most notably, the flower style can be seen on the so-called "Zemgale brooch" and some bronze brooches whose place of origin is unknown.

Belonging to the second half of the 17th century is an ornamental composition based on branches with leaves, terminating in a spiral. Presumably, this peculiar motif originated as a modification of the stretched acanthus leaves. Such branches ending in a spiral are found on metal buckles of chain belts and needle-cases typical of the late 17th century.

In contrast to the beginning and middle of the 17th century, all of the Zemgale brooches from the late 17th century are characterized by large, stylized geometric flowers placed on circular medallions that have been designed using a pair of compasses. Placed between these are images of flowers in profile (**Fig. 60**). All of these brooches were made by known master goldsmiths. Also, all five known Zemgale bubble brooches have engravings between the bubbles, as well as engraved flowers on the tops of the bubbles. The surface is divided into sections by a row-of-pearls motif, whereas the rims are decorated with geometric motifs.

As can be seen, over time the brooches became larger and the character of the engraving changed somewhat. Imitations of the characteristic acanthus and arabesque or moresque leaves can be seen on the oldest variants. During the mid 17th century floral motifs became popular, and at the end of the century brooches were adorned with medallions showing large, highly geometric flowers.

*

The geometric ornament visible on some of the brooches and on the ribbon-like crown headdresses of bronze sheet appears surprisingly familiar – very close to the early 19th century ethnographic embroidery and even woven fabrics. The ornament on the ribbon-like crown headdress, with triangular fields created by an embellished zigzag and filled with rosettes, is very reminiscent of the embroidery of the so-called Krustpils shawl. A string of other ornamental motifs appearing on brooches and crowns are reminiscent of motifs found not only in embroidery but also in the characteristic ornament of skirts from the late 18th and early 19th century in the Zemgale region. Common to skirts, brooches and crown

Nav šaubu, ka vainagu un saktu ornaments, tāpat kā etnogrāfisko villaiņu izšuvumi, lielā mērā iespaidojās no paraugu jeb musturu grāmatām, kas iespiestā veidā bija pazīstamas jau no 1524. gada, kad Augsburgā iznāca Johana Šonspergera grāmata. Jau agrāk, vismaz no 15. gadsimta, bija pazīstamas atsevišķas iespiestas vai zīmētas paraugu lapas, kā arī uz auduma izšūti paraugi. Senākajās paraugu grāmatās ir fiksēts 16. gadsimta sākumā dominējošais ornaments, kas bija saistīts ar gotiskā stila motīviem. Paraugu grāmatās atrodams arī aizpildītais liklocis, kaut gan tā saknes ir senākas un saistās ar 13. gadsimtā Eiropas izšuvumos valdošo ģeometrisko stilu. Lai gan Latvijā nav zināmi šādi tekstiliju paraugi no 15. un 16. gadsimta, var pieņemt, ka šis kuplinātais liklocis bija pazīstams arī vietējiem amatniekiem. Tas ir sastopams gan 13. gadsimta Stāmerienas Annas muižas, gan 17. gadsimta Kastrānes Skubiņu villaines celainēs. Uz 16. gadsimta beigu vainagiem ornamenta kompozīcijā dominē ar dubultlīniju iezīmēti rombi. Rombu rinda kā centrālais rotājums raksturīga latgaļu ar dzeltenām krellītēm izšūtajiem auduma vainagiem. Taču arī paraugu grāmatās tāda ir pārstāvēta.

Domājams, ka atsevišķi ornamenta motīvi zemnieku vidē no musturu grāmatām nonāca ar pilsētu iedzīvotāju vai muižu kalpotāju starpniecību. Iespējams, tam, ka šie motīvi tika pieņemti, zināma nozīme bija atpazīstamībai un saiknei ar senāku vietēju tradīciju. 16. gadsimta otro pusi un 17. gadsimta pirmo pusi var uzskatīt par laiku, kad veidojās etnogrāfiskais ģeometriskais ornaments.

headdresses are such motifs as the spiral, the S-shaped and the C-shaped curve, the row of coins and various kinds of rosettes and star motifs. It is on the skirts in particular that we see an ornamental composition with a vertical dividing element, which was filled with discs and rings, making the ornamental sections similar to certain brooches, exceeding the main zone of the pattern in width.

There is no doubt that the crown headdress and brooch ornamentation, as well as the embroidery of ethnographic shawls, was largely influenced by pattern books, printed versions of which were known already from 1524, when the book by Johan Shonsperger appeared in Augsburg. Already earlier, at least from the 15th century, certain printed or drawn pattern sheets were known, as well as examples of embroidered fabric. The oldest pattern books established the dominant ornamentation of the early 16th century, which involved Gothic motifs. The filled zigzag can also be found in the pattern books; however, its roots are more ancient and connected with the geometric style prevailing in European embroidery of the 13th century. Although no examples of such textiles are known in Latvia from the 15th and 16th centuries, it can be assumed that the local craftsmen were familiar with the embellished zigzag. It is present on the tablet-woven shawl trims both from 13th-century Stāmerienas Annas muiža, and 17th-century Kastrānes Skubiņi. On the crown headdresses of the late 16th century the ornamental composition is dominated by rhombuses drawn with a double line. A row of rhombuses, as the centrepiece of the ornament, is characteristic of Latgallian fabric crown headdresses with yellow bead embroidery. This is also represented in the pattern books.

Supposedly, some ornamental motifs entered the peasant milieu from pattern books via the urban population or manor servants. Perhaps these motifs were accepted in some part due to their familiarity and the link with ancient native tradition. The second half of the 16th and the first half of the 17th century and can be considered as the time when the ethnographically represented geometric ornament developed.

VI nodaļa

TICĒJUMI UN
TRADĪCIJAS*Vitolds Muižnieks*

Katrai tautai ir ieražas un simboli, kas veidojušies noteiktas ļaužu grupas ietvaros gan iekšēju, gan ārēju faktoru ietekmē. Tās ir vērtības, kas formējušās ilgākā laika posmā un ko pārmanto no paaudzes paaudzē. Kolektīvās atmiņas saglabāšanās tiek nodrošināta ar rituālu palīdzību. Tādēļ, analizējot latviešu etniskās kultūras izpausmes, ir jāpievērš uzmanība mitoloģiskiem tēliem un sadzīves tradīcijām.

Latviešu tradicionālie svētki saistās ar gadskārtu ciklu un ģimenes godiem, kas ir bagāti ar mitoloģisko priekšstatu reliktiem, dabas pielūgsmi, seniem maģiskiem elementiem un rituāliem. Šis mantojums veidojies, saglabājot senāku ticējumu un rituālu slāni, kā arī iekļaujot jaunākus priekšstatus un tradīcijas, par ko liecina rakstītie avoti, folkloras materiāli un arheoloģiskās liecības.

Rakstītās ziņas par 13.–18. gadsimta pamatiedzīvotāju mitoloģiju, sadzīves tradīcijām un ticējumiem ir galvenokārt citu kultūru pārstāvju radītas, kurās lielākoties atspoguļojas sastādītāju interpretācija. Bieži tās ir vispārīgas frāzes, kas neatklāj vietējo tautu ticējumu un tradīciju būtību, vienas un tās pašas ziņas tiek nekritiski atkārtotas vairāku autoru darbos. Viduslaiku avotos pamatiedzīvotāju reliģiskās

Chapter VI

BELIEFS AND
TRADITIONS*Vitolds Muižnieks*

All peoples have their own customs and symbols, which have developed within a specific group under the impact of both internal and external factors. They present values which have been formed over a long period of time and are handed down from one generation to the next. The preservation of collective memory is ensured with the help of rituals. Thus, in analysing the expressions of Latvian ethnic culture, attention should be given to mythological figures and traditions.

The traditional Latvian festivities are associated with the cycle of seasons and family events and are rich in relicts of mythological concepts, nature worship and archaic magical elements and rituals. This heritage has developed through the survival of a layer of archaic beliefs and rituals and the integration of newer concepts and traditions into it, as attested by written sources, folklore material and archaeological evidence.

Written evidence about the mythology, traditions and beliefs of the indigenous population of present-day Latvia in the 13th–18th century has for the most part been produced by people belonging to foreign cultures, which fact is more often than not reflected in the authors' interpretation. Often the evidence constitutes only general phrases, which fail to reveal the essence of the beliefs and traditions of the indigenous people; the same items of information tend to be uncritically copied from author to author. Medieval sources as a rule regard the religious practices of the indigenous people as obscurantism, which must be eradicated.

dzīves prakse parasti raksturota kā tumsonība, kas ir jāizskauž. Vēlāka laika avoti informācijas ziņā kļūst detalizētāki, tomēr tie vairs neatspoguļo pamatiedzīvotāju senāko mitoloģijas slāni, jo, laikam ritot, iepriekšējā situācija ir mainījusies. Arī folklorā atklāj dažādu laiku uzslāņojumus, kas ir grūti nošķirami un satur jauktus priekšstatus. Šajā ziņā laikā un telpā daudz precīzāku informāciju sniedz arheoloģija, tomēr tā atklāj tikai atsevišķus garīgās dzīves elementus. Arheoloģija var sniegt pastarpinātas ziņas par senajām kulta vietām, to iekārtojumu un tajās veiktajām darbībām, par dažāda veida zīmju un simbolu lietojumu, par apbedīšanas tradīcijām, kas atspoguļo priekšstatus, saistītus ar mirušajiem, pēcnāves dzīvi u.c. Arheoloģija veido saikni starp aizvēsturi un jaunākiem laikiem, starp rakstīto avotu, folkloras un etnogrāfijas liecībām, kas izmantojamas 13.–18. gadsimta iedzīvotāju garīgās dzīves norišu izpētē.

Kristīgās ticības izplatīšana

Nozīmīgas pārmaiņas pamatiedzīvotāju dzīvesveidā un tradīcijās ir saistāmas ar kristīgās ticības izplatīšanu un krusta kariem. Latvijas historiogrāfijā tradicionāli tiek izdalīti trīs kristianizācijas posmi – skandināvu, slāvu un vācu. Mūsdienu Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Somijas un bijušās Prūsijas baltu un Baltijas somu tautas laikā no 11. līdz 13. gadsimtam bija nonākušas rietumu latīņu (Romā katoļu) un austrumu (ortodoksālās kristīgās) baznīcas ietekmes lokā (66. att.). Kristīgās ticības ieviešanas centieni šajā laikā bija saistīti ar skandināvu un vācu katoļu valdnieku, Krievzemes pareizticīgo kņazu politiskajām interesēm un tirgotāju aktivitātēm.

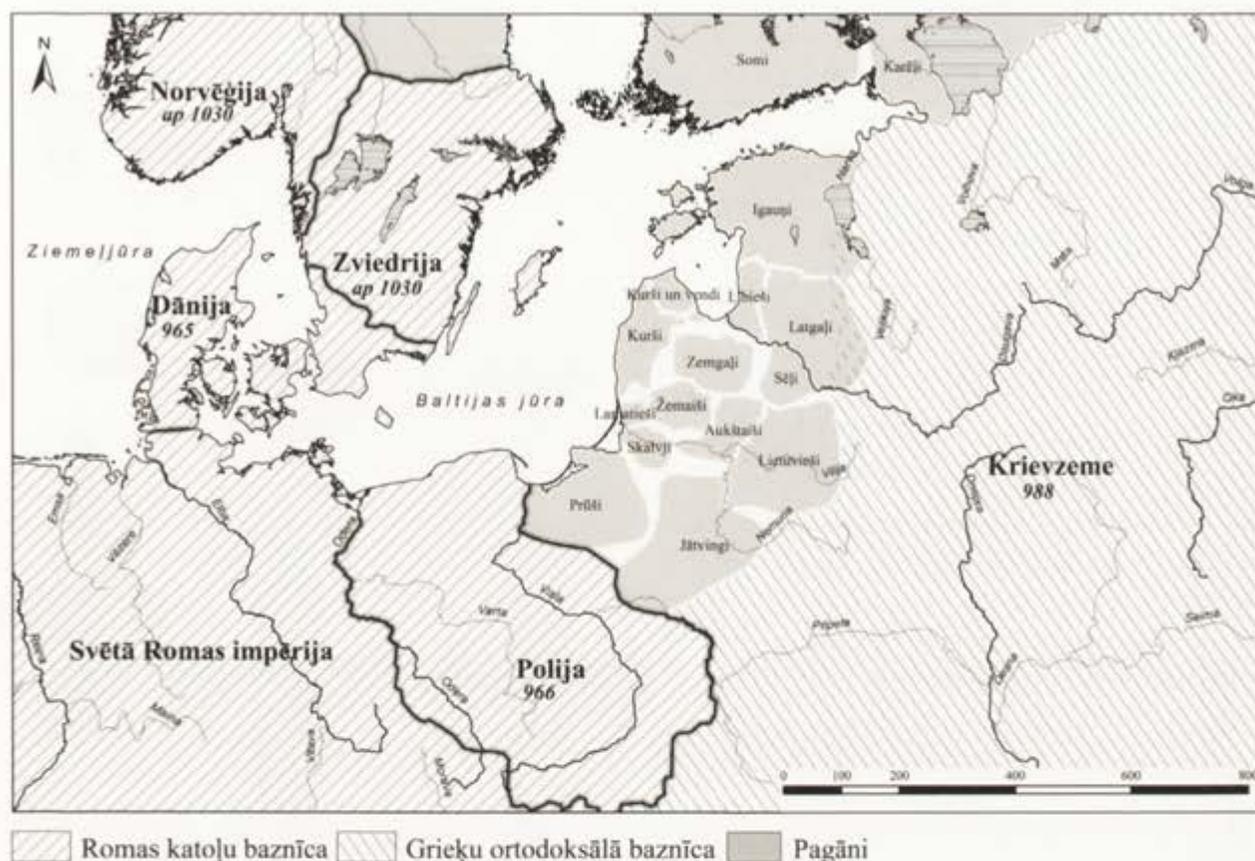
Pirmajos divos kristīgās ticības izplatīšanas posmos vietējās tautas kristietību iepazīnās galvenokārt pastarpinātā veidā. Nav drošu ziņu par katoļu un ortodoksālās baznīcas mērķtiecīgu misiju un misionāru darbību 11. un 12. gadsimtā. Rakstītajos avotos sniegtā informācija par baznīcām un to celtniecību ir skaidrojama ar izņēmuma gadījumiem, kad šīs baznīcas

Sources from later periods provide the relevant information in more detailed form, yet they no longer reflect the oldest layer of mythology of the indigenous people, because the situation had changed over time. In a similar way folklore, too, reveals the layers of different periods, which are difficult to separate and contain mixed concepts. In this regard archaeology provides much more accurate information in terms of time and space, yet it reveals only separate elements of religious life. Archaeology may supply indirect evidence of the archaic cult sites and their layout, as well as of burial traditions that reflect concepts relating to the dead, the after-life, etc. Archaeology builds a link between prehistory and more recent times, between the evidence provided by written sources, folklore and ethnography, which can be used in research on processes in the religious life of the indigenous population.

The spread of Christianity

The spreading of the Christian faith and the crusades brought about important changes in the lifestyle and traditions of the indigenous population. The Latvian historiography traditionally distinguishes three phases of Christianization: Scandinavian, Slavic and German. In the period from the 11th to the 13th century the peoples living in present-day Latvia, Lithuania, Estonia and Finland, as well as the Balts of the former Prussia and Baltic Finns, came within the circle of influence of the Western (Roman Catholic) and Eastern (Orthodox) Christian churches (Fig. 66). In this period the aspirations towards the introduction of the Christian faith were associated with the political interests of the Scandinavian and German Catholic rulers and Russian Orthodox dukes, and with the activities of merchants.

In the first two phases of the spreading of Christianity the indigenous people became acquainted with it for the most part indirectly. There is no reliable evidence about any purposeful mission on the part of either the Catholic or Orthodox Church, or any activities by their missionaries in present-day Latvia in the 11th or 12th century. The evidence provided by written sources about churches and church-building relates to exceptional cases, where such churches served the needs of a small group of people – merchants and immigrants. A fact mentioned in the history of the Archbishopric of Hamburg, written by chronicler Adam of Bremen (died c. 1085), serves as a piece of evidence: in

66. att. Kristīgās ticības izplatība Baltijas jūras reģionā 10.–12. gadsimtā. *Normunda Graša zīmējums*

Fig. 66. The spread of Christianity in the Baltic Sea region in the 10th–12th century. *Drawing: Normunds Grasis*

kalpoja šauras grupas – tirgotāju un iecelotāju – vajadzībām. Par to liecina hronista Brēmenes Ādama († ap 1085) Hamburgas arhibīskapijas vēsturē minētais fakts, ka 1070. gadā kāds tirgotājs, Dānijas karaļa pamudināts, uzcēlis baznīcu Kurzemē.

13. gadsimtā Indriķa hronikā minēti pareizticīgo centri Jersikā un Koknesē – saistībā ar krieviem (*rutheni*), kas tur uzturējušies. Iespējams, ka par rutēņiem dēvēti arī vietējo tautību pārstāvji, kas bija pievērsti pareizticībai, jo 13. gadsimtā šo vārdu varēja lietot kā baznīcietisisku, nevis etnisku apzīmējumu. Diemžēl hronikas autors skaidri neatklāj, cik lielā mērā vietējās tautības bija pazīstamas ar pareizticību.

Par ortodoksālās baznīcas ietekmi netieši liecina mūsdienu Latvijas teritorijas dzīvesvietu un kapulauku 11. un 12. gadsimta arheoloģiskajos materiālos sastopamie ar kristietību saistītie simboli – glazētas olas, dažāda veida krustiņi,

1070 a merchant, encouraged by the King of Denmark, built a church in Courland.

The *Chronicle of Henry of Livonia* mentions the existence of Orthodox centres in Jersika and Koknese in the 13th century in association with the Russians (*rutheni*) residing there. *Rutheni* can probably be taken to mean individuals from the indigenous peoples who had converted to the Orthodox faith, since in the 13th century the name of an ethnicity was sometimes used as a reference to the person's religious denomination rather than his or her actual ethnic affiliation. Regrettably, the author of the chronicle fails to reveal the extent to which the local ethnicities were familiar with the Orthodox faith.

Constituting indirect evidence of the impact of the Orthodox Church are the Christianity-related symbols – glazed eggs, different types of crosses, medallions with saints' images, etc. – which have been found in the 11th and 12th century archaeological material from settlements and burial grounds in the territory of present-day Latvia (Fig. 67). Presumably, it was at this time that several Latvian words

medaljoni ar svēto attēliem u.c. (67. att.), Domājams, ka šajā laikā no senslāvu valodas ir aizgūti vairāki ar baznīcas terminoloģiju saistīti vārdi – gavēt, zvans, krusts, svece, grēks u.c.

Vienlaikus 11. un 12. gadsimta kapulauku arheoloģiskajā materiālā nav vērojamas būtiskas pārmaiņas mirušo apbedīšanas veidā. Kapu orientācijā saglabājās sentautu lokālās tradīcijas, mirušie apglabāti ar krāšņām rotām, darbarīkiem, ieročiem un citām kapa piedevām. Līdztekus inhumācijai praktizēta kremācija, mirušie guldīti līdzenaļos un uzkalniņu kapulaukos u.tml. Šo iemeslu dēļ pagaidām nav izdevies gūt pārliecinošas arheoloģiskās liecības par 11. un 12. gadsimta kristīgām sakrālām celtnēm un kapsētām.

Vēsturnieku rīcībā nav arī rakstītu ziņu, kas apstiprinātu ortodoksālās baznīcas mērķtiecīgu misiju. Kristianizācija nevarēja noritēt, balstoties tikai uz atribūtiem – krustiņiem, dažādiem ar kristīgo simboliku saistāmiem piekariņiem. Tai vajadzēja atspoguļoties arī rakstītā vārdā. Dažādu ar kristietību saistītu atribūtu izplatība 11. un 12. gadsimtā vairāk liecina par kristīgās kultūras netiešu ietekmi, kas toreiz bija neizbēgams process. Kādā nolūkā piekariņi nēsāti un kā tos interpretēja vietējo tautību pārstāvji, paliek diskutējams jautājums.

Rakstītie avoti plašāku informāciju sniedz par vācu misionāru un krusta karotāju darbību un rezultātiem. Šīs misijas norise, kas ir dokumentēta no 12. gadsimta otrās puses, bija ievērojami plašāka un mērķtiecīgāka. Tā skāra politisko, sociālo, ekonomisko un garīgās dzīves sfēru un aptvēra visus mūsdienu Latvijas teritorijas sentautu apdzīvotos novadus.

13. gadsimta gaitā noformējās valstisku veidojumu konfederācija – Livonija un ieviesās lēņu attiecības. Tika dibinātas pilsētas, celtas mūra pilis un sakrālās celtnes, izveidojās draudžu organizācija utt. Par šo notikumu gaitu un rezultātiem plašu informāciju sniedz rakstītie avoti un daļēji tie atspoguļojas arī dzīvesvietu un apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā.

Saistībā ar hidroelektrostaciju būvdarbiem Daugavas krastos 20. gadsimta 60. un 70. gados

67. att. Dzīvesvietās un kapulaukos atrastie ar kristietību saistītie simboli, 11. un 12. gadsimts (LNVN): 1 – krustiņš (Sēlpils Lejasdopeļu kapulauks), 2 – krustiņš (Kalsnavas Daktiņu kapulauks) 3 – eņģeļa figūriņa (Daugmales pilskalns), 4, 5 – krustiņi (Daugmales pilskalns), 6 – glazēta Lieldienu ola (Raušu apmetne), 7 – medaljons ar sv. Georga (Jura) attēlu (Aglonas Kristapiņu kapulauks), 8 – medaljons ar Dievmātes attēlu (Aglonas Kristapiņu kapulauks), 9 – enkolpijns ar Dievmātes, krustā sistā Pestītāja un svēto attēliem (Kokneses senpilsēta), 10 – enkolpijns ar krustā sistā Pestītāja un svēto attēliem (Ciblas Ķišukalna pilskalns apmetne). *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 67. Christianity-related symbols found at living sites and cemeteries, 11th and 12th centuries (LNVN): 1 – cross pendant (Sēlpils Lejasdopeļi cemetery), 2 – cross pendant (Kalsnavas Daktiņi cemetery) 3 – angel figurine (Daugmale hill fort), 4, 5 – cross pendants (Daugmale hill fort), 6 – glazed Easter egg (Rauši settlement), 7 – medallion with St George image (Aglonas Kristapiņi cemetery), 8 – medallion with St Mary image (Aglonas Kristapiņi burial ground), 9 – encolpion with images of St Mary, the crucified Saviour and saints (Koknese old town), 10 – encolpion with images of the crucified Saviour and saints (settlement at Ciblas Ķišukalna hill fort). *Photo: Roberts Kaniņš*

associated with church terminology – such as *gavēt* (to fast), *zvans* (bell), *krusts* (cross), *svece* (candle) and *grēks* (sin) – were borrowed from the Old Slavonic language.

ir noritējuši apjomīgi pētījumi vairākos viduslaiku arheoloģisko pieminekļu kompleksos. Tajos izpētīti ciemi, mūra pilis, baznīcas un pie tām iekārtotās kristīgo kapsētas. Plaši izrakumi izdarīti pirmajos kristianizācijas centros – Ikšķilē, Mārtiņsalā, Lielvārdē, Aizkrauklē u.c., kas raksturo avotos minēti 13. gadsimta notikumu kopsakarā. Izrakumu laikā atklātas liecības par šī reģiona iedzīvotājiem, viņu dzīvesveidu, tradīcijām, apģērbu un sadzīvi, kā arī iegūta nozīmīga informācija par izmaiņām, ko radīja krusta kari un turpmākie notikumi vēlākajos gadsimtos.

Kopš 13. gadsimta pamatiedzīvotāji formāli skaitījās pievērsti kristīgajai ticībai. Viņiem bija jāievēro tādi paši noteikumi un rituāli kā daudzviet citur katoliskajā Eiropā. Katoļu baznīcas prasības attiecībā uz pamatiedzīvotāju dzīvesveidu un tradīcijām uzskatāmi formulētas Kristburgas miera līgumā, ko Vācu ordeņa pārstāvi 1249. gadā noslēdza ar Pamedes, Vārmes un Nātangas prūšiem.

“Pēc kristiešu paražām viņiem (prūšiem) jāapbedī savi mirušie kapsētās un viņi nedrīkst tos vairs sadedzināt vai aprakt kopā ar zirgiem, cilvēkiem, ieročiem, drēbēm vai citām vērtīgām lietām. Viņiem jāatsakās no saviem svētniekiem (tulisoņiem un ligasoņiem), kas bērēs savās raudu dziesmās cildina aizgājēju kara darbus un stāsta, ka redzot viņus kopā ar saviem kara draugiem jājam caur mākoņiem uz viņu sauli ar spožiem ieročiem rokā. Tāpat jaunkristītie solās turpmāk ņemt tikai vienu sievu, viņi atsākas no pirkuma laulībām un turpmāk ne pārdos savas meitas, ne pirks sievas sev un saviem dēliem, lai noslēgtu precības. Viņi solās bez sevišķas pāvesta atļaujas neprecēt savu brāļu atraitnes, ne arī kādu citu, kas atrodas ar līgavaini pirmā, otrā, trešā un ceturtā radniecības pakāpē, katru jaundzimušo kristīt astoņu dienu laikā, nesot viņu baznīcā, bet, ja bērnam draud nāve, likt to nokristīt mājās.”

Saskaņā ar 1215. gada Romas katoļu Laterāna IV koncila lēmumiem ikvienam kristietim vismaz reizi gadā Lieldienu laikā ir jāizsūdz grēki un jāiet pie dievgalda. Ticīgajiem jāpmeklē noteikta draudze, kur dzīves laikā jāpiedalās

However, the archaeological material from 11th and 12th century burials reveals no notable changes in the mode of burial. In the orientation of graves the local traditions of the indigenous peoples persisted, the dead still being buried together with a rich array of ornaments, tools, weapons and other grave goods. Alongside inhumation, cremation was also practiced; the dead were laid to rest both in flat and barrow cemeteries, etc. For these reasons no conclusive archaeological evidence about Christian religious buildings or cemeteries of the 11th and 12th centuries has yet been obtained.

Historians likewise do not have at their disposal any written evidence confirming a purposeful mission on the part of the Orthodox Church. Christianization could not have taken place based only on attributes, such as crosses and various pendants related to Christian symbolism. It had to be reflected in the written word as well. The spread of different Christianity-related attributes in the 11th and 12th centuries rather testifies to the indirect influence of Christian culture, which was an inevitable process at that time. With what purpose individuals from the indigenous peoples wore such pendants and how they interpreted them – this remains an issue of debate.

Written sources provide more information about the activities of the German missionaries and crusaders. This mission, the course of which was documented from the second half of the 12th century onwards, was considerably larger in scale and more purposeful than the previous phases of Christianization. It affected the political, social, economic and religious spheres of life and encompassed all the regions of present-day Latvia.

In the course of the 13th century a confederation of states that became known as Livonia emerged and feudal relationships were introduced. Towns were founded, masonry castles and religious buildings constructed, a network of church parishes developed, etc. Written sources provide detailed information about the course and results of these developments, which are also partly reflected in the archaeological material from settlements and burial sites.

In connection with the construction of hydro-power stations on the banks of the Daugava River in the 1960s and 1970s, several complexes of archaeological monuments have undergone large-scale research. Villages, masonry castles, churches and the adjacent Christian cemeteries were excavated. Large-scale excavation was conducted at the earliest centres of Christianization, namely Ikšķile, Mārtiņsala, Lielvārde, Aizkraukle, etc., which are mentioned in the

dievkalpojums, jāsaņem garīgie pakalpojumi – kristības, laulības, grēksūdzes, altāra un slimnieku sakramenti, mirušie jāapglabā draudzes kapsētā un par mirušo dvēselēm jānotur aizlūgumi. Tāpat bīskapiem jāraugās, lai draudzēs būtu priesteri, kas prot vietējās – draudzes locekļu valodas. Līdzīgas prasības atkārotas 15. un 16. gadsimta Livonijas landtāgu un baznīcas sinožu lēmumos.

Laterāna IV koncila laikā Livonija tika pasludināta par svētās Jaunavas Marijas zemi (*Terra Mariana*), kas sekmēja Dievmātes kulta izplatīšanos un tā popularitātes noturību līdz pat jaunajiem laikiem. Seno svinamo dienu vietā pakāpeniski ieviesās baznīcas kalendārā atzīmētās svētku dienas un seno aizbildņu vietā – svēto kults. Agrāk šis pārmaiņas noritēja Rīgas latviešu vidū, kuru dzīvesveidu reglamentēja tirgotāju un amatnieku brālību noteikumi un statūti. Katrai brālībai bija savs aizbildnis (svētais) vai simbols, kā vārdā to dēvēja. Piemēram, liģeru (preču krāvēju) brālības 1463. gada statūtos (šrāgā) norādīts, ka šī ģilde jau senos laikos dibināta sv. Jāņa Kristītāja godināšanai. Sekojot vispārējai viduslaiku ģilžu un amatu brālību praksei, latviešu brālības ierīkoja savus altārus baznīcās. Tā zvejnieku brālībai bija sv. Krusta altāris Jēkaba baznīcā, nesējiem – sv. Miesas altāris Jēkaba baznīcā. Zvejnieku brālības šrāgā rakstīts: “Mums ir pienākums uzturēt sv. Krusta altāri svētā krusta godināšanai, un ikvienam brālim ir jābūt pie tā klāt, ja viņš grib, lai svētais krusts viņam palīdz.”

Domājams, ka Rīgas latviešu lietotajā valodā no latīņu un viduslejasvācu valodas aizgūti vairāki ar baznīcu saistīti termini – mūks, altāris, priesteris, bikts, pātari, eņģelis, paradīze, elle, mise, upuris, bēres u.c. Daļa šo vārdu ienākusi folklorā un liecina par kristietības dziļāku ietekmi arī lauku novados. Tomēr tur atšķirībā no pilsētu vides ilgstoši saglabājās senāks mitoloģisko priekšstatu un sadzīves tradīciju slānis. No 13. gadsimta aizsākās process, kas ietekmēja un lielā mērā arī pārveidoja pamatiedzīvotāju garīgo pasauli. Viduslaikos veidojās savdabīgs reliģiskais sinkrētisms, kurā saplūda senākas tradīcijas un ticējumi ar kristīgo priekšstatiem un rituāliem.

written sources in the context of the events of the 13th century. In the course of excavation evidence about the inhabitants of this region, their lifestyle, traditions, dress and domestic life was recovered, and important information was obtained concerning the changes brought about by the crusades and the developments that transpired in the subsequent centuries.

As of the 13th century the indigenous population of present-day Latvia was formally regarded as having been converted to the Christian faith. They had to observe the same rules and rituals that were in force elsewhere in Catholic Europe. The requirements of the Catholic Church with regard to the lifestyle and traditions of the indigenous population are clearly formulated in the Peace Treaty of Christburg that the representatives of the Teutonic Order concluded with the Prussians of the lands of Pomesania, Warmia and Natangia in 1249:

“According to the Christian custom they (the Prussians) must bury their dead in cemeteries and they must no longer cremate them or bury them together with horses, people, weapons, clothes or other valuable items. They must give up their pagan priests (*Tulisonos vel Ligaschones*) who in their weeping songs at funerals sing praise of the martial feats of the deceased and describe him riding through clouds together with his war friends to the world beyond with shining weapons in their hands. Likewise the neophytes pledge to wed only one wife, to reject the selling and buying of wives in marriage and henceforth will no longer sell their daughters nor buy wives for themselves or their sons. They pledge not to marry the widows of their deceased brothers nor any other women in the first, second, third or fourth degree of consanguinity without explicit papal permission and to baptize all new-born babies within eight days of their birth by taking them to the church or, if the child's death is imminent, by having it baptized at home.”

In compliance with the decisions adopted at the Fourth Lateran Council of the Roman Catholic Church in 1215, at least once a year, at Easter, all Christians had to confess their sins and take Holy Communion. Christians had to be part of a specific parish, within which they had to attend Mass and the sacred ceremonies – receive the sacraments of baptism, marriage and confession as well as the sacraments of the altar and the sacraments for the sick. The dead had to be buried in the parish cemetery and the office for the dead had to be said. Bishops had to ensure that all parishes had priests who could speak the mother tongue of the parishioners. Similar

Viduslaiku reliģiskās dzīves prakse tika pārskatīta reformācijas un kontrreformācijas periodā (16. un 17. gs.). Pēc Livonijas sabrukuma 16. gadsimta otrajā pusē un turpmāko gadsimtu gaitā mūsdienu Latvijas teritorija un tās iedzīvotāji nonāca vairāku valstu ietekmes lokā. Atrodoties zem dažādām varām, Latvijas teritorijā veidojās kultūrvēsturisko apgabalu saimnieciska, kulturāla un arī reliģiska savdabība. Kurzemes un Zemgales hercogistē un Zviedru Vidzemē nostiprinājās luterticība, bet Latgalē (poļu Inflantija) par valdošo konfesiju saglabājās katolicisms. Reformācijas un kontrreformācijas laikā baznīcas pārstāvji ar dažādām metodēm un līdzekļiem centās izskaust viduslaiku reliģiskās dzīves praksi, kāda bija nostiprinājusies pamatiedzīvotāju vidū. Tika apkarota ziedošana mežos, pakalnos, alās, sētās, pie akmeņiem, kokiem, vecās kapelu vietās u.c. objektos. Aizliedza mirušo apbedīšanu ar draudzes baznīcām nesaistītās vietās, mirušo garu mielošanu mežos, kapsētās un sētās. Vērsās pret dažādām sadzīves tradīcijām un rituāliem, ko ievēroja noteiktā gada laikā, svētku dienās un ģimenes godos.

Kaut arī katoļu un protestantu nostāja bija līdzīga, tomēr abu konfesiju pārstāvju darbības metodes atšķīrās. Jezuīti, kuri aktīvi iestājās pret reformāciju, vienkāršās tautas uzmanības piesaistīšanai izmantoja ierastos līdzekļus – aizlūgumus, svētības dažādām vajadzībām un sakramentālijas – svētīto sāli, ūdeni, vaska figūras u.c. Protestantu baznīcas pārstāvju nostāja bija daudz kritiskāka. Viņi vērsās gan pret pagāniskām, gan katoļu tradīcijām, vienlīdz nosodot tās kā elkdievību un māņticību. Neraugoties uz abu konfesiju pārstāvju centieniem, jaukta pasaules uztvere pamatiedzīvotāju vidū daudzviet saglabājās un pastāvēja līdz pat jaunākiem laikiem.

Mitoloģiskās būtnes un sakrālie objekti

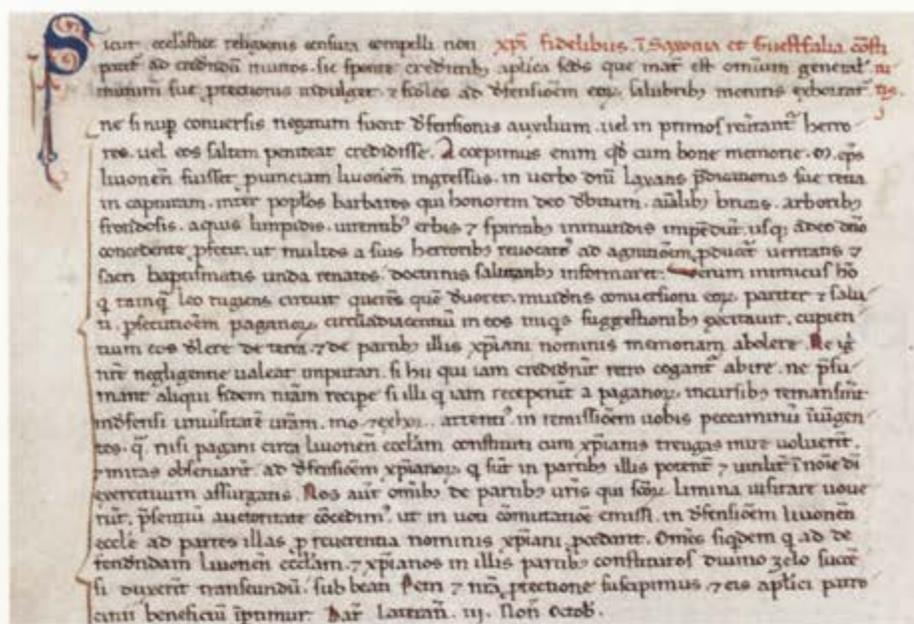
Salīdzinoši skopa informācija ir saglabājusies par vēlā dzelzs laikmeta sentautu garīgās

requirements were reiterated in the resolutions of Livonia's Landtags and church synods in the 15th and 16th centuries.

At the Fourth Council of the Lateran Livonia was proclaimed as the Land of St Mary (*Terra Mariana*), which encouraged the spread of the cult of the Holy Virgin and the stability of its popularity up to the Modern Period of history. The ancient festivities were gradually replaced by the feast days marked in the church calendar, and the ancient deities were replaced by the cult of the saints. These changes first occurred among the Latvians living in Riga, where the lifestyle was regulated by the rules and statutes of merchants' and craftsmen's fraternities. Each fraternity had its own guardian (a saint) or symbol, whose name the fraternity bore. For example, the 1463 statutes (*Schragen*) of the Dockhands' Fraternity state that this guild had been founded in olden times to honour St John the Baptist. Following the general practice of medieval guilds and craft fraternities, Latvian fraternities, too, established their own altars in churches. Thus the Fishermen's Fraternity had an Altar of the Holy Cross in St James's Church in Riga, and the Carriers had an Altar of the Holy Flesh, also in St James's Church. The statutes of the Fishermen's Fraternity declare: "It is our duty to maintain the Altar of the Holy Cross in order to honour the Holy Cross, and all the brethren must take part in this, if they want the Holy Cross to help them".

Presumably, it was into the language spoken among the Latvians living in Riga that several church-related terms were borrowed from Latin or Middle Low German, such as *mūks* (monk), *altāris* (altar), *priesteris* (priest), *bikts* (confession), *pātari* (prayers), *eņģelis* (angel), *paradīze* (paradise), *elle* (hell), *mise* (mass), *upuris* (sacrifice) and *bēres* (funeral). Some of these words have entered folklore and testify to a deep impact of the Christian faith in rural areas, too. Yet here, in contrast to the urban environment, an archaic layer of mythological concepts and traditions survived for a long time. In the 13th century a process began which affected and largely changed the religious world of the indigenous population. In the Middle Ages there developed a singular kind of religious syncretism, in which the archaic traditions and beliefs merged with the Christian concepts and rituals.

In the period of Reformation and Counter-Reformation (the 16th and 17th centuries) the medieval religious practices were revised. In the centuries after the collapse of Livonia, which occurred in the second half of the 16th century, different parts of present-day Latvia and its population fell within the spheres of influence of different states. Living

68. att. Romas pāvesta Inocenta III bullas noraksta kopija, 1199. gads (Vatikāna slepenais arhīvs)

Fig. 68. Copy of a transcript of a bull of Pope Innocent III, 1199 (Vatican Secret Archives)

dzīves norisēm. Nav zināms, cik atšķirīgi bija ticējumi, tradīcijas un reliģiskie priekšstati sentautu vidū. Trūkst ziņu par 12. gadsimta iedzīvotāju pasaules uztveri, dievu vietu un lomu tajā – vai pastāvēja centralizēta dievību hierarhija un mitoloģisko būtņu subordinēta sistēma?

Sākot ar 12. un 13. gadsimta miju, palielinājās rakstīto ziņu daudzums par notikumiem mūsdienu Latvijas teritorijā, tomēr to galvenais uzdevums bija atspoguļot sentautu pievēršanu kristīgajai ticībai, nevis iedziļināties to reliģiskās dzīves niansēs. Viduslaiku rakstītajos avotos mitoloģiskās būtnes un kulta objekti parasti raksturoti ar vispārējām frāzēm, kas nebūt neatklāj pamatiedzīvotāju reliģijas saturu un tradīciju būtību (68. att.). Pāvests Inocents III 1199. gada bullā raksta par barbariem, kas Dievam pienācīgo godu dod truliem kustoņiem, lapotiem kokiem, dzidriem ūdeņiem un nešķīstiem gariem.

Rīgas baznīcas provinces 1428. gada statūtos atzīmēts: “[...] zemnieki un mūsu provinces Livonijas iedzīvotāji gaida savu laicīgo mantu pieaugumu un savu nožēlojamo laimi no pērkonā, ko viņi sauc par savu dievu, no čūskām, tārpiem un kokiem.” Līdzīgas ziņas atrodamas arī 16. gadsimta avotos. Piemēram, ģeogrāfa Sebastiana Minstera enciklopēdiskā

under different powers, different regions developed their own original economic, cultural and also religious characteristics. In the Duchy of Courland and Semigallia and in Swedish Livonia (Vidzeme region) Lutheranism prevailed, while in Polish Inflanty (Latgale) Catholicism remained the dominating religious denomination. During the Reformation and Counter-Reformation the clergy used various methods to eradicate the medieval religious practices in the form in which they had taken root among the indigenous population. The making of offerings in woods, on hills, in caves, in farmsteads, at stones and trees, on the former sites of chapels and in similar places was combated. The burying of the dead in places not associated with parish churches and the feeding of the spirits of the dead in woods, cemeteries and farmsteads were forbidden. Various traditions and rituals that were performed at a certain time of the year, on feast days and at family events also came under attack.

Although the Catholic and Protestant positions were similar, the methods of the two denominations differed. The Jesuits, who actively fought against the Reformation, used the traditional means of attracting the attention of the ordinary people: church services, blessings and sacramentals for different needs, such as consecrated salt and water, wax figurines, etc. The Protestant Church took a much more critical stance. It turned against both pagan and Catholic traditions, condemning them both equally as idolatry and superstition. In spite of the efforts of both denominations, in many places

darba "*Cosmographia*" 1550. gada izdevumā par Livoniju teikts: "Pirms trīssimt gadiem livonieši (*Lyfflender*) bijuši pagāni un elku pielūdzēji. Tāpēc vēl šodien viņu vidū ir daudz tādu, kas neko nezina par Dievu un viņa svētajiem. Viens pielūdz Sauli, otrs – Mēnesi, viens izvēlas pielūgšanai skaistu koku, otrs – akmeni vai ko citu, kas tam tīk."

Sākot ar 16. gadsimta otro pusi, rakstīto avotu daudzums pakāpeniski palielinājās. Lai gan informācijas apjoms kļūst arvien plašāks, tomēr pamatiedzīvotāju senāko mitoloģisko priekšstatu izpētē šīs ziņas izmantojamas piesardzīgi. Jauno laiku avotos, to skaitā arī folkloras materiālos, sastopamas potenciālas dievības, kas nav saistāmas ar laiku pirms kristīgās ticības ieviešanas. Mitoloģijā bija ienākuši jauni, ar kristietību saistīti tēli, piemēram, Māra, Tenis, Dēkla, Miķelis, Mārtiņš u.c., kas iekļāvušies pamatiedzīvotāju senākā priekšstatu sistēmā un dažādos tās līmeņos.

Līdzīgi arī 16.–18. gadsimta avotos minētie kulta objekti un upurēšanas tradīcijas daudzos gadījumos vairs neliecina par pagānismu, bet gan par katoļu laika pielūgsmes objektiem, svēto kultu un ziedojumiem. Jauno laiku avotos un folkloras materiālos atspoguļojas jaukta reliģisko priekšstatu sistēma. Folklorā reliģiskais sinkrētisms izpaužas galvenokārt kā katoļu svēto un baznīcas terminoloģijas iesaistīšana mitoloģisko uzskatu struktūrā un šīs terminoloģijas pakļaušana tai. Ar kristietību saistītā leksika, tēli un motīvi izpaužas dažādos folkloras žanros – tautasdziesmās, ticējumos, buramvārdos, pasakās un teikās, lai gan tajos ir saglabājušies arī senāki priekšstati, ticējumi un tradīcijas. Baltu un Baltijas somu sentautu pēcteči dabā notiekošos procesus un parādības uztvēra sakralizētas pasaules kopsakarā, kur mājo personificētas būtnes – dievības un gari. Šajā sistēmā 13.–16. gadsimtā iekļāvās tādi ar kristietību saistīti tēli kā Dievmāte Marija un svētie, kas pat aizēnoja atsevišķas senākās dievības.

Mitoloģisko būtņu vidū izšķiramas vairākas grupas: debesu dievības (Debesu Dievs, Saule, Mēness, Pērkons), likteņa dievietes (Laima,

a mixed world perception survived among the indigenous population until the Contemporary Period of history.

Mythological creatures and sacred objects

The surviving information about the religious life of the ethnicities living in the territory of present-day Latvia in the Late Iron Age is relatively scarce. We do not know how much the beliefs, traditions and religious concepts differed among different ethnicities. Information is lacking about the world perception of the inhabitants of present-day Latvia in the 12th century and the place and role of gods in it – was there a centralized hierarchy of gods and a subordinated system of mythological creatures?

From the turn of the 13th century the amount of written data about the developments transpiring in the territory of present-day Latvia increased, yet their main purpose was to record the conversion of the indigenous ethnicities to the Christian faith rather than delve into the nuances of their religious life. Medieval written sources usually describe the mythological creatures and cult objects in general phrases, which do not reveal the content of the indigenous population's religion or the essence of their traditions (Fig. 68). A bull of Pope Innocent III dated 1199 mentions barbarians who pay the honour due to the God to dull beasts, leafy trees, clear waters and evil spirits.

In the statutes of Riga Ecclesiastical Province, adopted in 1428, it is remarked: "[...] the peasants and the population of our province of Livonia expect an increase in their worldly goods and their miserable fortunes from thunder, which they regard as their god, from snakes, worms and trees." The 16th-century sources provide similar information. For example, the 1550 edition of geographer Sebastian Münster's encyclopaedic work *Cosmographia* contains the following statements about Livonia: "Three hundred years ago the Livonians (*Lyfflender*) were pagans and idolaters. For this reason even today among them there are many who know nothing of God or His saints. Some worship the Sun, others the Moon, yet others choose to worship a beautiful tree and others still a stone or anything else they like."

From the second half of the 16th century the number of written sources gradually increases. Although the amount of information grows steadily, the relevant data should be used with caution when researching the earlier mythological

Māra, Dēkla), auglības, ražības un labklājības veicinātājas būtnes (Tenis, Jumis, Ūsiņš, mājas gars u.c.), dabas dievības un gari (dažādu dabas objektu aizbildņi, mātes u.c.), pazemes (viņsausles) dievības un gari (Velns, zemes māte, veļi u.c.).

Domājams, ka informācija par vairākām senākām mitoloģiskām būtņēm laika gaitā ir zudusi. Mūsdienās vairs droši nevar pateikt, kādas dievības ir godātas vēlajā dzelzs laikmetā un kāda nozīme ir bijusi šī laika svētvietām. Latvijas kultūrvēsturiskajā ainavā, visbiežāk dzelzs laikmeta pilskalnu tuvumā, ir sastopami kulta kalni. Ir zināms vairāk nekā 200 šādu objektu, kuru nosaukumi mēdz būt dažādi – Upurkalns, Svētais kalns, Baznīcas kalns, Elka kalns, Saules kalns u.c.

Plašāki arheoloģiskie pētījumi veikti Strazdes Baznīcā, kur atsegta vairākas rituālas bedres ar dzīvnieku kaulu paliekām un atsevišķu priekšmetu fragmentiem. Upurēšana šeit pārtraukta pēc pamatiedzīvotāju kristīšanas 13. gadsimta gaitā. Līdzīgi tas noticis daudzviet citur, kur savu nozīmi zaudējuši augstākām dievībām veltīti centrālie kulta objekti. Līdz mūsdienām ir saglabājušies tikai nostāsti un vietu nosaukumi, kas liecina par to agrāko nozīmi. Reti kurā zināmajā kulta kalnā ziedošana praktizēta vēsturiskajos laikos.

Rakstītajos avotos un folkloras materiālos plašākas ziņas ir atrodamas par Mujānu Zilo kalnu, Mārsnēnu Austrīņkalnu, Zosēnu Kāpurkalnu, Kombuļu Sauleskalnu u.c. vietām, kur ļaudis pulcējās no tuvākas un tālākas apkārtnes, veica noteiktus rituālus – ziedoja dažādas veltes, apdāvināja nabagos, rīkoja mielastus u.c. Diemžēl agrāka perioda kulta tradīcijas ir savijušās un grūti šķiramas no viduslaiku prakses. Domājams, ka viduslaikos publiska rakstura vēlā dzelzs laikmeta kulta vietas lielā mērā aizstāja kristīgās sakrālās celtnes – baznīcas, kapelas, ceļmalu krusti u.c. objekti. Literatūrā bieži tiek norādīts, ka baznīcas un kapelas ierīkotas agrākās svētvietās, kas tādēļ paturējušas žēlastības vietu raksturu.

concepts of the indigenous population. In the sources from the Modern Period, including folklore, one may come across potential deities which cannot be associated with the period before the introduction of the Christian faith. By this time new religious figures related to Christianity, such as Māra, Tenis, Dēkla, Miķelis and Mārtiņš, had entered the indigenous population's mythology, becoming integrated into the older system of beliefs and different layers of this system.

Likewise, the cult objects and traditions of making offerings that are mentioned in the 16th–18th century sources in many cases no longer testify to paganism but rather to objects of worship, the cult of the saints and the making of offerings in the Catholic period. The sources and folklore materials from the Modern Period reflect a mixed system of religious concepts. In folklore the religious syncretism mostly finds expression as the integration of Catholic saints and church terminology into the structure of mythological beliefs and the subordination of the terminology to it. Christianity-related vocabulary, images and motifs manifest themselves in different genres of folklore – folk-songs, beliefs, magical formulas, fairy-tales and legends – although older concepts, beliefs and traditions also survive in them. The descendants of the Balts and Baltic Finns perceived the natural processes and phenomena in the context of a sacralized world inhabited by personified beings – deities and spirits. In the 13th–16th century Christianity-related figures, such as St Mary and the saints, became integrated into this system and even left older deities in the shadow.

Several groups of mythological figures can be discerned: celestial deities (the celestial God *Dievs*, the Sun, Moon and Thunder), the goddesses of fate (Laima, Māra and Dēkla), deities that favour fertility, fruitfulness and welfare (Tenis, Jumis, Ūsiņš, the home spirit, etc.), deities and spirits of nature (guardians, “mothers”, etc., representing various natural objects), deities and spirits of the underworld or afterlife (*Velns* – the Devil, the Earth Mother, the souls of the dead, etc.).

Information about several older mythological figures has likely been lost over time. Nowadays it is no longer possible to establish with conviction what kind of deities were worshipped in present-day Latvia in the Late Iron Age, or the significance of the cult sites of that time. In the culture-historical landscape of Latvia one comes across cult hills, which are more often than not located in the proximity of Iron Age hill forts. More than 200 such sites have been identified, bearing names such as *Upurkalns* (Sacrificial Hill), *Svētais*

Rakstītajos avotos plašākas ziņas par katoļu laika kulta objektiem atrodamas, sākot ar 16. gadsimta otro pusi. Vidzemes 17. un 18. gadsimta baznīcu vizitāciju protokolos ir minēti ap 100 kapelu vietu. Iespējams, ka ne mazāk to ir bijis pārējos Latvijas novados, tikai liecības par tām nav saglabājušās. Arheoloģiskie pētījumi līdz šim veikti tikai dažās no tām – Krimuldas Annas kalnā, Veselavā – sv. Nikolaja, Priekules Rubeņos – sv. Ignāta kapelas vietā u.c., kur galvenokārt atklāti vēsturisko laiku apbedījumi.

Igaunijā pētītajās kapelu vietās atrastās monētas norāda, ka par iecienītām ziedošanas vietām tās kļuva no 14. gadsimta otrās puses. Ziedošana baznīcās, pie kapelām un ceļmalu krustiem viduslaikos bija plaši izplatīta tradīcija. Tā saistīta ar svēto kultu un baznīcu gadadienu svīnībām, kad tika rīkoti tirgi un svētku dienās – Jāņu vakarā, Bērtuļos, Miķeļos u.c. – ievāktas nodevas jeb noturēti pagasti (vakas). Viduslaikos iedibinātā prakse daudzviet turpinājās vēl 17. un 18. gadsimtā. Piemēram, Mārsnēnu Austrīņkalnā (sv. Augustīna kapelas vietā) ļaudis pulcējušies un ziedojuši Bērtuļa, Miķeļa un Jura dienā. Mujānu Zilajā kalnā upurēšanas tradīcijas atzīmētas Jāņa Kristītāja un Labrenča dienā, bet Zosēnu Kāpurkalnā, vecās Māras baznīcas vietā, ziedošana praktizēta Marijas Debesbraukšanas dienā, kad tur rīkots arī tirgus.

Vienlaikus ar centrālo kulta vietu norietu savu nozīmi zaudēja svētnieki. Varbūt tādēļ vēsturisko laiku latviešu reliģiskajās tradīcijās trūka izteikta kulta un nebija īpašu kulta kalpotāju. Rakstītajos avotos pagānu laika svētnieki minēti reti. Indriķa hronikā ir ziņas par Turaidas lībiešu zīlnieku, kurš dievu gribu izziņājis ar zirga starniecību. Vairāk nekā 400 gadu vēlāk – 16. un 17. gadsimta mijā – jezuītu ziņojumos kā latviešu svētnieki jeb priesteri (*sacrificulus, popus*) minēti ciemu vecākie, kuri pildīja kulta kalpotāju pienākumus un toreiz vēl bija sastopami Infantijas (Latgales) latviešu apdzīvotajos novados.

Arheoloģiski pētītajos apbedījumos kulta kalpotāji ir grūti atpazīstami un nosakāmi. Iespējams, ka viens no šādiem retajiem gadījumiem varētu būt Jaunpiebalgas kapulaukā

kalns (Holy Hill), *Baznīcas kalns* (Church Hill), *Elka kalns* (Idol Hill), *Saules kalns* (Sun Hill), etc.

On Baznīckalns (Church Hill) in the civil parish of Strazde extensive archaeological excavation has been carried out, and several ritual pits with remains of animal bones and fragments of various artefacts have been unearthed. Offering was discontinued here in the course of the 13th century, after the Christianization of the indigenous population. So it happened at many other sites where the central cult objects dedicated to the highest deities lost their importance over time. Only tales and place names that testify to the former importance of these sites have survived to the present day. It is on very few of the known cult hills that offering was practiced in historical times.

Written sources and folklore material provide relatively extensive information about sites such as Zilais kalns (Blue Hill) in the civil parish of Mujāni, Austrīņkalns (Austra's Hill) in the parish of Mārsēni, Kāpurkalns (Caterpillar Hill) in the parish of Zosēni and Sauleskalns (Sun Hill) in Kombuļi Parish, where people once used to gather from near and far to perform specific rituals – leave various offerings, make donations to the poor, hold feasts, etc. Regretfully, the cult traditions of an earlier period have become intertwined with the medieval practices and are difficult to separate. Presumably, in the Middle Ages the function of the Late Iron Age cult sites of a public character was largely taken over by Christian religious structures – churches, chapels, roadside crosses, etc. It has often been remarked in the literature that churches and chapels were built on the sites of earlier sanctuaries, which for this reason retained the status of places of mercy.

From the second half of the 16th century written sources provide increasingly extensive information about the cult sites of Catholic times. In the church visitation accounts of the Vidzeme region from the 17th and 18th centuries around 100 chapel sites are mentioned. Perhaps there were just as many in the other regions of Latvia, too, but no evidence of them has survived. Only a few have been archaeologically investigated – for example, Anne's Hill in the civil parish of Krimulda, the site of the St Nicholas Chapel in Veselava Parish and the site of St Ignatius' Chapel at Rubeņi in Priekule Parish – and the excavations have for the most part revealed burials of the historical period.

Coins found on the excavated sites of chapels in Estonia indicate that it was starting from the second half of the 14th century that chapels became popular places of offering. The making of offerings in churches, and at chapels and roadside

69. att. Rituālie raga āmuri un cirvji (LNVM): 1 – cirvis (Dinaburgas pils), 2 – āmurs (Sabiles senpilsēta), 3 – cirvis (Sabiles senpilsēta)

Fig. 69. Ritual antler hammers and axes (LNVM):

1 – axe (Dünaburg Castle), 2 – hammer (Sabile old town), 3 – axe (Sabile old town)

atsegtais vīrieša 14. gadsimta apbedījums, kuram kapā līdzī doto priekšmetu klāstā atradās ornamentēts raga āmurs. Līdzīgi veidoti āmuri un cirvji atrasti vairākās 10.–14. gadsimta dzīvesvietās – Jaungulbenes Ušuros, Koknesē, Sabilē, Dinaburgā (69. att.). Latviešu folklorā un 16.–18. gadsimta rakstītajos avotos kauls un rags nereti atzīmēti saistībā ar mitoloģiskiem priekšstatiem. Latviešu ticējumi vēsta, ka raga un kaula priekšmeti izmantoti buršanai un nākotnes pareģošanai.

Rakstītajos avotos un folkloras materiālos daudz plašākas ziņas ir atrodamas par raganām un burvjiem, kas veikuši cilvēku ārstēšanu, nodarbojušies ar zīlēšanu, lāstu uzlikšanu, atburšanu u.c. līdzīgām darbībām. 16. gadsimta vidū kristīgās demonoloģijas ietekmē mūsdienu Latvijas teritorijā aizsākās šādu cilvēku vajāšana un sodīšana. Raganu nopratināšanas protokolos sastopama ar maģiskām darbībām saistīta informācija, kas lielā mērā satur sinkrētiskus priekšstatus, jauktus ar kristīgām jauno garu izdzišanas formulām.

Kristietības iespaidā ir mainījušies senāko zināmo mitoloģisko būtņu sākotnējā nozīme, kas vairāk skārusi augstākās dievības. Baltu un Baltijas somu tautas senāko debesu dievu personifikācijas sāka izmantot kristiešu Dieva apzīmēšanai. Latviešu Debesu Dievs etimoloģiski saistāms ar

crosses was a widespread tradition in the Middle Ages. It was related to the cult of the saints and the celebration of church anniversaries, on which occasion fairs were held, dues being collected on special feasts – on the eve of St John's Day, on St Bartholomew's Day and St Michael's Day. The practice, which had been established in the Middle Ages, continued in many places into the 17th and 18th centuries. For example, on Austrīņkalns in the civil parish of Mārsēni (on the site of St Augustine's Chapel) people used to gather and make offerings on St Bartholomew's, St Michael's and St George's days. On Zilais kalns hill in the parish of Mujāni the making of offerings was practiced on the feast days of St John the Baptist and St Lawrence, while on the site of the old St Mary's Church on Kāpurkalns hill in Zosēni Parish offerings were made on the Feast of the Assumption of Mary, when a fair was also held there.

With the decline of the central cult sites the pagan priests lost their role. It is probably for this reason that the Latvian religious traditions of historical times lacked any pronounced cult or designated priest. Only rarely do written sources mention the priests of pagan times. The *Chronicle of Henry of Livonia* mentions a diviner of the Livs of Turaida, who learned the gods' will through the mediation of a horse. More than 400 years later – at the turn of the 17th century – Jesuits' reports ascribe the role of Latvian priests (*sacrificulus, popus*) to village elders who fulfilled the function of priests and could still be encountered in the Latvian-inhabited districts of Inflanty (Latgale region).

The graves of priests are difficult to recognize and identify in the archaeologically excavated burial sites. We may presumably regard as a rare example of such a grave the burial of a 14th-century man unearthed in Jaunpiebalga burial site, whose grave inventory contained an ornamental hammer made of horn. Hammers and axes of similar shape have been found on several 10th–14th century settlements: Jaungulbenes Ušuri, Koknese, Sabile and Dünaburg (Fig. 69). In Latvian folklore and 16th–18th century written sources bone and horn are often mentioned in association with mythological concepts. According to Latvian beliefs horn and bone items were used for sorcery and prophesying.

Written sources and folklore material offer much more detailed information about witches and sorcerers, who were engaged in healing, fortune-telling, placing of curses, unwitching and similar practices. Persecution and punishment of such people started in present-day Latvia in the mid 16th century under the impact of demonology. Witch

sugasvārdu “debesis”. Līdzīgi arī lībiešu vārds *jumāl* (dievs) sākotnēji bija ar nozīmi ‘debesu gars’. Viduslaikos ar vārdu “dievs” sāka apzīmēt kristīgo Dievu – Debesu tēvu, kura tēlā saplūda pirmskristīgie un kristīgie priekšstati. Domājams, ka latviešu folklorā pazīstamais Debesu Dievs rakstītajos avotos pirmo reizi minēts jezuīta Pētera Kulēzija 1599. gada ziņojumā, kur tas dēvēts par Lielo Dievu (*Lelo Deves*). Tas bija viens no daudziem citiem dieviem, ko tolaik godāja Inflantijas latvieši.

Latviešu folklorā Dievs parādās kā personificēta būtne, kuras darbība skar gan debesis, gan zemi. Tā tēls veidots pēc zemnieku dzīvesveida līdzības, ar savu sētu un iedzīvi. Līdzīgi priekšstati pastāvēja arī par pārējām debesu dievībām – Sauli, Mēnesi un Pērkonu. No saules dažādiem stāvokļiem gada laikā bija atkarīga zemkopju dzīve un labklājība. Ar sauli saistītie rituāli atspoguļojas gadskārtu svinībās – Ziemsvētkos, Jāņos, pavasara un rudens svētkos. Saulgriežu rituālos seno paražu slānis ir bijis noturīgs, lai gan vērojama arī kristīgo tradīciju uzslāņošanās. Piemēram, vasaras saulgriežos ir iekļāvies Jāņa Kristītāja tēls, bet Lieldienās – Kristus augšāmcelšanās motīvi.

Par debess spīdekļu nozīmi zemkopju un lopkopju dzīvē liecina arheoloģiskajā materiālā sastopamie mēness (lunulas) un solārie (apaļie) piekariņi, kas bija cieņā vēl viduslaikos (70. att.). Vēlajā dzelzs laikmetā kā Pērkonā atribūti nēsāti miniatūri cirviši, bet vēsturiskajos laikos par Pērkonā lodēm (bultām) dēvēti no akmens veidoti cirvji un kalti, kas kā darbarīki izmantoti akmens un bronzas laikmetā un bieži atrasti, apstrādājot tīrumus. Priekšstats par Pērkonā lodēm ir kopīgs vairākām pasaules tautām. Ar tām saistās plaši izplatītas maģiskas ieražas un uzskats par Pērkonā ieroci, kas nomests no debess: “Kur Pērkonā iespēris, tur jāmeklē Pērkonā lode.” Pastāvēja ticējums, ka ar Pērkonā lodi var izārstēt dažādas kaites.

Kristīgās ticības ietekmē ir vērojamas pārmaiņas vairāku mitoloģisko būtņu funkcijās, kas uzslāņojušās vai pilnīgi aizstājušās senākās. Piemēram, Mēness, sākotnēji būdams kara dievs, ir

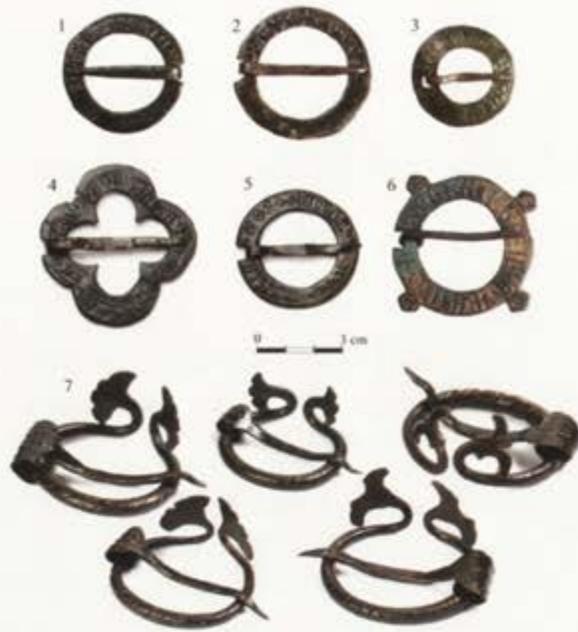

70. att. Viduslaiku apbedījumos atrastie piekariņi, 13.–15. gadsimts (LNVN): 1, 5 – monētpiekariņi (Salaspils Mārīņsala), 2 – vairogveida piekariņš (Salaspils Mārīņsala), 3 – rombveida piekariņš (Salaspils Mārīņsala), 4 – kristāla kulons sudraba ietvarā (Salaspils Mārīņsala), 6 – atslēdzīņa (Salaspils Mārīņsala), 7 – zoomorfa piekariņš (Salaspils Mārīņsala), 8 – lāča naga piekariņš (Jūrkalnes Darvdedži), 9, 10 – lunulas (Ikšķīles kapsēta)

Fig. 70. Pendants found in medieval graves, 13th–15th century (LNVN): 1, 5 – coin pendants (Salaspils Mārīņsala), 2 – shield-shaped pendant (Salaspils Mārīņsala), 3 – rhombic pendant (Salaspils Mārīņsala), 4 – silver-framed crystal pendant (Salaspils Mārīņsala), 6 – key pendant (Salaspils Mārīņsala), 7 – zoomorphic pendant (Salaspils Mārīņsala), 8 – bear's claw pendant (Jūrkalnes Darvdedži), 9, 10 – lunulae (Ikšķīle churchyard)

interrogation records contain information associated with magical actions that contain a strong element of syncretic concepts mixed together with Christian formulas for the expulsion of evil spirits.

Under the impact of Christianity the original meaning of the oldest known mythological figures, most of all that of the highest deities, changed. The personifications of the Baltic and Baltic-Finnic peoples' oldest celestial deities began to be applied with reference to the Christian God. The Latvian celestial *Dievs* (god) is etymologically related to the common name “sky”. So, too, the Liv word *jumāl* (god) originally meant “celestial spirit”. In the Middle Ages the word “god” began to denote the Christian God – the Heavenly Father, in the image of which the pre-Christian and Christian concepts

71. att. Riņšsaktas ar uzrakstiem un pakavsaktas ar ziedveida galiem, 14. un 15. gadsimts (LNVN): 1 – riņšsakta ar uzrakstu HELP MARIA (Dobeļe), 2 – riņšsakta ar uzrakstu AVE MARIA (Dobeļe), 3 – riņšsakta ar uzrakstu IHESUS MARIA HELP 1535 (Dobeļe), 4 – riņšsakta ar uzrakstu AVE MA (Jūrkalnes Darvdēdži), 5 – riņšsakta ar uzrakstu AVE MARIA (Jūrkalnes Darvdēdži), 6 – riņšsakta ar uzrakstu AVE GRACIA (Kazdanga), 7 – pakavsaktas ar ziedu galiem (Dobeļe). *Roberta Kaniņa foto*

Fig. 71. Annular brooches with inscriptions and penannular brooches with flower-shaped terminals, 14th and 15th centuries (LNVN): 1 – annular brooch with inscription “HELP MARIA” (Dobeļe), 2 – annular brooch with inscription “AVE MARIA” (Dobeļe), 3 – annular brooch with inscription “IHESUS MARIA HELP 1535” (Dobeļe), 4 – annular brooch with inscription “AVE MA” (Jūrkalnes Darvdēdži), 5 – annular brooch with inscription “AVE MARIA” (Jūrkalnes Darvdēdži), 6 – annular brooch with inscription “AVE GRACIA” (Kazdanga), 7 – penannular brooches with flower-shaped terminals (Dobeļe).

Photo: Roberts Kaniņš

kļūvis par apspiesto un nabago palīgu un bāriņu aizstāvi. Pērkons apvienojis auglības veicinātāja funkcijas ar tikumības un taisnības sarga pienākumiem. Velns kā pazemes dievība un Debesu Dieva līdzgaitnieks ir tapis par tā pretstatu un ļaunuma iemiesojumu. Senā debesu dievība Ūšiņš – pavasara un gaismas dievs ir kļūvis par

merged. Presumably, the earliest written source which mentions the celestial *Dievs* as known in Latvian folklore is the 1599 account by the Jesuit Peter Culesius, who refers to “the Great God” (*Lelo Deves*). He was one among the many deities worshipped by the Latvian inhabitants of Inflanty at that time.

In Latvian folklore *Dievs* is a personified being whose field of activities covers both the sky and the earth. His image matches the peasants’ lifestyle: he, too, has a farmstead and personal belongings. The conceptions regarding the other celestial deities – the Sun, the Moon and the Thunder – were similar. The peasant’s life and welfare depended on the different positions of the sun in the course of the year. The sun-related rituals are reflected in the seasonal festivities: *Ziemsvētki* (winter solstice), *Jāņi* (summer solstice), spring and autumn festivities. The archaic layer of customs practiced at solstice rituals has endured, although a stratum of Christian tradition built upon them can also be discerned. For example, the summer solstice festivity has incorporated the image of John the Baptist (hence the name *Jāņi*), while the spring festivities include the motifs of the Resurrection of Christ.

The importance of the heavenly bodies in the life of crop-growers and stock-keepers is attested by the pendants in the shape of the moon (lunulae) and the sun (discs) that are found in the archaeological material and were still popular in the Middle Ages (Fig. 70). In the Late Iron Age miniature axe-shaped pendants were worn as attributes of Thunder, and in historical times stone axes and chisels, which had been used as tools during the Stone and Bronze Ages and have been found in large numbers during the cultivation of fields, were called Thunder-balls (-arrows). The concept of Thunder-balls is shared by various peoples in different regions of the world. They are associated with widespread magical customs and the idea of Thunder’s weapon, which has been dropped from the sky: “Where the thunderbolt has struck, one should look for a Thunder ball”. There was a belief that a Thunder ball can cure different ailments.

The impact of the Christian faith brought about changes in the functions of several mythological figures, the new functions forming a stratum on top of the original ones or replacing them altogether. For example, the Moon, originally a war god, turned into a helper of the poor and a guardian of orphans. Thunder combined the original function of the promoter of fertility with that of a protector of virtue and justice. *Velns* (Devil), formerly a deity of the underworld and a companion of the celestial *Dievs* (god), became an antithesis

zirgu aizbildni, saplūstot ar sv. Georga (Jura) tēlu.

Likteņa dievietes Laimas funkciju laukā ievērojamā mērā ir iekļāvusies Dievmāte Marija (Māra) un sv. Tekla (Dēkla). 17. gadsimtā pierakstītajās buramvārdu formulās Laima kopā ar Dievmāti ir minēta kā “*Swete mate Dewe mate ley* (laimes) māte”, “*Jesus Christ Swete mahte, laimes mahte helfe dem kranken*”, “*Laimes māte swete māte, Dewe māte abschelojes*”. Laimes māte katoļu baznīcas misijai bija tikpat pateicīgs saskares punkts kā Debesu Dievs, jo svētā Marija kā māte sev priekšā atrada savu gara radnieci, kuras funkcijas tā pārņēma un saglabāja, ciktāl tas bija savienojams ar katoļu baznīcas mācību. Arheoloģiskajā materiālā par Dievmātes kulta popularitāti liecina nereti sastopamās rozetveida saktas un riņķsaktas ar uzrakstiem AVE MARIA, HELP MARIA, IHESUS MARIA HELP u.c., kā arī pakavsaktas ar ziedveida jeb lilijveida galiem, kas 14. un 15. gadsimtā aizstāja senāko to formu ar zvērgalvām (71. att.). Lilija kristīgajā mākslā simbolizē jaunavību (šķīstību) un tā plaši lietota kā Jaunavas Marijas simbols.

Salīdzinoši spēcīga Marijas un svēto kulta ietekme ir vērojama lopu aizgādņu vidū, no kuriem bija atkarīga to labklājība, veselība un auglība. Dievmāte Marija ir kļuvusi par govju aizgādni un ir identificējama ar latviešu folklorā minēto Māršavu vai jezuīta Jana Stribinga 1606. gada ziņojumā atzīmēto Mošeli (*Moschel*). Pārņemot atsevišķu svēto kulta elementus un pielāgojot latviešu valodas izrunai svēto vārdus, tautas tradīcijā ienācis sv. Antons (kā cūku aizgādnis Tenis), sv. Barbara (kā kazu aizgādne Bārbala), sv. Anna (kā aitu aizgādne), sv. Urbāns (kā teļu aizgādnis) u.c. svētie.

Mazākā mērā kristīgā ticība spēja ietekmēt vairākas citas zemākās mitoloģiskās būtnes – dievības un garus, no kurām bija atkarīga mājas un lauku svētība, personīgā un ģimenes labklājība. To vidū pastāvēja liela daudzveidība, dažas bija kopīgas plašākam reģionam, citas piederīgas atsevišķām saimēm. Mācītājs Augusts Vilhelms Hupels 18. gadsimta beigās raksta, ka latviešiem un igauņiem bijusi izplatīta māņticība, ka

of the latter and the embodiment of evil. The oldest celestial deity, Ūsiņš, turned from the god of spring and light into a guardian of horses, merging with the image of St George.

St Mary (as *Māra*) and St Tecla (as *Dēkla*) largely entered the realm of the functions of the goddess of fate or fortune, Laima. She is mentioned together with St Mary in the following magical formulas, which were written down in the 17th century: *Swete mate Dewe mate ley māte* (“Holy Mother of God, Mother of Fortune”), *Jesus Christ Swete mahte, laimes mahte helfe dem kranken* (“Holy Mother of Jesus Christ, Mother of Fortune, help the ailing”) and *Laimes māte swete māte, Dewe māte abschelojes* (“Mother of Fortune, Holy Mother of God, have mercy”). The Mother of Fortune was as gratifying a point of contact for the Catholic mission as the celestial god (*Dievs*), because she provided a kindred figure to St Mary, whose functions she took over and preserved as far as was compatible with the teachings of the Catholic Church. In the archaeological material the popularity of the cult of St Mary is attested by the relatively numerous rosette brooches and annular brooches with the inscriptions “AVE MARIA, HELP MARIA”, “IHESUS MARIA HELP”, etc., as well as penannular brooches with flower or lily-shaped terminals, which in the 14th and 15th centuries replaced the oldest, animal head terminals of penannular brooches (Fig. 71). In Christian art the lily symbolizes virginity (chastity) and was widely used as a symbol of St Mary.

The relatively strong influence of the Holy Virgin and the cult of the saints was to be observed with regard to the divine guardians of domestic stock, who were responsible for the well-being, health and fertility of the animals. St Mary became the guardian of cattle and is identifiable with *Māršava*, mentioned in Latvian folklore, and *Moschel*, mentioned in the Jesuit Jan Stribing’s visitation account from 1606. By taking over individual elements of the cult of the saints and adapting the saints’ names to the pronunciation of the Latvian language, the popular tradition has also incorporated such saints as St Anthony (as the guardian of pigs Tenis), St Barbara (as the guardian of goats Bārbala), St Anne (as the guardian of sheep) and St Urban as the guardian of calves.

Christianity had less impact on several other lower-ranking mythological figures – deities and spirits responsible for the benediction of the home and fields, one’s personal and the family’s welfare. There was a great diversity of these; some were shared by a whole region, while others were associated with specific families. At the end of the 18th

ikvienai vietai un lietai esot sava aizsargdievība. Latviešu folklorā atrodamas ziņas par dabas objektu aizbildņiem, ļauniem un labiem gariem, dažādām būtnēm, kas valda pār sērgām, slimībām u.c.

Ar zemākām dievībām ir saistāmas mātes – zemes māte, meža māte, vēja māte, piena māte, ceļa māte, veļu māte u.c. Latviešu folklorā vārdā nosauktas vairāk nekā 60 dažādas mātes, kas minētas kā sargātājas un svētību devējas. Bez tām godāti vēl daudz dažādu garu, kas atspoguļo apkārtējās pasaules sakralizēšanu, dabas parādību un objektu personificēšanu. Iespējams, par to liecina arheoloģiskajā materiālā sastopamie ar maģiju saistītie piekariņi un rotu sastāvdaļas – dzīvnieku zobi, nagi, zvārguļi, kauri gliemežvāki, rombveida piekariņi, monētpiekariņi u.c. (70. att.).

No 13. līdz 16. gadsimtam nēsātās kaklarotas, piekaru rotas un piekariņi lielā mērā vēl atspoguļo iepriekšējā perioda – vēlā dzelzs laikmeta priekšstatu un tradīciju noturību. Acīmredzot piekariņu popularitāte skaidrojama ar seniem ticējumiem un tie lietoti kā aizsarglīdzeklis pret ļauniem gariem, dažādām kaitēm, nelaimēm u.c. Tie uzlūkojami arī par mitoloģiskiem objektiem, kas var liecināt par debess spīdekļu kultu, kā arī atsevišķu dzīvnieku un putnu godā turēšanu. Lielākā daļa minēto rotu un to sastāvdaļu no aprites pakāpeniski izgāja, sākot ar 16. gadsimtu. Vienlaikus ar rotām pagaisa arī to simboliskā nozīme. Simbolu nomaiņa rotās netieši liecina par izmaiņām iedzīvotāju reliģiskajos priekšstatos, lai gan sadzīves līmenī dažādi ar dabas garu simboliku saistīti ticējumi un rituāli saglabājās līdz pat jaunākiem laikiem.

Ļoti noturīgs ir bijis mājas kungam veltīts kulta. Ar to, domājams, bija saistīta arī zalkšu un krupju godā turēšana, kas uzlūkoti par mājas garu iemiesojumiem. Mājas gara ietekmes sfēra aptvēra sētu, tās celtnes un iemītniekus – cilvēkus un mājdzīvniekus. Tam regulāri upurēja visos svarīgākajos gadījumos: sākot un beidzot darbu, katros godos un svētkos. Ziedoja pārtikas produktus, monētas, alu un atsevišķās svētku dienās arī melnu gaili. Mājas garu kultā izpaudās

century pastor August Hupel wrote of a superstition widespread among the Latvians and Estonians that each place and thing had its own guardian deity. In Latvian folklore one can find mentions of the guardians of natural features, good and evil spirits and various deities responsible for epidemics, ailments, etc.

One group of lower-ranking deities comprises the various “mothers”, such as the Mother of the Earth, the Mother of the Forest, the Mother of the Winds, the Mother of Milk, the Mother of the Road, the Mother of *Veļi* (the Souls of the Dead), etc. Latvian folklore mentions by name more than 60 different “mothers”, which function as guardians and givers of blessing. Veneration was also due to a great variety of different spirits, which fact reflects the sacralization of the surrounding world and the personification of natural phenomena and objects. This is presumably reflected in the magic-related pendants and components of ornaments that are found in the archaeological material, such as animal teeth and nails, tinklers, cowrie shells, rhombic pendants, coin pendants, etc. (Fig. 70).

The necklaces, pendant-ornaments and pendants still worn from the 13th to the 16th century largely reflect the stability of the concepts and traditions of the earlier period – the Late Iron Age. The popularity of these pendants is obviously to be interpreted in terms of long-standing beliefs, and these ornaments were worn as a protection against evil spirits, various ailments, misfortunes, etc. They are also to be regarded as mythological objects that may bear evidence of the cult of the celestial bodies and the veneration of specific animals and birds. Starting from the 16th century most of the above-mentioned types of ornaments and ornament components gradually fell out of use. Along with the ornaments themselves, their symbolic meaning also disappeared. The change of symbols in ornaments bears indirect evidence of the transformation of religious concepts, although at the level of daily life various beliefs and rituals associated with the symbols of natural spirits survived up to the Contemporary Period.

Very enduring was the cult of the Lord of the House. It is probably in connection with this cult that grass-snakes and toads were venerated, being regarded as the incarnation of home spirits. The sphere of influence of the home spirit encompassed the whole of the farmstead, its buildings and inhabitants, both people and animals. Offerings were made to him on all major occasions: when a particular piece of work was started and completed, and on all festivities and

vairākas arhaiskas iezīmes, kas kā noturīga tradīcija līdz pat 18. un 19. gadsimtam bija saglabājusies daudzām Austrumeiropas un Rietumeiropas tautām.

Ar mājas kultu cieši saistīts bija arī senču kults. Mirušos uztvēra kā aizbildņus un ģimenes – dzimtas sargus. Starp dzīvajiem un mirušajiem saglabājās saikne, ko pastāvīgi uzturēja mirušo piemiņas pasākumos. Salīdzinoši plaša informācija 16.–18. gadsimta avotos sniegta par mirušo garu (veļu) mielošanu, kur šāda veida prakse atzīmēta sētās, kapsētās un svētajos mežos. Latvieši mirušo piemiņas svētkus svinēja rudenī – oktobrī un novembrī, kas daļēji pārklājās ar katoļu baznīcā atzīmēto visu mirušo ticīgo piemiņas dienu 2. novembrī. Mirušo dvēseļu mielošana Visu dvēseļu un Visu svēto dienā nereti atzīmēta 17. un 18. gadsimta Vidzemes luterāņu baznīcas vizitāciju protokolos. Latgalē jezuītu tēvu ietekmē šo praksi 18. gadsimta otrajā pusē izdevās kristianizēt, veļu mielošanu aizstājot ar psalmu dziedāšanu un aizlūgumu noturēšanu par aizgājējiem.

Salīdzinoši grūti ir zināmos kulta objektus – alas, avotus, akmeņus, pakalņus, mežus, kokus u.c. – saistīt ar noteiktām mitoloģiskām būtnēm un dievībām. Rakstītajos avotos un folkloras materiālos atrodamas norādes galvenokārt par rituāliem, kas bija saistīti ar zemkopju un lopkopju dzīvesveidu un labklājību veicinošiem pasākumiem. Lielākoties minēta upurēšana svētajos mežos, ziedošana vecās kapelu vietās, veļu mielošana sētās u.c. Šo rituālu mērķis bija panākt garu labvēlību, izlūgties auglību, veselību, labu laiku, bagātu ražu un svētību. Domājams, ka šādiem mērķiem vēsturiskajos laikos ir izmantota lielākā daļa zināmo sakrālo objektu, kas galvenokārt liecina par zemākā līmeņa dievību un garu godāšanas noturību.

Šo garu pielabināšanas nolūkā plaši ir izmantoti dabiskas formas akmeņi, kā arī akmeņi ar apstrādes pazīmēm. Spriežot pēc nedaudzajām atrastajām senlietām un arheoloģiskajiem pētījumiem kaimiņu zemēs Igaunijā un Lietuvā, kulta akmeņi sakrāliem nolūkiem lietoti no akmens laikmeta līdz pat 19. gadsimtam. Apskatāmajā

feasts. The offerings consisted of food, coins, beer and a black rooster on particular feast days. Expressed in the cult of the home spirits were several archaic features which had survived among many East and West European peoples as an enduring tradition up to the 18th and 19th centuries.

Closely associated with the cult of the home spirit was the ancestor cult. The deceased were perceived as guardians and protectors of the family. A link existed between the living and the dead, which was constantly sustained through the commemoration of the dead. The 16th–18th century sources offer relatively detailed information about the feeding of the spirits of the dead, a practice described as being performed on farmsteads, in cemeteries and in holy groves. The Latvians held the feast for the commemoration of the dead in autumn – in October and November – which partially overlapped with the day of commemoration of the faithful departed, which the Catholic Church celebrated on 2nd November. The feeding of the souls of the dead on All Souls' Day and All Saints' Day is not infrequently mentioned in the visitation accounts of the Lutheran Church in the Vidzeme region in the 17th and 18th centuries. Through the efforts of the Jesuit fathers in the Latgale region in the second half of the 18th century this practice was Christianized, replacing the feeding of the spirits of the dead with the singing of psalms and performing of offices for the dead.

It is rather difficult to associate the identified cult sites – caves, springs, stones, hills, woods, trees, etc. – with specific mythological figures and deities. The written sources and folklore material mostly offer indications about rituals relating to the crop-growers' and stock-keepers' lifestyle and measures aimed at promoting their welfare. Most of the mentioned rituals involve offerings in holy woods and on the sites of old chapels, the feeding of the spirits of the dead on farmsteads, etc. Such rituals were aimed at securing the benevolence of the spirits and soliciting fertility, health, good weather, a rich harvest and blessing. Presumably, it was towards such goals that most of the identified sacred sites were used in historical times; this testifies in particular to the stability of the veneration of the lowest-ranking deities and spirits.

Naturally shaped stones as well as stones exhibiting traces of alteration were widely used for the purpose of coaxing such spirits. Judging by the few artefacts that have been recovered and the findings of archaeological research in neighbouring Estonia and Lithuania, cult stones were used for religious purposes from the Stone Age up to the 19th century. In the period analysed in the present paper, stones with

72. att. Viļķenes dobumakmens. Vitolda Muižnieka foto

Fig. 72. Viļķene hollow-stone. Photo: Vitolds Muižnieks

periodā vairāk izmantoti akmeņi ar bļodas, muldas, katla, konusa un cilindra veida iedobumiem (72. att.).

Akmeņi ar konisku dobumu, kas izplatīti Latvijas dienvidu daļā, ir saistāmi ar mājas garu kultu, jo lielākoties atrasti dzīvojamo sētu tuvumā. Mājas kulta vietas varēja būt arī konkrēti akmeņi virtuvē, rijā, klētī, kā arī akmeņu kaudzes, kas atradās vecu pavardu vietā, zem kokiem, atklātās vietās, dārzu iežogojumā, tīrumu vidū vai pļavu malā, ko uzskatīja par mājas gara jeb garu mītnēm. Akmeņi varēja būt izprasti arī kā augstāka spēka, kāda gara vai pārdabiskas būtnes simboli.

Līdzīga nozīme bija arī svētajiem mežiem un kokiem – ozoliem, liepām, arī bērziem, priedēm, vītoliem, ābelēm u.c., ko uzlūkoja par vietām, kur mājo auglības dievības un dažādi gari. Par šiem kulta objektiem saglabājušies nostāsti, ticējumi un rakstīto avotu liecības no visas mūsdienu Latvijas teritorijas. Svētie meži bieži norādīti kā vietas, kur nesti ziedojumi – vasks, monētas, olas, sviests, siers, trauki ar alu u.c., upurēti mājdzīvnieki un rikoti mirušo dvēseļu mielasti.

Rakstītajos avotos plašāki apraksti saglabājušies par kuršu ķoniņu svēto mežu, kur ceļotājs Reinholds Lubenaus Ziemsvētku laikā 16. gadsimta otrajā pusē piedalījies senču garu mīlošanas svinībās. Svētbirzis kā dabas objekti un pamatiedzīvotāju valdījumi nereti minēti viduslaiku rakstītajos avotos. Piemēram, Kursas 1252.

73. att. Krimuldas Velna ala (20. gs. 20. gadu pastkarte)

Fig. 73. Velna (Devil's) Cave in Krimulda (postcard from 1920s)

cavities in the shape of bowls, troughs, pots, cones and cylinders were most often chosen for such purposes (Fig. 72).

Stones with cone-shaped cavities are widespread in the southern part of Latvia and are to be associated with the cult of the home spirit, as they are for the most part located in the proximity of dwellings. The sites of the cult of the home spirit could also include particular stones in the kitchen, threshing-barn or granary as well as stacks of stones located on the site of former hearths, under trees, in open spaces, in fenced-in gardens, in the middle of a field or at the edge of a meadow, since these were regarded as the abodes of the home spirit or spirits. Stones were probably also perceived as symbols of a supreme force, a spirit or a supernatural being.

Similar meaning was also attributed to the holy groves or trees – especially oaks and lime trees, but also birches, pines, willows, apple trees, etc. – that were regarded as the abodes of fertility deities and various spirits. Tales, beliefs and written evidence about such cult sites have survived from all over Latvia. Often the holy groves are mentioned as sites where offerings were left in the form of wax, coins, eggs, butter, cheese, jars of beer, etc., as well as places for the sacrifice of animals and for holding feasts for the souls of the dead.

A relatively detailed description has survived of the holy grove of the Couronian "kings", where the traveller Reinhold Lubenau took part in a feast for the ancestors' souls during a Christmas season in the second half of the 16th century. Holy groves as natural features owned by the indigenous population are not infrequently mentioned in the medieval written sources. For example, the 1252 and 1253 treaties on the partition of Courland mention the Couronian holy groves, which the Couronians were allowed to keep as their property.

un 1253. gada dališanas līgumos atzīmēti kuršu svētie meži, ko ļauj tiem paturēt īpašumā. Svētie meži (*hillige busche*) kā īpašumu robežu marķieri salīdzinoši bieži norādīti arī 15. un 16. gadsimta dokumentos.

Jaunajos laikos, vērstoties pret pagānu laika elkdievības paliekām, katoļi un protestanti svētos mežus un kokus aktīvi nīcināja. Jezuītu 18. gadsimta ziņojumos atrodams norādes, ka dažviet poļu Inflantijā nocirsti vairāki desmiti un pat simti svētkoku. Neraugoties uz to, ziedošana mežos un pie kokiem daudzviet turpinājās līdz pat jaunākiem laikiem. Par kādreizējām svētbirzīm, kas gadsimtiem ilgi tika saudzētas, mūsdienās liecības glabā vairs tikai atsevišķi dižkoki, kā Liepleju Elku ozoli Umurgas pagastā, Šimanēnu Svētozols Valmieras pagastā, Ķoniņciema Elku birzs liepa Turlavas pagastā u.c.

Rakstītajos avotos un teikās bieži minētas alas un avoti, kur ļaudis devušies ārstēt dažādas kaites un veikuši labklājību sekmējošus rituālus. Šīs vietas ir saistāmas gan ar noteiktu kulta praksi (ziedošana), gan uzskatāmas par mitoloģisko būtņu mājvietām. Ar pēdējām būtu saistāmas Velnalas, Svētmeitu, Raganu, Jaunavu alas, dēvētas arī par pagrabiem un kambariem (73. att.). A. V. Hupels 18. gadsimta beigās rakstīja, ka no dažām alām, ko zemnieki sauc par Velna caurumiem, viņiem ir lielas bailes, savukārt citām tie piedēvē lielu spēku.

Priekšstati par mitoloģiskām alām ir sastopami visā Latvijas teritorijā, bet alas, kas bija saistītas ar ziedošanas tradīcijām, izplatītas Baltijas somu agrāk apdzīvotajos novados. Viena no arheoloģiski plašāk pētītajām ir Libiešu upurāla, kas atrodas Vidzemes ziemeļrietumu daļā, Svētupes labajā krastā. Arheologa Jura Urtāna vadītajos izrakumos šeit atrastas 663 senlietas, no tām 628 monētas, kas kalta laika posmā no 14. līdz 19. gadsimtam. Pārējo atradumu vidū ir gredzeni, zvārguļi, apģērba cilpiņas, jostu apkalumi, riņķsakta, šujamadata, jostas sprādze, baltmāla pīpes galviņa u.c. priekšmeti. Alā atklātas arī liecības par organiskas cilmes ziedojumiem – vaska gabali, putnu kauli, olu čaumalas, zivju zvīņas un asakas.

Holy groves (*billige busche*) are relatively often mentioned as boundary marks of properties also in documents from the 15th and 16th centuries.

In the Modern Period the Catholics and Protestants actively destroyed holy groves and trees as part of the fight against relics of pagan idolatry. In Jesuit accounts from the 18th century one comes across remarks about the cutting of tens or even hundreds of holy trees at certain places in Polish Inflanty. In spite of all this, the making of offerings in groves and at trees continued in many places up to the Contemporary Period of history. Nowadays only individual trees stand as evidence of the former holy groves that had been preserved for centuries, such as the Liepleju Elku (Idols') oaks in the civil parish of Umurga, Šimanēnu Svētozols (Holy Oak) in Valmiera Parish, a lime tree of the Ķoniņciema Elku (Idols') grove in Turlava Parish, etc.

Written sources and tales often mention caves and springs that people used to visit in order to cure different ailments and perform rituals aimed at advancing prosperity. Such sites may be associated with specific cultic practices (offering) and were regarded as the abodes of mythological beings. With the latter one should associate Velnala (Devil's Cave) as well as the Svētmeitu (the Holy Maidens'), Raganu (Witches') and Jaunavu (Virgins') caves, also referred to as "cellars" or "chambers" (Fig. 73). At the end of the 18th century A. W. Hupel wrote that the peasants were very much afraid of certain caves, which they called the Devil's holes, while to certain others they attributed great power.

While concepts regarding mythological caves can be traced in the whole of present-day Latvia, caves associated with traditions of making offerings are to be found in the districts formerly inhabited by the Baltic Finns. One of the caves most thoroughly investigated archaeologically is Libiešu upurāla (the Livs' Sacrificial Cave), located in the north-western part of Vidzeme, on the right bank of the Svētupe River. During an excavation directed by archaeologist Juris Urtāns, 663 artefacts were found here, of which 628 were coins dating from the 14th to the 19th century. Among the finds there are also rings, tinklers, loops for fastening dress, belt bindings, an annular brooch, a sewing needle, a belt buckle and the bowl of a white clay pipe. Evidence of offerings of organic origin has also been found in the cave: pieces of wax, bird bones, eggshells, fish scales and fishbones.

The making of offerings in the Sacrificial Cave is mentioned several times in the 17th and 18th century visitation accounts from Salaca parish church. In 1739 the pastor noted

Ziedošana upuralā vairākkārt minēta 17. un 18. gadsimtā Salacas draudzes baznīcas vizitāciju protokolos. 1739. gadā mācītājs norāda, ka Bartolomeja dienā (24. augustā) ļaudis alā ziedojuši naudu, lentes, vilnu, kāpostus, gaļu u.c. lietas. Upurēšana alā turpinājās arī 19. gadsimtā. Tērbatas Universitātes profesors Fridrihs Krūze, 1839. gadā apmeklējot upuralu, tajā atrada gaiļa spalvas un krāsotu vilnu – dzīparus.

Nereti par svētiem uzlūkoti no alām un pazemes izplūstoši avoti, kas izmantoti tautas medicīnā. Ar avotu ūdeni ārstētas dažādas kaites, visbiežāk acu slimības. Saglabājušies nostāsti, ka Mujānu Zilajā kalnā agrāk tecējis avots, ar kura ūdeni dziedināja acu vainas. Kad avotiņš izsīcis, ārstniecībā izmantotas tā smiltis.

Iecienīts ir bijis Tīrzas svētavots, par ko plašākas ziņas 1832. gadā sniedz Tīrzas mācītājs Kārlis Šilings. Pie avota ļaudis pulcējušies Jāņu vakarā kā tādā tirgus dienā. Avota ūdenim piedēvēja spēku izdziedināt visādas milas vainas. Turp devās saderinātie, kā arī tie, kuriem bija kādas kaites vai trūkumi, kam nebija padevušies zirgi vai lopī un kuri paši bija savārguši. Ap avotu trīs līdz četrās rindās sēdēja nabagi, kuri skaitīja lūgšanas un dziedāja kristīgas dziesmas. Nepadevušos lopus un zirgus trīsreiz veda ap avotu un muguru aplaistīja ar ūdeni. Slimos nogērba kailus, noguldīja zemē un aplaistīja ar ūdeni. Drēbes atstāja pie avota, lai tur paliktu visas sāpes un kaites. Ūdeni iepildīja krūzēs un pudelēs, to ņēma līdz uz mājām, lai labāk veiktos mājas saimniecībā un lopu kopšanā. Avotā meta dažādas veltes – naudu, dzīparus, olas, to čaumalas u.c.

Līdzīgi apraksti un nostāsti ir saglabājušies par daudziem citiem Latvijas svētavotiem. Vietās, kur avotu ūdenim bijušas atzītas ārstnieciskas īpašības, vēlāk izveidoti kūrorti, kā Baldonē, Ķemeros un Bārbelē, bet atsevišķos tūristu iecienītos objektos, piemēram, Siguldas Gūtmaņālas avotā, monētas met arī mūsdienās, tiesa, jau ar citu motivāciju.

Iecienītas ziedojumu vietas ir bijušas arī katoļu baznīcas, kapelu vietas, ceļmalu krusti u.c. viduslaiku sakrālie objekti ar publiska kulta

that on St Bartholomew's Day (24th August) people would make offerings of money, ribbons, wool, cabbages, meat and other items in the cave. In the 19th century the making of offerings in the cave continued. During his inspection of the cave in 1839 professor Friedrich Kruse from Dorpat University found roosters' feathers and coloured woollen thread.

Not infrequently springs flowing from caves and from the ground were regarded as holy and used in popular medicine. The water was used to cure different ailments, especially eye diseases. Tales have survived of a spring that once flowed on Zilais kalns in Mujāni Parish, the water of which was used to cure eye diseases. When the spring ran dry, the sand from its bed was used as a cure instead.

A popular site was the holy spring in Tīrza, relatively detailed information about which is provided by the pastor of Tīrza Karl Schilling in 1832. He describes people gathering at the spring during the summer solstice celebrations as if on a market day. The water from the spring was attributed the power to heal all kinds of love-related problems. It was visited by betrothed couples, as well as those who had ailments or problems, whose horses or cattle were sickly or who were themselves ill. There were beggars sitting in three to four rows around the spring, saying prayers and singing Christian songs. Sickly cattle and horses were walked in three circles around the spring, and its water was sprinkled over their backs. Sick people were undressed, laid on the ground and had water sprinkled over them. Their clothes were left behind at the spring, so that all their pain and ailments would remain there. People filled jugs and bottles with spring water and carried it home, in order to have more success in farming and stock-keeping. Various offerings – money, woollen thread, eggs, eggshells, etc. – were tossed into the spring.

Similar descriptions and tales survive concerning many other holy springs in Latvia. On the sites where spring water had recognized healing properties, as at Baldone, Ķemeri and Bārbele, spas were later opened, while at some sites, which are popular among tourists, such as the spring in Gūtmanis Cave, Sigulda, coins are still tossed at the present day, although for a different reason.

Popular offering sites also included Catholic churches, the places where chapels had once stood, roadside crosses and other medieval sacred objects with a public cult character. The offerings were of various kinds – money, wax, yarn, food, etc. Relatively detailed information about such offerings can be found in the 17th and 18th century church visitation accounts from Vidzeme. Presumably, the documents of

raksturu. Ziedošanas veidi bija dažādi – nauda, vasks, dzija, pārtika u.c. veltes. Salīdzinoši plaša informācija par šāda veida ziedojumiem ir atrodamā 17. un 18. gadsimta Vidzemes baznīcu vizitāciju protokolos. Domājams, ka šī laika dokumentos lielākoties atspoguļojas viduslaikos iedibinātā prakse – atzīmēt svēto piemiņas dienas un baznīcu dibināšanas gadadienas, kad noteiktā laikā vienu vai vairākas reizes gadā tika rīkoti tirgi (*Kerkmissen*), noturēti pagasti un ievāktas nodevas. Daļu no atnestajām veltēm ziedoja katoļu svētajiem – māju, tīrumu un māļlopu aizbildņiem.

Luterāņu mācītāja Baltazara Rusova 16. gadsimta beigās sarakstītajā hronikā atrodama ziņa, ka zemnieki uz altāra lika vaska sveces, vaska zīrgus, vērsus, teļus un aitas, domādami tā izlūgties svētību, veselību un lopu padošanos. Sievas meta uz altāra pa šiliņam vai feniņam, trīs reizes griezdamas to rokā ap galvu. Pamatojums šai praksei meklējams senākā priekšstatu līmenī un pārlicībā, ka ziedotā dāvana nes svētību, pēc principa – dodu, lai tu dod (*do ut des*). Šāda motivācija ir saglabājusies katoļu baznīcas ziedošanas tradīcijā un novērota vēl arī 17.–19. gadsimtā Latvijas protestantu novados.

Senās tradīcijas un priekšstati daudz noturīgāki bija sadzīves līmenī. Par to liecina rakstītie avoti, folkloras materiāli un arheoloģiskās liecības. Tas attiecas uz māju, lauku, dabas parādību, objektu u.c. dievību un garu godā turēšanu, kā arī uz gadskārtu un ģimenes godu svinēšanu. Zemākā līmeņa mitoloģiskās būtnes kristīgās ticības ietekme ir skārusi ievērojami mazāk nekā augstākās dievības. Līdz ar to ievērojami noturīgāki ir bijuši ar šīm dievībām saistītie kulta rituāli un ilgāk saglabājušies paši kulta objekti. Kristīgās ticības izplatīšanas laikā 13. gadsimtā baznīcas pārstāvji vispirms vērsās pret centrāliem kulta objektiem, bet lokālās svētvietas daudzviet turpināja pastāvēt. Līdzīgi arī periodā pēc reformācijas lielāka uzmanība tika pievērsta publiskiem kulta objektiem – pakalniem, katoļu laika kapelām un ceļmalu krustu vietām, kur ļaudis mēdza pulcēties no tuvākas un tālākas apkārtnes. Šīs vietas un ar tām saistītās tradīcijas apkaroja

this period for the most part reflect a practice that had taken root in the Middle Ages – the holding of fairs (*Kerkmissen*) and collection of taxes one or several times a year on certain saints' feast days or on the anniversaries of the founding of churches. Some of the offerings were dedicated to particular Catholic saints, who were regarded as the guardians of homes, fields and cattle.

In his chronicle, written at the end of the 16th century, the Lutheran pastor Baltasar Rusow mentions that peasants would place wax candles, wax horses, oxen, calves and sheep on the altar, thus hoping to solicit blessing, and health for themselves and their animals. Women would place a shilling or half a pfenning on the altar after making three circles around their heads with the hand holding the coin. This practice had roots at the level of older concepts and the belief that an offering brings blessing according to the principle: I give to be given (*do ut des*). Such reasoning has been preserved in the Catholic tradition of making offerings and is also recorded in the Protestant districts of Latvia in the 17th–19th century.

The archaic traditions and concepts were most enduring at the domestic level, as attested by written sources, folklore material and archaeological evidence. This involved the veneration of the deities and spirits responsible for homes, fields, natural phenomena and places, etc. and the celebration of seasonal feasts and family festivities. The lowest-ranking mythological beings were influenced by the Christian faith to a considerably lesser degree than the supreme deities. Thus, the cult rituals associated with deities of the former kind were much more enduring, and the cult sites survived longer. In the 13th century, during the spread of the Christian faith, the church first of all targeted the central cult sites, while local sanctuaries continued to exist in many places. Also in the period after the Reformation attention was primarily focused on the public cult sites – hills, chapels from the time of Catholicism and roadside crosses, where people used to gather from near and far. These sites and the traditions associated with them were combated first, whereas the struggle of the church against the making of offerings on farmsteads and at sacral natural sites, such as trees, caves and springs, continued in many places until the end of the 19th century.

vispirms. Turpretim baznīcas pārstāvju cīņa pret ziedošanu sētās un sakrālos dabas objektos – pie kokiem, akmeņiem, alās, avotos u.c. – daudzviet turpinājās līdz pat 19. gadsimta beigām.

Gadskārtu cikls

Latviešu tautas tradicionālie svētki saistās ar gadskārtu ciklu, kas aptvēra saulgriežus viena gada garumā, kad atzīmēja pavasara, vasaras, rudens un ziemas iestāšanos. Ar gadalaiku miju un dabas cikliskumu visciešākajā veidā bija saistīti zemkopju un lopkopju darba procesi, kad rūpju pilni un saspringti darba posmi mijās ar atelpas brīžiem (74. att.). Nav saglabājušās ziņas, vai pirms 13. gadsimta ir pastāvējis noteikts kalendārs, ko ievērojuši sentautu iedzīvotāji, un kāds ir bijis gada, mēnešu un nedēļu dalījums. Vairāku pētnieku skatījumā gads sākotnēji dalīts divos lielos posmos – ziemas un vasaras laikā. Pastāv uzskats, ka saimniecības gads sācies ar ziemas iestāšanos, bet tikai vēlāk izcelts pavasaris kā lauku darbu sākums un rudens kā ražas novākšanas laiks.

Dabas procesiem un zemkopja dzīves ritmam pakārtotā gada cikliskumu atspoguļo latviešu mēnešu nosaukumi, kas pierakstīti 17. un 18. gadsimtā. Piemēram, janvāris dēvēts par ziemas mēnesi, aprīlis – par sulu mēnesi, maijs – par lapu vai sējas mēnesi, jūnijs – par ziedu vai papuves mēnesi, jūlijs – par liepu vai siena mēnesi, augusts – par rudzu vai suņu mēnesi, novembris – par salnu mēnesi.

Domājams, ka saimniecības gada dalījums mūsdienu kalendārā zināmos sīkākos nogriežņos aizsācies pēc 13. gadsimta, kad gada ritējumu sāka iezīmēt kristiešu galvenie svētki un baznīcas kalendārā atzīmētās svinamās dienas. Laika gaitā vairākas svēto dienas kļuva par atskaites punktiem gada ciklā. Tā Jura jeb Jurģa dienā (23. aprīlī) līga gājējus; Jāņos (24. jūnijā) sākās siena pļauja; Pēteri (29. jūnijs) kļuva par siena nodevu laiku; Jēkabi (25. jūlijs) – rudzu pļaujas laiks; Miķeļi (29. septembris) – labības nodevu laiks; Mārītiņi (10. novembris) – lauku darbu un saimniecības gada nobeigums.

74. att. Gadskārtu cikls. Ainas Alksnes-Alksnites zīmējums

Fig. 74. The cycle of seasons. Drawing: Aina Alksne-Alksnīte

The cycle of seasons

The traditional festivities of the Latvian people are associated with the cycle of seasons, which included the solstices and equinoxes, marking the arrival of the spring, summer, autumn and winter. The labours of crop-growers and stock-keepers were directly linked with the change of seasons and the cyclic character of nature, which dictated the alternation of care-laden and tense periods of work with times of rest (Fig. 74). No data has survived as to whether before the 13th century the ethnicities living in present-day Latvia had a fixed calendar, marking years, months and weeks. Several scholars believe that initially they divided the year into two major periods – wintertime and summertime. There is a view that the year's farming activities began in winter and that only later the spring was highlighted as the start of agricultural work and the autumn as harvest time.

The cyclic character of the year, which was subordinated to the processes of nature and the rhythm of the farming life, is reflected in the Latvian names for the months that were written down in the 17th and 18th centuries. For example, January was called the Winter Month, April – the Month of Sap, May – the Month of Leaves/Sowing, June – the Month of Flowers/Fallow, July – the Month of Limes/Hay, August – the Month of Rye/Dogs and November – the Month of Frosts.

Presumably, the division of the yearly cycle of economic activities into smaller units, which are now part of

Jānits dienu sasēdeja,
Ar Jēkobu runadams.
Jānits skaita siena kaudzes,
Jēkobs savas rudzu kaudzes,
Miķelītis nokliedzās
Auzu kaudzes galiņē.

(LD 33060-1)

Mārtiņš bija labs vīriņš
Aiz visiem vīriņiem:
Ni ruden, pavasar,
Pašā maizes laiciņā.

(LD 30223-0)

Mārtiņam gaili kavu
Deviņiem cekuļiem;
Jurišam brālišam
Ūsiņš pirka kumeliņu.

(LD 30215-0)

Senākās ziņas par latviešu svinamajām dienām ir atrodamas 16. un 17. gadsimta avotos. Jezuītu ziņojumos minēti svētki, kas bija saistīti ar svēto mežu un koku apmeklēšanu. Pēteris Kulēzijs 16. gadsimta beigās Latgalē norāda uz četriem mežu svētkiem: publiskie svētki Jāņos ar uguns upuriem un pļaujas svētki rudenī, bet privātie – Lieldienās un Mārtiņos. Jans Stribings 1606. gadā Latgalē min Lieldienas un Miķeļus, kad ļaudis kūruši sārtus, metuši tur ziedojumus, dzēruši un tad uzsākuši ap kokiem dejot un dziedāt.

Kurzemes un Zemgales hercogistes garīdznieku Georga Manceļa (1593–1654) un Paula Einhorna († 1655) darbos lielākā daļa minēto svētku dienu atbilst etnogrāfijas un folkloras materiālos zināmajam latviešu tradicionālajam kalendāram. Tas norāda, ka latviešu gadskārtu cikls ar raksturīgajām svinamām dienām bija noformējies jau 17. gadsimta sākumā. Gadskārtu svētku pielāgošana kristīgās baznīcas kalendāram, tos pakārtojot nozīmīgākajām baznīcas svētku dienām, piemēram, Lieldienām, Jāņiem, Miķeļa, Mārtiņa u.c. dienām, ir noritējusi periodā no 13. līdz 16. gadsimtam.

Kristīgās baznīcas tēli un svēto kults daļēji aizstāja pagāniskās dievības, kā arī papildināja

the modern calendar, started after the 13th century, when the main Christian festivities and the feasts marked in the church calendar provided the framework for the year. In the course of time several saints' feasts became points of reference within the annual cycle. Thus, on St George's Day (23rd April) servants were hired, on St John's Day (24th June) the mowing of hay began, St Peter's Day (29th June) was the day for collecting duties on hay, St James's Day (25th July) was the time to start harvesting rye, St Michael's Day (29th September) was the time to deliver duties on grain and St Martin's Day marked the end of agricultural activities and concluded the year's labours. Plentiful evidence of this can be found in folk-songs, for example: John [Latvian: *Jānis*] sits all day talking to James. John counts the haystacks, while James his rye stacks, Michael [Latvian: *Miķelis*] shouts out from the top of an oat stack (LD 33060-1); Martin was a good man, better than all the others: he comes neither in autumn, nor in spring, but rather right at the time of bread (LD 30223-0); I slaughtered a rooster with nine crests for Martin, Ūsiņš bought a steed for brother George [Latvian: *Juris*] (LD 30215-0).

The earliest information about Latvian feasts can be found in the 16th and 17th century sources. Jesuit accounts mention festivities, which involved visiting the holy groves and trees. At the end of the 16th century Peter Culesius mentions four forest festivities in Latgale region: a public feast on St John's Day with fire sacrifices and a harvest feast in the autumn as well as two private festivities – at Easter and on St Martin's Day. In 1606 Jan Stribing describes the celebration of Easter and St Michael's Day in Latgale, which involved the lighting of fires, the tossing of offerings into them and drinking, followed by dancing around trees and singing.

The majority of the feasts mentioned in the works of the pastors from the Duchy of Courland and Semigallia Georg Manzel (1593–1654) and Paul Einhorn (died 1655) coincide with the traditional Latvian calendar known from ethnographic and folklore material. This indicates that the Latvian cycle of seasons and the typical feasts had become fully developed already by the beginning of the 17th century. The adaptation of seasonal festivities to the calendar of the Christian Church, subordinating them to the most important church feast days, such as Easter, St John's Day, St Michael's Day and St Martin's Day, had transpired in the period from the 13th to the 16th century.

The figures of the Christian Church and the cult of the saints partially replaced the pagan deities and added to the number of guardians and promoters of welfare, thus also

aizbildņu un labklājības veicinātāju skaitu, mainot arī rituālu un tradīciju sākotnējo saturu. Kristietības un seno tradīcija mijiedarbību un savdabīgo situāciju, kas veidojās apskatāmajā periodā, labi raksturojis Vidzemes luterāņu mācītājs Frīdrihs Bernhards Blaufūss (1697–1756). Viņš raksta: “Viņi [latvieši] palika savās sirdīs un visā savā būšanā tādi paši pagāni, kā viņi līdz šim bijuši [...] un iekš katoļu ticības dabūja viņi vēl jaunu elku dievību klāt caur to, ka viņiem tie svētie nomirušie bija jāciena, bildes un tēli jāpielūdz, upuri jānes, viņiem bija daudz svētdienu jātur, kapeņu vietas jāapmeklē un vēl daudz tādas viltīgas dievkalpošanas jādara.”

Citā vietā: “Tie ļaudis ir arīdzan daudz viltīgas mācības un ļaunus ieradumus no tiem katoļiem paturējuši un nav ļāvušies no labiem mācītājiem pārliecināties, ka viņi tās blēņas būtu atstājuši. Viņi turēja aizvien tās katoļu liekās svētdienas, Māras, Annas, Jēkaba, Lavrenta un vēl citas tādas dienas nestrādādami. Viņi staigāja uz kapeņēm un uz iesvētītām vietām, vecās baznīcās un altāra vietās upurēdami, tos svētus nomirusus un sevišķi to bagātu Mariju iekš sievu vedībām piesaukdami, labu laimi un miesas labklāšanu pie tādiem mirušiem svētiem meklēdami.”

Ģimenes godi

Ģimenes godi aptver cilvēka mūža svarīgākos notikumus – kristības, kāzas un bēres. Minētie trīs godi rakstītajos avotos un etnogrāfiskajos materiālos plašāk atspoguļoti, sākot ar jaunajiem laikiem jeb 16. gadsimtu. Nav zināms, kāda veida rituāli cilvēka mūža svarīgākajos brīžos pastāvēja agrāk. Kristības, kāzas un bēres ir trīs godi, kas bija cieši saistīti ar kristīgās baznīcas tradīcijām. Tomēr šo godu atzīmēšana baznīcā un ģimenes lokā ir sekmējusi vairāku senatnīgu iezīmju noturību.

Kristības

Kristības ir cieši saistītas ar kristīgās baznīcas praksi, par kuru plašākas ziņas ir atrodamas, sākot ar 12. un 13. gadsimta miju (75. att.).

75. att. Kristāmtrauks no Ikšķiles baznīcas, 12. gadsimta beigās (VKPAI PDC)

Fig. 75. Baptismal font from Ikšķile church, late 12th century (VKPAI PDC)

changing the original character of the corresponding rituals and traditions. The interaction between Christianity and archaic traditions, and the specific situation that developed over the period of time analysed in the present book, is aptly described by the Lutheran pastor from Vidzeme Friedrich Bernhard Blaufuss (1697–1756). He writes: “The (Latvians) remained pagans in their hearts and in their whole being, just as they had previously been [...] and in Catholicism they gained yet another kind of idolatry, because they had to adore the dead saints, worship pictures and images and make offerings; they had to celebrate many feasts, visit burial grounds and perform many suchlike false kinds of worship”. Elsewhere he writes: “The people have also retained many false teachings and evil practices of the Catholics and have not allowed themselves to be convinced by good pastors to abandon such nonsense. They continued to celebrate the gratuitous Catholic feast days of St Mary, St Anne, St James, St Lawrence and others, when they did not work. They visited the burials and consecrated sites, leaving offerings in old churches and on the sites of altars, invoking the dead saints and rich Mary in particular at weddings, and seeking good fortune and health through appeals to the dead saints.”

Family events

Family events include the most important junctures in a person's life: the baptism, wedding and funeral. These three events are described in relatively more detail in written

Viduslaiku rakstītajos avotos kristības sakramenta piešķiršana ir plaši atspoguļota saistībā ar pagānu pievēšanu kristietībai. Trūkst ziņu par to, kurā brīdī kristības kā noteiktu baznīcas normu sāka ievērot mūsdienu Latvijas teritorijas iedzīvotāju vairākums. 13. gadsimta avotos vairākkārt ir atzīmēta kristības nomazgāšana Daugavā. Savukārt 15.–18. gadsimta avotos bieži norādīts, ka daudzi ļaudis dzīvo bez kristības un galveno ticības patiesību zināšanas.

Livonijas landtāga 1422. gada lēmumos noteikts, ka ikvienam zemes kungam, kam ir pakļauti nevāci (latvieši un igauņi), stingri jāraugās, lai viņi savus bērnus liktu kristīt mēneša laikā pēc to dzimšanas. Rīgas baznīcas provinces 1428. gada sinodes statūtos noteikts, ka bērnu kristīšana jāizdara ar lielu cieņu un priesteriem ir jāpamāca kā tēvi, tā mātes, ka jākrista mazi bērni. Vislielākās nepieciešamības gadījumā, bērnam atrodoties dzīvības briesmās, kristīšanu var izdarīt vecāki savā valodā. 16.–18. gadsimtā pastāvēja prasība bērnus kristīt nākamajā svētdienā pēc dzimšanas un ne vēlāk kā astoņu dienu laikā. Domājams, ka šie nosacījumi iesakņojušies tautas tradīcijās, saskaņā ar kurām bērnus parasti kristīja trīs līdz deviņu dienu laikā.

Kristībās tika ievērotas vairākas sadzīves tradīcijas – pādes dīdīšana (krustbērna dancināšana), pādes pirkšana (dažādu dzīvei nepieciešamu priekšmetu pasniegšana) u.c. Šo tradīciju izcelsme ir saistāma ar senāku rituālu slāni, kas sākotnēji bija saistīts ar aizsargājošām un labklājību veicinošām funkcijām. Nozīmīga loma kristību aktā bija atvēlēta krustvecākiem (kūmām), kuru pienākumos ietilpa rūpes par dzimtas kopību un tās locekļiem. Kristībās krusttēvs gādāja šūpuļa liksti, kur iekārt šūpuli, bet krustmāte rūpējās par šūpuļa aprikošanu un izrotāšanu. Kūmas bērnus arī apdāvināja. Ierastas dāvanas bija apgērbs un nauda.

Kurš istens krusta tēvs,
Tas lai kāra šūpuliti;
Kura īsta krusta māte,
Ta lai klāja paladziņu.

(LD 1646-1)

sources and ethnographic material from the Modern Period, i.e., the 16th century. It is not known what kinds of rituals for the most important events in a person's life were performed before this. The baptism, wedding and funeral were closely associated with the traditions of the Christian Church. However, the celebration of these events in the church and among family members has allowed several archaic elements to endure.

Baptism

Baptism is closely associated with the practices of the Christian Church, detailed information about which can be found from the turn of the 13th century (Fig. 75). Medieval written sources relate in great detail the granting of the Sacrament of Baptism in relation to the conversion of pagans to Christianity. However, there is a lack of information as to when exactly the majority of the population of present-day Latvia began to observe baptism as a specific rule of the church. The 13th-century sources repeatedly mention neophytes washing off Christianity in the Daugava River. In the sources from the 15th–18th century it is often remarked that many people lived unbaptized and without any knowledge of the essential teachings of the faith.

The 1422 resolution of the Livonian Landtag rules that every lord of the land who has non-Germans (i.e., Latvians and Estonians) as his subjects, must take firm measures to ensure that they baptize their babies within one month of birth. The statutes of the 1428 synod of the Riga Ecclesiastical Province state that the baptizing of babies had to be performed with great respect and that the priests had to teach both the fathers and the mothers about the way young babies were to be baptized. In the most urgent cases, i.e., when the baby's life was under threat, baptism could be performed by the parents in their mother tongue. In the 16th–18th century a requirement was in force that babies were to be baptized on the first Sunday but no later than within eight days of birth. Presumably, these regulations were rooted in the popular tradition of baptizing babies within three to nine days of birth.

Baptism involved several different traditions: making the godchild dance, "purchasing" the godchild (presenting the godchild with different household necessities), etc. The origin of these traditions is related to an archaic layer of rituals, which were initially associated with the functions of protection and promotion of welfare. An important role in the act of baptism was allocated to the godparents, whose duties involved concern for the family as a group and its members.

Es savam krustdēlam
Baltu klāju paladziņu:
Lai tas ilgi neguleja
Krija šūtā šūpolī.

(LD 1722-0)

Neliec mani, māmulite,
Bez ziediņa šūpolī:
Liec naudiņu, liec maiziti,
Liec gudro padomiņu.

(LD 1725-1)

Kāzas

Tradīcijām bagātākie un visjautrākie ģimenes godi ir kāzas. Nav saglabājušās liecības, kā kāzas svinēja mūsu senči 10.–13. gadsimtā un agrāk. 13. gadsimta avotos atrodamas norādes vienīgi par precībām tuvāko radnieku starpā, kā arī par sievu pirkšanu un meitu pārdošanu, kas bija pretrunā ar baznīcas likumiem. Pāvesta Inocenta III 1201. gada bullā norādīts, ka, ņemot vērā to, ka jaunkristītajiem līviem ir citādas laulību tiesības, nekā to nosaka katoļu baznīcas kanoni, un ka viņi ir paraduši precēties ar savu brāļu atraitnēm, tad misijas labā pēc iespējas jāievēro viņu paražas un pagānu laiku laulības nav šķiramas, ja arī tās noslēgtas starp kanoniskās tiesībās aizliegtiem otrās un trešās pakāpes tuviniekiem.

Pāvests Gregors IX 1236. gadā atļāva jaunkristītajiem Livonijā paturēt pagānu laiku sievas, bet norādīja, ka, precoties pēc kristīšanas, jāievēro kanoniskie priekšraksti. Vācu ordeņa pārstāvju un prūšu parakstītajā Kristburgas 1249. gada miera līgumā noteikts, ka turpmāk viņi arņemas ņemt tikai vienu sievu, nepārdot meitas un nepirkt sievas sev un saviem dēliem, tāpat bez īpašas pāvesta atļaujas neprecēt savu brāļu atraitnes, ne arī kādu citu personu, kas atrodas ar līgavaini pirmā, otrā, trešā un ceturtā radniecības pakāpē. Saskaņā ar tiesībām sievas vecākiem ir atļauts dot meitai līdzīgu un vīram dāvināt līgavai rīta velti.

Rīta dāvana minēta arī Kuršu zemnieku tiesībās: "Ja vīrs ņem sievu, tad viņš tai var piešķirt visu

The godfather was to provide the cradle-pole, while the godmother was responsible for equipping and decorating the cradle. The godparents also presented the baby with gifts. Traditional gifts included clothes and money.

Some folk-songs that illustrate the traditions: The one who is the real godfather hangs the cradle; the one who is the real godmother should spread the bed-sheet [in it] (LD 1646-1); I spread a white bed-sheet for my godson, so that he did not lie long in a lime-bark cradle (LD 1722-0); Don't put me, mother, in a cradle without an offering; put money, put bread, put a piece of wise advice (LD 1725-1).

Wedding

The wedding is the family event richest in tradition and the most cheerful one. No evidence has survived as to how the wedding was celebrated by the ancestors of the Latvians in the 10th–13th century and earlier. Sources from the 13th century contain only indications about marriage between immediate relatives and about the buying and selling of wives and daughters, practices that were inconsistent with the rules of the church. A bull of Pope Innocent III dated 1201 states that since the neophyte Livs had marriage rules that were at variance with the canons of the Catholic Church and since they were used to marrying the widows of their brothers, for the sake of the mission their customs had to be respected as much as possible and the marriages concluded in pagan times were not to be dissolved, even if the husband and wife were related in the second or third degree of consanguinity.

In 1236 Pope Gregory IX granted permission to the neophytes in Livonia to keep their wives from the time of paganism, but commanded those who married after conversion to observe canonical rules. The Peace Treaty of Christburg, signed by the representatives of the Teutonic Order and the Prussians in 1249, forbade the latter to wed more than one wife and obliged them to abstain from selling their daughters or buying wives in marriage for themselves or their sons; likewise, they were henceforth forbidden to marry the widows of their deceased brothers or any other women in the first, second, third or fourth degree of consanguinity, except with explicit papal permission. The bride's parents were allowed to provide a dowry for their daughter and a husband was permitted to give his new wife a morning gift.

The morning gift is also mentioned in the Couronian peasants' law: "If a man takes a wife, he may grant her the whole of his property, except for his fields, meadows and [bee] trees". The morning gift was a personal and voluntary

mantu, izņemot tīrumus, pļavas un [bišu] kokus.” Rīta velti līgava saņēma kā personīgu un brīvprātīgu dāvinājumu no vīra kāzu dienā, kas pēc tradīcijas bija līdzvērtīgs sievietes pūram. Sievieteī dotais dāvinājums sakņojās ģermāņu paražās, ko iekļāva kanonisko tiesību normās. Livonijā šāda īpašuma daļas pasniegšanas forma pastāvēja galvenokārt pilsetnieku un vācu vasaļu aprindās, kas nodrošināja sievietes mantojumu. Vietējo pamatiedzīvotāju vidū tā varēja būt simboliska saderināšanās vai laulību dāvana (apģērbs, rotas u.c.).

No tālienes jau pazinu,
Kur nāk mana līgaviņa:
Pilnas krūtis sudrabiņa,
Pilni pirksti gredzentiņu.
(LD 6342-0)

Ko tie mani brāļi dara,
Namiņā stāvedami?
Tautas skaita varā naudu
Par māsiņas vainaciņu.
(LD 24322-3)

Iet bij man gājejai,
Es nevaru lielities:
Lai lielās bāleliņi,
Kam pieder tēva ciems.
(LD 3736-0)

Viduslaiku un jauno laiku dokumentos bieži atzīmēta līgavu zagšana, ko pēc senas tradīcijas praktizēja pamatiedzīvotāji. 1422. gada Livonijas zemes tiesībās noteikts, ka, ja kāds nevācu iedzīvotājs ar varu aizved sievu un meitu, tas sodāms ar kaklu. Rīgas baznīcas provinces 1428. gada sinodes statūtos aizliegts piespiest otru partneri ar draudiem, varu vai iebiedēšanu stāties laulībā. Līdzīgi norādījumi sastopami līdz pat 17. gadsimta beigām.

Tāļu, tāļu suņi rēja,
Tāļu zviedza kumeliņi;
Nu nāk sērsts ta māsiņa,
Ko tautietis zagšus zaga.
(LD 26568-1)

gift from the husband to his wife on the wedding day and in accordance with tradition it was equal in value to the bride's dowry. The giving of a gift to the wife was rooted in a Germanic custom, which was subsequently incorporated into canon law. In Livonia this form of granting part of the husband's property to his wife was practiced mainly among town-dwellers and German vassals, who thus provided women with an inheritance. Among the indigenous population a symbolic engagement or wedding gift (clothes, ornaments, etc.) might be given instead.

Examples from Latvian folk-songs to illustrate the traditions: I recognize my bride from afar: her breast is covered in silver, her fingers full of rings (LD 6342-0); What are my brothers doing, standing there in the house? The in-laws are paying [them] copper money for the sister's copper crown (LD 24322-3); I must leave [i.e., move to the husband's house], but I must not boast: let my brothers who own the father's hamlet boast (LD 3736-0).

Documents from the Middle Ages and Modern Period often mention the stealing of brides, as practiced by the indigenous population in accordance with ancient tradition. The Livonian Land Law (i.e., common law) from 1422 states that, should a non-German man take somebody's wife or daughter away by force, he shall pay for it with his neck (i.e., is to be hanged). The statutes of the 1428 synod of the Riga Ecclesiastical Province forbid forcing a partner to enter into marriage by threat, force or intimidation. Sources up to the end of the 17th century contain similar prohibitions.

Examples from folk-songs: Far away dogs are barking, far away horses are neighing; there the sister who was stolen away is coming to visit us (LD 26568-1); People are purchasing rye and stealing the corn-grinder; the brother has clean rye and his sister, the corn-grinder is growing up (LD 23998-0).

The Christian Church required marriage to be concluded by mutual agreement, without any compulsion, so that the bride's free will was respected. Any action that was inconsistent with this requirement was condemned. The Livonian Land Law of 1422 ruled that priests had to teach people that a man and a woman who wanted to live together had to be married by a priest in a Christian way before they started their conjugal life or 14 days after this; disobedience was punishable by hanging. The lords of the land were obliged to ensure that non-German married couples did not separate or leave each other wilfully. In the 17th and 18th centuries marriage between serfs was allowed only if the lord of

Pircin tautas rudzus pirka,
Zadzin zaga malejiņu;
Bāliņam(i) tīri rudzi,
Aug māsiņa malejiņa.

(LD 23998-0)

Kristīgās baznīcas prasība bija, lai laulības tiktu slēgtas vienošanās ceļā, bez piespiešanas, respektējot līgavas brīvo gribu. Visas pretējās darbības tika nosodītas. 1422. gada Livonijas zemes tiesībās noteikts, ka baznīckungiem jā māca tauta, ka vīrs un sieva, kas grib dzīvot kopā, priesterim jāsalaulā kristīgā veidā, pirms viņi nav sagājuši kopdzīvē vai 14 dienu laikā pēc tam, nepaklausības gadījumā par ko draud nāvessods pakarot. Zemes kungiem ir pienākums raudzīties, lai nevācu laulātie pāri nešķirtos vai viens otru ļaunprātīgi neatstātu. 17. un 18. gadsimtā noslēgt laulības starp dzimtajiem drīkstēja tikai ar muižnieku izdotu atļauju. Bez lielkunga atļaujas neviens nevarēja precēties un mācītājs nevienu nedrīkstēja salaulāt. Šie nosacījumi bija spēkā vēl 19. gadsimta sākumā. Zemnieku kopdzīvi bez laulības parasti sodīja ar naudas vai publisku baznīcas sodu. Vidzemē bija paredzēts pat nāves sods.

Neba dižas lietas dēļ
Noņem manu vaiņadziņu;
Mazu brīdi pastāveju
Ar tautieti baznīcā.

(LD 24443-1)

Šķiramies mēs, tautieti,
Mums nav laimes dzīvojojot;
Šķiram pušu dēļu gultu,
Lauž laulatu grezdentiņu.

(LD 26909-4)

Ai, lūdzams, baznīckungs,
Laulā mani jo cietak;
Vecā māsa maz laulata,
Ta dzen vīru eglīnā.

(LD 16036-0)

the manor issued the relevant permit. Without such a permit no serf was allowed to marry, nor was the pastor allowed to perform the wedding ceremony. This regulation was still in force at the beginning of the 19th century. Peasants' cohabitation without marrying was usually punishable by a fine or a public ecclesiastical penalty. In Vidzeme, however, even the death penalty could apply.

Folk-songs illustrating the traditions and attitudes: It was not for a grand reason that my crown was taken off: I just stood with my bridegroom in the church for a short while (LD 24443-1); Let us separate, my husband, there's no happiness in our life [together]; let's split the board bed in half, let's break the wedding ring (LD 26909-4); Oh, please, pastor, marry me firmer; my older sister was loosely married, and she drives her husband into the spruce forest (LD 16036-0).

Excessive pomp and extravagance during wedding celebrations was also condemned. In the Duchy of Courland and Semigallia and in Swedish Livonia (Vidzeme) in the 17th century regulations were issued prohibiting wedding celebrations that lasted more than two days. The reasoning behind the prohibition was that "a young couple cannot afford any extravagance, and thus their property and means that should have ensured them honest subsistence are wasted and squandered within a few hours or days and they find themselves in poverty and need". The regulations also prescribed the maximum number of invited guests and the maximum amount of drink – spirits and beer – to be consumed. The distribution among the wedding guests of the items that the bride had made for her dowry, such as mittens and ribbons, was also prohibited.

The oldest known descriptions of wedding celebrations date from the 16th century. They contain evidence of several rituals that were performed, including the selection of the bride, betrothal, preparations for the wedding, the wedding ceremony in church and the wedding celebration itself. On the basis of written sources and folklore materials several different marriage customs may be discerned: the stealing of brides, the buying of wives (the Latvian word for "wedding" (*precības*) contains the word "commodity" (*prece*) in its root) and coming to an agreement about the marriage or promising the bride in marriage to the groom (betrothal). The available material does not allow us to establish the periods of time when the respective rituals were practiced, their continuity and transformation. The foreign observers could have misunderstood the wedding and betrothal ceremonies, and this

Tika nosodīta arī pārlietu liela greznība un pārmērības kāzu svinēšanu laikā. Kurzemes un Zemgales hercogistē un Zviedru Vidzemē 17. gadsimtā tika izdoti rīkojumi, kuros bija aizliegts svinēt kāzas ilgāk par divām dienām. To motivēja ar to, ka “pārmērības nav jaunajam pārim pa spēkam un ka viņu manta un godīgas iztikas līdzekļi top dažās stundās un dienās nederīgi izšķērdēti un izšķiesti, ar ko viņi paši nonāk nabadzībā un trūkumā”. Rīkojumos noteikts arī ielūgto viesu skaits un kāzās patērējamo dzērienu – brandvīna un alus – daudzums. Tāpat aizliedza izdalīt ligavas pūrā sarūpētās veltes – cimdus, prievītes u.c.

Senākie kāzu apraksti ir zināmi no 16. gadsimta. Tajos atrodamas liecības par vairākiem rituāliem, kas ievēroti, sākot ar ligavas nolūkošanas brīdi, derībās, gatavojoties kāzām, slēdzot laulības baznīcā un svinot pašas kāzas. Spriezot pēc rakstītajiem avotiem un folkloras materiāliem, ir izšķiramas vairākas precību ieražas – meitu zagšana (vedības), sievu pirkšana (precības, kam saknē ir vārds “prece”) un vienošanās par precībām jeb ligavas derēšana (derības). Pēc esošajiem materiāliem nav iespējams izsekot šo rituālu pastāvēšanas laikam, pēctecībai un izmaiņām. Varbūt, ka svešzemju novērotāji nav izpratuši precību un vedību ceremonijas, kādēļ rakstītajos avotos plaši apspēlēta ligavu zagšana, kā arī ir atrodamas norādes par sievu pirkšanu un meitu pārdošanu. Tāpat senākie precību veidi varēja uzslāņoties un saglabāties latviešu 16.–19. gadsimta kāzu rituālā.

Domājams, ka derības par neatņemamu kāzu ieražu sastāvdaļu kļuva viduslaikos. Tās biežāk tika slēgtas no 16. gadsimta vidus, par ko liecina arheoloģiskajā materiālā un vēlāk etnogrāfijā plaši satopamās derību saktas un gredzeni ar sadoto roku motīvu, kā arī sirdsveida formas saktas (76. att.). Ligavu zagšana un pirkšana jaunajos laikos lielākoties atspoguļojas vairs tikai kā vedību un precību rituālu sastāvdaļa. Kāzās ievērotas arī vairākas citas tradīcijas – aizkārtnes, ligavas celšana pāri sliksnim, ēku veltīšana, mičošana u.c., kas mantotas no senākas pagātnes un praktizētas vēl 19. gadsimtā. Kāzu viesu izklaidēšanas nolūkā atsevišķi rituāli tiek veikti arī mūsdienās.

76. att. Sudraba rotas, 17. un 18. gadsimts (LNVM): 1 – derību sakta (Ventspils apkārtnē), 2 – apzeltīta sakta ar stikla akmeņiem (Katlakalna Jumpravmuižas depoziāts), 3 – burbuļsakta (Vidzeme), 4 – gredzens ar sadoto roku motīvu un stikla akmeņiem (Katlakalna Jumpravmuižas depoziāts), 5 – gredzens ar stikla akmeni (Katlakalna Jumpravmuižas depoziāts), 6 – gredzens ar uzrakstu STARAST DELS CRISSTOP (Svitenes Mesteru depoziāts), 7 – burbuļsakta ar kroņiem (Katlakalna Jumpravmuižas depoziāts), 8 – sirdsveida sakta ar stikla akmeņiem (Leimaņu Augstie kapi), 9 – burbuļsakta (Latgale). *Roberta Kaniņa foto*
Fig. 76. Silver jewellery, 17th and 18th centuries (LNVM): 1 – betrothal brooch (Ventspils area), 2 – gilt brooch with glass stones (Katlakalna Jumpravmuiža hoard), 3 – bubble brooch (Vidzeme), 4 – ring with clasped-hands motif and glass stones (Katlakalna Jumpravmuiža hoard), 5 – ring with a glass stone (Katlakalna Jumpravmuiža hoard), 6 – ring with inscription “STARAST DELS CRISSTOP” (Svitenes Mesteri hoard), 7 – bubble brooch with crowns (Katlakalna Jumpravmuiža hoard), 8 – heart-shaped brooch with glass stones (Leimaņu Augstie kapi cemetery), 9 – bubble brooch (Latgale). *Photo: Roberts Kaniņš*

might be the reason why written sources so often mention the stealing of wives, the buying of wives and the selling of daughters. The most archaic wedding forms could also have been overlain by newer ones and thus could have survived as part of the 16th–19th century Latvian wedding ritual.

Presumably, it was in the Middle Ages that betrothal became an essential part of the wedding customs. From the mid 16th century it was concluded with increasing frequency, as testified by the betrothal brooches and rings with the motif of joined hands as well as heart-shaped brooches found in large numbers in archaeological material and later in ethnography (Fig. 76). In the Modern Period of history the stealing and buying of brides are for the most part represented only as elements of wedding rituals. The wedding included

Bēres

Nāves iestāšanos latvieši uztvēra kā pāreju no šīs dzīves (šīs saules) aizkapa dzīvē (viņsaulē). Bēres izpildītie rituāli sekmēja dvēseles šķiršanos no miesas, pildīja aizsargājošas funkcijas un nodrošināja ietiekšanu no esošā stāvokļa nākamajā. Bēru tradīcijas ir dažādu ticējumu un vairāku normu kopums, ko ievēroja miršanas brīdī, sagatavojot, izvadot, apglabājot un pieminot mirušos.

Bēres atšķirībā no pārējiem ģimenes godiem labi atspoguļojas arheoloģiskajos materiālos. Diemžēl arheoloģija pilnīgi neatklāj mirušo apbedīšanas rituāla gaitu, motivāciju un daudzus citus apstākļus, tomēr tā ļauj spriest par apbedīšanas veidu un pārmaiņām, kas sekoja bēru tradīcijās pēc kristīgās ticības izplatīšanas. Vēlajā dzelzs laikmetā gandrīz katrai sentautai – lībiešiem, kuršiem, zemgaļiem, latgaļiem un sēļiem – bija sev raksturīgas apbedīšanas tradīcijas, bet vēsturiskajos laikos kristīgās ticības iespaidā tās pakāpeniski unificējās.

Par kristīgās ticības izplatīšanās, draudžu tīkla veidošanās un nostabilizēšanās raksturojošām pazīmēm parasti ir norādīta pāreja no mirušo kremācijas uz inhumāciju, apbedīšana liķautā, bez kapa piedevām, kapa orientācija ar galvu rietumu virzienā, mirušo guldīšana baznīcās un pie tām iesvētītās kapsētās. Mūsdienā Latvijas teritorijā kristianizācijas iespaidā pārmaiņas mirušo apbedīšanas veidā ir vērojamas no 12. un 13. gadsimta mijas. Visagrāk šie notikumi skāra Daugavas lejteces iedzīvotājus, bet 13. gadsimta gaitā – arī pārējos Latvijas apgabalos dzīvojošos.

Vairākas apbedīšanas normas nostabilizējās 15. gadsimtā. Šajā laikā izzuda mirušo kremācija, kas pirms tam plašāk bija izplatīta kuršu apdzīvotajos novados un paretam sastopama arī pārējo etnisko grupu kapulaukos. Skeletapbedījumos par valdošo kļuva mirušo orientācija ar galvu rietumu virzienā un ar skatu uz austrumiem. Virs apbedījumiem pārstāja veidot uzkalniņus un akmeņu konstrukcijas. Par kapa vietas simbolu kļuva krusts.

Gadsimtu gaitā mainījās arī mirušo roku novietojums. Vērojama likumsakarība, ka

several other traditions, such as making an improvised gateway on the path of the wedding couple, the lifting of the bride over the threshold by the bridegroom, the making of offerings in different places on the farmstead by the bride and capping of the bride, which were inherited from the more distant past and were still practiced in the 19th century. Some of these rituals are still practiced today for the entertainment of wedding guests.

Funeral

The Latvians perceived death as a transition from this life (this world) to the afterlife (the world beyond). The rituals performed during the funeral helped the soul to part from the flesh, protected it from evil spirits and facilitated its transition from the current condition of existence to the next. Funeral traditions constitute a set of beliefs and rules that were observed at the time of death and during the preparation and burial of the body, the funeral service and the commemoration of the deceased.

Unlike other family events, burial is extensively reflected in archaeological material. Regrettably, archaeology cannot trace in full the course of the burial ritual, the motivation behind it and other aspects; however, it allows conclusions to be drawn about the form of burial and changes that occurred in burial traditions after the spread of the Christian faith. In the Late Iron Age almost all the ethnicities living in the territory of present-day Latvia – the Livs, Couronians, Semigallians, Latgallians and Selonians – had their own unique burial traditions, which in historic times, under the impact of the Christian faith, gradually became uniform.

The following features are traditionally regarded indicating the spread of the Christian faith and the creation and consolidation of the network of parishes: the transition from cremation to inhumation of the dead, burial in a shroud and without grave goods, the orientation of the grave with the head towards the west as well as burial in churches or in adjacent consecrated cemeteries. In present-day Latvia such changes in the form of burial under the impact of Christianization can be observed from the turn of the 13th century. The earliest of all such developments occurred among people living along the lower reaches of the Daugava, and in the course of the 13th century they spread over the other regions of present-day Latvia.

Several burial rules became consolidated in the 15th century. In this period the cremation of the dead, which before had been most widespread in the Couronian-inhabited

hronoloģiski agrākos – vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos tās biežāk atradušās ķermeņa augšdaļā – virs krūtīm, bet viduslaiku un jauno laiku kapos rokas novietotas pāri viduklim, virs iegurņa kaula un gar sāniem. Apskatāmā perioda apbedījumos biežāk nekā hronoloģiski agrākos kapos sastopami dēļu zārki. Tāpat mirušo apbedīšanai izmantoti auduma pārsegi un liķauti.

Dod, māmiņa, manu tiesu,
Neba man daudz vajaga:
Divu nišu paladziņu,
Sešu dēļu gabaliņu.

(LD 27419)

Vērpju smalki baltus linus,
Aužu sevim paladziņus,
Aužu sevim paladziņus,
Ko gulēti smilktainē.

(LD 27427-0)

Mirušo apbedīšanas veidā ieviesās vairākas jaunas tradīcijas, kas aizgūtas no baznīcas bērū rituāla, bet līdztekus saglabājās arī senās. Mirušajiem ziedoja pārtiku, blakus apbedījumiem un kapsētu teritorijā noturēja bērū mielastus un rikoja mirušo piemiņas svinības. Periodā no 13. līdz 18. gadsimtam mirušos apglabāja ne tikai pie baznīcām iesvētītās kapsētās, bet šim nolūkam izmantoja citas apbedīšanas vietas, kas atradās dzīvesvietu tuvumā un bija saistītas ar konkrētām apmetnēm – ciemiem, muižām un atsevišķām sētām. Tāpat mirušos konsekventi neapglabāja liķautā, bet turpinājās prakse tos guldīt laicīgā apģērbā un ar kapa piedevām (77. att.). Kapā līdzī devi dažādus priekšmetus: gan apģērba piederumus un rotas – vainagus, villaines, kājautus, apavus, jostas, saktas, aproces, gredzenus, rotadatas, kaklarotas u.c., gan darbarīkus, ieročus, monētas, higiēnas u.c. priekšmetus. Sākotnēji, 13. un 14. gadsimtā, senlietu klāsts vēl ir bagāts un krāšņs, bet vēlāk piedevu sortiments un skaits samazinās. Jauno laiku – 16.–18. gadsimta – apbedījumos lielākoties sastopami tikai apģērba piederumi – saktas, cilpiņas, āķiši, pogas – un monētas.

77. att. Puzes Lejaskroga kapsētas sievietes apbedījuma krūšu daļa: bronzas rotas ar apģērba auduma paliekām, 15. gadsimts.

Vitolda Muižnieka foto

Fig. 77. Chest part of a woman's burial in Puzes Lejaskrogs cemetery: bronze ornaments with fragments of clothing, 15th century.

Photo: Vitolds Muižnieks

districts and was occasionally observed at the burial grounds of other ethnic groups as well, was discontinued. In the case of inhumation graves the orientation of the body with the head towards the west, i.e., facing east, began to dominate. The building of mounds and stone constructions over graves was also discontinued. The cross became the symbol of the grave.

The positioning of the hands of the dead also changed over the centuries. A certain regularity can be identified: chronologically earlier burials, i.e., those from the late Iron Age, most often have the hands placed over the upper body, i.e., over the chest, the burials from the Medieval and Modern Periods have the hands placed over the waist, the pelvic bone or by the sides. In the graves from the period covered in the present book board coffins are more frequent than in chronologically earlier graves. The dead were also buried covered by cloth or wrapped in shrouds.

Folk-songs to illustrate the traditions: Give me, mother, my share, I do not need much: a bed-sheet made with two heddles and a box of six boards (LD 27419); I am spinning

Rakstītajos avotos un latviešu folklorā aizkapa pasaule parasti atainota kā šīs dzīves refleksija, kur kapa inventārs bieži minēts kā aizkapa dzīvē nepieciešams nodrošinājums. Jezuīts Pēteris Kulēzijs 1599. gadā raksta, ka mirušajam kapā dots līdz darbarīks atkarībā no tā, ko cilvēks darījis dzīves laikā, lai, aizsaulē strādādams, viņš arī turpmāk varētu novērst nabadzību. Latviešu tautas ticējumos norādīts, ka, mironi guldot, zārkā jāliek nauda, maize, kārtā tīras veļas un peramā slota, lai viņšaulē aizgājējam nekā netrūktu. Folkloras materiālos dažādi priekšmeti atzīmēti arī kā mīļākās lietas, ko mirušais lietojis dzīves laikā. Smēķētājam zārkā lika pīpi, kramu, šķiltavas un tabaku, dzērājam – brandvīna pudeli, šņaucējam – tabakas ragu. Kapa inventāru un apģērba sastāvdaļas uzskatīja arī par nepieciešamu aprikojumu, lai nokļūtu no šīs dzīves viņšaulē. Lazdonas draudzes 1775. gada vizitācijas protokolā norādīts, ka latvieši mirušos apglabā ar pastalām, lai būtu vieglāks ceļš uz debesīm. Līdzīgu iemeslu dēļ kā kapa piedevas ir minētas monētas, lai mirušie vieglāk tiktu debesīs un būtu, ko samaksāt sv. Pēterim. Tradīcija mirušos apglabāt pienācīgā apģērbā un kapā likt dažādus dzīves laikā lietotus priekšmetus ir saglabājusies līdz pat mūsdienām.

*

Priekšnosacījumi atsevišķu seno tradīciju noturībai meklējami vairāku faktoru kopumā. Reģiona salīdzinoši vēlā kristianizācija, savdabīgā kārtu sistēma, kur noteicošā loma bija sveštautiešiem un viņu pēcnācējiem, garīdznieku trūkums, kas spētu kristīgās mācības patiesības izskaidrot saprotamā valodā – tas viss sekmēja sinkrētiskas pasaules uztveres veidošanos, kas apvienoja atsevišķas ar baznīcas praksi saistītas un senākas tradīcijas. Tas atspoguļojās gan ģimenes godos – kristībās, kāzās un bērēs, gan gadskārtu svinībās – Ziemsvētkos, Lieldienās, Jāņos u.c. baznīcas kalendāra dienās, kā arī mitoloģiskajos priekšstatos.

Reliģiskais sinkrētisms, kas formējās viduslaikos, ir bijis noturīgs līdz pat jaunākajiem

fine white linen and weaving bed-sheets for myself, I am weaving bed-sheets to be buried in (LD 27427-0).

Several new burial traditions were taken over from the church funeral ritual and struck root, while the old ones continued to be practiced, too. Offerings of food were left for the dead, funeral feasts were held next to the graves and inside the cemeteries, and commemoration of the dead took place. In the period from the 13th to the 18th century the dead were not buried exclusively in consecrated cemeteries adjacent to churches; other burial grounds, located in the proximity of homes and linked with the respective settlements – villages, manors and farmsteads – were also used for this purpose. Burial in a shroud was not consistently practiced either, and the custom of burying the dead dressed in their worldly clothes together with grave goods was continued (Fig. 77). Among grave goods there were various items: accessories and ornaments, such as crowns, shawls, foot-cloths, footwear, belts, brooches, bracelets, rings, decorative pins, necklaces, as well as tools, weapons, coins, items of hygiene, etc. Grave goods from the 13th and 14th centuries are still rich in number and value, but their range and quantity decreases in the subsequent periods. Burials from the Modern Period – the 16th–18th centuries – mostly contain only clothing accessories – such as brooches, fastening loops, hooks and buttons – as well as coins.

Written sources and Latvian folklore usually picture the afterlife as a reflection of life in this world, and grave goods are often mentioned as necessities for the afterlife. In 1599 the Jesuit Peter Culesius wrote that the deceased were buried together with the tool that corresponded to their lifetime activities, so that they could continue working in the afterlife and would not be doomed to poverty. There is a Latvian belief that money, bread, a set of clean underwear and a besom should be placed in the coffin next to the body, so that the deceased should lack nothing in the afterlife. Folklore material mentions different items that should be placed in the coffins of people who have favoured certain activities during their lifetime. Thus, a smoker would be buried together with a pipe, flint, a firesteel and tobacco, a drunkard would be provided with a bottle of spirits and a snuff-taker with a horn of snuff. Grave goods and dress accessories were regarded as necessary inventory for the dead to reach the afterlife. The 1775 visitation accounts from Lazdona Parish mention that the Latvians would bury their dead wearing *pastalas* (simple leather footwear) to make their path to heaven easier. Coins are mentioned as grave goods for a similar reason: they made

laikiem, kad protestantu un katoļu baznīcas pārstāvji aktīvi vērsās pret pamatiedzīvotāju tradīcijām un priekšstatiem kā pagānisma paliekām. Reformācijas un kontrreformācijas laika reliģiskās dzīves izpratne vietējo iedzīvotāju apziņā sāka nostiprināties 18. gadsimta gaitā. Vidzemē to sekmēja hernihūtiešu (brāļu draudzes) kustība, Latgalē – garīgo ordeņu aktīva darbība. Visas mūsdienu Latvijas teritorijas mērogā pārmaiņas cilvēku domāšanā noteica garīgās literatūras plašāka izdošana latviešu valodā un lasītprasmes apguve, kas jūtamus rezultātus deva 18. un 19. gadsimtā.

Viduslaikos un jaunajos laikos garīdznieku darbības iespējas un metodes krietni atšķīrās. Domājams, ka Livonijas perioda garīdznieku attieksme pret vietējo iedzīvotāju tradīcijām un viņu prasības garīgajā dzīvē paliks nezināmas. Jāatzīmē, ka pašu laikabiedru vērtējums par pamatiedzīvotāju garīgās dzīves praksi ir atšķirīgs. Piemēram, Vācu ordeņa prokurators 1312. gadā ir norādījis, ka jaunkristītajiem ir kristiešu tikumi un ticība, gan sakramentus saņemot un dievkalpojumus klausoties, gan arī citās lietās, kas pieder pie katoļu ticības un kā to dara patiesi kristieši. Turpretim 1428. gada Rīgas baznīcas provinces sinodes protokolā un vēlākajos dokumentos atrodami daudzi norādījumi, kas norāda, ka ne viss ar pamatiedzīvotāju garīgās dzīves praksi ir bijis kārtībā un apmierinājis garīdzniecību.

Līdzīgi arī jauno laiku avotos latviešu garīgās dzīves vērtējums bieži ir atšķirīgs, atkarīgs no garīdznieku konfesionālās piederības un reģiona, par ko sniegtas ziņas. Vilandes draudzes prāvests jezuīts Dionīsijs Fabrīcijs (1564–1617) raksta: "Priesteru trūkuma dēļ dažos mežainos, vāji apdzīvotos pierobežu apgabalos sastop tādus, kuri nav ieguvuši pietiekamas zināšanas par kristīgo ticību. Taču pilsētu apkārtnē un vietās, kur cita pie citas atrodas pilsis, pat vienkāršā tauta ar vajadzīgo uzmanību piedalās baznīcas svētkos un klausās sprediķi. Pirms gadskārtējiem svētkiem vairāki simti abu dzimumu zemnieku drūzmējas, lai izsūdzētu grēkus. Viņi daudz lieto pret dažādām kaitēm un buršanu svētītu sāli, tāpat

it easier for the dead to get to heaven, serving to pay St Peter. The tradition of burying the dead dressed in decent clothes and together with various items that the person had used during his/her lifetime has survived to the present day.

*

The preconditions for the persistence of particular archaic traditions are represented by a set of different factors. The relatively late Christianization of the region, the specific system of social estates, where the foreigners and their successors played the dominating role, insufficient numbers of clergy capable of communicating the Christian teachings in a language that the indigenous people could understand – all this facilitated the formation of a syncretic world perception that combined traditions relating to church practices with more archaic ones. This is reflected both in family events (baptism, wedding and funeral) and in seasonal festivities (Christmas, Easter, St John's Day) and other festivities that were part of the church calendar, as well as in mythological concepts.

The religious syncretism that was formed in the course of the Middle Ages endured up to the Contemporary Period of history, when the Protestant and Catholic churches actively sought to eradicate the traditions and concepts of the indigenous population as relics of paganism. In the course of the 18th century the perception of the religious life characteristic of the period of the Reformation and Counter-Reformation started to consolidate in the minds of the indigenous population. In the Vidzeme region this process was encouraged by the Herrnhut movement (Moravian Brethren), and in the Latgale region by efforts on the part of religious orders. On the scale of the whole of present-day Latvia, changes in the way of thinking were dictated by intensified publication of religious literature in the Latvian language and increased literacy, which gave a tangible result in the 18th and 19th centuries.

The possibilities and methods of the work of the clergy in the Middle Ages differed considerably from those in the Modern Period of history. We will probably never know exactly what the attitude of the clergy of the Livonian period was towards the traditions of the indigenous population or what requirements they expected the latter to meet in their religious life. It must be noted that the attitudes towards the religious practices of the indigenous population differed even among contemporaries. For example, in 1312 the procurator of the Teutonic Order wrote that the Livonian "neophytes

svētītu ūdeni, ko uzglabā mājās. Ar pārliecību, ka Dievs palīdzēs, viņi cer uz to un bieži izveseļojas. Kad saslimst bērni, viņi dodas pie priesterā, lai viņš tiem pieskartos un lūgtu Dievu.”

Daudz kritiskāka nostāja atrodama luterāņu baznīcas pārstāvju rakstos, kur latvieši līdz 18. un pat 19. gadsimtam nereti dēvēti par pagāniem un elku dievu pielūdzējiem.

Periodu no 13. līdz 19. gadsimtam nevar aplūkot kā statisku – sastingušu laika posmu. Gadsimtu gaitā pamatiedzīvotāju reliģiskās dzīves prakse ir mainījusies, aizgūstot jauno, kā arī saglabājot veco. Neraugoties uz baznīcas pārstāvju kritisko vērtējumu jautājumā par latviešu garīgo dzīvi, tomēr jāatzīst, ka vairākas ar kristīgo baznīcu saistītas normas ir ieviesušās sadzīvē un tradīcijās. Par to liecina rakstītie avoti un folkloras liecības, tas atspoguļojas arī arheoloģiskajā materiālā.

Viduslaikos noformējās visas mūsdienu Latvijas teritorijas iedzīvotājiem raksturīgs mirušo apbedīšanas veids, kas saglabājās arī jaunajos laikos. Gadskārtu cikls tika pakārtots baznīcas kalendāram, un no svēto vidus aizgūti vairāki jauni aizbildņi un labklājības veicinātāji. Cilvēka mūža nozīmīgākos brīžus – kristības, kāzas un bēres – sāka svinēt, respektējot baznīcas prasības. Par derībām un laulībām baznīcā 16.–18. gadsimtā netieši liecina gredzenu, riņķsaktu ar sadoto roku motīvu un sirdsveida saktu izplatība. Vienlaikus izzuda vēlā dzelzs laikmeta rotu formas – pakavsaktas, spirālgredzeni, piekaru rotas, ko plaši vēl nēsāja viduslaikos. Sākot ar 16. gadsimtu, nozīmi zaudēja arī ar auglību veicinošām, aizsargājošām, ārstnieciskām un maģiskām īpašībām apveltīti piekariņi un kauri gliemežvāki, kas netieši liecina par izmaiņām iedzīvotāju ticējumos un priekšstatos. Tomēr līdz pat jaunākiem laikiem saglabājās vairāki tradicionālās kultūras elementi, kas atspoguļojās sadzīves tradīcijās un pasaules uztverē.

Latviešu reliģiskās dzīves savdabība, ko raksturo senāku un ar kristietību saistītu priekšstatu mijiedarbība, ir viena no etniskās identitātes izpausmēm, kam pievērsuši uzmanību 13.–19. gadsimta laikabiedri. Latviešu garīgās

display Christian virtues and faith in receiving the sacrament, attending Mass and other matters relating to the Catholic faith, so that they act as true Christians”. On the other hand, the records of the 1428 Synod of the Ecclesiastical Province of Riga, as well as later documents provide various indications that the religious praxis of the indigenous population was actually not in all respects viewed as appropriate or satisfactory by the clergy.

Among the sources from the Modern Period, too, the assessment of the Latvians’ religious life often differs, depending on the author’s religious denomination and the respective region being described. Thus, the Jesuit priest Dionysius Fabricius (1564–1617) from Viljandi Parish wrote: “Due to the insufficient number of priests in some wooded and scarcely populated frontier districts one can come across persons who have not gained adequate knowledge about the Christian faith. Yet in the vicinity of towns and in places where there are castles located close to each other even the simple folk attend church feasts and listen to sermons with due attention. Before annual feasts several hundred peasants of both genders come to confess their sins. They use a lot of consecrated salt and holy water to cure various ailments and for magic practices and keep them at home. They are confident that God will help them, laying their hopes on this, and often do recover. When children get sick, they take them to a priest for him to touch them and to pray [for them].”

In the sources written by members of the Lutheran Church the attitude is much more critical, and up to the 18th and even in the 19th century such sources not infrequently describe the Latvians as pagans and idolaters.

The period from the 13th to the 19th century must not be viewed as a static or frozen time. The religious practices of the indigenous population changed in the course of the centuries, borrowing new elements while at the same time preserving the archaic practices. Although clergymen were critical of the Latvians’ religious life, it must be admitted that several rules associated with the Christian church did gain ground in domestic life and traditions. This is attested by written sources and folklore evidence and is also reflected in archaeological material.

In the Middle Ages a uniform mode of burial typical for the population of the whole of present-day Latvia developed and survived through the Modern Period of history. The cycle of seasons became subordinated to the church calendar, and several new guardians and promoters of welfare were taken over from the ranks of the Christian saints.

pasauls apzināšanai, izpētei un popularizēšanai bija būtiska loma etniskās identitātes un nacionālās pašapziņas veidošanas procesā. Romantisma kustības un nacionālo ideju ietekmē latviešu garīgās dzīves saknes tika meklētas aizvēsturē un tradīciju kontinuitātē (pēctecībā). Teologs Ludvigs Adamovičs (1884–1943) latviešu reliģijas pētniecības nozīmi formulē šādi: “Mums, veroties tālā pagātnē, senlatviešu reliģijas parādības nav tikai interesants atmiņu krājums, bet arī nacionālās pašapziņas un lepnuma pamats un saturs. Mēs redzam, ka arī savā reliģiskajā dzīvē un atmiņās mūsu senči ir stāvējuši sava laika kultūras augstumos.”

The most important events in a person's life – the baptism, wedding and funeral – were henceforth celebrated in compliance with the requirements of the church. The wide distribution of rings and annular brooches with the motif of joined hands, as well as heart-shaped brooches, bears indirect evidence of the practice of betrothal and wedding in church. At the same time the ornaments that were typical in the Late Iron Age and were still widely worn in the Middle Ages – penannular brooches, spiral rings and pendant-ornaments – went out of use. From the 16th century pendants and cowrie shells, endowed with the power to promote fertility, protect and cure and with magic properties, lost their importance, which indirectly testifies to changes in beliefs and concepts. However, several elements of the traditional culture survived up to the Contemporary Period of history, finding reflection in Latvian tradition and world perception.

The unusual character of the indigenous population's religious life, marked by interaction between archaic and Christianity-related concepts, is one of the expressions of their ethnic identity and became a focus of attention for contemporaries in the 13th–19th century. Exploration, study and promotion of the Latvians' religious world played an important role in the process of development of ethnic identity and national self-confidence. Under the impact of Romanticism and nationalist ideas, the roots of the Latvians' spiritual life were sought in prehistory and in the continuity of tradition. According to theologian Ludvigs Adamovičs (1884–1943), it is important to research the Latvians' religion for the following reason: “When we look into the distant past, the ancient Latvians' religious phenomena are not only a collection of interesting memories but also a foundation for and content of our national self-confidence and pride. We see that also in their religious life and memories our ancestors have stood at the cultural summit of their time.”

VII nodaļa

NO SENTAUTĀM LĪDZ TAUTAI

Vitolds Muižnieks

Latviešu tautas kā vienotas etniskas kopienas veidošanās ir noritējusi ilgākā laika posmā. To ietekmēja vairāku faktoru kopums un apstākļu sakritība, kā rezultātā noritēja dzelzs laikmeta sentautu saliedēšanās jeb konsolidēšanās. Latvijas vēstures pētniecībā ir salīdzinoši daudz neatbildētu jautājumu, kas skar latviešu tautas veidošanās priekšnosacījumus, apstākļus un gaitu. Kādi bija faktori, kas to veicināja un kas kavēja? Kāda bija šo faktoru mijiedarbība? Kādu ietekmi atstāja politiskās, sociāli ekonomiskās un kultūras dzīves norises? Cik lielā mērā sentautu konsolidācija noritēja iedzīvotāju migrācijas rezultātā? Vai sentautu saliedēšanās un latviešu tautas veidošanās process noslēdzās 16. un 17. gadsimtā vai tas turpinājās ilgāk? utt. Jautājumu ir vairāk, nekā rodams atbildes uz tiem. Šajā nodaļā apkopoti un izvērtēti daži aspekti, kas kādā noteiktā vēsturiskajā situācijā ir sekmējuši latviešu tautas veidošanos.

Chapter VII

ON THE ROAD FROM ANCIENT ETHNIC GROUPS TO A PEOPLE

Vitolds Muižnieks

The development of the Latvian people as a united ethnic community has transpired over an extended period of time. It was affected by a set of different factors and a congruence of circumstances that resulted in the amalgamation and consolidation of the ethnicities of the Iron Age. In historical research on Latvia there are quite a number of unanswered questions pertaining to the preconditions and conditions of development of the Latvian people, and the course this development followed. What kinds of factors promoted and hindered it? How did these factors interact? What was the impact of the political, socio-economic and cultural developments? To what extent did the consolidation of ethnicities result from migration? Did the process of the amalgamation of ethnicities and development of the Latvian people come to completion in the 16th and 17th centuries or did it continue longer than that? And so forth. There are more questions than answers. This chapter summarizes and assesses several aspects which in the particular historical situation facilitated the development of the Latvian people.

Political borders

At the turn of the 13th century the territory of present-day Latvia was inhabited by several ethnic groups: the

Politiskās robežas

12. un 13. gadsimta mijā mūsdienu Latvijas teritoriju apdzīvoja vairākas etniskas vienības – kurši, zemgaļi, latgaļi, sēļi, libieši un vendi. Katrai no tām bija savdabīga materiālā un garīgā kultūra, atšķirīga sociālā un politiskā struktūra, sabiedrības attīstības pakāpe un valoda. 13. gadsimta notikumu gaitā tika izjaukta pastāvošā kārtība, pārtraucot sentautu valstisko un etnisko veidojumu patstāvīgu attīstību. Šajā laikā radās priekšnosacījumi, kas sekmēja sentautu saliedēšanos un latviešu tautas veidošanos. Tās bija politiskās, saimnieciskās un kultūras dzīves pārmaiņas, kas aizsākās pēc iedzīvotāju kristīšanas, pakļaušanas un Livonijas konfederācijas izveidošanas.

Livonijas sastāvā vienkopus iekļāva vairāku etnisko grupu (sentautu) apdzīvotos novadus. Viduslaikos nospraustās robežas vairs tikai daļēji atbilda iepriekšējām etniskajām robežām. Daļa zemgaļu, sēļu un kuršu apdzīvoto novadu iedzīvotāju palika Lietuvas lielkņazistes ietekmes sfērā un gadsimtu gaitā atsvešinājās no radniecīgajiem šo sentautu pēctečiem Livonijā. Livonijas konfederācijas sastāvā iekļautās baltu un Baltijas somu sentautas veidoja etnisko bāzi vēlākajām latviešu un igauņu tautām. Latviešu tradicionālā kultūra un latviešu valoda ar dialektiem un izloksnēm ir veidojusies baltu un Baltijas somu (libiešu) saskares rezultātā. Neraugoties uz iekšējo sadrumstalotību, Livonijā pastāvēja vienota kultūrvide, kurā pakāpeniski zuda agrākajām etniskajām grupām raksturīgās atšķirības. Livonijas ārējās politiskās robežas lielā mērā iezīmēja to telpu, kurā sāka formēties latvieši kā etniska kopiena.

Pēc Livonijas sabrukuma 16. gadsimta otrajā pusē un turpmāko gadsimtu gaitā mūsdienu Latvijas teritorija un tās iedzīvotāji nonāca vairāku valstu ietekmes sfērā, kas atstāja tālejošas sekas politiskajā, sociālajā, saimnieciskajā un kultūras dzīvē. Teritoriālā sadrumstalotība un dzimtbūšanas apstākļi veicināja novadu savdabību saglabāšanos un to atšķirību veidošanos. Mūsdienu Latvijas kultūrvēsturiskie

Couronians, Semigallians, Latgallians, Selonians, Livs and Vends. Each of these had a unique material and religious culture, a different social and political structure, a different level of development of society and a different language. The events of the 13th century disrupted the existing order, interrupting the independent development of the state and ethnic formations of these ethnicities. In this time the preconditions came into existence that facilitated the amalgamation of the ethnicities and the development of the Latvian people. These were the changes in the political, economic and cultural life that started to take place after the conversion and subjugation of the population and the formation of the Livonian Confederation.

Livonia brought together within its borders the regions inhabited by several ethnic groups. The borders delineated in the Middle Ages only partially coincided with the former ethnic borders. A part of the population of the regions inhabited by the Semigallians, Selonians and Couronians came within the sphere of influence of the Grand Duchy of Lithuania and in the course of the centuries drifted apart from the kindred descendants of the respective ethnicities living in Livonia. The Baltic and Baltic-Finnic ethnicities that lived within the borders of the Livonian Confederation became the ethnic basis for the subsequent Latvian and Estonian peoples. The traditional Latvian culture and language with its dialects and vernaculars has developed at the point of contact of the Balts and Baltic Finns (Livs). In Livonia, despite internal fragmentation, there existed a unified cultural milieu, in which the differences that had existed between the former ethnic groups gradually disappeared. The external political borders of Livonia largely marked the area where the Latvians started to emerge as an ethnic community.

In the course of the centuries following the collapse of Livonia in the second half of the 16th century the territory and population of present-day Latvia came within the spheres of influence of several different states, which had far-reaching consequences for political, social, economic and cultural life. Territorial fragmentation and the conditions of serfdom facilitated the preservation of the uniqueness of the regions and the growth of differences between them. The cultural and historical regions of present-day Latvia – Vidzeme, Kurzeme, Zemgale, Selonia and Latgale – partially overlap with the areas of habitation of the 12th and 13th century ethnicities and reflect the administrative-territorial transformations that took place in the period from the 13th to the 17th century.

78. att. Vēsturiska, etnogrāfa un kartogrāfa Matīša Siliņa (1861–1942) sastādītā Latvijas karte "Kurzeme līdz ar Vidzemes un Vitebskas guberņas latviešu daļu", publicēta 1890. gadā (LNB)

Fig. 78. Map of Latvia compiled by historian, ethnographer and cartographer Matīss Siliņš (1861–1942), Kurzeme/Courland along with the Latvian parts of Livland and Vitebsk Provinces, published in 1890 (LNB)

apgabali – Vidzeme, Kurzeme, Zemgale, Sēlija un Latgale – daļēji atbilst 12. un 13. gadsimta sentautu apdzīvotajiem novadiem un atspoguļo administratīvi teritoriālās pārmaiņas periodā no 13. līdz 17. gadsimtam.

Latvijas teritorijas iekļaušana Krievijas impērijā sastāvā 18. gadsimta gaitā un dzimtbūšanas atcelšana 19. gadsimtā radīja priekšnosacījumus latviešu saliedēšanai un vienotas tautas pašapziņas veidošanai. Latviešu apdzīvotās teritorijas etnogrāfiskās robežas pēc valodniecības datiem, kā arī garīgās un materiālās kultūras pazīmēm tika apzinātas 19. gadsimta vidū un vēlāk izmantotas Latvijas valsts robežas noteikšanai (78. att.).

Latviešu dzīves telpa veidojās vēsturisko apstākļu sakritības rezultātā, kas atbilda noteiktiem politiskiem veidojumiem. Nav zināms,

The incorporation of the territory of Latvia into the Russian Empire in the 18th century and the abolition of serfdom in the 19th century created preconditions for the amalgamation of the Latvians and the emergence of a shared sense of themselves as one people. Based on linguistic data as well as aspects of mental and material culture, in the middle of the 19th century the ethnographic borders of the territory inhabited by the Latvians were identified, and these were later used to establish the borders of the Latvia state (Fig. 78).

The Latvians' living space developed as a result of a conjunction of historical conditions, through the rule of particular states and through living within the borders of specific political formations. It is not known what language we would be speaking and what people we would consider ourselves as belonging to, had borders not been drawn in the 13th century between Livonia and the neighbouring countries. The Latvians' ethnic borders formed within the existing politico-administrative borders.

kādā valodā mēs runātu un pie kuras tautas sevi pieskaitītu, ja 13. gadsimtā netiktu novilkta robeža starp Livoniju un kaimiņu zemēm. Latviešu etniskās robežas formējās politiski administratīvo robežu ietvaros.

Migrācija un asimilācija

Latvijas vēsturē migrācija un asimilācija ir minēti kā būtiski apstākļi, kas ietekmēja sentautu integrāciju un latviešu tautas veidošanos. Migrācija un iedzīvotāju sastāva pārmaiņas ir noritējušas jau senā pagātnē (aizvēsturē). Mūsdienu Latvijas teritorija ir bijusi baltu un Baltijas somu saskares zona. Spridzot pēc vietvārdiem un hidronīmiem – upju un ezeru nosaukumiem, jau no pirmajiem gadsimtiem pēc Kristus baltu ciltis pakāpeniski ir atspiedušas Baltijas somus no dienvidiem uz ziemeļiem. Kā liecina arheoloģiskais materiāls, rakstītie avoti un valodniecības dati, šis process noritējis, gan izspiežot iedzīvotājus no viņu agrākajām dzīvesvietām, gan etniskajām grupām integrējoties.

Periodā no 13. līdz 18. gadsimtam migrācija un asimilācija bija viens no faktoriem, kas sekmēja robežu un atšķirību izžušanu Latvijas sentautu vidū. Apstiprinājumu tam sniedz arheoloģiskais materiāls, rakstītie avoti un valodniecības dati. Migrāciju un asimilāciju izraisīja vairāki apstākļi. Tās bija karu, bada un sērgu radītas sekas, kā arī iekšējā kolonizācija – pakļauto un izpostīto zemju apgūšana, dažkārt nomitinot šeit iedzīvotājus piespiedu kārtā. Tāpat nozīme bija politiskajām struktūrām un pārvaldes centriem ar atšķirīgiem dzīves apstākļiem un iespējām, kas piesaistīja cilvēku resursus un veicināja iedzīvotāju pārvietošanos.

Lielāka iedzīvotāju pārvietošanās ir risinājusies noteiktos laika griežos un saistībā ar svarīgiem notikumiem. Viens no tādiem bija 13. gadsimta krusta kari, kas atstāja tālejošas sekas Latvijas vēsturē. Tā rezultātā tika izpostīti vairāki novadi, izraisīta iedzīvotāju izceļošana un piespiedu pārvietošana, mainītas administratīvās robežas, apdzīvotības struktūra u.c. Arheologs Ē. Mugarēvičs raksta: "13. gs. asiņainajās cīņās

Migration and assimilation

In the history of Latvia migration and assimilation are mentioned as essential circumstances that affected the integration of ethnicities and the development of the Latvian people. Migration and changes in ethnic composition had taken place already in the distant past (during pre-history). Present-day Latvia was a contact zone between the Balts and the Baltic Finns. Judging by place names and hydronyms – the names of rivers and lakes – starting already from the first centuries after Christ, the Baltic tribes gradually pushed the Baltic Finns northwards. As attested by archaeological material, written sources and linguistic data, this process involved the ousting of certain ethnic groups from their earlier places of habitation and the integration of ethnic groups.

In the period from the 13th to the 18th century migration and assimilation were among the factors that facilitated the disappearance of borders and differences between the ethnicities living in present-day Latvia. Archaeological material, written sources and linguistic data bear evidence of this. Migration and assimilation were caused by several circumstances: they were the consequences of war, famine and epidemics as well as internal colonization – the cultivation of subjugated and desolated lands, sometimes by forcible resettlement. The differences in the living standards and opportunities in different political structures and administrative centres also played a role by attracting people to a particular place and encouraging the movement of people.

Migration was at its highest in particular periods of history and in connection with major developments. Among such developments were the crusades of the 13th century, which had far-reaching consequences in the history of Latvia. As a result of the crusades several districts were desolated, resulting in an outflow and displacement of people, administrative borders and population structure were changed, etc. Archaeologist Ēvalds Mugarēvičs writes: "In the course of the bloody battles of the 13th century the process of development of the Latvian and Estonian peoples intensified. The vestiges of the former isolation and detachment of the tribes gradually disappeared. At the time when the land was being conquered by the German feudal lords, large-scale migration took place: the desolate areas were again resettled, and in many cases the borders between the former tribes and their dialects faded away."

pastiprinājās latviešu un igauņu tautības veidošanās process. Agrākās cilšu nošķirtības un savrupības paliekas pakāpeniski izzuda. Laikā, kad zemi iekaroja vācu feodāļi, notika liela iedzīvotāju pārvietošanās: ļaudīm no jauna apmetoties iekarotāju izpostītajos apgabalos, agrāko cilšu un to dialektu robežas daudzos gadījumos izzuda.”

Nenoliedzami, krusta kari ietekmēja apdzīvotības intensitāti, bet vai tie būtiski mainīja iedzīvotāju etnisko sastāvu? Krusta kari nebija totāls karš mūsdienu izpratnē, kā rezultātā mērķtiecīgi būt izpostīti sentautu novadi un padzīti to ļaudis. Krusta kari bija efektīvs veids, kā ātrāk panākt pagānu pakļaušanu un kristīšanu. Dažviet tas veicās ātrāk un ar labākām sekmēm, piemēram, latgaļu, sēļu un lībiešu zemēs, citur prasīja lielākas pūles un upurus, kā kuršu un zemgaļu gadījumā. Pamatiedzīvotāju kristīšana galvenokārt noritēja, pakļaujot lielāko novadu un zemju centrus, ar ko lielā mērā bija izšķirts pārējo iedzīvotāju liktenis.

Vai krusta kari veicināja dažādu etnisko grupu integrēšanos? Domājams, ka tiešā veidā tas nebija iespējams, jo vienas sentautas pārstāvji karoja pret citu. Tāpat 12. un 13. gadsimtā un arī vēlāk notika savstarpēji laupīšanas kari – sirojumumi. Vietējo tautību iedzīvotāji pēc kristīšanas bija spiesti iesaistīties kopīgā karā pret pagāniem. Lai nodarītās pārestības aizmirstos un cits citu sāktu respektēt, vajadzēja paiet kādam laikam.

Rakstītajos avotos ir atrodamas norādes, ka zemgaļi krusta karu rezultātā 13. gadsimta beigās pameta dzimtos novadus un izceļoja uz Lietuvu.

Dobeli tie atstāja
un projām no tās aizgāja,
gan dikti nelaimīgi,
bet tomēr apņēmīgi.
[..] Uz Rakti daļa no tiem gāja,
uz Lietuvu tie citi jāja,
tur glābiņu tie meklēja.

(11395–11405)

No Sidrabenes viņi moka,
un nelaiimes tiem virsū bruka
par to, ka viņi aizgāja

There is no doubt that the crusades affected population density, but did they essentially change the ethnic composition? The crusades were not a total war in the modern sense, resulting in purposeful desolation of the habitation areas of particular ethnicities and the expulsion of people from them. The crusades were an effective tool for achieving accelerated subjugation and conversion of the pagans. In some areas (for example in the Latgallian, Selonian and Liv lands) it occurred relatively quickly and successfully, while in other areas (as was the case in the Couronian and Semigallian lands) it required more effort and a larger number of victims. The baptizing of the indigenous population for the most part occurred through the conquest of the centres of the major districts and lands, which largely decided the fate of the other residents living there.

Did the crusades facilitate the integration of different ethnic groups? This was probably not possible in a direct manner, as different ethnicities were constantly at war with each other. In the 12th and 13th centuries and the subsequent periods they still waged wars for plunder (raids) against each other. After being baptized, the indigenous people had to join in the common war against the pagans. Some time had to pass for the indigenous ethnicities to forget their mutual grievances and start respecting each other.

Written sources contain indications that as a result of the crusades, at the end of the 13th century the Semigallians abandoned their native districts and moved to Lithuania: “They abandoned Doblein and mournfully left, riding and walking. [...] Some went to Racketen, and the rest sought safety in Lithuania.” (*Livonian Rhymed Chronicle* 11395–11405); “So they hurried away from Sidobren and suffered greatly as a result. They went to Lithuania. It was their misfortune to adopt a foreign country and thereby lose their ancestral lands” (Ibid. 11495–11502).

Medieval documents mention individual groups of indigenous people that had settled outside the borders of their respective ethnic territories. However, there is no archaeological evidence of any mass movement of people within the territory of present-day Latvia in the 13th–15th century. On the contrary, research carried out at burial sites testifies to continuity of the population. In many places individual features of the material culture of the Late Iron Age ethnicities survived up to the early 16th century, which fact does not indicate changes in the ethnic composition of the population.

Only the Baltic Finns – the Vends and Livs – were subjected to strong assimilation, which started already in the

un Sidrabeni atstāja.
Tie apmetušies Lietuvā.
Tur kļīst tie tagad svešumā,
un liels ir viņu zaudējums:
tiem zudis tēvu mantojums.

(11495–11502)

Viduslaiku dokumentos ir minētas atsevišķas sentautu iedzīvotāju grupas, kas apmetušās uz dzīvi ārpus savu etnisko teritoriju robežām. Tajā pašā laikā nav arheoloģisko liecību par to, ka 13.–15. gadsimtā visā mūsdienu Latvijas teritorijā būtu notikusi iedzīvotāju masveida pārvietošanās. Tieši pretēji – pētījumi viduslaiku apbedīšanas vietās liecina par apdzīvotības nepārtrauktību. Līdz pat 16. gadsimta sākumam daudzviet bija saglabājušās atsevišķas vēlā dzelzs laikmeta sentautu materiālās kultūras pazīmes, kas neliecina par iedzīvotāju etniskā sastāva pārmaiņām.

Vienīgi Baltijas somi – vendi un libieši – bija pakļauti spēcīgai asimilācijai, kas aizsākās jau dzelzs laikmetā. Kuršu spiediena rezultātā tika apgūtas Baltijas somu apdzīvotās teritorijas Ziemeļkurzemē. Daļa pamatiedzīvotāju bija spiesta pamest dzimtos novadus, piemēram, vendi, kas izceļoja uz Daugavas lejteci un Vidzemes vidieni, bet citi pakāpeniski zaudēja savu etnisko identitāti. Par kuršu un Baltijas somu iedzīvotāju integrāciju liecina tāmnieku (libiskā) dialekta izplatība. Vienīgi pašā Ziemeļkurzemes piekrastē savu identitāti pratusi nosargāt neliela Baltijas somu grupa, kas sevi dēvē par Kurzemes libiešiem. Visilgāk valodu, dzīvesveidu un tradīcijas libieši saglabājuši Ziemeļkurzemes zvejniekciemās – Kolkā, Mazirbē, Lielirbē, Košragā, Saunagā, Sikragā, Vaidē, Melnsilā, Pitragā, Pizē, Lūžņā un Jaunciemā.

Kurzemes piekrastes ciemi Kolka (*Domesnes*), Mazirbe (*Minor Irwa*), Sikrags (*Sigkeragke*) rakstītajos avotos pirmo reizi minēti 14. gadsimta otrajā pusē. Trūkst ziņu, vai apdzīvotība šeit pastāvēja jau agrāk, 10.–12. gadsimtā, vai tā izveidojās tikai viduslaikos. Tāpat nav skaidra piekrastes ciemu iedzīvotāju izcelsme – vai viņi ir

Iron Age. Exerting pressure on the Baltic Finns, the Couronians ousted them from the northern part of present-day Kurzeme and settled here themselves. A proportion of the indigenous population were forced to abandon their native districts; for example, the Vends moved to the lower reaches of the Daugava and the central part of present-day Vidzeme, while others gradually lost their ethnic identity. The integration between the Couronians and Baltic Finns is attested by the distribution of the *Tāmnieki* (Liv) dialect. It was only at the seashore in the northernmost corner of present-day Kurzeme that a small group of Baltic Finns, who call themselves the Livs of Kurzeme, has managed to preserve their identity. The Livs preserved their language, lifestyle and culture longest in the fishing villages in the northern Kurzeme region: Kolka, Mazirbe, Lielirbe, Košrags, Saunags, Sikrags, Vaide, Melnsils, Pitrags, Pize, Lūžņa and Jaunciems.

The coastal villages Kolka (*Domesnes*), Mazirbe (*Minor Irwa*) and Sikrags (*Sigkeragke*) are mentioned for the first time in written sources in the second half of the 14th century. Information is lacking as to whether these places had been inhabited earlier, in the 10th–12th century, or whether these settlements came into being only in the Middle Ages. The origin of the inhabitants of the coastal villages is not clear either: whether they are the descendants of the Vends or later immigrants, i.e., members of other Baltic-Finnic groups.

Excavation of archaeological monuments in northern Kurzeme testifies that the assimilation of the Vends was complete already by the turn of the 14th century. Ornaments, clothing accessories and domestic items found at medieval cemeteries in Puze, Dundaga and Ance correspond to Couronian material culture. Probably, it was for this reason that, starting already from the 13th century, medieval sources consistently refer to the inhabitants of the Kurzeme region as Couronians (*curones*).

In the eastern part of present-day Latvia in the relevant period of time the mutual integration of the Baltic Finns and the Baltic ethnicities was much more intensive than elsewhere. The process occurred most rapidly along the lower reaches of the rivers Daugava and Gauja, where there were relatively large political and economic centres, which encouraged the influx of people. The Letts (Latgallians) started to push into the districts inhabited by the Livs of the Vidzeme region already in the Late Iron Age. An ethnically mixed population has been identified at several Late Iron Age burial sites here. The ethnic composition was particularly diverse

venu pēcteči vai tomēr vēlāka laika iecelotāji – citu Baltijas somu grupu pārstāvji.

Pētījumi Ziemeļkurzemes arheoloģiskajos pieminekļos liecina, ka venu asimilācija bija noslēgusies jau 13. un 14. gadsimta mijā. Viduslaiku apbedīšanas vietās Puzē, Dundagā un Ancē atrastās rotas, apģērba sastāvdaļas un sadzīves priekšmeti atbilst kuršu materiālajai kultūrai. Varbūt tādēļ viduslaiku dokumentos jau no 13. gadsimta Kurzemes iedzīvotāji konsekventi dēvēti par kuršiem (*curones*).

Daudz plašāk Baltijas somu apdzīvoto teritoriju apgūšana un iedzīvotāju integrācija apskatāmajā periodā notika Austrumlatvijā. Straujāk šie procesi noritēja Daugavas un Gaujas lejtecē, kur atradās lielāki politiskie un saimnieciskās dzīves centri, kas sekmēja jaunu iedzīvotāju pieplūdumu. Vidzemes lībiešu novados leti (latgaļi) sāka iespieties jau vēlajā dzelzs laikmetā. Etniski jaukts iedzīvotāju sastāvs ir konstatēts vairākos vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos. It īpaši Daugavas lejtecē vienkopus ir dzīvojuši vairāku etnisko grupu pārstāvji – vendi, zemgaļi, latgaļi un sēļi.

Līdzīga situācija ir vērojama viduslaiku kapsētu materiālā, kas norāda, ka baltu sentautu pārstāvji arvien plašāk iespiedās lībiešu apdzīvotajos novados. To apstiprina arī valodniecības dati. Vēsturiskajos laikos Daugavas un Gaujas lībiešu novados nostabilizējās latviešu valodas vidusdialekts. Kurzemes un Zemgales hercogistes superintendents P. Einhorn 17. gadsimta vidū norāda, ka Rīgas apkārtnē ir dzirdama tikai latviešu valoda.

Rakstītie avoti, valodniecības dati un arheoloģiskās liecības nesniedz atbildi, kurā brīdī Daugavas lejteces iedzīvotāji sākuši runāt latviešu valodā. Vai tas noticis viduslaiku sākumposmā, beigās vai tikai agrajos jaunajos laikos. Katrā ziņā lībiešu asimilāciju sekmēja 13.–18. gadsimta politiskās, saimnieciskās un kultūras dzīves norises. Nozīmīga loma šajā kontekstā bija Rīgai kā vienam no tā laika lielākajiem varas un saimnieciskās dzīves centriem Livonijā, kas piesaistīja iedzīvotājus no tuvākas un tālākas apkārtnes. Rīga jau sākotnēji veidojās ar jauktu

along the lower reaches of the Daugava, where people from several ethnic groups – the Vends, Semigallians, Latgallians and Selonians – lived side by side.

The material from medieval cemeteries reveals a similar situation, which indicates that people belonging to the Baltic ethnicities were pushing into the Liv-inhabited areas with increasing intensity. Linguistic data also bear evidence of this. In the historical period the Middle Dialect of the Latvian language consolidated in the districts inhabited by the Livs of the Daugava and Gauja basins. In the middle of the 17th century the superintendent of the Duchy of Courland and Semigallia P. Einhorn remarked that in the vicinity of Riga only the Latvian language could be heard.

Written sources, linguistic data and archaeological evidence do not give an answer as to when exactly the population of the lower reaches of the Daugava started to speak Latvian: i.e., did this take place at the beginning or the end of the Middle Ages or only in the Modern Period. It is clear, though, that the assimilation of the Livs was facilitated by the political, economic and cultural developments of the 13th–18th century. An important role in this process was played by Riga as one of the largest centres of power and economic life in Livonia at that time, which attracted people from near and far. From the very outset Riga's population was ethnically mixed. This is fairly well reflected in the archaeological material from the town of Riga, where ornaments typical of the inhabitants of the rural districts in the 12th–15th century are widely represented. It is also attested by the Debtors' Book of Riga (*Rigische Schuldbuch*), which mentions people from several different ethnic groups living in present-day Latvia: the Livs, Letts, Semigallians and Couronians.

The Latvian place names that one comes across in medieval written sources bear evidence of settlement by people belonging to the Baltic ethnicities in the districts inhabited by the Livs of Vidzeme. For example, the majority of boundary markers mentioned in the 1357 fief document of Katvari (*Kayktver*) manor in Umurga parish – such as *Osolltetz*, *Stropeuppe*, *Margellsall*, and *Peschenpurwe* – are of Latvian origin. A 15th-century document mentions plots of land with the Latvian names *Pipperpurwe* and *Mahlkalm* in Sigulda district. Judging by the names that one comes across in a 1550 register of peasant farms from the Liv-inhabited part of the Archbishopric of Riga – *Jaunswirs*, *dels*, *brall* (*brale*), *tawe* – in some of the formerly Liv districts of Vidzeme there were already a large number of precursors of the Latvians at that time. People belonging to Baltic ethnicities had settled here

79. att. Fragments no Vecsalacas pilsnovada Melēnciems kartes, kurā apzīmējumos lietoti vārdi latviešu valodā (mežs, purvs, upe, kalns, pļava), 1691. gads (LVVA)

Fig. 79. Detail from a map of Melēnciems village in Vecsalaca (Alt-Salis) Castle District with Latvian words (wood, bog, river, hill, meadow) in the labels, 1691 (LVVA)

iedzīvotāju sastāvu. Salīdzinoši labi tas atspoguļojas Rīgas pilsētas arheoloģiskajā materiālā, kurā plaši pārstāvētas lauku novadu iedzīvotājiem raksturīgās 12.–15. gadsimta rotas. Par to liecina arī Rīgas parādnieku grāmata (1286.–1352. g.), kurā minēti vairāku mūsdienu Latvijas teritorijas iedzīvotāju etnisko grupu pārstāvji – līvi, leti, zemgaļi un kurši.

Par baltu tautību pārstāvju apmešanos Vidzemes lībiešu novados liecina viduslaiku rakstītajos avotos sastopamie latviskie vietvārdi. Piemēram, Umurgas draudzes Katvaru muižas 1357. gada lēņu grāmatā lielākā daļa aprakstā

a long time before the above-mentioned date, because place names do not take root overnight (Fig. 79).

Population movement took place in other regions of present-day Latvia, too, yet not on such a scale as in Vidzeme. Presumably, it was starting from the 15th century that the colonization of territories along Livonia's frontier with Lithuania began. Before the Christianization of Lithuania at the beginning of the 15th century living conditions here were insecure due to constant local military conflicts and mutual raids. The known and excavated archaeological monuments indicate that after the 13th century the southern part of present-day Latvia – the southern areas of Zemgale and Selonia, and partially also southern Kurzeme – was

minēto orientieru nosaukumu – *Osolltetz, Stroppeuppe, Margellsall, Peschenpurwe* u.c. – ir latviskas izcelsmes. Siguldā novadā 15. gadsimta dokumentā minēti zemes gabali ar latviskiem nosaukumiem *Pipperpurwe* un *Mahlkaln*. Spricžot pēc Rīgas arhibīskapijas Līvu gala 1550. gada vaku grāmatā sastopamajiem vārdiem – *Jaunswirs, dels, brall (brāle), tawe*, dažviet Vidzemes lībiešu novados latviešu priekšteči ir dzīvojuši jau vairākumā. Baltu sentautu pārstāvji šeit apmetušies pirms ilgāka laika, jo vietvārdi neieviesās vienā dienā (79. att.).

Iedzīvotāju pārvietošanās ir notikusi arī citos Latvijas novados, tomēr atšķirībā no Vidzemes – ne tik lielā apmērā. Domājams, ka, sākot ar 15. gadsimtu, ir kolonizētas Livonijas pierobežas teritorijas ar Lietuvu. Līdz Lietuvas kristīšanai 15. gadsimta sākumā šeit bija nedroši dzīves apstākļi, jo nemitīgi noritēja lokāli militāri konflikti un abpusēji sirojumi. Zināmie un pētītie arheoloģiskie pieminekļi norāda, ka pēc 13. gadsimta Latvijas teritorijas dienvidu daļa – Dienvidzemgale, Sēlija un daļēji arī Dienvidkursā – ir bijusi vāji apdzīvota. Iedzīvotāju pieplūdums šeit vērojams no 15. gadsimta vidus.

Rakstītajos avotos un arheoloģiskajā materiālā nav rodams apstiprinājums literatūrā izteiktajam apgalvojumam, ka pēc zemgaļu izceļošanas uz Lietuvu viņu pamestajos novados būtu apmetušies latgaļi jeb leti. Viduslaiku apbedīšanas vietu materiālos ir sastopami atsevišķi latgaļu sieviešu apbedījumi (Dobelē, Ciemaldē), tomēr tie neliecina, ka iedzīvotāju etniskais sastāvs kopumā būtu mainījies. Zemgalē un daudzviet citur mūsdienā Latvijas teritorijā ienācēji no citiem novadiem ir dzīvojuši nelielās grupās. Rakstītajos avotos ir atrodamas ziņas par zemgaļu un līvu ciemiem Kurzemē, kuršu un zemgaļu ciemiem Vidzemē, latgaļiem (letiem) Kurzemē u.tml. Šķiet, ka zemgaļi, pametot savus novadus, ir devušies ne tikai pie pagāniem lietuviešiem, bet labākus dzīves apstākļus ir meklējuši arī Kurzemē, Vidzemē u.c.

Lielāka iedzīvotāju migrācija ir noritējusi jaunajos laikos, kad mūsdienā Latvijas teritoriju skāra vairāki postoši kari, plosījās mēris un citas

sparsely populated. Population influx into these areas began in the middle of the 15th century.

Written sources and archaeological material do not confirm the statement made in the literature that after the Semigallians moved to Lithuania their former habitation areas were settled by Latgallians (Letts). The material from medieval cemeteries includes individual Latgallian women's graves (at Dobeles and Ciemalde), yet they are not sufficient evidence of an overall change in the ethnic composition. In Zemgale and many other places in the territory of present-day Latvia the newcomers from other regions lived in small groups. Written sources provide information about Semigallian and Liv villages in Kurzeme, Couronian and Semigallian villages in Vidzeme, Latgallians (Letts) in Kurzeme, etc. It seems that after leaving their districts the Semigallians not only moved to the pagan Lithuanian lands but also sought better living conditions in Kurzeme, Vidzeme and elsewhere.

In the Modern Period, when the territory of present-day Latvia was hit by several devastating wars, plague and other diseases, migration was greater than in the previous period. Judging by the changes in the density of population, in the period from the 16th to the 18th century wars and their consequences hit the eastern part of present-day Latvia hardest of all. The ravages of war, famine and plague were gravest in the Vidzeme region, where several previously functioning centres became unpopulated, and villages and farmsteads became uninhabited. The western part of Latvia was hit to a lesser degree by the devastating events of the Modern Period. For example, in some places in Kurzeme population continuity can be traced back to the 13th century or even earlier.

In the Vidzeme region the most dramatic changes in the composition of the population occurred after the Livonian War and the Polish–Swedish War. Documents from the second half of the 16th and early 17th century contain indications of the number of abandoned peasants' farms and population influx. In some castle districts in Vidzeme approximately a half of the farmsteads were vacant at this time. After the Polish–Swedish War and the plague epidemics at the beginning of the 17th century the western part of Vidzeme saw a large influx of people from the Duchy of Courland and Semigallia, whom written sources call Courlanders (*Churlender*).

The events of the Modern Period of history and their consequences promoted the assimilation of the Baltic Finns. The Liv population in Vidzeme considerably decreased after the Great Northern War and the great plague epidemics of 1710, when people from less affected areas flowed into the

slimības. Spriežot pēc apdzīvotības pārmaiņām, laikā no 16. līdz 18. gadsimtam kari un to izraisītās sekas vairāk skārušas Austrumlatvijū. Karu postījumu, bada un mēra sekas bija graužošākas Vidzemē, kur izmira vairāki apdzīvoti centri, palika tukši ciemi un sētas. Rietumlatvijū jauno laiku postošie notikumi skāra mazāk. Piemēram, Kurzemē apdzīvotības nepārtrauktība dažviet ir izsekojama no 13. gadsimta un agrākiem laikiem.

Vidzemē lielākas iedzīvotāju sastāva pārmaiņas ir vērojamas pēc Livonijas kara un Polijas–Zviedrijas kara. Norādes par pamesto zemnieku saimniecību skaitu un iedzīvotāju ieceļošanu ir atrodamas 16. gadsimta otrās puses un 17. gadsimta sākuma dokumentos. Dažos Vidzemes pilsnovados aptuveni puse apdzīvojamo lauku sētu ir stāvējusi tukša. Pēc Polijas–Zviedrijas kara un 17. gadsimta sākuma mēra Vidzemes rietumu daļā lielā skaitā ir ieceļojuši iedzīvotāji no Kurzemes un Zemgales hercogistes, kas rakstītajos avotos dēvēti par kurzemniekiem.

Jauno laiku notikumi un to izraisītās sekas ir veicinājušas Baltijas somu asimilāciju. Vidzemes libiešu skaits ievērojami samazinājās pēc Ziemeļu kara un 1710. gada Lielā mēra epidēmijas, kad libiskajos apvidos ieplūda cilvēki no mazāk skartajiem apgabaliem. Vidzemes libiešu asimilācija noritēja ilgākā laika posmā, ko ietekmēja kari, epidēmijas un iedzīvotāju migrācija. Libiešu valoda Vidzemē pārstāja skanēt 19. gadsimta otrajā pusē. Tās atstātais iespaids saglabāties latviešu valodas libiskajā dialektā.

Iedzīvotāju migrācija un Baltijas somu asimilācija nenoliedzami ir ietekmējusi etniskos procesus, bet latviešu tautas izveidē tai nav bijusi noteicošā loma. Sēntautu saliedēšanās visas mūsdienas Latvijā teritorijas mērogā nav noritējusi uz etnisko grupu migrācijas pamata. Daudzviet apdzīvotība saglabājusies vēlā dzelzs laikmeta sēntautu robežās, ko apliecina pētījumi arheoloģijā, valodniecībā un etnogrāfijā.

previously Liv-inhabited districts. The assimilation of the Livs of Vidzeme took place over an extended period of time and was affected by wars, epidemics and migration. By the second half of the 19th century the Liv language was no longer to be heard in Vidzeme. The influence of this language survives in the Liv dialect of the Latvian language.

Migration and the assimilation of the Baltic Finns have undeniably influenced ethnic processes but did not play the decisive role in the development of the Latvian people. The amalgamation of the ancestral ethnicities on the scale of the whole of present-day Latvia did not take place through the migration of ethnic groups. In many places the population remained within the borders of the Late Iron Age ethnicities, as attested by archaeological, linguistic and ethnographic research.

Political and economic conditions

The crusades and the subjugation of the indigenous ethnicities did not bring about immediate transformation of their lifestyle. Throughout the Middle Ages the indigenous population preserved their rights, personal freedom and the ownership of land. It was only from the second half of the 15th century that, by losing their personal freedom and the right to land, the rural population became inferior in status, subject to the conditions of serfdom. This process is reflected in written sources. From the end of the first quarter of the 15th century the names of the indigenous ethnicities disappear from historical sources. In their stead other terms came into use: country folk (*lantlude*), peasants (*geburen, rustici*) and non-Germans (*undeutschen*), while at the end of the 15th century there appeared one common description for all the indigenous ethnicities – serfs (*erfflude, erffman*).

Undeniably, serfdom was among the factors that hindered the amalgamation of the Latvians. The binding of the indigenous population to the land restricted their opportunities for movement. The peasant spent his or her life within a small area defined by the native village, civil parish, manor and church parish. The fragmentation caused by the conditions of serfdom is presumably reflected in the local dialects of the Latvian language. One can discern over 500 such local dialects, which developed as a result of the peasants' isolated life, without any contacts with the neighbouring districts. Before the liberation of serfs in the 19th century the Latvians did not have any opportunity to become aware of themselves

Politiskās un saimnieciskās dzīves apstākļi

Krusta kari un sentautu pakļaušana ne uzreiz mainīja iedzīvotāju dzīvesveidu. Viduslaikos pamatiedzīvotāji vēl saglabāja savas tiesības, personīgo brīvību un zemes valdījumus. Tikai no 15. gadsimta otrās puses, pakāpeniski zaudējot personīgo brīvību un tiesības uz zemi, lauku iedzīvotāji nonāca pakļauto statusā – dzimtbūšanas apstākļos. Šī procesa atspoguļojums rodams rakstīto avotu liecībās. Sākot ar 15. gadsimta pirmā ceturkšņa beigām, no vēstures avotiem izzuda sentautu nosaukumi. To vietā lietoti citi termini – laucinieki (*lantlude*), zemnieki (*geburen, rustici*), nevāci (*undeutschen*), bet 15. gadsimta beigās parādījās visiem pamatiedzīvotājiem kopējs apzīmējums – dzimtļaudis (*erfflude, erffman*).

Nenoliedzami, dzimtbūšana bija viens no faktoriem, kas kavēja latviešu saliedēšanos. Piesaistot pamatiedzīvotājus pie zemes, tika ierobežotas viņu pārvietošanās iespējas. Cilvēka mūžs bieži pagāja nelielā teritorijā – dzimtajā ciemā, pagastā, muižā un draudzē. Domājams, ka dzimtbūšanas apstākļos radītā sadrumstalotība atspoguļojas latviešu valodas izloksnēs. Izšķiram vairāk nekā 500 sīko izlokšņus, kas veidojušās, dzīvojot noslēgti, bez plašākiem sakariem ar kaimiņu novadiem. Līdz brīvīšanai 19. gadsimtā latviešiem nepastāvēja iespējas sevi apzināt kā vienotu kopienu – etnosu vai tautu. Tā vietā mūsdienu Latvijas teritorijas pamatiedzīvotājiem 13.–18. gadsimtā pastāvēja vairākas piederības identitātes formas.

Jau vēlā dzelzs laikmeta sentautu vidū bija raksturīga nodalīšanās pēc principa “mēs un viņi”, piemēram, latgaļi un libieši, kurši un vendi, zemgaļi un kurši u.tml. To apliecina atšķirības dzīvesveidā, materiālajā kultūrā un tradīcijās. Viduslaikos lielā mērā vēl saglabājās vēlā dzelzs laikmeta sentautu piederības apziņa, ko atspoguļo arheoloģiskās liecības un daļēji arī valodniecības dati. Piemēram, P. Einhorn raksta, ka Sēlijas daļas iedzīvotāji (augšzemnieki) 17. gadsimtā sevi dēvējuši par rēdiņiem (*rāden*,

as a single community – an ethnos or people. Instead, in the 13th–18th century the indigenous population of present-day Latvia had several other forms of the identity of belonging.

The ethnicities of the Late Iron Age already tended to separate themselves from each other according to the principle “us and them”, for example Latgallians and Livs, Couronians and Vends, Semigallians and Couronians, etc. This is attested by differences in their respective lifestyles, material culture and traditions. In the Middle Ages the sense of belonging typical for the Late Iron Age ethnicities still largely persisted, as reflected in archaeological evidence and partially also in linguistic data. For example, Einhorn wrote that in the 17th century the inhabitants of the Selonian part of the duchy called themselves *rāden* or *rādingen* and referred to the Couronians as *tamen*.

The indigenous population was aware of belonging to a particular village, civil parish, church parish and feudal lord. The 14th-century sources contain indications that the population living in the land of the Livonian Order sometimes perceived their feudal lord as somebody equal to God. Thus, the neophytes of Courland are recorded as having said that the *Komtur* was their God and that they would live as long as he allowed them to.

The local identity at the level of a village, civil parish, manor and church parish maintained its dominating position from the 16th to the 19th century and in many places continued to be strongly expressed even after this. For example, in the Latgale region even in the late 19th and early 20th century affiliation to a larger group of people was determined based on one's place of residence – by dividing people into locals and people from elsewhere – or based on one's religious denomination – by dividing people into Catholics and Orthodox believers.

Under the conditions of political fragmentation there also emerged a sense of belonging to a particular political-administrative district. In the Middle Ages this implied one's association with a specific bishopric, with the lands of the Livonian Order or with the demesne of a particular feudal lord or vassal. The division of the land into regions, namely Courland, Semigallia, Selonia, the land of the Letts and that of the Livs, that had come into being in the Late Iron Age, also persisted concurrently. The documents from the period of Livonia also feature a division of land into larger units: the land of the Estonians (*Estland*), that of the Letts (*Letland*) and that of the Couronians (*Kurland*). By the land of the Letts in this case was meant the eastern part of present-day

rādingen), bet kurzemniekus saukuši par tāmiem (*tamen*).

Pamatiedzīvotāji sevi apzinājās piederīgus arī noteiktam ciemam, pagastam, draudzei un senjoram. 14. gadsimta avotos atrodamas norādes, ka Livonijas ordeņa teritorijas iedzīvotāji senjoru dažkārt uztvēruši kā līdzvērtīgu pašam Dievam. Tā daži jaunkristītie no Kurzemes esot teikuši, ka komturs ir viņu Dievs, cik ilgi komturs gribēs, tik ilgi viņi dzīvos.

Lokālā identitāte ciemu, pagastu, muižu un draudžu novadu līmenī dominējošo pozīciju saglabāja no 16. līdz 19. gadsimtam un daudzviet bija izteikta arī vēlāk. Piemēram, Latgalē vēl 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā piederību lielākam ļaužu kopumam iedzīvotāji noteica pēc dzīvesvietas – vietējais jeb tuteišais – vai pēc konfesionālās piederības – katolis, pareizticīgais.

Politiskās sadrumstalotības apstākļos veidojās arī piederības apziņa noteiktam politiski administratīvajam novadam. Viduslaikos tās varēja būt asociācijas ar noteiktu bīskapiju teritoriju, Livonijas ordeņa zemēm vai konkrētu senjoru un vasaļu valdījumiem. Paralēli saglabājās arī vēlā dzelzs laikmeta novadu iedalījums – Kurzeme, Zemgale, Sēlija, letu un livu zeme. Livonijas perioda dokumentos parādās arī plašāks iedalījums igauņu (*Estland*), latvju (*Letland*) un kuršu (*Kurland*) zemēs. Ar letu zemi šajā gadījumā saprasta mūsdienu Latvijas austrumu daļa, bet Daugavas pretējais krasts dēvēts par Kurzemi. Tikai izņēmuma kārtā letu zemes (*Litland*, *Lothavia*) apzīmējums lietots plašākā nozīmē. Piemēram, Johanns Renners, 16. gadsimta vidū sarakstītās “Livonijas hronikas” autors, ar letu zemi (*Litlandt*) ir sapratis ne tikai Livonijas austrumu daļu, bet pie tās pieskaitījis arī Zemgali un Sēliju. Dionisijs Fabrīcijs 16.–17. gadsimta mijā par letu zemi (*Lothavia*) dēvējis visus mūsdienu Latvijas teritorijas kultūrvēsturiskos apgabalus kopumā.

Tāpat nav vispārināms pamatiedzīvotāju apzīmējums – *letten* (*lothawer*, *latusschen*), ko vēstures dokumentos plašāk sāka lietot no 16. gadsimta. Tas tika aizgūts no latgaļu jeb letu

Latvia, while the land on the opposite bank of the Daugava was called the land of the Couronians. It was only in exceptional cases that the notion of the land of the Letts (*Litland*, *Lothavia*) was used in a broader sense. For example, Johann Renner, the author of the *Livonian Chronicle*, written in the middle of the 16th century, meant by the land of the Letts (*Litlandt*) a territory that encompassed not only the eastern part of Livonia but also present-day Zemgale and Selonia. Writing at the turn of the 17th century, Dionisius Fabricius applied the name of the land of the Letts (*Lothavia*) to all of the culture-historical regions of present-day Latvia taken together.

The designation of the indigenous population as *letten* (*lothawer*, *latusschen*), which came into use in the 16th century, likewise should not be generalized. It was derived from the name of the Latgallians or Letts (*Lethos qui proprie dicuntur Lethigalli*), which originally applied only to the population of the eastern part of present-day Latvia and only later acquired a broader meaning. This does not at all indicate that in the Middle Ages the Latvians had already developed as an ethnic community. The reference to the indigenous population as *letten* probably first and foremost reflected changes in economic life and the consolidation of the medieval society of social estates, which brought with it the substitution of the names of the indigenous ethnicities by other designations, such as country folk, peasants, non-Germans, serfs, Estonians and Latvians.

The need to distinguish among different groups of the indigenous population based on their ethnic background also arose in the period of the Reformation, which required the Word of God to be consistently preached in people's mother tongue.

In the 16th–18th century, under the conditions of political fragmentation after the collapse of Livonia, the division of the population based on the administrative principle remained in use. A clear example is the work by a pastor of German origin Friedrich Bernhard Blaufuss under a title that translates as *Vidzeme Stories. Old and New Stories of People of Vidzeme*; it reflects the point of view typical of the middle of the 18th century: “The Latvians call this land Vidzeme [literally meaning “the Middle Land”], because it lies in the middle, surrounded by the Estonian, Russian, Lithuanian and Couronian lands”.

Folklore material provides similar pieces of evidence. Folksongs feature the division of the population into the inhabitants of Kurzeme and Vidzeme, and into Poles and

nosaukuma (*Lethos qui proprie dicuntur Lethigalli*), kas sākotnēji kļuva par Austrumlatvijas iedzīvotāju apzīmējumu un tikai vēlāk ieguva plašāku nozīmi. Tas nebūt neliecina, ka latvieši viduslaikos jau būtu noformējušies kā etniska kopiena. Domājams, ka pamatiedzīvotāju apzīmējums “*letten* – latvji” vairāk atspoguļoja pārmaiņas saimnieciskajā dzīvē un viduslaiku kārtu sabiedrības nostiprināšanos, kad sentautu nosaukumu vietā sāka lietot citus apzīmējumus – lauku ļaudis, zemnieki, nevāci, dzimtļaudis, igauņi un latvieši.

Nepieciešamība nošķirt pamatiedzīvotājus pēc etniskā sastāva radās arī saistībā ar reformāciju, kad Dieva vārdu konsekventi vajadzēja sludināt tautas dzimtajā valodā.

Pēc Livonijas sabrukuma un politiskās sadrumstalotības apstākļos 16.–18. gadsimta gaitā iedzīvotāju iedalījums saglabājās pēc administratīvā principa. Uzskatāms piemērs ir vācu mācītāja Frīdriha Bernharda Blaufūsa darbs “Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu”, kurā atspoguļojas 18. gadsimta vidus skatījums: “Šī zeme ir no latviešiem tāpēc Vidzeme saukta, ka viņa starp igauņu, krievu, leišu un kurzemnieku zemēm pašā vidū guļ.”

Līdzīgas liecības sniedz arī folkloras materiāli. Tautasdziesmās sastopams iedzīvotāju dalījums kurzemniekos, vidzemniekos, poļos un leišos, kas lielā mērā ir saistīts ar mūsdienu Latvijas teritorijas kultūrvēsturiskajiem apgabaliem un atspoguļo 17.–19. gadsimta administratīvo iedalījumu Kurzemes un Zemgales hercogistē, Zviedru, vēlāk Krievu Vidzemē, Poļu Vidzemē (Latgalē), kā arī 18. un 19. gadsimta Krievijas guberņās.

Neraugoties uz to, ka luterāņu un katoļu garīdznieki 17. un 18. gadsimtā pamatiedzīvotājus plašākā nozīmē dēvēja par latviešiem, tomēr pašu latviešu vidū izplatīts bija iedzīvotāju dalījums pēc novadu principa. Piemēram, P. Einhornš 17. gadsimta vidū rakstīja, ka latvieši paši sevi sauc par latvjiem (*latwjus*) un savu valodu – par *latwisku* jeb *latwju* valodu. Tomēr lielā mērā tas ir vispārināts skatījums, kur vārds “latvieši” šajā gadījumā lietots kā līdzvērtīgs apzīmējums

Lithuanians, which largely relates to the culture-historical regions of present-day Latvia and reflects the 17th–19th century division of land into the Duchy of Courland and Semigallia, Swedish (later Russian) Livonia (the present-day Vidzeme region) and Polish Livonia (the Latgale region), as well as into the Russian gubernias of the 18th and 19th centuries.

In the 17th and 18th centuries, when referring to the indigenous population in the broadest sense, the Lutheran and Catholic clergy called them Latvians; however, among the Latvians themselves the practice of distinguishing people based on the regions they came from was widespread. For example, in the middle of the 17th century Einhorn wrote that the Latvians called themselves *latwjus* and their language *latwisku* or *latwju* language. However, this is largely a generalized point of view, and in this case the designation “the Latvians” is used as an equivalent of peasants, non-Germans and country folk. This does not at all testify that the Latvians were aware of themselves as a unified group on the scale of the 19th-century ethnographic borders or the 20th-century state. On the contrary, until the 19th century and even in the early 20th century various local identities retained a dominating position, people being aware of belonging to a specific community, territory (region), religious denomination, social estate, professional association, etc.

The importance of these identities in the minds of both individuals and communities underwent change under the impact of different historical processes. Ethnic self-awareness is rather a phenomenon of the Contemporary Period of history. The ethnic self-awareness of the Latvian people developed in the 18th and 19th centuries under the impact of Enlightenment ideas and the movement of Romantic Nationalism, when the roots of the Latvians were being researched and sought in culture, mythology, language and history.

At the time of development of ethnic self-awareness an important role was played by the sense of belonging to a particular social estate and by serfdom, which on the one hand divided society, forming several local identities, but on the other hand brought the Latvians together under one social stratum with similar rights and duties, the classification into estates largely overlapping with ethnic background. Serfdom provided a common social base for the Latvians from different regions. The sense of belonging to a particular estate polarized society by creating opposites: the peasant versus the lord of the manor, the Germans versus the non-Germans.

ciem – zemnieki, nevāci, lauku ļaudis. Tas nebūt neliecina, ka paši latvieši sevi apzinājās kā vienu lielumu, kas atbilstu 19. gadsimta etnogrāfisko robežu vai 20. gadsimta valsts mērogam. Tieši pretēji, līdz 19. gadsimtam un pat 20. gadsimta sākumam noteicošās pozīcijas saglabāja vairākas lokālās identitātes, kad cilvēki apzinājās savu piederību noteiktai kopienai, teritorijai (novadam), reliģiskai konfesijai, sociālai kārtai, profesionālai apvienībai u.c.

Šo identitāšu nozīmīgums gan atsevišķu indivīdu, gan veselu kopienu uztverē dažādu vēsturisko apstākļu situācijās mainījās. Etniskā apziņa vairāk ir jaunāko laiku izpausme. Latviešu tautas etniskā apziņa veidojās 18. un 19. gadsimtā apgaismības ideju un nacionālā romantisma kustības ietekmē, kad latviešu saknes tika izzinātas un meklētas kultūrā, mitoloģijā, valodā un vēsturē.

Būtiska loma etniskās pašapziņas formēšanās laikā bija kārtas piederības apziņai un dzimtbūšanai, kas, no vienas puses, sabiedrību sašķēla, veidojot vairākas lokālās identitātes, bet, no otras puses, latviešus apvienoja vienā kārtā ar līdzīgām tiesībām un pienākumiem, kas lielā mērā sakrita ar etnisko piederību. Dzimtbūšana radīja vienotu sociālo pamatu dažādu novadu latviešiem. Kārtas piederības apziņa polarizēja sabiedrību, veidojot pretstatus zemnieks – muižnieks, vāci – nevāci. Dzimtbūšana netieši sekmeja latviešu saliedēšanos un kopīgas vēsturiskās atmiņas veidošanu.

18. gadsimta beigu apgaismības laikmeta autoru ideju iespaidā latvieši sāka sevi identificēt ar “apspiesto tautu”, kas vairāku gadsimtu gaitā cietusi zem sveštautiešu (vācu) jūga. Pēdējo 200–300 gadu vēsture nekritiski tika attiecināta uz senāku pagātņi, raksturojot to kā 700 gadus ilgu verdzības laiku kopš krusta kariem. 19. gadsimta latviešu intelektuāļi šo vēsturisko situāciju pasniedza kā latviešu tautas likteņa stāstu, kam bija būtiska loma nacionālās vēstures koncepcijas izveidē.

Thus, serfdom indirectly facilitated the amalgamation of the Latvians and the emergence of a shared historical memory.

Under the impact of the ideas voiced by late 18th century authors of the Enlightenment period, the Latvians began to identify themselves as “oppressed people”, who for several centuries had suffered under the yoke of foreigners (the Germans). The history of the previous 200–300 years was uncritically applied to the more distant past (the Middle Ages), describing the time from the 13th century as a 700 year long period of slavery. The 19th-century Latvian intellectuals presented this historical situation as the story of the Latvian people’s destiny, which played an essential role in the elaboration of the concept of national history.

The role of Christianity

Christianity has played a contradictory role in the history of Latvia. It has both amalgamated and separated people. In the Middle Ages Christianity played a conjunctive role by reducing the ethnic differences among ethnicities and facilitating integration of the population. In the Middle Ages in the context of the Christian perception of the world the dual division was underscored, setting off good against evil, God’s children against the servants of Satan, Christians against pagans, etc.

After the acceptance of Christianity the ethnic background of the indigenous population was of subordinate importance. The relevant perception is formulated in the New Testament: “For all of you who were baptized into Christ have clothed yourselves with Christ. There is neither Jew nor Gentile, neither slave nor free, nor is there male and female, for you are all one in Christ Jesus.” A similar interpretation of the Scriptures is to be found in the following description in the 13th-century *Chronicle of Henry of Livonia*: “The Letts, indeed, were humble and despised before receiving the faith and had borne many injuries from the Livonians and Esthonians. Hence it was that they rejoiced greatly at the coming of the priests, because, after baptism, they would all enjoy together the same law and the same peace” (XII, 6).

The Christian faith played an important role in the process of amalgamation of the ethnicities living in the territory of present-day Latvia. Christianity considerably reduced the differences among the ethnic groups. This is relatively well reflected in the medieval archaeological material. Judging by finds from burial sites, in the Middle Ages the members

Kristīgās ticības loma

Kristietībai ir bijusi pretrunīga loma Latvijas vēsturē. Tā ir gan saliedējusi iedzīvotājus, gan tos šķīrusi. Viduslaikos kristietībai bija vienojoša loma, tā mazināja sentautu etniskās atšķirības un sekmēja iedzīvotāju integrēšanos. Kristīgās pasaules izpratnes kontekstā viduslaikos tika akcentēts duālais dalījums, pretnostatot labo jaunajam, Dieva bērnus sātanu kalpiem, kristiešus pagāniem u.tml.

Pēc kristības pieņemšanas pamatiedzīvotāju etniskajai piederībai bija pakārtota nozīme. Šī izpratne ir formulēta Jaunajā Derībā: "Jo jūs visi, kas esat kristīti Kristus Vārdā, esat tērpušies Kristū. Tur nav ne jūda, ne grieķa, nav ne kalpa, nedz svabadā, tur nav ne vīra, nedz sievas, jo jūs visi esat viens Kristū Jēzū." Līdzīga Svēto rakstu interpretācija ir atrodamā 13. gadsimtā Indriķa hronikas aprakstā: "Leti pirms ticības pieņemšanas bija necili un nievāti un cieta daudz pāresību no līviem un igauņiem, un tāpēc jo vairāk priecājās par priesteru ierašanos, jo pēc kristīšanās visiem būtu vienādas tiesības un vienāds miers" (XII, 6).

Kristīgajai ticībai bija būtiska loma Latvijas sentautu saliedēšanas procesā. Kristietība ievērojami mazināja etnisko grupu atšķirības. Tas salīdzinoši labi atspoguļojas viduslaiku arheoloģiskajos materiālos. Spriežot pēc pētījumiem apbedīšanas vietās, atšķirīgu etnisko grupu pārstāvji viduslaikos sāka dzīvot un apglabāt mirušos kopā. Viduslaiku kapsētās sastopami vairāku etnisko grupu pārstāvju apbedījumi, kas agrāka perioda kapulaukos novērots reti (galvenokārt tikai Daugavas lībiešu kapulaukos). Etniskās atšķirības lielākoties ir iespējams noteikt pēc sieviešu un meiteņu rotu komplektiem, kur tās saglabājās ilgāk un atspoguļojas labāk.

Piemēram, Kurzemes kapsētās ir sastopami atsevišķi sieviešu apbedījumi ar zemgaļu un latgaļu rotu komplektiem (Dundaga, Puze, Sabile), līdzīgi arī Zemgalē atklāti latgaļu sieviešu kapi (Ciemalde, Dobeļe). Iespējams, ka šie gadījumi skaidrojami ar pārnovadu precībām, kad sievas izraudzītas vai ar varu atvestas no kaimiņu

of different ethnic groups started to live side by side and to bury their dead in the same cemeteries. Medieval cemeteries contain burials of people from several ethnic groups, which had been a rare occurrence on the burial sites of the earlier period (mostly restricted to the burial sites of the Livs of the Daugava basin). For the most part ethnic differences can be traced in the sets of women's and girls' ornaments, where they are retained longer and reflected better than in other artefacts.

For example, in cemeteries in Kurzeme one can come across individual women's graves containing sets of Semigallian and Latgallian ornaments (Dundaga, Puze and Sabile), while in Zemgale burials of Latgallian women have been found (Ciemalde and Dobeļe). These cases can probably be explained in terms of interregional marriage, whereby wives were chosen or taken by force from the regions of neighbouring ethnicities. The capturing of women and children during the crusades is repeatedly mentioned in connection with events described in the 13th-century chronicles.

In the Middle Ages the influence of the Christian faith brought about the transformation of religious concepts, beliefs and traditions. At the domestic level customs and rituals of more archaic origin survived concurrently for a long time, eventually becoming subordinated to the main guidelines of the Christian faith and traditions. This affected both family events (the baptism, wedding and funeral) and the cycle of seasons, which became integrated into the church calendar.

Just as material culture has changed in the course of the centuries, so too religious concepts have become transformed under the influence of the Christian faith. This is comparatively well reflected in the funeral traditions. In the Middle Ages a unified mode of burial with several common features became established. In the Late Iron Age each ethnicity – the Livs, Couronians, Semigallians, Latgallians and Selonians – had their own typical burial traditions, which in historical times gradually became unified under the impact of the Christian faith. Inhumation began to be practiced consistently. Cremation of the dead, which had previously been most widely practiced in the Couronian-inhabited districts, was discontinued. For inhumation graves the orientation of the dead with the head towards the west, i.e., facing east, started to dominate. The building of mounds or stone constructions over burials, which had been a common practice in some regions of Latvia as late as the 13th and 14th centuries, was discontinued.

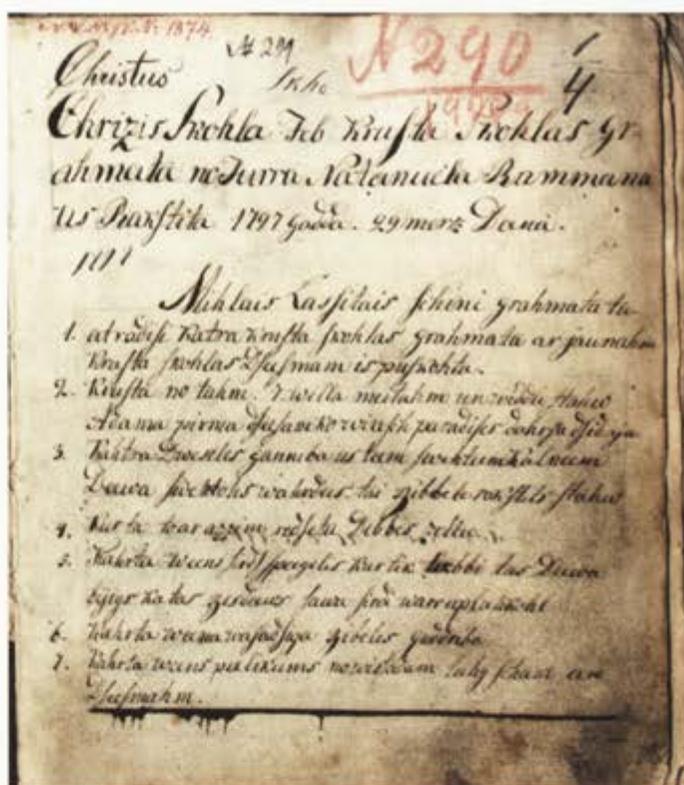
sentautu novadiem. Sieviešu un bērnu sagūstīšana krusta karu laikā vairākkārt minēta attiecīgo notikumu aprakstos 13. gadsimta hronikās.

Viduslaikos kristīgās ticības ietekmē mainījās reliģiskie priekšstati, ticējumi un tradīcijas. Sadzīvē paralēli ilgstoši saglabājās senākas cilmes paražas un rituāli, kas laika gaitā tika pakārtoti kristīgās ticības un tradīciju galvenajām vadlīnijām. Tas skāra gan ģimenes godus (kristības, kāzas, bēres), gan gadskārtu ciklu, kas iekļāvās baznīcas kalendārā.

Tāpat kā gadsimtu gaitā ir mainījusies materiālā kultūra, arī reliģiskie priekšstati kristīgās ticības ietekmē ir transformējušies. Salīdzinoši labi tas atspoguļojas bērnu tradīcijās. Viduslaikos noformējās vienots apbedīšanas veids, ko raksturo vairākas kopējas pazīmes. Vēlajā dzelzs laikmetā katrai sentautai – libiešiem, kuršiem, zemgaļiem, latgaļiem un sēļiem – bija savas raksturīgas apbedīšanas tradīcijas, bet vēsturiskajos laikos kristīgās ticības iespaidā tās pakāpeniski unificējās. Mirušos konsekventi sāka apglabāt nesadedzinātā veidā. Pārstāja praktizēt mirušo kremāciju, kas pirms tam plašāk bija ievērota kuršu apdzīvotajos novados. Skeletapbedījumos par valdošo kļuva mirušo orientācija ar galvu rietumu virzienā un skatu uz austrumiem. Virs apbedījumiem vairs neveidoja uzkalniņus un akmeņu konstrukcijas, kas atsevišķos Latvijas novados bija sastopami vēl 13. un 14. gadsimtā.

Gadsimtu gaitā no kapu inventāra izzuda liela daļa priekšmetu veidu un to grupu, tomēr saglabājās mirušo apbedīšana apģērbā un ar kapa piedevām. Arheoloģiskajā materiālā nav iespējams izsekot visām bērnu rituāla niansēm, tomēr galvenajās līnijās tas kļuva līdzīgs visā Latvijā. Kurši, zemgaļi, libieši, latgaļi un sēļi mirušos apglabāja, ievērojot vairākas kristīgās baznīcas normas. Apbedīšanas veids, kas noformējās viduslaikos, saglabājās arī vēlākajos gadsimtos.

Kristīgās baznīcas ietekmē ir izveidota arī latviešu rakstu valoda, kas kļuva aktuāla reformācijas un kontrreformācijas periodā, un tās nozīme palielinājās 18. un 19. gadsimtā. Svarīga loma bija hernhūtiešu kustībai Vidzemes latviešu

80. att. Jura Natanaēla Ramaņa "Krusta skolas grāmata", viens no pirmajiem literārajiem sacerējumiem latviešu valodā, manuskripts datēts ar laika posmu no 1818. līdz 1825. gadam (LNVN)

Fig. 80. *Krusta skolas grāmata* [Book of the School of the Cross] by Juris Natanaēls Ramanis, one of the first literary works written in Latvian. The manuscript is dated to the period from 1818 to 1825 (LNVN)

In the course of the centuries a large proportion of items and groups of items disappeared from the grave inventory; however, the tradition of burying the dead in dress and with some grave goods persisted. The archaeological material does not allow us to trace all the nuances of the funeral ritual, yet it is evident that it became uniform in the whole territory of present-day Latvia. The Couronians, Semigallians, Livs, Latgallians and Selonians henceforth buried their dead in compliance with various rules of the Christian Church. The mode of burial that became established in the Middle Ages persisted during the subsequent centuries.

Under the impact of the Christian Church a written form of the Latvian language was created, the need for which became topical in the period of Reformation and Counter-Reformation and the importance of which increased in the 18th and 19th centuries. An important role among the Latvians in the Vidzeme region was played by the Herrnhut Movement, which had an impact on the lifestyle and

vidū, kas iespaidoja dzīvesveidu un tradīcijas, kā arī veicināja zemnieku izglītošanos (80. att.).

Tajā pašā laikā konfesionālā sašķeltība 16.–18. gadsimtā padziļināja novadu atšķirības, kas atstāja tālejošas sekas Latvijas vēsturē. Kristietība nekļuva par latviešu tautas galveno vienojošo elementu, jo tās universālais raksturs sniedzās pāri ne tikai sentautu, bet arī latviešu tautas etniskajām robežām. Vēl 19. un 20. gadsimta mijā konfesionālā piederība dažviet tika norādīta tautības vietā.

Nenoliedzami, kristīgā baznīca ir devusi lielu ieguldījumu latviešu tautas veidošanās procesā. It īpaši viduslaikos tā pildīja integrējošu funkciju, unificējot sentautu sadzīves tradīcijas. Protestantu un katoļu baznīcas pārstāvji 16.–18. gadsimtā turpināja apkarot māņticības paliekas, izveidoja rakstību latviešu valodā, kas līdz ar lasītprasmes apguvi sekmēja izglītības līmeņa celšanos latviešu vidū un lika pamatus latviešu inteliģences tapšanai. Tomēr jaunajos laikos konfesionālās atšķirības kavēja etniskos procesus, veicinot Latvijas novadu savdabību veidošanos un noturību.

Latviešu valoda

Valoda ir viena no svarīgākajām pazīmēm, kas raksturo latviešus kā etnisku kopienu un liecina par latviešu tautas izveidošanos. Ē. Mugerēvičs raksta, ka jau kopš 16. gadsimta Latvijas teritorijā dzīvoja vienota latviešu tauta (*populus*), kam bija tautas galvenā pazīme – kopēja valoda. Arī vēsturnieks Muntis Auns norāda kopvalodu par vienīgo drošo pazīmi, kas liecina par Livonijas baltu tautu konsolidēšanos. Vēsturnieks Edgars Dundsdorfs raksta, ka, par spīti atšķirīgiem dialektiem, latvieši 17. gadsimtā apzinājās visu šo dialektu kopību, apzīmējot savu valodu par latvisku valodu.

Latviešu valoda pieder pie indoeiropiešu valodu saimes un ir viena no baltu valodām. Vēsturiski tā ir veidojusies, integrējoties kuršu, zemgaļu, libiešu, latgaļu un sēļu valodai. Sentautu valodu iespaids atspoguļojas dialektu un izlokšņu īpatnībās, kas saglabājušās līdz pat

tradīcijās šajā reģionā un veicināja zemnieku izglītību (Fig. 80).

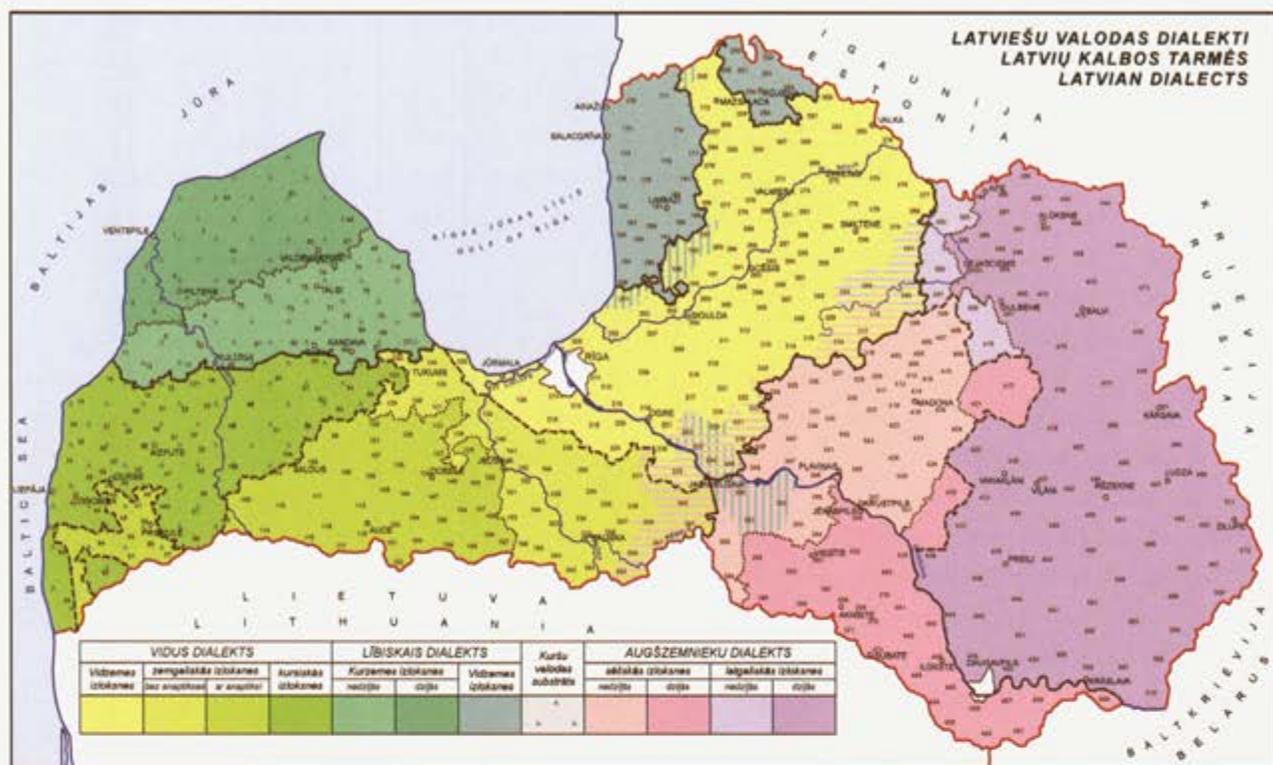
At the same time the denominational fragmentation in the 16th–18th centuries deepened the differences among the regions, which had far-reaching consequences for the history of Latvia. Christianity did not become the key conjunctive element of the Latvian people, because its universal character reached beyond the ethnic borders not only of the ethnicities living in present-day Latvia but also of the Latvian people as a whole. In some places as late as the turn of the 20th century, instead of their ethnic background, people tended to indicate their religious denomination.

The Christian Church undeniably has made a great contribution to the process of development of the Latvian people. In the Middle Ages in particular it fulfilled an integrative function by unifying the domestic traditions of different ethnicities. In the 16th–18th century the Protestant and Catholic Churches continued to combat the vestiges of superstition and created a written form of the Latvian language, which facilitated literacy, and thus contributed to raising the level of education among the Latvians and building the foundation for the emergence of the Latvian intelligentsia. However, in the Modern Period of history denominational differences hindered ethnic processes, thus contributing to the emergence and endurance of the distinctive characteristics of Latvia's regions.

The Latvian language

Language is one of the most important features that characterize the Latvians as an ethnic community and bear evidence of the completion of development of the Latvian people. Ē. Mugerēvičs writes that already since the 16th century present-day Latvia has been inhabited by a single people (*populus*), which possessed the main characteristic of a people: a common language. Historian Muntis Auns likewise points to the common language as the only reliable indication of the consolidation of the Baltic peoples living in Livonia. Historian Edgars Dundsdorfs writes that, in spite of the different dialects, in the 17th century the Latvians were aware that all these dialects were part of a whole, as attested by the reference to their language as Latvian.

The Latvian language belongs to the Indo-European language family and is one of the Baltic languages. Historically it developed through the mutual integration of the

81. att. Latviešu valodas dialektu karte, sastādījusi Marta Rudzīte (LU LaVI)

Fig. 81. Map of Latvian dialects, compiled by Marta Rudzīte (LU LaVI)

mūsdienām (81. att.). Latviešu valodā izšķir trīs teritoriālos dialektus – vidus, lībisko un augšzemieņu dialektu. Vidus dialektā runā Latvijas vidienē – Vidzemes centrālajā daļā, Zemgalē un Kurzemes dienvidu daļā. Kurzemes ziemeļos un Vidzemes rietumos runā lībiskajā dialektā, kurā visspēcīgāk ir saglabājusies un jūtama lībiešu valodas ietekme. Augšzemieņu dialektā runā Vidzemes austrumu daļā, Augšzemē (Sēlijā) un visā Latgalē.

Pagaidām nav izdevies noskaidrot, kā veidojusies latviešu valoda, kad un cik ilgā laikā tas ir noticis. Vai latviešu valodas veidošanās ir notējusi viduslaikos, periodā no 13. līdz 16. gadsimtam, vai agrāk – vēlajā dzelzs laikmetā? Valodnieku viedokļi šajā jautājumā ir atšķirīgi un rakstīto avotu liecības – pretrunīgas. Vieni uzskata, ka mūsdienu latviešu valodas dialekti ir attīstījušies no latviešu pirmvalodas, kur sentautu valodas ir bijušas starposms starp pirmvalodu un latviešu valodu (Jānis Endzelīns, Kazimirs Būga, Pēteris Šmits, Marta Rudzīte u.c.). Citi pārstāv viedokli, ka latviešu valoda ir veidojusies,

Couronian, Semigallian, Liv, Latgalian and Selonian languages. The impact of the languages of different ethnicities is reflected in the peculiarities of the regional dialects and local dialects that survive to the present day (Fig. 81). Three regional dialects are distinguished in the Latvian language: the Middle, Liv and the High Dialect. The Middle Dialect is spoken in the central part of Latvia: in central Vidzeme, in Zemgale and in the southern part of Kurzeme. The north of Kurzeme and the west of Vidzeme is the area of the Liv dialect, which preserves and displays a stronger influence of the Liv language. The High dialect is spoken in the eastern part of Vidzeme, in Selonian and in the whole of Latgale.

Efforts to find out how the Latvian language developed, when this took place and how much time it took have not yet provided the answers. Did the development of the Latvian language take place in the Middle Ages, in the period from the 13th to the 16th century, or did it happen earlier than this – in the Late Iron Age? Linguists' views on this issue differ, and written sources provide contradictory evidence. Some (Jānis Endzelīns, Kazimirs Būga, Pēteris Šmits, Marta Rudzīte and others) have proposed that the dialects of the modern Latvian language have grown out of a parent Latvian language, and that the languages of the different

integrējoties kuršu, zemgaļu, latgaļu un sēļu sentautu valodām (Ernests Blese, Juris Plāķis, Vītauts Mažulis, Antons Breidaks u.c.).

Pēdējo versiju daļēji apstiprina rakstīto avotu liecības. Plašākas ziņas par Livonijas pamatiedzīvotājiem 15. gadsimta sākumā sniedz flāmu bruņinieks Žilbērs de Lanuā. Ceļodams no Liepājas uz Rīgu, viņš ir braucis cauri zemgaļu, kuršu un lībiešu ciemiem, kur katra tauta lietojusi savu valodu. Ceļojot no Rīgas līdz Novgorodai, Ž. de Lanuā sastapis četrus valodu runātājus – lībiešus, zemgaļus, latviešus un igauņus. Puzes baznīckungs Zīgfrīds 1431. gadā sniedz ziņas, ka Kursā, Sāmsalā un Līvzeme atšķiras valodas ziņā un to iedzīvotāji cits citu nesaprot. Vairākas valodas, kurās runāja pamatiedzīvotāji, minētas arī 16. gadsimta avotos. Daļa svešzemju autoru izšķirusi četras valodas – lībiešu, igauņu, latviešu un kuršu, citi minējuši mazāku valodu skaitu.

Salīdzinoši ilgi kā patstāvīga izdalīta kuršu valoda. Interesantas šajā sakarā ir 16. gadsimta otrās puses "Livonijas hronikas" autora J. Rennera sniegtās ziņas, ka Kursā ir bijusi sava valoda, kas vāciešiem šķitusi apkaunojoša un tāpēc aizliegta. Kurši spaidu dēļ nedrīkstējuši runāt savā mēlē, tāpēc tie pieņēmuši latviešu valodu. Vai J. Rennera ziņa ietver kādu nezināmu vēstures faktu, to mūsdienās droši nevar pateikt, tomēr viņa sniegtā informācija var liecināt, ka viduslaikos ir noritējusi sentautu valodu integrācija, kur noteicošā loma bija latviešu valodas vidusdialektam.

Vairāku rakstīto avotu autoru darbos 16. un 17. gadsimta mijā izkristalizējas viedoklis, ka bijušās Livonijas teritorijā pastāv tikai divas atšķirīgas valodas – igauņu un latviešu. Šajā sakarā jāatzīmē P. Einhorna atzinums, ka Livonijā ir tikai divas valodas: igauņu un latviešu ar trim atšķirīgiem dialektiem. Lībiešu valodu viņš uzskata par igauņu valodas dialektu, bet kuršu valodu identificē ar latviešu valodu. Faktiski 16. un 17. gadsimtā var runāt par divām valodām, kurās runājuši atšķirīgu etnisko grupu – baltu un Baltijas somu – pamatiedzīvotāju pēcteči. Līdzīgu situāciju rāda mūsdienu latviešu valodas

ethnicities represented an intermediate stage between the parent language and the Latvian language. Others (Ernests Blese, Juris Plāķis, Vītauts Mažulis, Antons Breidaks and others) represent the view that the Latvian language has developed through the mutual integration of the languages of the Couronian, Semigallian, Latgalian and Selonian ethnicities.

The latter version is partially confirmed by evidence from written sources. Relatively detailed information about the indigenous population of Livonia in the early 15th century is provided by the Flemish knight Gilbert de Lannoy. On his way from Liepāja to Riga he travelled through Semigallian, Couronian and Liv villages and heard each respective ethnicity speaking a different language. Travelling from Riga to Novgorod, De Lannoy came across the speakers of four languages: the Livs, Semigallians, Letts and Estonians. The priest of Puze Parish Siegfried (*Sifridus*) wrote in 1431 that Courland, Ōsel (modern name: Saaremaa) and the land of the Livs differed in terms of the languages spoken there, and that the inhabitants of one region could not understand those from the others. Several languages spoken by the indigenous population are also mentioned in the 16th-century sources. Some of the foreign authors distinguish among four languages – Liv, Estonian, Latvian and Couronian – while others mention a smaller number of languages.

The Couronian language is considered to have existed independently for a relatively long time. In this context interesting information can be gathered from J. Renner, who in the second half of the 16th century wrote in his *Livonian Chronicle* that in Courland people spoke a language of their own, which the Germans regarded as disgraceful and thus banned. The Couronians, forbidden to speak their own tongue, adopted the Latvian language. It is impossible to establish with certainty whether Renner's story contains an unknown historical fact; however, the information that he provides can serve as evidence of the integration of the different ethnicities' languages in the Middle Ages, the Middle Dialect of the Latvian language playing the dominating role in this process.

At the turn of the 17th century the view crystallizes in the written sources created by several authors that in the territory of the former Livonia there were only two different languages: Estonian and Latvian. In this regard one should mention Einhorn's statement that there were only two languages in Livonia, Estonian and Latvian, plus three different dialects. He regards the Liv language as a dialect of the Estonian language and identifies Couronian with the

dialektu karte, kas raksturo ainu pēdējo divsimt gadu laikā.

Nav iespējams pateikt, kurā brīdī noformējās latviešu valoda ar radniecīgiem dialektiem un kļuva saprotama lielākajai iedzīvotāju daļai. Cik lielas dialektu atšķirības pastāvēja 16. un 17. gadsimtā un kad tās izlīdzinājās? Vai tas notika viduslaikos 13.–15. gadsimtā vai agrāk? Iespējams, ka atšķirības starp kuršu, zemgaļu, latgaļu un sēļu valodu jau sākotnēji nav bijušas lielas, jo pretējā gadījumā viena valoda ar līdzīgiem dialektiem nebūtu izveidojusies. Valodas unificēšanos nenoliedzami sekmēja migrācija un asimilācija. Uzskatāmi tas atspoguļojas Daugavas un Gaujas lībiešu apdzīvotajos novados, kur vēsturiskajos laikos nostiprinājās vidus dialekts un valodā nesaglabājās pazīmes, kas norādītu, ka šeit kādreiz dzīvojuši lībieši.

Dialektu atšķirības un izlokšņu īpatnības laika gaitā ir mazinājušās. Domājams, ka būtiska loma valodas unificēšanas procesā bija arī rakstu valodai. Latviešu valodā vēsturiski izveidojās divas rakstu tradīcijas – lez zemnieku un augšzemnieku. Senākā latviešu rakstu valoda radās Rīgā uz vidus dialekta bāzes. Rīgā kopš tās pirmsākumiem dzīvoja vairāku etnisko grupu pārstāvji. Šeit izveidojās vietējo iedzīvotāju sarunvaloda, kas vēlāk kļuva par latviešu rakstu valodas pamatu un plašāk tika lietota no 16. gadsimta. Rīgas valodā saplūda visu novadu sentautu, to skaitā arī Vidzemes lībiešu valodas elementi.

Atsevišķi latviešu valodā rakstīti vārdi un frāzes ir sastopamas jau 15. gadsimtā Rīgas latviešu amatnieku lietvedības dokumentos. Viduslaikos vietējo iedzīvotāju valodās tulkotas arī lūgšanas. No 13. gadsimta jau pastāvēja prasība, ka ticīgajiem jāmāca Kunga lūgšana (Tēvs mūsu ...), Marijas sveicinājums (Esi sveicināta ...), ticības apliecinājums (Es ticu ...), vismaz reizi gadā jāizsūdz grēki un jāiet pie dievgalda. Līdz mūsdienām ir saglabājušies vairāki tēvreižu tekstu pieraksti latviešu valodā (N. Gisberta, S. Grūnava, G. Bruno u.c.), kuru izcelsme saistāma ar viduslaikiem. Atsevišķas latviešu valodā tulkotas frāzes, kas lietotas kristībās, ar roku ierakstītas kāda garīdznieka rokasgrāmatā

Latvian language. In fact, in the 16th and 17th centuries we may consider that there were two languages, spoken by the descendants of different indigenous ethnic groups, the Balts and Baltic Finns. The map of the currently spoken dialects of the Latvian language, showing the situation in the last two hundred years, reveals a similar picture.

It is impossible to tell at which point the formation of the Latvian language with its kindred dialects became established and intelligible to the majority of the population of present-day Latvia. How significant were the differences among dialects in the 16th and 17th centuries and when did they diminish? Did this happen in the Middle Ages, in the 13th–15th century, or earlier? Probably, the differences between the Couronian, Semigallian, Latgallian and Selonian languages were not so profound to start with, otherwise it would have been impossible for one language with similar dialects to develop. The unification of the language was undeniably facilitated by migration and assimilation. This is demonstratively reflected in the Liv-inhabited districts of the Daugava and Gauja basins, where the Middle Dialect consolidated in historical times, no traces surviving in the language to indicate that the Livs had once lived here.

The differences between the regional dialects and the peculiarities of the local dialects decreased over time. Presumably, the written form of the language also played an essential role in the unification process of the language. In the Latvian language two traditions of writing developed historically: Low and High. The oldest written form of the Latvian language emerged in Riga on the basis of the Middle Dialect. Riga was from the very beginning home to people from several ethnic groups. It was in Riga that there emerged the spoken language of the indigenous population that later served as the basis for the written form of the Latvian language that was used in a wider area as of the 16th century. In the language used in Riga there converged the elements of the languages of the ethnicities of all regions of present-day Latvia, including that of the Livs of Vidzeme.

One comes across individual words and phrases written in Latvian already in the 15th-century records of the Latvian craftsmen living in Riga. In the Middle Ages prayers were also translated into the languages of the indigenous population. As of the 13th century the requirement was in force that the faithful should be taught the Lord's Prayer, Hail Mary and the Apostle's Creed (I believe ...) and that at least once a year they should confess their sins and partake of the Lord's Supper. To the present day there survive several transcripts of the

(agendā), kas izdota 1507. gadā: “*gryppi jus barni crus stit?*”, “*sak bern wartz*”, “*esz stitz*”, “*Es tizzu*”, “*R. es N teitz*”. Domājams, ka vietējo iedzīvotāju valoda Livonijas baznīcas dzīvē izmantota daudz plašāk, nekā par to liecina zināmie tulkoto tekstu pieraksti, diemžēl liecības par to līdz mūsdienām nav saglabājušās.

Rakstu valodas nozīme kļuva aktuāla līdz ar reformāciju, kad radās nepieciešamība Dieva vārdus sludināt tautai saprotamā valodā. Šim nolūkam kalpoja latviešu valodā tulkotas grāmatas, ko, sākot ar 16. gadsimtu, izdeva gan katoļi, gan luterāņi. Senākie iespaiddarbi, kas saglabājušies līdz mūsdienām, ir zināmi no 16. gadsimta 80. gadiem. Šie izdevumi bija domāti garīdzniekiem, lai tie pienācīgi varētu veikt pamatiedzīvotāju garīgo aprūpi. Grāmatās lietotā rakstība veidota uz viduslejasvācu valodas ortogrāfijas pamata, kas gandrīz katrā izdevumā ir citāda, neviendabīga un kļūdaina. Pirmajos izdevumos lietotā rakstība neatbilda latviešu valodas izrunai, turklāt rakstu valoda bija pilna ar ģermānismiem.

Ievērojamākais autors, kas pārvarēja 16. gadsimta latviešu tekstu haotisko rakstību un izveidoja latviešu rakstu valodas pamatus, bija Kurzemes un Zemgales hercogistes mācītājs Georgs Mancelis (1593–1654). Viņš pielāgoja rakstu valodu izrunai, ko toreiz lietoja Vidzemes, Zemgales un Kurzemes iedzīvotāji, ieviešot noteiktas rakstu valodas normas. G. Mancelis izdeva pirmo vācu-latviešu vārdnīcu un izteikumu krājumu (1638. g.), kam pielikumā bija pievienoti sarunu paraugi. Viņš raksta: “Kas nopietni grib apgūt šo [latviešu] valodu, tam uzmanīgi jāklausās zemnieka runā un jāredz, kā veidojama izruna.” Ar G. Manceļa darbiem par lejzemnieku rakstu valodas pamatu nostiprinājās vidus dialekta zemgaliskās izloksnes, kas kļuva par baznīcas, literatūras un skolas valodu. Šajā rakstu valodā izdotās grāmatas laika gaitā veicināja vidus dialekta izlokšņu atšķirību mazināšanos.

Otra latviešu valodas rakstu tradīcija balstīta uz augšzemnieku dialekta latgaliskajām izloksnēm. Tā veidojās 18. gadsimtā, kad

Lord's Prayer in Latvian (by Georg Bruno, Nicolai Ghisbertus (also known as Nicolao Guzbert), Simon Grunau and others), whose origin is to be associated with the Middle Ages. Several phrases used at the baptism ceremony translated into the Latvian language have been handwritten in a priest's handbook (agenda) published in 1507: *gryppi jus barni crus stit?* [Do you want to baptize the baby?], *sak bern wartz* [Tell me the baby's name!], *esz stitz*, *Es tizzu* [I believe.], *Rt es N teitz* [?]. Probably, the language of the indigenous population was used in the life of the Livonian church much more widely than is testified by the known records of the translated texts, but regretfully no further evidence of this has survived.

The written form of the language became important during the Reformation, when the need arose to preach the Word of God in the language that the people understood. For this purpose in the 16th century both the Catholics and Lutherans started to translate into Latvian and publish books. The oldest surviving printed materials of this kind date from the 1580s. The target audience of these publications was the clergy, so that they might provide adequate spiritual care to the indigenous population. The form of writing used in these books was based on the orthography of Middle Low German; it differed from publication to publication, lacked uniformity and was full of mistakes. The form of writing used in the first publications did not correspond to the pronunciation of the Latvian language; moreover, the written language was full of German loan words.

The most prominent author who overcame the chaotic writing of the 16th century Latvian texts and created the foundation for the written form of the Latvian language was pastor Georg Manzel (1593–1654) from the Duchy of Courland and Semigallia. He adjusted the written language to the pronunciation then used by the residents of Vidzeme, Zemgale and Kurzeme, thus establishing strict rules for the written form of the language. Manzel published the first German–Latvian dictionary and a collection of expressions (1638) with examples given in an appendix. He wrote: “Those who seriously want to master this [Latvian] language must carefully listen to peasants speaking and note their pronunciation.” Manzel's works consolidated the Semigallian local dialects of the Middle Dialect as the foundation of the Low written form of the language, this becoming the language used in the church, literature and schools. Over time, books published in this written form of the language facilitated the decrease of differences between the local dialects of the Middle Dialect.

katoļu baznīcas ietekmes lokā galvenokārt palika mūsdienu Latvijas teritorijas austrumu novadu (Latgales) iedzīvotāji. Pirmie rakstu fragmenti, kuros parādās augšzemnieku dialekta iezīmes, ir zināmi no 17. gadsimta beigām un 18. gadsimta sākuma tiesu dokumentiem. Katoļiem domātā reliģiskā literatūra šajā laikā vēl iznāca vidus dialektā. Pirmā latgaliski iespiestā grāmata, kas saglabājusies līdz mūsdienām, ir 1753. gadā izdotā *“Evangelia toto anno ...”* (“Evaņģēliji visam gadam”). Tās titullapā ir teikts, ka evaņģēliji “ar dažu Livonijas garīdznieku gādību no jauna pārtulkoti plašāk lietojamā latviešu runas veidā”. Teksts iespiests antīkvā pēc poļu tā laika rakstības parauga. Šī grāmata tiek uzlūkota par latgaliešu rakstu valodas pamatu, jo tā ir atstājusi lielu ietekmi uz latgaliešu mūsdienu rakstību un rakstu valodas normām.

17. un 18. gadsimtā izdoto grāmatu vidū dominēja reliģiska satura literatūra. Lasītprasmes un latviešu valodas apgūšanas nolūkā šajā laikā iespiestas arī vairākas gramatikas, vārdnīcas un ābece. Lejzemnieku rakstu valodā pirmās ābece ir zināmas no 17. gadsimta 80. gadiem, bet augšzemnieku rakstu valodā – no 1768. gada. Par mācību līdzekli lasītprasmes apguvei mājniecībā un skolās izmantoja arī Biblii, katehismu un citu garīga satura literatūru.

Īpaši nopelni latviešu valodas mācību grāmatu veidošanā ir Sēlpils un Sunākstes draudzes mācītājam, valodniekam un rakstniekam Gothardam Frīdriham Stenderam (1714–1796). Viņa publikācijas aptver garīgo un laicīgo dzeju, garīgo un laicīgo prozu, ābece un populārzinātnisko literatūru – “Bildu ābice” (1787. g.), “*Neue vollständigere Lettische Grammatik*” (1761. g.), “*Lettische Grammatik*” (1783. g.), vārdnīca “*Lettisches Lexicon*” (1766. g.), “Jaukas pasakas in stāsti” (1774. g.), “Jaunas ziņģes” (1774. g.), “Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas” (1774. g.) u.c. Racionālisma un apgaismības ideju iedvesmots, G. F. Stenders latviešu izglītošanu papildināja ar laicīga satura lasāmvielu un pamācībām.

Rakstu tradīcija un grāmatu izplatīšanās latviešu vidū sekmēja valodas pilnveidošanos un dialektu atšķirību mazināšanos. Grāmatas

The second written tradition of the Latvian language is based on the Latgalian local dialects within the High Dialect. It developed in the 18th century, by which time the area of influence of the Catholic Church had been reduced mostly to the inhabitants of the eastern districts (Latgale) of present-day Latvia. The earliest fragments of writing that exhibit the features of the High Dialect appear in late 17th and early 18th century court documents. At that time religious literature for the Catholics was still published in the Middle Dialect. The earliest surviving book printed in the Latgalian language is *Evangelia toto anno ... (Gospels for the Whole Year)*, published in 1753. The front page states that the Gospels “have been translated anew into a more broadly used spoken form of Latvian under the aegis of some Livonian clergymen”. The text is printed in Roman type, following the example of the Polish writing of that time. This book is regarded as the basis of the written form of the Latgalian language, as it has had a great impact on modern Latgalian writing and the rules of the written language.

Among the books published in the 17th and 18th centuries religious literature predominated. For the purpose of teaching reading skills and the Latvian language, several grammar books, dictionaries and ABC books were also published in this period. The earliest ABC books in the Low written form date from the 1680s, while in the High written form the earliest is from 1768. The Bible, catechism and other religious literature were also used as teaching aids for learning to read at home and at school.

An especially great contribution to the development of Latvian language textbooks was made by Gotthard Friedrich Stender (1714–1796), pastor of Sēlpils and Sunākste parish, who was a linguist and writer. His publications include religious and secular literature and prose, ABC books and popular science literature:

Bildu ābice [An Illustrated ABC book] (1787), *Neue vollständigere Lettische Grammatik* (1761), *Lettische Grammatik* (1783), the dictionary *Lettisches Lexicon* (1766), *Jaukas pasakas un stāsti [Nice Fairy-tales and Stories]* (1774), *Jaunas ziņģes [New Songs]* (1774), *Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas [A Book of Great Wisdom from the World and Nature]* (1774), etc. Inspired by the ideas of Rationalism and the Enlightenment, Stender enriched the education of the Latvians with secular reading material and edifications.

The writing tradition and the spread of books among the Latvians facilitated the development of the language and the reduction of differences between the dialects. Books and

un citi drukātie izdevumi papildināja latviešu zināšanas un paplašināja viņu redzesloku, radot interesi ne tikai par reliģijas jautājumiem, bet arī par laicīgās dzīves jomām. Kopš 18. gadsimta 60. gadiem latviešu valodā sāka iznākt praktisku padomu literatūra vairākās nozarēs – medicīnā, zemkopībā, lopkopībā, mājsaimniecībā u.c. Gadsimta vidū iznāca arī pirmie periodiskie izdevumi – kalendāri un žurnāli.

Sākot ar 18. gadsimta otro pusi, paralēli drukātajam vārdam izveidojās rokrakstu grāmatniecība, kuras izplatībā bija iesaistīti pārstāvji no pašu latviešu vidus. Rokrakstos grāmatas bija izplatītas galvenokārt Vidzemes brāļu draudžu (hernhūtiešu) novados, kam par cēloni bija viņu kulta norises īpatnības un šīs kustības atklātas darbības aizliegums 18. gadsimta vidū. Līdzīgu apstākļu sakritības rezultātā vienu gadsimtu vēlāk rokrakstu literatūra izveidojās mūsdienu Latgalē, kur 19. gadsimta otrajā pusē pastāvēja latīņu burtu drukas aizliegums.

Vidzemes brāļu draudžu literatūru galvenokārt veidoja reliģiska satura darbi – stāstījumi, dziesmu krājumi, runas – un apcerējumi par draudžu darbību – biogrāfijas, draudžu hronikas. No hernhūtiešu vides izauguši arī pirmie latviešu literāti – inteliģences pārstāvji Ķikuļu Jēkabs, Jānis Peitāns, J. Pulans u.c. Rokrakstu grāmatniecība ievērojami papildināja iespiesto grāmatu tematiku ar jautājumiem, kas iespieddarbos plašāk netika aplūkoti.

18. gadsimta otrajā pusē un 19. gadsimta sākumposmā trūka drukātu grāmatu par Latvijas vēsturi latviešu valodā. Šo robu aizpildīja F. B. Blaufūsa apcerējums par Vidzemes vēsturi un J. Pulana darbs par latviešu tautas vēsturi, kas rokrakstos bija izplatīta līdz pat 19. gadsimta beigām (82. att.). Spilgtākā apgaismības ideju pārstāvja Garlība Helviga Merķeļa (1769–1850) darbi “Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimta beigās” (1796. g.) un “Vidzemes senatne” (1798.–1799. g.) J. Pulana pārstāstā bija pazīstami aptuveni 100 gadus pirms to oriģināltulkuma latviešu valodā. Apgaismības ideju iespaidā hernhūtiētis J. Pulans starplaikā no 1800. līdz 1819. gadam pārstrādāja G. Merķeļa darbus

other printed matter supplemented the Latvians' knowledge and expanded their horizons, rousing their interest not only in religious issues but also in various fields of secular life. In the 1760s practical guidance literature began to be published in Latvian in several fields: medicine, agriculture, stock-breeding, housekeeping, etc. In the middle of the century the first periodical publications – calendars and journals – also appeared.

As of the second half of the 18th century, concurrently with the printed word, handwritten publications also appeared, the distribution of which involved people from the ethnic Latvian milieu. Handwritten books were mostly disseminated in the districts of the Moravian Brethren (Herrnhut Movement) in Vidzeme due to the specific character of their religious activities and the prohibition against open activity by this movement in the middle of the 18th century. A century later, due to a similar congruence of conditions, handwritten literature spread in present-day Latgale, where in the second half of the 19th century printing in Latin script was prohibited.

The literature of the Moravian Brethren mostly comprised religious works (narratives, collections of songs, speeches) and essays on parish activities (biographies and parish chronicles). It was also from the milieu of the Herrnhut Movement that the first Latvian men of letters emerged: the intellectuals Ķikuļu Jēkabs, Jānis Peitāns, J. Pulans and others. Handwritten books considerably supplemented the thematic range of printed books, covering topics that were not addressed in detail in printed works.

In the second half of the 18th and the early 19th century there was a lack of printed books in Latvian about the history of Latvia. This gap was filled by F.B. Blaufuss' essay on the history of Vidzeme and J. Pulans' work on the history of the Latvian people, which were disseminated in handwritten form up to the end of the 19th century (Fig. 82). The works by the most prominent exponent of Enlightenment ideas Garlieb Helwig Merkel (1769–1850) under the titles *Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimta beigās* [*The Latvians, particularly in Vidzeme, at the End of the Philosophical Century*] (1796) and *Vidzemes senatne* [*The Antiquity of Vidzeme*] (1798–1799) were known through the re-telling by J. Pulans approximately a century before the originals were translated into Latvian. In the period from 1800 to 1819, influenced by the Enlightenment ideas, Pulans, who belonged to the Herrnhut Movement, reworked Merkel's works *The Latvians* and *The Antiquity of Vidzeme* into an essay on historical and

82. att. J. Pulans "Stāsts tās latviešu tautas", Gusta Ēversa 1849. gada noraksts (LNVN)

Fig. 82. *Stāsts tās latviešu tautas* [*The Story of the Latvian People*] by J. Pulans, transcript by Gusts Ēverss, dated 1849 (LNVN)

"Latvieši" un "Vidzemes senatne" vienotā vēsturiski publicistiskā apcerējumā "Stāsts tās latviešu tautas". Šajā grāmatā J. Pulans ir paudis arī savas domas, tādēļ šo darbu var uzskatīt par patstāvīgu latviešu vēstures apcerējumu. Vidzemes vidienē un ziemeļos J. Pulana grāmata bija izplatīta vairākus gadu desmitus, rokrakstu kopijas pagatavotas 19. gadsimta vidū un arī vēlāk.

"Stāsts tās latviešu tautas" iepazīstina lasītāju ar tautas pagātni. Tas ir romantisma noskaņā sarakstīts darbs, kurā pausts sociālais protests pret dzimtbūšanas apstākļiem un latviešu apspiedējiem vācu muižniekiem. G. Merķeļa darbu tulkošana un izplatīšana rokrakstu grāmatās un vēlāk arī drukātā veidā veicināja izkropļota priekšstata veidošanos un nostiprināšanos par latviešu tautas pagātni kā vairākus gadsimtus ilgu verdzības laiku. Vēlāk šo ideju pārtvēra un tālāk attīstīja jaunlatviešu kustības pārstāvji. Rokrakstu grāmatniecība radīja priekšnosacījumus latviešu vēsturiskās atmiņas un latviešu nacionālās vēstures koncepcijas izveidē.

contemporary affairs entitled *Stāsts tās latviešu tautas* [*The Story of the Latvian People*]. In this book Pulans voices his own views as well, for which reason this work can be regarded as an independent Latvian historical essay. In the central and northern parts of Vidzeme Pulans' book circulated widely for several decades; handwritten copies of it were still being made in the middle of the 19th century and even later.

At around 1850, Pulans' book was rewritten in several copies, and more copies were produced later. *The Story of the Latvian People* acquaints the reader with the history of the people. The work is pervaded by the atmosphere of Romanticism and voices social protest against the conditions of serfdom and the oppressors of the Latvians, the German manorial lords. The translation of Merķel's works and their dissemination as handwritten books and later also in printed form facilitated the development and consolidation of a distorted view of the past of the Latvian people as a several-centuries-long period of slavery. Later, the figures of the Young Latvian movement took up this idea and developed it further. The handwritten books created the preconditions for the development of the Latvians' historical memory and the concept of Latvian national history.

Latviešu valoda parasti ir norādīta kā galvenā pazīme, kas raksturo latviešu tautu. Valodā, līdzīgi kā materiālajā kultūrā, ir saglabājušās novadu savdabības. Tajā pašā laikā tā kļuva saprotama lielākajai iedzīvotāju daļai. Valoda ietver gan lokālas, gan universālas iezīmes, kas raksturo noteiktu iedzīvotāju kopumu.

Nav skaidri zināms, kurā brīdī izveidojās latviešu valoda ar radniecīgiem dialektiem un kad tā kļuvusi par vienojošu elementu latviešiem. Spriežot pēc rakstīto avotu liecībām, kopš 17. un 18. gadsimta mūsdienās zināmās dialektu izplatības robežas jau ir pastāvējušas un būtiski nav mainījušās. Paralēli veidojās un pastāvēja divas rakstu tradīcijas – ležemnieku un augšzemnieku, kas būtiski iespaidoja Latvijas kultūrvēsturisko novadu attīstību. Valodas nozīme ievērojami palielinājās līdz ar lasīt un rakstīt prasmes plašāku apguvi 18. gadsimta otrajā pusē un 19. gadsimtā. Nozīmīga loma rakstu valodai bija 19. gadsimtā – latviešu nacionālās kustības laikā. Latviešu tautas etniskās identitātes un nacionālās pašapziņas veidošanās lielā mērā ir noritējusi uz latviešu rakstu valodas pamata. Priekšnosacījumi sentautu saliedēšanā un latviešu tautas veidošanā ir meklējami politiskās, saimnieciskās un kultūras dzīves norisēs, bet valoda kalpoja par līdzekli, ar kuras palīdzību šis process ir realizējies.

The Latvian language is usually considered as the main feature that characterizes the Latvian people. The language, like the material culture, preserves regional characteristics. At the same time it became intelligible to the majority of the population of Latvia. The language comprises both local and universal features that characterize a specific group of people.

It is not clearly known exactly when the Latvian language with its kindred dialects emerged and when it became a conjunctive element for the Latvians. Judging by the evidence of written sources, the borders of the distribution of the dialects have existed in the currently known form since the 17th and 18th centuries and have not essentially changed. Two writing traditions – the Low and the High – developed and existed concurrently, which greatly influenced the development of Latvia's culture-historical regions. The importance of the language increased considerably along with the broader spread of reading and writing skills in the second half of the 18th and the 19th century. The written form of the language played an important role in the 19th century – at the time of the Latvian national movement. The development of the ethnic identity and national self-awareness of the Latvian people has largely taken place on the basis of the written Latvian language. While the preconditions for the amalgamation of the ethnicities and the development of the Latvian people lie in the political, economic and cultural developments, the language served as a tool, with the help of which this process took place.

NOBEIGUMS

Latviešu tautas veidošanās ir noritējusi ilgākā laika posmā, tā neaizsākās konkrētā gadā un nenoslēdzās noteiktā dienā. Šis process turpinājās vairāku gadsimtu garumā, sākot no 13. līdz 19. gadsimtam. To ietekmēja vairāki faktori, saistīti ar iekšpolitiskās, ārpolitiskās, saimnieciskās un kultūras dzīves norisēm. Rakstītie, valodniecības, etnogrāfijas un arheoloģijas avoti latviešu tautas veidošanos atspoguļo kā diferencētu procesu. No vienas puses, tie sniedz informāciju par sentautu konsolidāciju un atšķirību mazināšanos, bet, no otras puses, atspoguļo savdabības, kas ilgstoši saglabājušās un veidojušās no jauna.

Vairākas pazīmes, kas raksturo latviešus kā etnisku kopienu, piemēram, vēsturiski apdzīvotā teritorija, valoda un kultūra, formējās viduslaikos un agro jauno laiku sākumposmā 13.–17. gadsimtā. Viduslaikos aizsākās latviešu tautas veidošanās, bet vai šis process šajā laikā arī noslēdzās? Vēstures pētniecībā pastāv uzskats, ka latviešu tauta izveidojusies 16. gadsimtā, Livonijas konfederācijas pastāvēšanas beigu posmā un agro jauno laiku sākumā (Edgars Dunsdorfs, Indriķis Šterns, Teodors Zeids u.c.). Kā liecina arheoloģiskās liecības un valodniecības dati, šajā laikā pakāpeniski sāka izzust sentautu materiālās kultūras pazīmes, unificējās sadzīves tradīcijas un veidojās latviešu rakstu valoda. Tas labi saskan ar rakstīto avotu ziņām. Sākot ar 15. gadsimtu, no vēstures avotiem pakāpeniski izzuda sentautu nosaukumi un to vietā 16. gadsimtā plašāk sāka

CONCLUSION

The development of the Latvian people took place over an extended period of time; it did not start in a specific year, nor did it come to completion on a particular day. This process continued for several hundred years – from the 13th to the 19th century. It was influenced by several factors relating to developments in domestic and foreign affairs, the economy and culture. Written, linguistic, ethnographic and archaeological sources reflect the development of the Latvian people as a differentiated process. On the one hand, they provide information about the consolidation of ethnicities and the decrease of differences between them; on the other they reflect local peculiarities that persisted for an extended period of time or emerged anew.

Several features that characterize the Latvians as an ethnic community, such as a historically inhabited territory, language and culture, were formed in the Middle Ages and the Early Modern Period – in the 13th–17th century. The development of the Latvian people started in the Middle Ages, but did this process come to completion in this period of history? In historical research the opinion exists that the development of the Latvian people was complete by the 16th century – in the final phase of existence of the Livonian Confederation and in the Early Modern Period (Edgars Dunsdorfs, Indriķis Šterns, Teodors Zeids, etc.). As attested by archaeological evidence and linguistic data, during this time the features of the ethnicities' material culture gradually started to disappear, traditions became unified, and the written Latvian language formed. This is in accord with the information provided by written sources. Starting from the 15th century, the names of ethnicities gradually disappeared from historical sources, and in the 16th century in their stead the common name for the

lietot mūsdienu Latvijas teritorijas pamatiedzīvotāju kopēju apzīmējumu “*letten – latvi*”. Atšķirībā no vēlā dzelzs laikmeta sentautām, kur katrai no tām ir vērojamas vairākas kopīgas pazīmes, kā rotas, apģērbs, tradīcijas un, domājams, arī valoda, latviešiem neizveidojās vienota materiālā kultūra, tāpat atšķirības saglabājās tradīcijās un valodā. Ir vērojama vienveidošanās vairākās dzīves jomās, bet tā nenoveda pie unifikācijas.

Salīdzinot vēlā dzelzs laikmeta sentautu apdzīvoto teritoriju robežas ar mūsdienu Latvijas teritorijas kultūrvēsturiskajiem apgabaliem, ir pamanāma apdzīvotības nepārtrauktība. Viduslaikos un arī vēlāk mūsdienu Latvijas teritorijā nav notikusi vērienīga migrācija, kas būtu ietekmējusi iedzīvotāju etnisko sastāvu. Izņemot Vidzemi, kur strauji noritēja libiešu asimilācija, pārējos Latvijas kultūrvēsturiskajos apgabalos apdzīvotība daudzviet turpinājās vēlā dzelzs laikmeta sentautu novadu robežās.

Latvijas novadu atšķirības vēl vairāk padziļināja 16.–18. gadsimta politiskā un konfesionālā sadrumstalotība, kā arī dzimtbūšanas apstākļi, kas izpaudās iedzīvotāju lokālās – ciemu, pagastu, novadu – identitātes noturībā, valodā, garīgajā un materiālajā kultūrā. Vienlaikus jauno laiku pārmaiņas ir atstājušas tālejošas sekas latviešu kultūrā, reliģijā, mentalitātē, izglītībā, dzīvesveidā u.c. Kultūras mantojums, kādu atpazīstam etnogrāfijā un ko dēvējam par latviešu tradicionālo kultūru, lielā mērā ir veidojies 16.–18. gadsimta gaitā un tas ir maz saistīts ar senākiem laikiem.

Var jautāt, kas tad vienoja latviešus? Droši vien saliedējošie momenti ir meklējami ne tikai tradīcijās un materiālajā kultūrā, bet vienotību veidojis vairāku pazīmju kopums. Tās varēja būt gan visaptverošas pazīmes, piemēram, dzīves telpa, reliģija, vēsturiskā atmiņa, gan lokālas – materiālā kultūra, tradīcijas, valoda, kas kļuva atpazīstamas un vienojošas noteiktos apstākļos un konkrētā brīdī.

Domājams, ka latviešu etnoģenēzē nozīmīgākie ir bijuši šādi faktori: dzīves telpa, kas veidojās kopš 13. gadsimta, dzimtbūšanas apstākļi, ko 19. un 20. gadsimtā asociēja ar latviešu

whole of the indigenous population of present-day Latvia – *letten* – came into broader use. Unlike the ethnicities of the Late Iron Age, each of which possessed several shared features, such as ornaments, clothes, traditions and presumably also language, the Latvians did not develop a common material culture, and the differences in traditions and language likewise persisted. Homogeneity in several fields of life can be observed, but did not lead to unification.

Comparison of the borders of the territories inhabited by the Late Iron Age ethnicities with those of the present-day culture-historical regions of Latvia reveals population continuity. Neither the Middle Ages nor the subsequent periods saw large-scale migration within the territory of present-day Latvia that would have affected the population's ethnic composition. Apart from Vidzeme, where the Livs underwent rapid assimilation, in many parts of the other culture-historical regions of Latvia the population continued to reside within the borders of the territories of the Late Iron Age ethnicities.

The political and denominational fragmentation in the 16th–18th century as well as the conditions of serfdom further deepened the differences between Latvia's regions, which found expression in the stability of the local identity – at the level of the village, civil parish (*pagasts*) and region – and in the language as well as in the religious and material culture. On the other hand, the changes that took place in the Modern Period had far-reaching consequences for Latvian culture, religion, mentality, education, lifestyle, etc. The cultural heritage in the form we know it in ethnography and which we designate as traditional Latvian culture largely developed in the course of the 16th–18th century and bears little relation to that of the earlier periods of history.

One may ask: what is it that brought the Latvians together? The conjunctive elements may probably be sought not only in traditions and material culture; rather, unity was shaped by a set of different features. These could be all-inclusive features, such as the living space, religion and historical memory, and local ones, such as the material culture, traditions and language, which under certain conditions and at a particular point in time became recognizable and conjunctive.

The following factors were presumably the most important ones for the ethnogenesis of the Latvians: the living space, which started to develop in the 13th century; the conditions of serfdom, which in the 19th and 20th centuries were associated with the Latvians' unfortunate condition and

nelaimīgo likteņstāstu un sūro vēstures pieredzi, kristietība, kas 13.–18. gadsimta gaitā mazināja sentautu atšķirības un vienlaikus arī padziļināja Latvijas kultūrvēsturisko apgabalu savdabību, kā arī valoda, ar kuras starpniecību ir apzinātas latviešu saknes. Tieši apziņa bija svarīgākais moments, kas radīja latviešos kopības izjūtu. Latvieši sevi kā tautu sāka apzināties 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta gaitā, kad apgaismības ideju un nacionālās kustības ietekmē strauji cēlās tautas pašapziņa.

bitter historical experience; Christianity, which in the course of the 13th–18th century decreased the differences between the ethnicities and at the same time increased the distinctiveness of the culture-historical regions of Latvia; as well as language, through which the Latvians became aware of their roots. It is precisely this awareness that was the most important element in creating a sense of unity among the Latvians. The Latvians started to become aware of themselves as a people in the late 18th century and in the course of the 19th century, when, under the influence of the Enlightenment ideas and the national movement, the self-confidence of the people rapidly grew.

AVOTI UN LITERATŪRA

LIST OF SOURCES AND LITERATURE

Abreviatūras

LNB – Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājuma materiāli

LNVM – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājuma materiāli

LU AB R – Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas rokrakstu un reto grāmatu krājuma materiāli

LU LaVI – Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta krājuma materiāli

LU LVI – Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta krājuma materiāli

LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli

VKPAI PDC – Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra arhīva materiāli

Abbreviations

LNB – Material from the collections of the National Library of Latvia

LNVM – Material from the collections of the National History Museum of Latvia

LU AB R – Material from the Department of Manuscripts and Rare Books of the Academic Library of the University of Latvia

LU LaVI – Material from the collections of the Latvian Language Institute, University of Latvia

LU LVI – Material from the collections of the Institute of Latvian History, University of Latvia

LVVA – Material from the Latvian State Historical Archives at the National Archives of Latvia

VKPAI PDC – Material from the Archives of the Monuments Documentation Centre at the State Inspection for Heritage Protection

Avoti / Sources

1. Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik. V. Bisenieka atdzejojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds un Ē. Mugurēviča, K. Kļaviņa komentāri. Rīga, 1998.
2. Barons K., Vissendorfs H. Latvju dainas. 1.–6. sēj. Pēterburga, 1894–1915.
3. Blaufūss F. B. Vidzemes stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753. Jelgava, 2015.
4. Bregžis K. Baznīcu vizitāciju protokoli. Izraksti par jautājumu: kristīgās ticības cīņa ar latvju tautas reliģiju. Rīga, 1931.
5. Broce J. K. Zīmējumi un apraksti. 3. sēj.: Latvijas mazās pilsētas un lauki. Red. T. Zeids, R. Brambe, G. Straube. Rīga, 2002.
6. Broce J. K. Zīmējumi un apraksti. 4. sēj.: Latvijas mazās pilsētas un lauki. Sast. M. Auns, red. T. Zeids, R. Brambe, G. Straube, M. Auns. Rīga, 2007.
7. Dionīsijs Fabricijs Livonijas vēsture. Ē. Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. Rīga, 2016.
8. Einhorn P. Historia Lettica. Hrsg. von J. W. Böckler. *Über die religiösen Vorstellungen der alter Völker in Liv- und Ehstland*. Rīga, 1857, 3–38.
9. Franciskus de Moliano. Conscriptio inquisitionis testium 1312 (Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā. Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimtā). No latīņu valodas tulkojis, priekšvārdu un komentārus rakstījis Ē. Mugurēvičs. Rīga, 2010.
10. Hupel A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Gesammelt und herausgegeben durch August Wilhelm Hupel. Erster Band. Rīga, 1774.

11. Hupel A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Gesammelt und herausgegeben durch August Wilhelm Hupel. Zweiter Band. Riga, 1777.
12. Hupel A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Gesammelt und herausgegeben durch August Wilhelm Hupel. Dritter und letzter Band. Riga, 1782.
13. Indriķa hronika. No latīņu valodas tulkojīs. A. Feldhūns, Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri. Riga, 1993.
14. Kleijntjens J. Latvijas vēstures avoti Jeziuitu ordeņa arhīvos, 1. *Latvijas vēstures avoti*, 3. Rīga, 1940.
15. Kleijntjens J. Latvijas vēstures avoti Jeziuitu ordeņa arhīvos, 2. *Latvijas vēstures avoti*, 3. Rīga, 1941.
16. Kurtz E. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat, 1583–1614. Riga, 1925.
17. Lentilius R. Curlandiae quaedam notabilia (1677–1680). Izd. A. Tentelis. *Latvijas Universitātes raksti*, 11. Rīga, 1924, 3–73.
18. Lerhis-Puškaitis A. Latviešu tautas teikas un pasakas. 1.–7. sēj. Jelgava; Cēsis, 1891, 1893, 1894, 1896, 1903.
19. Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch. Bde 1–12. Hrsg. von F. Bunge, H. Hildebrand. Riga; Reval; Moskau, 1853–1910.
20. Lubenau R. Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau. Hrsg. von W. Sahn. Königsberg, 1912.
21. Mannhardt W. Letto-preussische Götterlehre. *Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft*, 21. Rīga, 1936.
22. Mancelius G. Lettus, das ist Wortbuch Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache. Erster Theil. Riga, 1638.
23. Mancelius G. Phraseologia Lettica, das ist: Täglicher Gebrauch der Lettischen Sprache. Ander Theil. Riga, 1638.
24. Münster S. Cosmographie oder beschreibung aller länder, herschafften, fürnemsten stetten, geschichten, gebrēuche[n], hantierungen etc., ietz zum drittem mal trefflich sere durch Sebastianum Munsteru[m] gemeret vnd gebessert,... mit hübschen figuren vnnnd landtaflen geziert. Basel, 1550. Münchener Digitalisierungszentrum, Digitale Bibliothek, Bayerische Staatsbibliothek, VD16 M 6693.
25. Rusovs B. Livonijas kronika. Tulkojīs cand. hist. Ed. Veispals. Riga, 1926.
26. Stieda W., Mettig C. Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Rīga bis 1621. Riga, 1896.
27. Šmits P. Latviešu tautas ticējumi, 1. *Latviešu folkloras krātuves materiāli*, A. 6. Rīga, 1940, 1–576.
28. Šmits P. Latviešu tautas ticējumi, 2. *Latviešu folkloras krātuves materiāli*, A. 7. Rīga, 1940, 577–1152.
29. Šmits P. Latviešu tautas ticējumi, 3. *Latviešu folkloras krātuves materiāli*, A. 8. Rīga, 1940, 1153–1744.
30. Šmits P. Latviešu tautas ticējumi, 4. *Latviešu folkloras krātuves materiāli*, A. 9. Rīga, 1941, 1745–2259.
31. Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti, 1. daļa. *Latvijas vēstures avoti*, 2. Rīga, 1937.
32. Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti, 2. daļa. *Latvijas vēstures avoti*, 2. Rīga, 1940.
33. Švābe A. Latvijas vēstures avotu chrestomācija, 1300.–1500. g. Rīga, 1939.
34. Vartberges Hermaņa Livonijas hronika. Ē. Mugarēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. Rīga, 2005.
35. Woensam A. Ein new kunstlich Modelbuch dair yn meir dan Sechshundert figurenn monster ader stalen befonden wie mann na der rechter art Perlenstickerß Lauffer werck Spansche stiche mit der naelen vort vp der Ramen vnnnd vp der laden borden wircken sall wilche stalen al tzo samen verbessert synt vn vill kunstlicher gemacht dan die eirste mit vil meir neuwe stalen hier by gesatz [et] c. Köln, 1536. Schweinfurt, Bibliothek Otto Schäfer, VD16 ZV 24165, Bildnr. 59.
36. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 560 (1542 год): кніга перапісаў № 3 (Копія канца XVI ст.). Падрыхтаваў А. І. Дзярновіч. Мінск, 2007.

Literatūra / Literature

37. Adamovičs L. Latvieši un evaņģēliskā baznīca. *Latvieši. Rakstu krājums prof. Fr. Baloža un prof. P. Šmita redakcijā*. Rīga, 1930, 198–230.
38. Adamovičs L. Latvieši un katoļu baznīca. *Latvieši. Rakstu krājums prof. Fr. Baloža un prof. P. Šmita redakcijā*. Rīga, 1930, 178–197.
39. Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks, 1710–1740. Rīga, 1933.
40. Adamovičs L. Senlatviešu reliģija. *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga, 1937, 45–115.
41. Ancelāne A. Latviešu bērnu ieražas. *Latviešu tautasdziesmas: izlase*, 3. Rīga, 1957, 575–587.
42. Ancītis K., Jansons A. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 5. Rīga, 1963, 25–68.
43. Apala Z. Sirdsveida saktas Latvijā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 11. Rīga, 1974, 257–266.
44. Apala Z. Daži uz Livonijas kara laiku attiecināmi atradumi Cēsu pili. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 14. Rīga, 1983, 14–21.
45. Apala Z. Drabešu Uplantu kapsēta. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 15. Rīga, 1987, 94–109.
46. Apala Z. Cēsu mūra pili atrastie 16. gs. katlu depozīti. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 16. Rīga, 1994, 110–115.
47. Apals G. Pēterburgas avīzes. Latviešu pirmā saskare ar Eiropas politiskajām idejām. *Latvijas vēstures mazā bibliotēka*. Rīga, 2011.
48. Apals J. Vēstures avotu ziņas par Āraišu mūra pili. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 18. Rīga, 1996, 27–37.
49. Apals J. Vendi un Cēsu Riekstu kalns. *Senā Rīga, 1. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. Rīga, 1998, 125–143.
50. Apinis A. J. Pulana "Stāsts tās latviešu tautas". *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 7. Rīga, 1966, 22–33.
51. Apinis A. Latviešu grāmatniecība. Rīga, 1977.
52. Apinis A. Neprasot atļauju. Latviešu rokkrakstu literatūra 18. un 19. gadsimtā. Rīga, 1987.
53. Apinis A. Grāmata un latviešu sabiedrība līdz 19. gadsimta vidum. Rīga, 1991.
54. Arbuzovs L. Reformācijas kustība latviešu starpā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 8. Rīga, 1921, 829–841.
55. Arheologu pētījumi Latvijā: Arheologu un antropologu pētījumi Latvijā. Rīga, 2000–2016.
56. Asaris J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.–13. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 18. Rīga, 1996, 38–42.
57. Asaris J. Pilskalnu loma Kurzemes viduslaiku centru izveidē. *Ventspils muzeja raksti*, 2. Rīga, 2002, 119–127.

58. Atgāzis M. Par Alūksnes pili un tajā atrastajiem apgaismošanas piederumiem. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 14. Rīga, 1983, 24–39.
59. Auns M. Latvieši Livonijas laikmetā. *Latvieši un Latvija*, 1. Rīga, 2013, 114–137.
60. Balčiūnas D. Keramikos degimo krosnys Kaune XV–XVI a. *Lietuvos archeologija*, 18. Vilnius, 1999, 205–219.
61. Bartels A. Der Bauer in der deutschen Vergangenheit. *Monographien zur deutschen Kulturgeschichte*, 6. Leipzig, 1900.
62. Berga T. Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā, 14.–17. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 20. Rīga, 2000, 32–43.
63. Berga T. Augšdaugavas 14.–17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem. Rīga, 2007.
64. Bielenstein A. Die grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. St. Petersburg, 1892.
65. Biezais H. Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā. Rīga, 1994.
66. Biezais H. Seno latviešu debesu dievu ģimene. Rīga, 1998.
67. Biezais H. Seno latviešu galvenās dievietes. Rīga, 2006.
68. Biezais H. Dieva tēls latviešu tautas reliģijā. Rīga, 2008.
69. Bikševiča S. Tradīcijas un realitāte: latviešu zemnieku kāzu ieražas pēc 19. gadsimta etnogrāfiskā materiāla. Maģistra darbs. Rīga, 2002.
70. Biļķins V. Sēlija un Dienvidkurša. Mineapolis, 1992.
71. Blese E. Latviešu literatūras vēsture. Rīga, 1948.
72. Boiko M. Psaļmu dzidōsonas tradīcija Lotgolā: izvykumi nu zynōtniska pētejuma. *Tāvu zemes kalendārs*, 2000. Rēzekne, 1999, 274–279.
73. Boiko M. Totenoffizium, Jesuiten und heidnische Seelenspeisungen in Südostlettland. *Musik und Migration in Ostmitteleuropa*. Hrsg. von H. Müns. *Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, 23. München, 2005, 61–79.
74. Boldāne I. Etnisko stereotipu veidošanās apstākļi Latvijā, 1850–2004. Promocijas darbs. Rīga, 2011.
75. Boy C. Bericht über Ausgrabungen aus dem Krongute Ceemalden in Kurland. *Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1895*. Mitau, 1896, 93–130.
76. Brastiņš E. Latviešu ornamentika: Elementi. Rīga, 1923.
77. Brastiņš E. Latvju raksta kompozīcija. Rīga, 1925.
78. Brastiņš E. Latvijas pilskalni: Zemgale un Augšzeme. Rīga, 1926.
79. Breidaks A. Darbu izlase. 1. sēj. Rīga, 2007.
80. Breidaks A. Darbu izlase. 2. sēj. Rīga, 2007.
81. Brīvkalne E. Tērvetes saktas. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 11. Rīga, 1974, 121–140.
82. Bušs O. Latvieši starp baltu tautām un ciltīm jeb latviešu valoda pirms latviešu valodas. *Latvieši un Latvija*, 1. Rīga, 2013, 156–176.
83. Campe P. Bagrābnisstätte und Friedhöfe Lettlands. *Baltische Hefte*, 3. Groß-Biewende, 1956, 13–30.
84. Caune A. Arheoloģiskie pētījumi Rīgā laikā no 1969. līdz 1980. gadam. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 14. Rīga, 1983, 86–124.
85. Caune A. 13.–14. gs. Rīgas keramika ar antropomorfo dekoru. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 16. Rīga, 1994, 116–130.
86. Caune A. Arheoloģiskās liecības par stikla apstrādi Rīgā 13.–14. gs. *Senā Rīga*, 4. Rīga, 2003, 45–57.
87. Caune A. Pētījumi Rīgas arheoloģijā. Rīga, 2007.
88. Caune A., Gammersmidte A. Rīgas XIII–XIV gs. rotas kā vēstures avots. *Feodālisms Baltijas reģionā*. Rīga, 1983.
89. Caune A., Ose I. Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons. *Latvijas viduslaiku pils*, 4. Rīga, 2004.
90. Celmiņš A. Daži Rīgas un Ziemeļkurzemes 11.–14. gadsimta etniskās vēstures aspekti. *Ventspils muzeja raksti*, 2. Rīga, 2002, 165–168.
91. Celmiņš A. Iekšrīgas 13.–18. gadsimta apbedīšanas vietu arheoloģiskā izpēte. *Senā Rīga*, 7. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. Rīga, 2012, 95–127.
92. Celmiņš A. Sv. Paula baznīcas kapsēta Rīgā. *Senā Rīga*, 6. Pilsētas arheoloģija, arhitektūra un vēsture. Rīga, 2009, 13–36.
93. Ceplīte R. XVII gs. dālderu un rotas lietu depozīts Ceraukstes Bangās. *Muzeji un kultūras pieminekļi*. Rīga, 1970, 44–54.
94. Ciglis J. Ligatnes Ķempju depozīts un tā īpašnieki. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 26. Rīga, 2012, 177–184.
95. Cimermane J. Zemgaļu 16. gs. bronzas skārdu vainagi. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 17. Rīga, 1994, 53–59.
96. Cimermanis S. Par Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajiem apgabaliem. *Latvijas zemju robežas 1000 gadus*. Rīga, 1999, 34–53.
97. Daija P. Apgaismība un kultūrpārnesē. Latviešu laicīgās literatūras tapšana. Rīga, 2013.
98. Derums V. Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība. Rīga, 1988.
99. Dini U. P. Baltu valodas. Rīga, 2000.
100. Dobeļe S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā. *Latvijas vēstures muzeja raksti*, 10. Pētījumi zemgaļu senatnē. Rīga, 2004, 47–58.
101. Ducmane K., Ozoliņa A. Latvija Eiropā: Monētu depozīti 1.–20. gadsimtā. *Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti*, 16. Numismātika. Rīga, 2009.
102. Dumpe B. Podniecība folklorā. *Latvijas Kultūras akadēmijas zinātnisko rakstu krājums "Kultūras krustpunkti"*, 3. Rīga, 2006, 32–43.
103. Dumpe B. Senākās podniecības krāsnis Latvijā. Starptautiskās konferences rakstu krājums "Pa somugru pēdām Baltijas jūras krastā" Turaidā, 2009. gada 23. aprīlis. Rīga, 2010, 67–75.
104. Dumpe B. Svēpētās keramikas izcelsme Latvijas podniecībā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 25. Rīga, 2011, 283–293.
105. Dumpe L. Jautājumā par izkopts attīstību Latvijā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 11. Rīga, 1958, 17–30.
106. Dunsdorfs E. Latvijas vēsture, 1600–1710. Upsala, 1962.
107. Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture, 1500–1600. Stokholma, 1964.
108. Dzenis A. Kuršu ķoniņi un citi lēņavīri Rietumlatvijā. Septiņsimt gadus ilga brīvības saglabāšanas pieredze. Rīga, 2014.
109. Dzenis A. Tukuma miests viduslaikos. *Tukuma novada kultūrvēsture*, 7. Tukums, 2004–2005, 55–73.
110. Dzērvītis A., Ģintars V. Ievads latviešu tautas tērpju vēsturē. Rīga, 1936.
111. Dzērvītis A., Treimane L. Latviešu lietišķā māksla. Rīga, 1982.
112. Egan G., Pritchard F. Dress accessories, 1150–1450. *Medieval finds from excavations in London*, 3. London, 2002.
113. Elksnīte E., Gredzens. *Latvju tautas dainas*, 6. *Ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem*. Sakārtojis J. Klaušņiņš, red. J. Endzelins. Rīga, 1930, 263–282.

114. Feldmane Dz. Trauku apdedzināmie cepļi Latgales un Vidzemes lauku podniecībā, 19. gs. otrā puse – 20. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 3. Rīga, 1961, 133–155.
115. Gora Z. Riņķasaktu tipoloģija Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā. *Latvijas PSR vēstures problēmas*. Rīga, 1987, 18–21.
116. Graudonis J. Ieskats Ikšķiles vēsturē. *Daugavas raksti. No Aizkraukles līdz Rīgai*. Rīga, 1991, 66–87.
117. Graudonis J. Lielupes krastos pirms gadu simtiem. Arheoloģiskie pētījumi Jaunsvirlaukas pagastā. Rīga, 2003.
118. Graudonis J., Urtāns V. Senatnes pēdas. Rīga, 1961.
119. Grāvere R. Apdzīvotības izmaiņas Zemgalē un Dienvidkurzemē pēc krusta kariem. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 20. Rīga, 2000, 152–160.
120. Grāvere R. Lībiešu pārlatviskošanās procesa dažādi aspekti. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 23. Rīga, 2006, 99–112.
121. Grīns M., Grīna A. Latviešu gads, gadskārta un godi. Rīga, 1992.
122. Grosmane E. Ornamenta īpatnības Latvijas dekoratīvajā plastikā 17. gs. otrajā pusē un 18. gs. sākumā. *Ornaments Latvijā. Materiāli mākslas vēsturei*. Red. E. Grosmane. Rīga, 1994, 50–77.
123. Ģintars V. Dažas Zemgales 17.–18. gs. sudraba saktas. *Senatne un Māksla*, 3. Rīga, 1937, 91–96.
124. Ģintars V. Indriķa Smakata ģimenes rotas. *Senatne un Māksla*, 1. Rīga, 1938, 139–152.
125. Ģintars V. Ornaments. *Latvju enciklopēdija*, 2. Red. A. Švābe. Stokholma, 1953, 1804–1807.
126. Ģintars V. Salaspils depozīta saktas. *Senatne un Māksla*, 3. Rīga, 1926, 93–98.
127. Heindel I. Ave-Maria-Schnallen und Hanttruwebratzen mit Inschriften. *Zeitschrift für Archäologie*, 20. Berlin, 1986, 65–79.
128. Heindel I. Riemen- und Gürtelteile im westslawischen Siedlungsgebiet. *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte der Bezirke Rostock, Schwerin und Neubrandenburg*. Berlin, 1990.
129. Jakovļeva M. Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga, 1999, 91–130.
130. Jakovļeva M., Mieriņa A. Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 18. gs. *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga, 1999, 131–146.
131. Jansone I., Stafcka A. Latviešu rakstības attīstība: lejzemnieku un augšzemnieku tradīcija. *Latvieši un Latvija*, 1. Rīga, 2013, 204–244.
132. Jansons A. Liecības par latviešu saktām Rīgas fogtejas tiesas inventarizācijās un taksāciju protokolos, 1664.–1804. g. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 10 (291). Rīga, 1971, 94–101.
133. Jensch G. Livländische und kurländische Jahrmärkte im 17. Jahrhundert. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. Vorträge aus dem Jahre 1931/32*. Rīga, 1932, 24–30.
134. Jērums N. Krustadatas Latvijā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 27. Rīga, 2014, 56–123.
135. Johansen P. Bruststücke des Landbuches der Ordensmeister für Rujen und Helmet. *Beiträge zur Kunde Estlands*, 21. Tallinn, 1938, 43–61.
136. Johansons A. Tenis und das altlettische Schweinfest. *Baltische Hefte*, 4. Hirschheydt, 1961, 207–212.
137. Johansons A. Latvijas kultūras vēsture, 1710–1800. Stokholma, 1975.
138. Kaarma M., Laul S., Peets H. Katse rekonstruēta Siksali 14. sajandi mehe rōivastus. *Eesti Arheoloogia Ajakiri*, 4/1. Tallinn, 2000, 31–43.
139. Karnups A. Kāda 1000 gadus veca tradīcija latviešu rakstos. *Senatne un Māksla*, 2. Rīga, 1936, 89–97.
140. Katalog der Ausstellung zum X. archäologische Kongress in Riga 1896. Rīga, 1896.
141. Kempis F. Latgales likteņi. Rīga, 1991.
142. Kirme K. *Eesti sõled*. Tallinn, 1986.
143. Kļaviņš E. Ornamenta jēdziens un plastiskās mākslas. *Ornaments Latvijā. Materiāli mākslas vēsturei*. Rīga, 1994, 8–12.
144. Kļaviņš K. Die Interpretationen des Mittelalters in Lettland während des nationalen Erwachens der Letten. *Baltica: Die Vierteljahresschrift für Baltische Kultur. Heft 3*. Hamburg, 2000, 10–21.
145. Kokare E. Mitoloģiskie tēli latviešu folkloras poētiskajā sistēmā. *Latviešu folklorā. Tradicionālais un mainīgais*. Rīga, 1992, 9–91.
146. Kruse F. Necrolivonica, oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands. Dorpat, 1842.
147. Kučinska V. Ieskats ornamenta semantikas izziņā. Eiropas tradīcija un Latvija. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A. 2. Rīga, 1994, 10–14.
148. Kučinska V. Ornamenta pētīšanas virzieni. *Ornaments Latvijā. Materiāli mākslas vēsturei*. Rīga, 1994, 13–15.
149. Kuniga I. Mēness veida piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā. *Latvijas vēstures muzeja raksti*, 8. Rīga, 2002, 91–108.
150. Kurši senatnē = Couronians in antiquity. Teksta aut. J. Asaris, V. Muižnieks, A. Radiņš, I. Virse, I. Žeiere. Rīga, 2008.
151. Kuršiai: genties kultūra laidosenos duomenimis: baltų archeologijos paroda: katalogas = The Curonians: the tribe culture according to the burial data: Baltic archaeological exhibition: catalogue. Vilnius; Rīga, 2009.
152. Kurtz E. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Bd. 22, H. 2*. Rīga, 1924, 47–119.
153. Kuujo E. O. Die Rechtliche und Wirtschaftliche Stellung der Pfarrkirchen in Alt-Livland. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Ser. B. tom 79*. Helsinki, 1953.
154. Laime S. Svētā pazeme. Latvijas alu folklorā. Rīga, 2009.
155. Laime S., Pūtelis A. Latviešu mitoloģija: avoti un mitoloģisko būtņu raksturojumi. *Latvieši un Latvija*, 1. Rīga, 2013, 446–468.
156. Lamsters V. Ievads latviešu stila vēsturē. Bostonā, 1981.
157. Lancmanis I. Mākslas amatniecība Latvijā 13.–15. gs. *Materiāli feodālisma posma mākslas vēsturei*, 4. Rīga, 1989, 78–90.
158. Latgaļi = Латгалы. Teksta aut. A. Radiņš. Rīga, 1999.
159. Latviešu kultūra senatnē. Attēlu sakopojums R. Šnores redakcijā. Rīga, 1937.
160. Latviešu tautas tēri, I. Vidzeme. Sast. Z. Bremze, V. Rozenberga, I. Ziņģite. Rīga, 1995.
161. Latviešu tautas tēri, II. Kurzeme, latviešu un lībiešu tēri. Sast. Z. Bremze, V. Rozenberga, I. Ziņģite. Rīga, 1997.
162. Latviešu tautas tēri, III. Zemgale, Augšzeme, Latgale. Sast. Z. Bremze, V. Rozenberga, I. Ziņģite. Rīga, 2003.
163. Latvijas PSR arheoloģija. Rīga, 1974.
164. Latvijas zemju robežas 1000 gados. Sast. A. Caune. Rīga, 1999.
165. Latvju kultūra. Rakstu krājums prof. Dr. A. Švābes redakcijā. Ludvigsburga, 1948.
166. Laul S., Valk H. Siksälä: a Community at the Frontiers. Iron Age and Medieval. CCC Papers, 10. Tallinn; Tartu, 2007.
167. Lazdiņš J. Dzimtūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. *Latvieši un Latvija*, 2. Rīga, 2013, 173–196.

168. Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. Latviešu tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti, 10.–16. gs. 1. sēj. Rīga, 1998.
169. Levits E. Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts. *Latvieši un Latvija*, 3. Rīga, 2013, 11–32.
170. Libieši senatnē = The Livs in antiquity. Teksta aut. J. Ciglis, S. Zirne, I. Žeiere. Rīga, 2001.
171. Libieši. Vēsture, valoda un kultūra. Sast. un red. R. Blumberga, T. Mekeleinsens, K. Pajusalu. Rīga, 2013.
172. Līdaks O. Latviešu svētki. *Latviešu folkloras krātuves materiāli*, B. 8. Rīga, 1940.
173. Liepiņa D. Par ciema novadu Vidzemē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 12. Rīga, 1978, 138–160.
174. Lōvis of Menar K. Livland im Mittelalter. Reval, 1895.
175. Lūsēns M. A rich female burial at the pre-christian cemetery of Ance. *Art, Applied Art and Symbols in Latvian Archaeology, Humanities and social sciences Latvia*, 2 (39). Rīga, 2003, 60–76.
176. Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta. *Latvijas vēstures muzeja raksti*, 8. Rīga, 2002, 119–141.
177. Mugurēvičs Ē. Vidus- un Austrumlatvija 13.–14. gs.: Par dažām izmaiņām iedzīvotāju dzīvesveidā un kultūrā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 10. Rīga, 1973, 27–39.
178. Mugurēvičs Ē. Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 11. Rīga, 1974, 220–239.
179. Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi. Rīga, 1977.
180. Mugurēvičs Ē. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 14. Rīga, 1983, 3–13.
181. Mugurēvičs Ē. Wechselbeziehungen der Deutschen und Ostbaltischen Kulturen im Lettland des 13. bis 16. Jahrhunderts. *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, 12. Bonn, 1986, 229–239.
182. Mugurēvičs Ē. Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11.–12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 5. Rīga, 1987, 10–25.
183. Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 16. Rīga, 1994, 93–109.
184. Mugurēvičs Ē. Medības Latvijā viduslaikos. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 19. Rīga, 1997, 149–157.
185. Mugurēvičs Ē. Etniskie procesi baltu apdzīvotajā teritorijā un latviešu tautas veidošanās 6.–16. gadsimtā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2. Rīga, 1998, 19–32.
186. Mugurēvičs Ē. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā, 12. gs. – 16. gs. vidus. *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga, 1999, 54–90.
187. Mugurēvičs Ē. Die Funde der Hammeraxte und Hämmer aus Horn auf dem Territorium Lettlands und ihre Mythologische Deutung. *Is baltų kultūros istorijos*. Vilnius, 2000, 63–74.
188. Mugurēvičs Ē. Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā. Rīga, 2008.
189. Mugurēvičs Ē. Dinaburgas pils un pilsapmetne pēc rakstīto avotu un arheoloģisko izrakumu liecībām. *Latvijas viduslaiku pils*, 8. *Pētījumi un avoti par ordeņa un bīskapu pilīm Latvijā*. Rīga, 2014, 145–165.
190. Muižnieks V. Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla. *Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti*, 21. Rīga, 2015.
191. Muižnieks V., Vasiliauskas E. XIII–XIV a. sandūros žiemgaliņ migrantai šaurēs Kuršē ir žemutinīamē Padauguvyje? *Liaudies kultūra*, 1. Vilnius, 2013, 21–32.
192. Olupe E. Latviešu gadskārtu ieražas. Rīga, 1992.
193. Ozols A. Veclatviešu rakstu valoda. Rīga, 1965.
194. Pečeliūnaitė-Bazienė E. 2/2 sustiprinto ruoželinio pynimo audiniai I–XII a. Lietuvos pajūrio laidojimo paminkluose. *Archaeologia Litwana*, 5. Vilnius, 2004, 66–77.
195. Priedite I. Libiešu apmetņu veidošanās Baltijas jūras Kurzemes piekrastē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 13. Rīga, 1979, 20–29.
196. Pujāte I. Latvijas ornamenta apzināšana un tā izpētes pirmsākumi, 19. gs. – 20. gs. sākums. *Ornaments Latvijā. Materiāli mākslas vēsturei*. Rīga, 1994.
197. Radiņš A. 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. *Latvijas vēstures muzeja raksti*, 5. Rīga, 1999.
198. Radiņš A. Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē. Rīga, 2012.
199. Redlich C. Deutsches Kulturgut in der Lettischen und Estnischen Volkskunst. *Quellen und Forschungen zur Baltischen Geschichte*, 2. Posen, 1942, 61–72.
200. Referātu tēzes zinātniskajai sesijai, veltītai .. arheoloģiskajiem izrakumiem un etnogrāfiskai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā. Rīga, 1959–1971.
201. Roslund M. Guests in the house: cultural transmission between Slavs and Scandinavians 900 to 1300. *Northern World*, 33. Lund, 2007.
202. Rozenbergs J. Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās. Rīga, 2005.
203. Rudzīte M. Latviešu dialektoloģija. Rīga, 1964.
204. Russow E. Importkeraamika Lāne-Esti linnades 13.–17. sajandil. Imported pottery in West Estonian towns between the 13th and 17th centuries. Tallinn, 2006.
205. Ruša M. Madonas viduslaiku kapsēta. *Madonas muzeja raksti*, 5. Madona, 2006, 5–44.
206. Sēliai: Baltu arheoloģijas paroda: katalogas = The Selonians: Baltic archaeological exhibition: catalogue. Vilnius; Rīga, 2007.
207. Sēji un Sēlija = Selonians and Selonia. Teksta aut. U. Balode, J. Ciglis, I. Ziņģīte, I. Žeiere. Rīga, 2005.
208. Slava M. Latviešu tautas tēpi. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 7. Rīga, 1966.
209. Smits E. D. Nacionālā identitāte. Rīga, 1997.
210. Senkeviča B. Godi Vidus-Kursā. *Latviešu folkloras krātuves materiāli*, B. 5. Rīga, 1939.
211. Spekke A. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. Rīga, 1934.
212. Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. Rīga, 1935.
213. Spīrgis R. Bruņrupu saktas ar krūšu važiņrotām un libiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10.–13. gadsimtā. Rīga, 2008.
214. Spīrgis R. Kristieši pirms krusta kariem Latvijas teritorijā? Kristietības izplatība Daugavas libiešu zemēs 11.–12. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 26. Rīga, 2012, 113–142.
215. Stafecka A. Latviešu valodas dialekti. *Latvieši un Latvija*, 1. Rīga, 2013, 245–274.
216. Stepiņš P. Senā Aizkraukles baznīca. *Senatne un Māksla*, 2. Rīga, 1940, 1–11.
217. Stikāne V. Sieviete Livonijas sabiedrībā viduslaikos un jauno laiku sākumā 13.–16. gs. Promocijas darbs. Rīga, 2012.
218. Straube G. Latvijas brāļu draudzes diarijs (jaunākais noraksts) jeb Hernhūtiešu brāļu draudzes vēsture Latvijā. Rīga, 2000.
219. Straube G. Varas saprātīgums: zemnieku un muižas 17. un 18. gadsimta attiecību tradicionālais skatījums historiogrāfijā ar dažiem

- strīdīgiem faktiem. *Latvijas Universitātes raksti*, 764. *Vēsture*. Rīga, 2012, 134–144.
220. Straubergs J. Jumpravmuižas depoziāts un tā īpašnieks. *Senatne un Māksla*, 1. Rīga, 1938, 133–138.
221. Straubergs J. Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas. *Senatne un Māksla*, 2. Rīga, 1939, 102–110.
222. Straubergs K. Latviešu buramie vārdi, 1. *Latviešu folkloras krātuves materiāli*, A. 5. Rīga, 1939.
223. Straubergs K. Latviešu buramie vārdi, 2. *Latviešu folkloras krātuves materiāli*, A. 10. Rīga, 1941.
224. Straubergs K. Lettisk folkro om de döda. *Nordiska Museets Handlingar*, 32. Stockholm, 1949.
225. Straubergs K. Pār deviņi novadiņi. Rīga, 1995.
226. Straubergs K. Upurvietas un upurakmeņi latviešu mājās un ģimenes kultūrā. *Upuris. Reliģiju zinātne, filozofija, kristīgā prakse*. Rīga, 1995, 47–78.
227. Stern C. Livlands Ostgrenze im Mittelalter vom Peipus bis zur Düne. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, 23. Rīga, 1924–1926, 180–220.
228. Strods H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veida un tradīciju apskats. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 9. Rīga, 1970, 89–112.
229. Strods H. Latvijas katoļu baznīcas vēsture, 1075–1995. Rīga, 1996.
230. Svarāne D. Doles salas lībiešu kapulaukos atrastie 10.–13. gadsimta piekariņi – amuleti un rotaslietas. *Daugavas raksti. No Aizknaukles līdz Rīgai*. Rīga, 1991, 31–43.
231. Svarāne D. Pētījumi Latvijas seno metālu tehnoloģijā, 11.–17. gadsimts. Rīga, 2013.
232. Svetikas E. Lietuvas Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a.: archeologiniai radiniai su krikščioniškais simboliais. 1–2 tom. Vilnius, 2009.
233. Škutāns S. Dokumenti par kļaušu laikiem Latgolā. Mīnhene, 1974.
234. Šmits P. Latviešu mitoloģija. 2. pārstrādātais izdevums. Rīga, 1926.
235. Šnē A. The medieval peasantry: on the social and religious position of the rural natives in southern Livonia, 13th–15th centuries. *Ajalooline Ajakiri*, 1/2 (123/124). Tartu, 2008, 89–100.
236. Šnē A. Divas ticības, divas kultūras, divas identitātes: kristietība un pagānisms Livonijā 12. un 13. gadsimtā. *Ikšķīles almanahs*, 3. laid., *veltījums Ikšķīles 825. gadadienai*. Ikšķīle, 2010, 59–80.
237. Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos. *Senatne un Māksla*, 2. Rīga, 1937, 57–64.
238. Šnore E. Dundagas kājauti. *Senatne un Māksla*, 2. Rīga, 1938, 111–121.
239. Šnore E. Asotes pilskalna krāsnis. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1. Rīga, 1957, 14, 15.
240. Šnore E. Daugavas lībieši Doles salā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 18. Rīga, 1996, 111–130.
241. Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. Rīga, 1980.
242. Šterns I. Lēņa tiesības un nevācu vasāļi Latvijā. *Arhīvs*, 2. *Humanitāru rakstu krājums*. Sidneja, 1961, 47–92.
243. Šterns I. Latvijas vēsture, 1290–1500. Rīga, 1997.
244. Šterns I. Latvijas vēsture, 1180–1290. Krustakari. Rīga, 2002.
245. Šturms E. Elka kalni un pilskalni Kursā. *Pagātne un tagadne. Vēstures skolotāju biedrības rakstu krājums*, 1. Rīga, 1936, 82–91.
246. Švābe A. Latvju kultūra: Rakstu krājums. Ludvigsburga, 1948.
247. Švābe A. Pagasta vēsture, 1. Rīga, 1926.
248. Tilko S. Apbedīšanas tradīcijas Doma viduslaiku kapsētā. *Senā Rīga*, 1. *Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. Rīga, 1998, 273–288.
249. Tönnison E. Die Gauja-Liven und ihre materielle Kultur, 11. Jh. – Anfang 13. Jhs. Ein Beitrag zur ostbaltischen Frühgeschichte. Tallinn, 1974.
250. Trilling J. The language of Ornament. London, 2001.
251. Urtāns J. Svētupes lībiešu upurālas arheoloģiskās izpētes rezultāti. *LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 11. Rīga, 1980, 71–84.
252. Urtāns J. Pēdakmeņi, robežakmeņi, muldakmeņi. Rīga, 1990.
253. Urtāns J. Latvijas senās svētnīcas. Rīga, 1993.
254. Urtāns V. Vinakalna kapulauks pie Strukmaņiem, 13.–17. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 4. Rīga, 1962, 17–32.
255. Urtāns V. Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5.–9. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 9. Rīga, 1970, 61–85.
256. Usačiovaitė E. Lietuvių liaudies ornamentai: valstiečių baldų puošybos ir simbolikos bruožai. Vilnius, 1998.
257. Vaitkevičius V. Alkai. Baltų šventviečių studija. Vilnius, 2003.
258. Valk H. About the transitional period in the burial customs in the region of the Baltic Sea. *Acta Visbyensia*, 11. Visby, 1998, 237–250.
259. Valk H. A subgroup of the “Hanseatic brooches” in Estonia. *The Medieval Town in the Baltic: Hanseatic History and Archaeology*. Tartu, 1999, 85–98.
260. Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia, 1225–1800 AD. CCC paper, 3. Visby; Tartu, 2001.
261. Valk H. Christianisation in Estonia: A Process of Dual-Faith and Syncretism. *The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300*. Ed. Martin Carver. Boydell Press, 2005, 571–579.
262. Vanags P. Latviešu literārās valodas attīstība. *Latvieši un Latvija*, 1. Rīga, 2013, 177–203.
263. Vaska B. Dobeles 16. un 17. gadsimta riņķsaktu ģeometriskā ornamenta analīze. *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei*, 4. Rīga, 1989, 128–156.
264. Vaska B. Dangaus zēnkla šiaurinēs Vidzemes skydo pavidalo apyrankēse, XIII–XIV a. Senovēs baltu simboli: *Senovēs baltu kultūra*. Vilnius, 1992, 122–130.
265. Vaska B. Daži ornamenta kārtējuma veidi Dobeles riņķsaktās. *Ornaments Latvijā. Materiāli mākslas vēsturei*. Rīga, 1994, 23–31.
266. Vaska B. Dobeles riņķsaktas un to ornamentus, 14.–17. gs. *Letonica. Humanitāro zinātņu žurnāls. Literatūra, folklorā, māksla*, 8. Rīga, 2002, 75–152.
267. Vaska B. Solar and lunar symbols in medieval archaeological material from Latvia, 13th–17th century. *Art, applied art and symbols in Latvian Archaeology. Humanities and social sciences, Latvia*, 2 (39). Rīga, 2003, 96–117.
268. Vaska B. Viduslaiku ornamentus Rietumlatvijā pēc arheoloģiskajiem materiāliem. *Ventspils muzeja raksti*, 3. Rīga, 2003, 34–93.
269. Vaska B. Baltu pasaules modeļa atspoguļojuma iespējamās paralēles folklorā un arheoloģiskajā ornamentā. Kultūras krustpunkti. *Latvijas Kultūras akadēmijas zinātnisko rakstu krājums*, 3. Rīga, 2006, 91–112.
270. Vaska B. Ornamentation on Shield-shaped bracelets. *Etnos ja Kultuur. Uurimusi Silvia Lauulu auks. Muinasaja Teadus*, 18. Tartu; Tallinn, 2006, 301–318.

271. Vaska B. Kuršu pakavsaktas un to ornaments. *Pētījumi kuršu senatnē. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti, 14*. Rīga, 2008, 129–139.
272. Vaska B., Karlsons A. Senosios šventinių drabužių puošybos tradicijos = Ancient Traditions of Decoration as Reflected in Festive Dress. *Baltu menas. Parodos katalogas = Art of the balts. The Catalogue of exhibition*. Vilnius, 2009, 285–375.
273. Vasks A. Vendu jautājums Latvijas aizvēsturē. *Arheoloģija un etnogrāfija, 26*. Rīga, 2012, 105–112.
274. Vijups A. Dobeles pakavsaktas. *Latvijas Universitātes zinātniskie raksti, 555. Feodālisma problēmas Baltijā*. Rīga, 1990, 43–67.
275. Vijups A. Pakavsaktas ar ripu galiem Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā. *Latvijas Universitātes zinātniskie raksti, 589. Feodālisma problēmas Baltijā*. Rīga, 1993, 18–61.
276. Vijups A. Pakavsaktas ar masivām un garenām zvergalvām Latvijas 14.–15. gs. arheoloģiskajā materiālā. *Arheoloģija un etnogrāfija, 17*. Rīga, 1994, 124–128.
277. Vijups A. Viduslaiku pakavsaktu izmantošanas augšējā hronoloģiskā robeža. *Arheoloģija un etnogrāfija, 18*. Rīga, 1996, 155–161.
278. Vijups A. Latvijas XIII–XVII gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots (tipoloģiskā analīze). Disertācijas kopsavilkums. Rīga, 1998.
279. Vijups A. Uzgaļveida adatu kārbīņas Ziemeļkurzemē. *Ventspils muzeja raksti, 7*. Ventspils, 2012, 55–78.
280. Vijups A. Arheoloģiskās slēģenes Kurzemē. *Ventspils muzeja raksti, 8*. Ventspils, 2016, 49–80.
281. Vilcāne A. Zvaigžņveida saktu tipi un to izplatība Latvijas PSR teritorijā 10.–13. gs. *Latvijas PSR vēstures problēmas: Rīgas pilsētas jauno vēsturnieku zinātniskās konferences referātu tēzes*. Rīga, 1983, 63–65.
282. Vilcāne A. Zemes un tautas Latvijā 9.–12. gadsimtā. *Latvieši un Latvija, 1*. Rīga, 2013, 84–113.
283. Vīlīte V. Kuldīgas sudrabkaļi. *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei, 4*. Rīga, 1989, 91–116.
284. Vīlīte V. Formas un ornamenta evolūcija Latvijas sudrabkaļu darbos, 16.–18. gs. sāk. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 5* (526). Rīga, 1991, 40–53.
285. Vīlīte V. Sudrabs Latvijas lietišķajā mākslā 5.–20. gs. *Iestāde Rundāles pili: Katalogs, 1. daļa*. Rīga, 1991.
286. Vīlīte V. Schmuck für festliche Anlässe. Silber Fibeln des 17. bis 19. Jahrhunderts in Lettland. *Kunst und Antiquitäten, 9*. München, 1992, 22–26.
287. Vīlīte V. Latvijas sudrabkaļi. Darbi un meistarū zīmes. Rīga, 1993.
288. Zariņa A. Seno lugaļu apģērbs 7.–13. gs. Rīga, 1970.
289. Zariņa A. Dažu Mārtiņsalas kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem. *Arheoloģija un etnogrāfija, 11*. Rīga, 1974, 242–256.
290. Zariņa A. Libiešu apģērbs 10.–13. gs. Rīga, 1988.
291. Zariņa A. Indricas un Slobodas agrā dzelzs laikmeta armetnes ar apdzīvotību arī viduslaikos. *Arheoloģija un etnogrāfija, 18*. Rīga, 1996, 191–211.
292. Zariņa A. Libieši Daugavas lejtecē. Ieskats arheoloģiskajā materiālā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A. 4/5*. Rīga, 1996, 121–128.
293. Zariņa A. Apģērbs Latvijā, 7.–17. gs. Rīga, 1999.
294. Zariņa A. Salaspils Laukskolas kapulauks, 10.–13. gadsimts. Rīga, 2006.
295. Zariņa G. Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g.t. pr. Kr.–1800. g. Rīga, 2009.
296. Zariņa G. Ikšķiles 13.–15. gadsimta iedzīvotāji. Ikšķile, 2016.
297. Zeids T. Feodālisms Livonijā. Rīga, 1951.
298. Zeids T. Feodālā Rīga. Rīga, 1978.
299. Zemgaļi senatnē = Ziemgaliai senovėje. Teksta aut. R. Banytė-Rowell, Z. Buža, J. Ciglis, E. Gričiuvienė, R. Jarockis, A. Radišs, E. Vasiliauskas, I. Vaškevičiūtė, I. Virse, I. Žeiere. Rīga, 2003.
300. Zemītis G. Par 17. gs. sudraba saktu attīstību. *Latvijas PSR vēstures problēmas, 6. Republikas jauno zinātnieku konferences tēzes*. Rīga, 1987, 26–28.
301. Zemītis G., Rozenberga V. Senču raksti. Rīga, 1991.
302. Zemītis G. Daugmales pilskalna apalie vairogveida piekariņi. *Arheoloģija un etnogrāfija, 17*. Rīga, 1994, 144–148.
303. Zemītis G. Par ko stāsta latviešu ornaments. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 2*. Rīga, 1994, 15–18.
304. Zemītis G. Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē. Rīga, 2004.
305. Zemītis G. Ikšķiles vieta un loma 12. un 13. gadsimta Baltijas norikumu kontekstā. *Ikšķiles almanahs, 3. laid., veltījums Ikšķiles 825. gadadienai*. Ikšķile, 2010, 81–93.
306. Zemītis G. Izmaiņas libiešu dzīvesvietu izvietojumā Ikšķiles apkārtnē 13.–15. gadsimtā. *Ikšķiles almanahs, 4. laid.* Ikšķile, 2012, 89–100.
307. Zemītis G. Latviešu etniskās simbolikas pamati: attīstība no aizvēstures līdz mūsdienām. *Latvieši un Latvija, 1*. Rīga, 2013, 275–301.
308. Zinātniskās arskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu .. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1972–1998.
309. Žeiere I. Par 13.–14. gadsimta villaiņu atradumiem Ziemeļkurzemē. *Cauri gadsimtiem. Rakstu krājums Valdemāram Ģinteram (1899–1979). Latvijas vēstures muzeja raksti, 7*. *Arheoloģija*. Rīga, 2000, 149–155.
310. Žeiere I. Tekstilatradumi Ances kapulaukā. *Arheoloģija un etnogrāfija, 20*. Rīga, 2000, 126–138.
311. Žeiere I. Tekstilatradumi Puzes Lejaskroga kapsētā. *Ventspils muzeja raksti, 4*. Rīga, 2004, 209–257.
312. Žeiere I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13.–18. gadsimtā. Rīga, 2008.
313. Ziemgaliai: Baltų archeologijos paroda: katalogas = The Semigallians: Baltic Archaeological Exhibition: catalogue. Vilnius: Rīga, 2005.
314. Žulkus V. Heidentum und Christentum in Litauen im 10.–16. Jahrhundert. *Rom und Byzanz im Norden. Bd. 2*. Stuttgart, 1999, 143–161.
315. Žulkus V. Kuršiai Baltijos jūros erdvėje. Vilnius, 2004.
316. Бривкалне, Э. П. Городище Тервете и его историческое значение. *Труды Прибалтийской объединенной комплексной экспедиции*. Москва, 1959, 254–272.
317. Вундер Э. О возможном происхождении мотивов орнамента Южноэстонской народной вышивки. *Народное прикладное искусство: Актуальные вопросы истории и развития*. Рига, 1989, 176–209.
318. Гравере Р. У. Этническая одонтология латышей. Рига, 1987.
319. Денисова Р. Я. Этногенез латышей: по данным краниологии. Рига, 1977.
320. Зейдс Т. Я. Образование латышской народности в отображении письменных источников. *Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов*. Рига, 1980.
321. Земитис Г. Отражение культа животных в археологическом материале средневековой Латвии. *Гистарычна археологичны зборник, 6*. Минск, 1995, 193–197.

322. Историко-этнографический атлас Прибалтики. Одежда. Рига, 1986.
323. Кирме К. Взаимопроникновение профессионального и народного искусства в ювелирных изделиях эстонцев XIII–XIX веков. *Народное прикладное искусство: Актуальные вопросы истории и развития*. Рига, 1989, 210–219.
324. Мугуревич Э. Находки раковин каури на территории Латвии. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 7. Rīga, 1962, 37–51.
325. Мугуревич Э. Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII вв. Рига, 1965.
326. Мугуревич Э. Археологический материал Латвии XIII–XV вв. как исторический источник. *Тезисы докладов и сообщений конференции по источниковедческим проблемам Прибалтики*. Рига, 1968, 47–51.
327. Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X–XIV веках. *Взаимосвязи балтов и Прибалтийских финнов*. Рига, 1970, 21–38.
328. Мугуревич Э. Проблема вендов в период раннего феодализма в Латвии. *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawischen Archäologie*, 2. Berlin, 1972, 291–299.
329. Мугуревич Э. Замки и сельские поселения в средневековой Ливонии: по археологическим материалам и письменными сведениям Латвии конца XII – середины XVI века. Автореферат диссертации. Москва, 1983.
330. Мугуревич Э. Проблемы формирования латышской народности в средневековье: по данным археологии. *Проблемы этногенеза и этнической истории балтов*. Вильнюс, 1985, 56–66.
331. Мугуревич Э., Зариня А., Тынессон Э. Ливы. Финны в Европе. VI–XV века Прибалтийско-финские народы: *Историко-археологические исследования*. Москва, 1990, 131–151.
332. Седов В. Финно-угры и балты в эпоху средневековья. Москва, 1982.
333. Седова М. Ювелирное изделие древнего Новгорода. Москва, 1981.
334. Шноре Э. Асотское городище. Рига, 1961.

10.00

Latvijas Nacionālā bibliotēka

0317018419

Fig. Nr. 1.1. - 03.09.05/02

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs ir lielākā latviešu tautas materiālās kultūras krātuve. Tas dibināts 1869. gadā. Pašlaik muzejā glabājas vairāk nekā 1 000 000 krājuma priekšmetu. Tā pamatekspozīcija iepazīstina ar Latvijas vēsturi no vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām. Muzejs veic arī aktīvu izstāžu darbību.

The National History Museum of Latvia holds the largest collection of material culture of the Latvian people. Founded in 1869, the museum currently has over 1 000 000 exhibits. The permanent exhibition introduces the visitor to Latvian history from the earliest times up to the present day. The museum is also actively engaged in creating temporary exhibitions.

Adrese / Address:
Lāčplēša iela 106/108, Rīga,
LV-1003, Latvija
Tālr. / Phone: (+371) 67223004
muzejs@lnvm.lv

ISBN: 978-9984-747-37-8

Latvija

карта
(Kurfeme, Wilfemes
Witepskas gub.
latvieschi dānu).

Baronam S.v.d. Rekim
Slokanberga ģimītkungam
aiz augstkrēmniechanas

Dahwaizis
M. Silinsch,
karteņa izstrādātājs un izdevējs

Mēro 1: 150,000

- Gubernas
- Pilsonts
- Mestinsch
- ...

